

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

Kristīne Beķere

**Latvijas neatkarības idejas uzturēšana Trimdā no 1940. gadu vidus
līdz 1980. gadu otrai pusei: politiskā darbība**

Promocijas darbs

Promocijas darba zinātniskais vadītājs

Dr. habil. hist., Prof.

Antonijs Zunda

Rīga, 2020

SATURS

IEVADS	4
AVOTU UN LITERATŪRAS APRAKSTS.....	11
<i>1. nodaļa. TRIMDAS JĒDZIENS, POLITISKĀS DARBĪBAS IESPĒJAS UN UZSKATI ..</i>	<i>33</i>
1.1. Trimdas jēdziens.....	33
1.2. Trimda kā etniska interešu grupa	40
1.3. Etnisku interešu grupu iespējas ietekmēt ārpolitiku.....	47
1.4. Trimdas priekšstati par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu.	52
<i>2. nodaļa. TRIMDAS IZVEIDOŠANĀS UN ORGANIZĒŠANĀS .....</i>	<i>58</i>
2.1. Trimdas izveidošanās un raksturojums.....	58
2.1.1. Pārvietoto personu noņemšana.....	58
2.1.2. Trimdas kopienu izveidošanās	63
2.1.3. Trimdas skaitliskums un aktivitāte	68
2.2. Trimdas strukturēšanās	73
2.2.1. Organizēšanās mītnes zemju ietvaros	73
2.2.2. Reģionālās un centrālās organizācijas	79
2.2.3. Citas politiskas organizācijas	83
2.3. Politiskās darbības aizsākumi	87
2.3.1. Politiskās darbības aizsākumi DP noņemšanā un mītnes zemēs.....	87
2.3.2. Attiecības ar Latvijas Republikas diplomātisko dienestu	93
<i>3. nodaļa. PUBLISKĀ NARATĪVA VEIDOŠANA BALTIJAS JAUTĀJUMĀ .....</i>	<i>102</i>
3.1. Informācijas izplatīšana par Baltijas valstīm	102
3.1.1. Trimdas publikācijas.....	102
3.1.2. Mītnes zemju sabiedriskie mediji	111
3.2. Svētku un atceres dienu politizēšana	116
3.2.1. 18. novembris	117
3.2.2. Deportāciju piemiņas diena	121
3.2.3. Politiska rakstura atzīmējamas dienas	126
<i>4. nodaļa. TRIMDAS IESAISTĪŠANĀS PRET-KOMUNISTISKĀS AKTIVITĀTĒS .....</i>	<i>136</i>
4.1. Latviešu Trimdas darbība Brīvās Eiropas komitejas ietvaros.....	138
4.2. Eiropas Apspiesto tautu asambleja.....	145
4.3. “Kerstena komiteja”	154
<i>5. nodaļa. BALTIJAS VALSTU JURIDISKĀ STATUSA UZTURĒŠANA .....</i>	<i>162</i>

5.1. Baltijas valstu inkorporācijas PSRS <i>de jure</i> neatzīšanas politikas uzturēšana	162
5.1.1. Rietumvalstu pozīcija Baltijas valstu inkorporācijas jautājumā.....	162
5.1.2. Austrālijas un Jaunzēlandes lēmums <i>de jure</i> atzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS	173
5.2. Darbība EDSA procesa ietvaros.....	188
5.2.1. Helsinku process un robežu neaizskaramības uzturēšana	188
5.2.2. EDSA pārskata konferences	195
5.2.3. Cilvēktiesību neievērošana kā viens no argumentiem pret PSRS	205
5.2.4. Kopenhāģenas tribunāls un Baltijas brīvības un miera kuģis.....	210
SECINĀJUMI.....	225
SAĪSINĀJUMI	232
ANOTĀCIJA	234
ANNOTATION	235
IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA	236
PIELIKUMI.....	253

IEVADS

Neraugoties uz 1940. gadā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) veiktās okupācijas un vēlākās aneksijas prettiesisko raksturu, arī pēc Otrā pasaules kara beigām Latvijas teritorija palika PSRS sastāvā. Lielākā daļa pasaules demokrātisko valstu, tostarp kā vadošā ASV, tomēr turpināja atzīt Baltijas valstu pastāvēšanu *de jure* un neatzina PSRS tiesības uz to teritorijām. ASV politiku Baltijas neatkarības jautājumā izveidoja un arī vēlākajos gados noteica ASV valsts sekretāra vietas izpildītāja Samnera Velsa (*Sumner Welles*) 1940. gada 23. jūlija deklarācija¹, kura skaidri formulēja, ka ASV neatzīst Latvijas, Lietuvas un Igaunijas inkorporāciju PSRS. Šī pozīcija tika balstīta uz 1932. gada t.s. Stimsona doktrīnu, kas paredzēja neatzīt citas valsts teritorijas sagrābšanu, ja tā īstenota, pielietojot spēku vai draudus.

Tiem latviešiem, kuri kara laikā bija devušies bēgļu gaitās vai bija piespiedu kārtā evakuēti uz Vāciju, un kuri Otrā pasaules kara beigās atradās ārpus padomju spēku kontrolētās teritorijas (galvenokārt Vācijā, Zviedrijā, Dānijā, Beļģijā, Austrijā) Latvijas prettiesiskā pievienošana PSRS izveidoja apstākļus, kuros bēgļi neuzskatīja par iespējamu atgriezties dzimtenē, kamēr tā atrodas padomju pakļautībā. Izveidojās ievērojama (attiecinot pret kopējo latviešu skaitu vispār) latviešu kopiena ārpus Latvijas, tobrīd Latvijas PSR, teritorijas.

Neskatoties uz vairākiem mēģinājumiem vai vismaz plāniem tādu veidot, nekad netika izveidota Latvijas valdība Trimdā. Latvijas Republikas diplomātiskais dienests iespēju robežās turpināja funkcionēt un līdz pat neatkarības atjaunošanai ar savu eksistenci vairākās pasaules valstīs simboliski apliecināja Baltijas valstu juridisku pastāvēšanu. Tomēr jebkuras valsts diplomātiskais dienests ir noteikta struktūra ar savām, Vīnes Konvencijā par diplomātiskajiem sakariem stingri noteiktām funkcijām un darbības ierobežojumiem, tādēļ tā iespējas darboties, piemēram, politiskā lobija laukā savās rezidences zemēs bija ierobežotas. Diplomātiskais dienests ar savām aktivitātēm pirmkārt nedrīkstēja apdraudēt savu pastāvēšanu kā tādu, kas bija ļoti svarīga kā Latvijas juridiskās pastāvēšanas simbols un praktiska izpausme.

---

¹ Statement by the Acting Secretary of State, Mr. Welles, relating to the incorporation of the Baltic States. Released to the Press July 23, 1940. *Baltic States: A Study Their Origin and National Development; Their Seizure and Incorporation into the U.S.S.R.* Third Interim Report of the Select Committee on Communist Aggression, House of Representatives, Eighty-Third Congress, Second Session, 1954, Under the Authority of H. Res. 346 and H. Res. 438.

Šādos apstākļos latvieši Rietumvalstīs bija tas spēks, kas ar dažādām metodēm uzturēja gan savā starpā, gan arī mītnes zemēs dzīvu Latvijas Republikas neatkarības ideju un cerību, ka neatkarība kādreiz tiks atjaunota. Trimdā nokļuvušie latvieši nekad neatzina Latvijas iekļaušanu PSRS sastāvā par leģitīmu un uzskatīja, ka Latvijas valsts joprojām juridiski turpina pastāvēt. Neliela daļa trimdinieku pat gadu desmitiem saglabāja Latvijas pasēs un ar savu esamību tieši apliecināja Latvijas Republikas pastāvēšanas turpinātību, kaut arī tikai juridiskā kontekstā. Viņi trimdas laiku uzskatīja par pārejošu stāvokli un par savu galveno uzdevumu uzstādīja latvietības saglabāšanu svešumā un Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas veicināšanu. Latvijas neatkarības ideja varēja pastāvēt vien tik ilgi, kamēr pastāvēja pietiekoši daudzskaitlīga cilvēku grupa, kam šāda ideja bija svarīga un kas to aizstāvēja, un latviešu Trimda bija šāda grupa līdz pat Latvijas neatkarības atjaunošanai 1991. gadā.

Pastāv dažādi jēdzieni, ar kuriem iespējams apzīmēt pēc Otrā pasaules kara pasaulē izklīdušos latviešus: bēgļi, migranti, diaspora, Trimda, klaida latvieši u.c. Šī darba ietvaros izvēlēts lietot terminu Trimda.² Protams, šis jēdziens ir ļoti vispārīgs un apzīmē plašu cilvēku grupu, un šis darbs nepretendē analizēt katra trimdinieka individuālu darbību vai attieksmi pret Latvijas neatkarības idejas saglabāšanu. Zināma vispārināšana, analizējot tik plašu grupu, ir neizbēgama – tādēļ šajā darbā galvenokārt analizēta Trimdas organizāciju darbība, kuras rīkojās sava pārstāvētā reģiona latviešu vai pat visas latviešu Trimdas vārdā, tai skaitā īstenojot politiskas akcijas un formulējot politiskas prasības.

Latviešu Trimdas veikto pasākumu kopumu neatkarības idejas uzturēšanai apzīmē ar dažādiem vārdiem. Paši trimdinieki šīs aktivitātes sauca vai nu par “ārējās informācijas darbu” vai “nacionālpolitisko” jeb “nacionāli politisko” darbu vai aktivitātēm: “Ar vārdiem “nacionālpolitiska darbība” latviešu Trimdas sabiedrībā tiek apzīmēta politika, kas nav saistīta ar partiju politiku kādā valstī, bet ir politiska un miermīlīga darbība, lai veicinātu Latvijas atbrīvošanu no okupācijas varas, demokrātiskas iekārtas atjaunošanu Latvijā un latviešu tautas pastāvēšanas nodrošināšanu.”³ Šajā darbā lietots apzīmējums “politiskās aktivitātes”, ar tām saprotot tieši šos Trimdas nacionāli politiskos centienus un darbības ar mērķi saglabāt un popularizēt Latvijas neatkarības ideju, veicināt neatkarības atjaunošanu, Latvijas interešu aizstāvību. Darbā termins “Trimdas politiskās aktivitātes” neattiecas uz atsevišķu trimdinieku vai to grupu iesaistīšanos mītnes zemju politiskajās partijās vai

² Sīkāk par dažādiem jēdzieniem sk. nodaļu 1.1. Trimdas jēdziens.

³ Spilners I. *Mēs uzvarējām: Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība Eiropas Drošības un Sadarbības Konferencē un daži citi laikmetīgi notikumi, 1972–1986*. Rīga: autora izdevums, 1998, 5. lpp.

tamlīdzīgās politiskās norisēs, resp., attiecas uz darbībām mītnes zemju politikā tikai tajos gadījumos, kad tās bija saistītas ar minētajiem nacionāli politiskajiem mērķiem.

Trimda savu politisko darbu veica savās mītnes zemēs, tātad ārpus Padomju Savienības un tās ietekmes sfērā esošajām teritorijām jeb t.s. Rietumvalstīs jeb rietumu bloka valstīs.

Ļoti līdzīgs liktenis kā latviešus pēc Otrā pasaules kara piemeklēja arī igauņus un lietuviešus. Tāpat kā latvieši, liels skaits igauņu un lietuviešu pēckara gados apmetās uz pastāvīgu dzīvi dažādās pasaules valstīs, arī turpinot uzturēt un veicināt savu valstu neatkarības idejas. Līdzīgā likteņa un līdzīgo politisko prasību dēļ, trīs valstu Trimdas bieži īstenoja dažādus politiskus pasākumus kopīgi, runājot Baltijas valstu vārdā. Atbilstoši tam ar terminu baltieši šajā darbā apzīmēti latvieši, lietuvieši un igauņi un attiecīgi Baltijas valstis – Latvija, Lietuva un Igaunija.

Trimdas vēstures **izpēte** Latvijā varēja sākties tikai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, jo padomju okupācijas laikā valdošā noraidošā un ideoloģiski ļoti iespaidotā attieksme pret Trimdu izslēdza jebkādu kaut cik objektīvu tās vēstures pētniecību. Tomēr arī pēc neatkarības atjaunošanas, atšķirībā no Lietuvas un Igaunijas, kur izveidojusies daudz plašāka Trimdas vēstures pētniecības tradīcija un nodibināti Trimdas izpētei veltīti institūti, Latvijā šāda pētniecības tradīcija pirmajā neatkarības desmitgadē neizveidojās. Par pētniecības aizsākumiem var sākt runāt aptuveni kopš 21. gadsimta sākuma – sākot ar šo laiku ir iznākušas vairākas apjomīgas Trimdas kultūras vēstures norisēm: literatūrai Trimdā,⁴ teātrim Trimdā⁵ un kultūras sakariem starp Trimdu un Latviju⁶ veltītas monogrāfijas. Trimdas politisko centienu vēstures pētniecība savukārt joprojām ir ļoti fragmentāra un tās rezultāti publicēti lielākoties atsevišķu neliela apjoma zinātnisku rakstu veidā. Pētniekus ieinteresējuši galvenokārt atsevišķi nozīmīgi un spilgti notikumi, bet nav notikuši mēģinājumi analizēt Trimdas politisko darbību kā tādu, tās tendences, attīstību, rezultātus u.tml.

Latviešu Trimdas vēsture ir neatņemama daļa no latviešu tautas vēstures 20. gadsimtā. Trimda nebija tikai dažu atsevišķu latviešu individuāls un specifisks liktenis, Trimdā atradās ievērojama daļa latviešu tautas – tuvu pie desmitās daļas visu latviešu. Bez Trimdā esošās

---

⁴ Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā 1944–1950*. Rīga: Zinātne, 2002; Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un literatūra ASV un Kanādā, 1950–1965*. Rīga: Valters un Rapa, 2007; Daukste-Silasproģe I. *Tāla zeme, tuvi ļaudis: latvieši Austrālijā: dzīve, literārais process, personības*. Rīga: LU LFMI, 2014.

⁵ Hausmanis V. *Latviešu teātris trimdā: Vācija, Austrija, Beļģija, Dānija, Anglija, Zviedrija*. Rīga: Zinātne, 2005; Hausmanis V. *Latviešu teātris ASV un Kanādā*. Rīga: Zinātne, 2008; Hausmanis V. *Latviešu teātris Austrālijā*. Rīga: Zinātne, 2010.

⁶ Eglāja-Kristsons E. *Dzelzsgriežēji. Latvijas un rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga: LU LFMI, 2013.

latviešu tautas daļas vēstures izpētes nav iespējams izprast sarežģīto Latvijas un latviešu tautas vēsturi 20. gadsimtā. Šāda lielas tautas daļas nošķirtība no pārējiem latviešiem tik ilgu laika posmu, praktiski paralēla divu latviešu grupu pastāvēšana, Trimdā izveidojoties savai un no Latvijas teritorijā dzīvojošiem latviešiem atšķirīgai pašidentitātei un izpratnei par latvisko kultūru – šo faktoru ietekme ir joprojām jūtama Latvijas sabiedrībā arī mūsdienās. Vispildīgāk tas bija jūtams Latvijas neatkarības atjaunošanas laikā un uzreiz pēc tās, kad pēkšņi satikās abas nošķirtās grupas, katra ar saviem specifiskiem uzskatiem, vērtību sistēmu un vīziju par to, kādai jābūt Latvijai (vai šādas vīzijas trūkumu). Taču arī šodien bijušā sadalījuma divās grupās ietekme ir jūtama, kaut vai tādos piemēros kā bijušo Trimdas organizāciju acīmredzamā loma Latvijas diasporas politikas veidošanā un arī Latvijas ārpolitikas iniciatīvās, Trimdā uzaugušo latviešu mecenātismā Latvijas kultūras un izglītības sfērās, u.c. Trimdas vēstures izpēte un tās specifikas izpratne ir nepieciešams priekšnoteikums, lai izprastu šīs norises mūsdienu sabiedrībā.

Trimdas politisko aktivitāšu vēsture ir cieši saistīta ar tās mērķa – Latvijas neatkarības atjaunošanas vēsturi un attiecīgi ar Latvijas valstiskuma vēsturi kā tādu. Atmosferas un Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas laika procesu salīdzinoši daudz ir aprakstījuši šo notikumu aculiecinieki, veidotāji un aktīvi dalībnieki, iznākuši arī akadēmiski pētījumi par atsevišķām norisēm un procesiem šī sarežģītā procesu kompleksa ietvaros, kura rezultātā Latvija atguva neatkarību. Bet joprojām, 30 gadu laikā kopš neatkarības atjaunošanas, nav notikuši nopietni akadēmiski mēģinājumi kompleksi un daudzpusīgi izvērtēt Latvijas neatkarības atjaunošanas laika notikumus un tajā iesaistītos spēkus, analizējot šo procesu vienlaikus tā trijās galvenajās dimensijās: iekšpolitiski; PSRS sabrukuma kontekstā un starptautiskās situācijas pasaulē kontekstā.

Tādējādi promocijas darbs skar vairākus aktuālus pētniecības virzienus: ne vien praktiski nepētīto latviešu Trimdas politisko vēsturi kā tādu, bet arī Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas vēstures vienu no līdz šim tikai ļoti virspusīgi raksturotiem aspektiem – Trimdas latviešu darbību mītnes zemēs, kas bija priekšnoteikums Trimdas vēlākai iesaistei Atmosferas un neatkarības atjaunošanas procesos uz vietas Latvijā. Trimdas vēsture ir maz aplūkota ne vien vēstures pētniecībā, bet arī Latvijas sabiedrībā zināšanas un izpratne par Trimdas latviešu dzīvi un aktivitātēm, tostarp arī tām, kuras saistītas ar Latvijas interešu aizstāvību rietumos un Latvijas neatkarības atjaunošanu un kurām tādējādi gluži dabiski vajadzētu rosināt lielāku interesi arī Latvijā, ir ļoti nelielas. Plašāki pētījumi Trimdas vēsturē un to rezultātu publiskošana potenciāli varētu šo situāciju uzlabot, vienlaikus veidojot

pilnīgāku izpratni par latviešu tautas vēsturi 20. gadsimtā, iekļaujot mūsu izpratnē par to arī ārpus Latvijas dzīvojušās tautas daļas darbības un piedzīvoto.

Trimdas politiskās darbības pieredzes vairāk kā 40 gadu garumā apkopojums paver iespējas tālākiem pētījumiem ne vien vēsturē, bet arī citās zinātņu nozarēs un ir arī ar gluži praktisku nozīmi, piemēram, izdarot secinājumus par diasporas iespējām ar politiska lobija pasākumiem vai kādā citā veidā aizstāvēt starptautiskās organizācijās un rietumu valstīs savas valsts intereses. Zināšanas par šādām iespējām ir nozīmīgas īpaši mazām valstīm, kas nevar ietekmēt pasaules politiskos procesus tieši un kam jāizmanto visi iespējamie resursi savu interešu aizstāvēšanai un sabiedroto meklēšanai lielvalstu starpā. Latvijai šobrīd ārzemēs dzīvojošā plašā latviešu diaspora arī ir vēl neapgūts resurss, kuru ir iespējams izmantot Latvijas interešu veicināšanai ārzemēs. Trimdas politiskās aktivitātes ir šāda interešu veicināšanas darba izcils piemērs.

Darba pētnieciskā daļa **hronoloģiski** aptver laiku no Otrā pasaules kara beigām 1940. gadu vidū līdz Atmodas sākumam Latvijā 1980. gadu otrajā pusē. Otrā pasaules kara beigas izvēlētas kā simboliskais sākuma punkts, ar kuru uzsākās kara rezultātā radusies bipolārā politiskā kārtība pasaulē un tāpat kara rezultātā radusies latviešu Trimda, kura pirmajos pēckara gados gan vēl tikai veidojās un formējās. Savukārt darba hronoloģisko ietvaru beigas izvēlētas līdz ar Atmodas sākumu Latvijā, jo līdz ar to procesu uzsākšanos 1980. gadu otrajā pusē Baltijas valstīs un PSRS, kuri dažu gadu laikā noveda pie Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valstiskās neatkarības atjaunošanas, krasi izmainījās arī Trimdas politiskās darbības raksturs. Strauji izveidojās sadarbība ar dažādām patriotiski noskaņotām grupām Latvijā, kas noteica visas Trimdas politiskās darbības akcentu maiņu.⁷ Trimdas politiskās darbības periods Atmodas laikā bija, pirmkārt, ļoti atšķirīgs no iepriekšējiem: mainoties Aukstā kara politiskajai situācijai pasaulē un iekšpolitiskajai situācijai Padomju Savienībā, mainījās arī Trimdas politiskās darbības iespējas un pielietotās metodes. Otrkārt, Atmodas periods Trimdas darbībā ir tik ļoti intensīvs un notikumiem bagāts, ka tas noteikti ir aplūkojams atsevišķa pētījuma ietvaros un ne tematiski, ne apjoma ziņā nav iekļaujams šajā darbā.

Darba **mērķis** ir analizēt Trimdā veiktās politiskās darbības Latvijas neatkarības idejas uzturēšanai Rietumvalstīs laika posmā no 1940. gadu vidus līdz 1980. gadu otrajai pusei. Šī mērķa sasniegšanai ir izvirzīti vairāki **uzdevumi**, kuri veido darba pētnieciskās nodaļas.

---

⁷ Sīkāk par trimdas darbības raksturu Atmodas periodā sk.: Beķere K. Latvian Diaspora's Involvement in the Latvian State Independence Renewal processes 1989–1991. *The Baltic States and the End of the Cold War* (Tartu Historical Studies, Vol. 6). Berlin: Peter Lang, 2018, pp. 189–206.

1. *nodaļa* veltīta teorētisku jautājumu iezīmēšanai, bez kuriem nebūtu izprotama Trimdas politiskā darbība. Tajā vispirms analizēti dažādie iespējamie jēdzieni, ar kādiem iespējams apzīmēt pēc Otrā pasaules kara pasaulē izklīdušos latviešus, kas nepieciešams, jo Latvijā pētniecībā joprojām nav izstrādāta vienota terminoloģija šajā jautājumā. Tālāk šajā nodaļā aplūkota Trimdas kā politiska lobija grupas vieta un specifiskā pozīcija tās mītnes zemju sabiedrības struktūrā un politiskajās sistēmās, kas neapšaubāmi noteica vispār Trimdas kā etniskas interešu grupas politiskās darbības iespējas mītnes zemēs. Iezīmēti pašas Trimdas priekšstati par savas politiskās darbības sasniedzamajiem mērķiem un iespējamajiem to sasniegšanas ceļiem.

2. *nodaļa* sniedz pārskatu par Trimdas izveidošanos, skaitliskos un sastāva rādītājus, ģeogrāfisko izvietojumu un organizēšanos politiska rakstura organizācijās, kā arī politiskās darbības aizsākumiem. Izpratne par Trimdas veidošanās procesiem un tās organizatorisko struktūru ir būtiska, jo gan Trimdas izveidošanās apstākļi, gan arī tās savstarpējās saiknes, resp., visu pasauli aptverošais organizāciju tīkls, tieši ietekmēja Trimdas vēlāko gadu politisko darbu, zināmā mērā noteica šī darba raksturu un vispār iespējamību. Politiskās darbības aizsākumi DP nometnēs savukārt bija zināmā mērā pamats vēlākajai politiskajai darbībai mītnes zemēs.

3. *nodaļa* raksturo ļoti plašo un daudzveidīgo paņēmieni un aktivitāšu klāstu, kuru Trimda izmantoja Latvijas neatkarības idejas uzturēšanai mītnes zemju sabiedrības apziņā. Šeit analizēta Trimdas īstenotā informācijas izplatīšana par Baltijas valstīm ar dažādu mediju palīdzību, vai arī rīkojot publiskus pasākumus. Kā atsevišķa izdalīta svētku un piemiņas dienu izmantošana publiskā naratīva veidošanai par Baltijas valstīm mītnes zemēs.

4. *nodaļā* analizēta Trimdas iesaistīšanās dažādu jau pastāvošu pret-komunistisko kustību un organizāciju darbā mītnes zemēs un starptautiski, mēģinot ar pretdarbības Padomju Savienībai vai komunismam kā tādām palīdzību veicināt Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu; šāda darbība bija tematiski galvenā Trimdas politiskās darbības tendence 1950. un 1960. gadu laikā.

5. *nodaļā* aplūkota Trimdas politiskās darbības aktivizēšanās un izvēršanās starptautiski (laikā no 1970. gadu sākuma līdz Atmodas procesu sākumam 1980-to gadu beigās), ko izraisīja gan izmaiņas pasaules politiskajā situācijā – saspringuma atslābums PSRS un ASV attiecībās un sarunu uzsākšana starp abām pusēm – gan arī attīstības procesi Trimdas iekšienē, resp., Trimdā uzaugušās latviešu paaudzes ienākšana Trimdas organizāciju vadībā un attiecīgi arī politiskajā darbā. Nodaļā sīkāk raksturota gan Trimdas darbība šajā

periodā ļoti aktuālajā Baltijas valstu iekļaušanas PSRS *de jure* neatzīšanas politikas uzturēšanas jautājumā, gan Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes procesa ietvaros.

Darbā tiek aplūkotas tikai norises Trimdā, resp. latviešu mītnes zemēs. Trimdas politiskās darbības centrs neapšaubāmi bija ASV, tādēļ arī liela daļa šajā darbā analizēto procesu attiecas uz ASV, jo svarīgākās politiskās norises notika tieši ASV. Darbā **netiek aplūkota** PSRS atbildīgo iestāžu vai Latvijas sabiedrības reakcija uz dažādām Trimdas politiskajām aktivitātēm vai PSRS struktūru pret darbība Trimdai. PSRS iestāžu mēģinājumi diskreditēt Trimdas politisko darbu ir apjomīga un pilnīgi nepētīta tēma pati par sevi, kura ir perspektīvā ļoti pateicīga tēma izpētei nākotnē. Šajā darbā praktiski netiek aplūkots arī Trimdā kontroversiālais jautājums par kultūras sakariem ar okupēto Latviju, jo, lai arī šīs problēmas pamatā bija Trimdas politiskās prasības un sakariem ar Latviju bija zināma ietekme uz Trimdas politiskajām aktivitātēm ilgtermiņā, tas tieši neiekļaujas šajā darbā aplūkotajās galvenajās Trimdas politiskās darbības tendencēs.

Šajā darbā apjoma ierobežojumu dēļ nav analizēti Trimdas mēģinājumi aktualizēt Baltijas valstu neatkarības jautājumu Apvienoto Nāciju Organizācijā un Eiropas Parlamentā. Lai arī Trimdas aktivitātes abās organizācijās bija diezgan plašas, tomēr vispārīgi vērtējot, to rezultāti un pienesums bija nesalīdzināmi mazāki kā, piemēram, aktivitātēm EDSA procesa ietvaros vai sabiedrības izglītošanas darbam mītnes zemēs. Neapšaubāmi, arī politiskā lobija darbs ANO un Eiropas centrālajās struktūrās ir nozīmīga daļa no Trimdas politiskajām aktivitātēm, bet, izvērtējot to relatīvo nozīmību, šajā darbā tie nav iekļauti par labu plašākam EDSA procesam un Baltijas valstu *de jure* pastāvēšanas iztīrīšanai. Nav aplūkots arī jautājums par *Radio Brīvā Eiropa* un *Amerikas Balss* radioraidījumiem, kas neapšaubāmi bija saistīti ar Trimdas politiskajiem centieniem veicināt Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, bet nav tieši saistīti ar neatkarības idejas uzturēšanu mītnes zemēs. Turklāt radio raidījumu tēma ir arī ļoti plaša.

Sadarbība starp latviešiem, lietuviešiem un igauņiem Trimdā šajā darbā ir aplūkota tikai pastarpināti – tikai tik, cik bijis pilnīgi nepieciešams, analizējot aprakstītos politiskās darbības gadījumus, bet neiedziļinoties šīs sadarbības veidošanas un attīstīšanās procesos, kā arī dažādajās grūtībās un problēmās triju valstu trimdnieku sadarbībā. Arī šī tēma ir gan tematiski, gan no avotu bāzes viedokļa ļoti plaša un perspektīvā labi pētāma, bet to ne apjoma, ne saturiskās integritātes dēļ nav bijis iespējams lielākā apjomā detalizēt šajā darbā. Tas pats attiecināms uz sadarbību ar citu Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu, piemēram, poļu, ukraiņu u.c. diasporām.

AVOTU UN LITERATŪRAS APRAKSTS

Izmantotie avoti

Darbā izmantoti vairāku veidu avoti: dokumentālie avoti, periodika, oficiālo iestāžu dokumentācija, kā arī palīgavoti – attēli.

Visplašākā darbā izmantotā avotu grupa ir **dokumentālie avoti**, kuri sīkāk ir nosacīti iedalāmi vairākās apakšgrupās pēc to radītāja: Trimdas dažāda līmeņa organizāciju lietvedības dokumenti; privātpersonu dokumenti; mītnes zemju ierēdņu vai oficiālo iestāžu radītie dokumenti.

Ar atsevišķiem ļoti nedaudziem izņēmumiem, izmantotie dokumenti ne vien nekad nav tikuši publicēti, bet arī nekad nav tikuši izmantoti zinātniskajā izpētē un neaizskarti gulējuši arhīvu plauktos kopš to deponēšanas arhīvos, vai arī tikai nesen tajos nokļuvuši. Tādēļ šajā darbā nav bijis lietderīgi dalīt izmantotos avotus publicētajos un npublicētajos.

Izmantotie dokumentālie avoti radīti darbā aplūkojamajā laika posmā, resp., no 1940-to gadu vidus līdz 1980-to gadu otrajai pusei, un tie radīti ārpus Latvijas, dažādās Trimdas mītnes zemēs Eiropā, Ziemeļamerikā, Dienvidamerikā un Austrālijā. Arhīvos šie dokumenti nokļuvuši ļoti dažādos laika posmos. Daļa tikuši nodoti arhīviem jau aplūkojamajā laika posmā, bet daļa arī pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas līdz pat mūsdienām. Trimdas dokumentu vākšana arhīvos joprojām turpinās. Atsevišķas dokumentu kolekcijas, lielākoties privātpersonu dokumenti par aplūkojamo laika posmu, bet arī atsevišķu organizāciju dokumenti, tiek arhīviem nodoti joprojām. Tādējādi pastāvošā un pētniekiem pieejamā avotu bāze par Trimdas vēsturi, tai skaitā politiskajām aktivitātēm, pagaidām joprojām papildinās. Sagaidāms, ka tuvākajā nākotnē arhīvos īpaši papildināsies dokumentāro avotu krājums par Atmosdas un neatkarības atjaunošanas laika aktivitātēm Trimdā, jo tajā laikā aktīvie Trimdas sabiedriskie darbinieki sasniedz noteiktu vecumu, kad beidz aktīvas darba gaitas un pievēršas savu personīgo arhīvu sakārtošanai un nodošanai arhīviem.

Darbā izmantotie dokumentālie avoti (un vispār Trimdas vēsturi raksturojošie avoti) ir radīti ļoti plašā ģeogrāfiskā areālā, un diemžēl arī šobrīd atrodas ļoti daudzās vietās četros kontinentos. Šī Trimdas dokumentu specifika, protams, ievērojami apgrūtina pētnieku darbu. Dokumentu glabātuves, kurās atrodas Trimdas dokumenti, ir dažādas pēc sava rakstura. Dokumenti par latviešu Trimdas aktivitātēm, tostarp politiskām, ir saglabājušies gan Trimdas

organizāciju dokumentu krātuvēs⁸, gan atsevišķu Trimdas aktīvu sabiedrisko darbinieku personiskajos arhīvos⁹, gan arī mītnes zemju nacionālajos arhīvos¹⁰ un atsevišķu dienestu kā, piemēram, Vācijas ārlietu departaments¹¹, vai amatpersonu (piemēram, atsevišķi ASV prezidenti) arhīvos. Izņemot Austrālijas Nacionālo arhīvu, citos arhīvos praktiski nekādi ar latviešu Trimdas aktivitātēm saistīti materiāli nav pieejami attālināti (resp., digitāli internetā). Tātad to izmantošana pētniecībā prasa fizisku došanos uz katru no arhīviem un darbu ar bieži vien apjomīgajām kolekcijām uz vietas.

Šajā darbā izmantoti dokumenti no septiņpadsmit valsts vai nevalstisku organizāciju pārraudzītām dokumentu krātuvēm, kā arī divu privātpersonu privāto arhīvu materiāli. No izmantotajām dokumentu krātuvēm kā nozīmīgākās jāatzīmē Latvijas Nacionālā arhīva (LNA) Latvijas Valsts arhīvs, LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Imigrācijas vēstures pētniecības centra (Minesota, ASV) arhīvs, Hūvera Institūta arhīvs (Stenfordas Universitāte, ASV), Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrs “Straumēni”, kā arī ASV, Lielbritānijas, Austrālijas un Zviedrijas nacionālie arhīvi. Protams, Trimdas dokumenti bez šiem atrodas vēl daudzos citos arhīvos un muzejos gan Latvijā, gan ārvalstīs.

LNA LVA ir tā dokumentu krātuve Latvijā, kas tieši ir atbildīga par Trimdas dokumentu vākšanu un kurā attiecīgi arī atrodas Latvijā lielākā Trimdas dokumentu kolekcija. Tajā atrodas gan organizāciju, gan arī Trimdas izcilu mākslinieku, literātu, žurnālistu un arī sabiedrisko darbinieku privātie fondi. No organizāciju fondiem šī darba tapšanā svarīgi ir bijuši 1971. fonds, kurā apvienoti dažādu Trimdas organizāciju dokumenti, un 2462. fonds – ļoti plašs dokumentu apjoms par Austrālijas latviešu organizāciju darbību.

Plaša informācija atrodama privātajos fondos. Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA) priekšsēdētāja Ilgvara Spilnera fonds¹² ir bijis ļoti nozīmīgs nodaļas par Trimdas politiskajām aktivitātēm Eiropas Drošības un sadarbības konferences kontekstā. I. Spilners vadīja PBLA tieši šajā laikā un viņa dokumenti plaši atspoguļo Trimdas veiktās politiskās akcijas. Par tā paša laika – 1970-to gadu otrās puses un 1980-to gadu sākuma Trimdas politiskā darba tendencēm Kanādā plaša informācija ir pieejama Pētera Vasariņa fondā.¹³ Vairākām tēmām svarīgs ir arī Ādolfa Šildes tiešām ļoti apjomīgais privātais fonds, kurš

---

⁸ Piemēram, Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrs “Straumēnos”; ALA arhīvs Rokvilā, ASV, Minsteres latviešu ģimnāzijas arhīvs.

⁹ Daļa no tiem nodoti glabāšanā Latvijas Nacionālajā arhīvā, piemēram, Bruno Kalniņa, Gunta Bērziņa, Ulža Gravas dokumentu kolekcijas. Daļa joprojām atrodas pie vai to mantiniekiem (Jāņa Riteņa arhīvs).

¹⁰ ASV, Austrālijas, Jaunzēlandes, Zviedrijas, Francijas, Lielbritānijas, Kanādas u.c. nacionālie arhīvi.

¹¹ Ārlietu departamenta dokumentu kolekcija atrodas Vācijas Ārlietu ministrijas arhīvā (*Das Politische Archiv des Auswärtigen Amtes*), Berlīnē.

¹² LNA LVA, 2219. f.

¹³ Turpat, 2451. f.

arhīvā nonācis vairāku dāvinājumu rezultātā sākot no 2004. līdz pat 2016. gadam. Fonds arhīvā aprakstīts nesen, 2017.–2018. gadā.¹⁴ Bez materiāliem, kuri saistīti ar paša Ā. Šildes darbību vairākās Trimdas organizācijās Vācijā, tajā savākti arī vispār daudz materiālu par citu Trimdas politiska rakstura organizāciju darbību: LAK EC, ALA, PBLA, Latviešu Nacionālais Fonds Skandināvijā u.c.¹⁵

Attiecībā uz Trimdas veidošanās posmu un agrīno politisko darbību Vācijas Pārvietoto personu nometnēs, neatsverama ir informācija Latvijas Tautas kopības Vācijā fondā.¹⁶ Šeit apkopoti gan vispārīgi bēgļu dzīvi atspoguļojoši dokumenti, tai skaitā plaša LCK dokumentu kolekcija, gan Trimdas politiskās darbības un attiecīgi šī promocijas darba kontekstā svarīgās LNP dokumenti. Agrīno politisko akciju un vispārīgo attiecību ar diplomātisko dienestu izpētei nozīmīgs ir Latvijas sūtņa Lielbritānijā K. Zariņa fonds.¹⁷

LNA LVVA Trimdas pētniecības kontekstā ir svarīgs ar to, ka tajā tiek uzglabāts Latvijas sūtniecības Vašingtonā¹⁸ apjomīgais fonds, kurš aptver arī Trimdas laika posmu. Tajā ir saglabāta gan diplomātu sarakste ar dažādām Trimdas organizācijām ASV un citās valstīs, kā arī ļoti apjomīga sarakste ar Trimdas sabiedriskajiem darbiniekiem. Tajā uzglabāta arī Trimdas iesūtītā informācija par savu darbību, tostarp politisko. Šis fonds bijis īpaši nozīmīgs attiecībā uz Dienvidamerikas latviešu darbības izpēti, jo tajā saglabājies salīdzinoši daudz ziņu par latviešu politiskajām aktivitātēm Dienvidamerikā.¹⁹ Kā nozīmīgs jāatzīmē arī tajā uzglabātais pilnais Komitejas Latvijas brīvībai mēneša atskaišu komplekts.²⁰

Imigrācijas vēstures pētniecības centra (IHRC) arhīvā ASV Minesotas universitātē ir savākta ļoti plaša dokumentu kolekcija, kas atspoguļo ASV dzīvojošo etnisko grupu vēsturi, tai skaitā arī latviešu, lietuviešu un igauņu, kā arī vairāku etnisko grupu kopīgu organizāciju dokumenti. Faktiski, attiecībā uz Trimdas politiskās darbības ar mērķi veicināt Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu izpēti, šī ir svarīgākā latviešu Trimdas dokumentu krātuve pasaulē, varbūt izņemot vēl vienīgi LNA Latvijas valsts arhīvu. IHRC tiek uzglabāti, pirmkārt, abu centrālo latviešu Trimdas organizāciju ASV – Amerikas Latviešu apvienības un Amerikas latviešu jauniešu apvienības apjomīgas un diezgan pilnīgas dokumentu kolekcijas. Abas šīs kolekcijas satur lietvedības dokumentus, tai skaitā diezgan pilnīgus sēžu protokolus, ikgadējus darbības pārskatus un saraksti. Šī promocijas darba ietvaros, ņemot vērā to, ka

¹⁴ LNA LVA, 2176. f., Vēsturiskā izziņa.

¹⁵ Turpat, 2.v. apraksts.

¹⁶ LNA LVA, 2335. f.

¹⁷ Turpat, 2263. f.

¹⁸ LNA LVVA, 293. f.

¹⁹ Piemēram, Turpat, 1. apr., 1568., 1571., 1572., 1611., 1704. l.

²⁰ Turpat, 1388.–1398. l.

Trimdas jauniešu aktivitātes atsevišķi un detalizēti šeit nav tikušas aplūkotas, nozīmīgāka ir ALA dokumentu kolekcija. Vispārīgā organizācijas sarakste ALA dokumentu kolekcijā sakārtota hronoloģiski un pēc ienākošo un izejošo dokumentu principa, tādējādi veidojot pārskatāmu un viegli izmantojamu sistēmu.²¹ Atsevišķi mapēs sakārtoti ALA darbības nozaru dokumenti, grupējot tos sīkāk tematiski.²² Vēl ALA kolekcijā tematiski mapēs sakārtoti dokumenti, t.sk. sarakste, par dažādām politiskām akcijām un notikumiem, kuros ALA iesaistījusies, piemēram, par ASV un PSRS konsulārā līguma parakstīšanu 1967. gadā.²³ ALA dokumentu kolekcija kopumā ir ļoti bagātīga, pārskatāmi un viegli izmantojami sakārtota.

IHRC arhīvā atrodas arī divu ļoti nozīmīgu politiska rakstura vairāku tautību Trimdas apvienojošu organizāciju dokumentu kolekcijas: Eiropas Apspiesto tautu asamblejas (ACEN) un Baltiešu aicinājums Apvienotajām Nācijām (BATUN) kolekcijas.

ACEN kolekcijā atrodas visas šīs lielās organizācijas darbības dokumentācija par visu tās darbības periodu no 1954. gada līdz pat atsevišķiem dokumentiem 1989. gadā, attiecīgi šī kolekcija ir liela un sastāv no 167 kastēm (jeb 77 lineārām pēdām dokumentu). Dokumentu kolekcija sadalīta sešpadsmit sadaļās jeb sērijās, no kurām katra aptver noteiktu tematiku, piemēram, “ACEN dalīborganizācijas”; “Plenārās asamblejas”; “Pārstāvniecības starptautiski” utt.²⁴ Šī kolekcija ir labi sakārtota. No tās nozīmīgākie izmantotie materiāli attiecas uz latviešu Trimdas delegāciju ACEN,²⁵ kā arī ziņas par ACEN delegācijām ārzemēs, kurās darbojās latvieši – īpaši Dienvidamerikā, bet arī citur.²⁶

BATUN kolekcija ir salīdzinoši daudz mazāka (1 lineārā pēda), taču tā sniedz labu ieskatu šīs latviešu, lietuviešu un igauņu kopīgās organizācijas darbībā: centienos risināt Baltijas valstu jautājumu ar ANO palīdzību, popularizēt Baltijas valstis ar informatīvu materiālu un apkārtrakstu palīdzību.

Bez jau minētajām kolekcijām, IHRC atrodas arī vairākas personu dokumentu kolekcijas, kuros esošie dokumenti liecina par Trimdas politiskajām aktivitātēm. Šī darba tapšanā no tādiem svarīgākās ir bijušas Nikolaja Rasiņa un Mineapolē dzīvojušā Ērika Dundura dokumentu kolekcijas.

---

²¹ IHRC, kolekcija “ALA”, 2., 3. un 4. kaste.

²² Piemēram, turpat, kolekcija “ALA”, 6. kaste, 2. mape “Info. birojs – Latviešu organizāciju apspriede, 1966”; 3. mape “Kultūras birojs 1951–1972” utt.

²³ Turpat, kolekcija “ALA”, 13. kaste, 5. mape “American-Soviet consular treaty, 1967”.

²⁴ Sīks fonda apraksts pieejams IHRC mājas lapā izvietotajā katalogā: <https://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/3924> (skatīts 10.02.2020.).

²⁵ IHRC, kolekcija “ACEN”, 39. kaste, mape “Latvian delegation to ACEN, 1955–1968”.

²⁶ Turpat, 46.–49., 55. kaste.

Hūvera Institūta arhīvs (HIA) ir otra dokumentu krātuve ASV (neskaitot Nacionālo arhīvu), kurā atrodas ievērojams klāsts ar Baltijas valstīm saistītu materiālu. Atšķirībā no IHRC, kas pēc būtības koncentrējas tieši uz ASV imigrējušo etnisko grupu vēsturi, HIA interese ir plašāka un tajā citu materiālu starpā tiek uzglabātas dokumentu kolekcijas par Baltijas valstu vēsturi vispār. HIA atrodas vairāku Latvijas Republikas diplomātisko darbinieku – Alfrēda Bīlmaņa, Jūlija Feldmaņa, Fēliksa Cielēna, Pētera Oliņa un Alfrēda Rūsiņa dokumentu kolekcijas. Promocijas darba ietvaros īpaši nozīmīgas ir bijušas divas pēdējās, jo tās satur informāciju par Latviešu Trimdas aktivitātēm Brazīlijā, par kurām citās dokumentu krātuvēs ir ļoti maz ziņu.

HIA arhīvā atrodas arī ļoti apjomīga (vairāk kā 4000 kastes) “Radio Brīvā Eiropa” materiālu kolekcija²⁷. Šīs kolekcijas ietvaros atrodas arī “Radio Brīvā Eiropa” virsorganizācijas – Brīvās Eiropas komitejas darbības dokumenti, to skaitā arī nacionālo komiteju dokumenti. Šie dokumenti pirmkārt sniedz labu pārskatu par Komitejas Latvijas Brīvībai darbību kā tādu. Otrkārt, daudzie politikas plānošanas dokumenti ļauj izdarīt secinājumus par KLB atkarību no Brīvās Eiropas komitejas un arī tās centieniem pielāgoties un atbilst ASV ārpolitikas tekošajām nostādnēm.

Attiecībā uz Lielbritānijā dzīvojošo latviešu vēstures izziņāšanu, daudz vērtīgu materiālu atrodas Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrā “Straumēnos”. Mērķtiecīgas un aktīvas dokumentu vākšanas rezultātā, šajā arhīvā ir izveidojusies visnotaļ respektabla dokumentu kolekcija, kas sniedz protams ne pilnīgu, bet tomēr diezgan plašu informāciju par latviešu kultūras, sabiedrisko un politisko dzīvi Lielbritānijā. Šeit izvietoti gan Lielbritānijas latviešu centrālās organizācijas – Lielbritānijas latviešu nacionālās padomes materiāli, gan arī no privātpersonām ienākuši materiāli par, piemēram, “Daugavas Vanagu” darbību un arī vairākām mazākām organizācijām. Kā nozīmīga šim darbam jāatzīmē nelielā, bet vērtīgā materiālu kolekcija, kas attiecas uz Baltiešu padomes darbību.

Dažādu mītnes zemju – ASV, Lielbritānijas, Austrālijas, Kanādas u.c. nacionālajos arhīvos ir saglabājušies Trimdas iesūtītie politiska rakstura dokumenti un vēstules, kuri bijuši adresēti mītnes zemju pārvaldes institūcijām un arhīvā nokļuvuši kā šo institūciju (ārlietu ministriju, ASV Valsts departamenta u.tml.) arhīvu sastāvdaļas. Nereti šajos arhīvos saglabājušies tādi politiski iesniegumi, kuri nav saglabājušies pašu Trimdas organizāciju materiālos.

---

²⁷ Radio Free Europe/Radio Liberty corporate records. *Hoover Institution archives* (turpmāk – HIA) atrodas arī otrs Radio Brīvā Eiropa fonds, kurš satur ar pašiem radio raidījumiem saistītus materiālus: Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records 1951–2005.

Zviedrijas Nacionālajā arhīvā nodota glabāšanā ievērojama latviešu Zviedrijā dokumentu kolekcija, bet Kanādas Ontario provinces arhīvā salīdzinoši neliela Latviešu Nacionālās apvienības Kanādā dokumentu kolekcija.

Grūtības Trimdas dokumentālā mantojuma izmantošanai pētniecībā bez ģeogrāfiskās izklieģētības rada vēl vairāki citi apstākļi: dokumentu sakārtotības līmenis un to saturiskā fragmentācija un nepilnīgums.

Dokumentu **sakārtotība** dažādos arhīvos ir ļoti dažāda un nav atkarīga no arhīva veida (resp., vai tas ir valsts arhīvs vai privāta institūcija). Kā viens no vislabāk sakārtotajiem būtu minams LNA LVVA uzglabātais Latvijas sūtniecības Vašingtonā fonds (293. fonds), kurš ir pilnībā aprakstīts un sakārtots. Ļoti labi sakārtota parasti ir Trimdas mītnes zemju arhīvos uzglabātā šo zemju dažādu oficiālo iestāžu dokumentācija. Savukārt pašas Trimdas organizāciju fondi, ja tādi atrodas mītnes zemju nacionālajos arhīvos, var pēc savas sakārtotības ļoti atšķirties. Lielākoties nacionālie arhīvi saņēmuši šos dokumentus kā vienotu veselumu un iekļāvuši savā krājumā tādā stāvoklī, kā tie nodoti – parasti daļēji un virspusīgi sakārtotus. Sakārtot šīs kolekcijas atbilstoši arhīva standartiem un principiem liedz latviešu valodu pārzinošu speciālistu trūkums ārvalstu arhīvu štatā. Šāds gadījums ir, piemēram, Latviešu palīdzības komitejas dokumentu kolekcija Zviedrijas Nacionālajā arhīvā.²⁸ Dokumenti ievietoti dažāda veida un formāta lietvedības mapēs, uz kurām ir vispārīgi uzraksti par mapes saturu, piemēram “gada pārskati” – šie uzraksti turklāt ne vienmēr atbilst patiesībai. Vienīgā iespēja atrast nepieciešamos dokumentus, ir caurskatot mapes pēc kārtas. Saglabātie dokumenti arī ne tuvu nav saturiski pilnīgi.

Arī lielākajās ASV nevalstisko organizāciju uzturētajās dokumentu krātuvēs, kurās atrodas dokumenti par Trimdas politiskajām aktivitātēm – Hūvera institūta arhīvā un Minesotas Universitātes bibliotēkas paspārnē esošajā Imigrācijas vēstures pētniecības centra arhīvā, atrodošās Trimdas organizāciju vai privātpersonu dokumentu kolekcijas ir nepilnīgi un vispārīgi aprakstītas. Jāatzīmē gan, ka tajā pašā laikā ir ļoti svarīgi, ka šie dokumenti tiek saglabāti, atrodas piemērotos uzglabāšanas apstākļos un ir pētniekiem brīvi pieejami.

Kopumā vissliktākajā situācijā (tai skaitā attiecībā uz pētnieku iespēju piekļūt dokumentiem) ir tie Trimdas dokumenti, kuri atrodas joprojām pašu organizāciju rīcībā vairāk vai mazāk labi iekārtotās dokumentu glabātuvēs, vai arī Trimdas sabiedrisko darbinieku privātajos arhīvos. Viens no pozitīvākajiem piemēriem šajā ziņā ir Lielbritānijas

---

²⁸ 2019. gadā LNA LVA uzsākuši sadarbību ar Zviedrijas Valsts arhīvu šo dokumentu sakārtošanā. Šim darbam izmantoti 2015. gadā Zviedrijas arhīvā iegūti materiāli, kuri tad vēl atradās šeit aprakstītajā nesakārtotajā stāvoklī.

Latviešu dokumentācijas centrs "Straumēnos", kur ienākošie dokumenti tiek regulāri sakārtoti un ir pētniekiem salīdzinoši ērti izmantojami. Šajā centrā nonāk dokumenti no visas Lielbritānijas, pēdējos gados lielākoties privātpersonu kolekcijas. Protams, varētu vēlēties dokumentu uzglabāšanu klimatiski kontrolējamās telpās, taču esošajos apstākļos šajā dokumentu krātuvē tiek darīts viss iespējamais materiālu saglabāšanai un pieejamības nodrošināšanai. Sliktākā stāvoklī ir tie dokumenti, kuri joprojām atrodas darbojošos organizāciju rīcībā. Piemēram, ALA birojā Rokvilā atrodas diezgan daudz dažādu dokumentu. Tie atrodas vienkopus vienā telpā, sasaiņoti visdažādākajās mapēs, kastēs un failu skapjos, taču šie dokumenti nav nekādā veidā sistematizēti vai aprakstīti, nav arī iespējams gūt priekšstatu par to, kas vispār šajā krātuvē atrodas. Izpēte šādos apstākļos iespējama tikai pēc nejaušības principa, izvēloties izskatīšanai atsevišķas mapes vai kastes un cerot uz veiksmi. Jāuzsver, ka pat atrodot tematiski atbilstošus dokumentus, piemēram, politiskas deklarācijas, tiem bieži vien trūkst konteksta un datējuma un tās pētniecībā attiecīgi ir praktiski neizmantojamas.

Šādi dokumenti, kā arī tās dokumentu kolekcijas, kas joprojām atrodas privātpersonu rīcībā, ir visvairāk pakļautas bojāejas riskam. Jau šobrīd ir skaidrs, ka par atsevišķu zemju latviešu kopienu politiskajām darbībām dokumenti nav saglabājušies, vai arī nav saglabājušies par visu aplūkojamo periodu. Piemēram, nav saglabājies Francijas latviešu kopienas arhīvs²⁹, tādēļ ziņu par Francijas latviešu politiskajām aktivitātēm ir ļoti maz un tās ir fragmentāras. Zudusi ir arī lielākā daļa dokumentu par Kanādas latviešu kopienas politiskajām aktivitātēm 1970-tajos gados. Šis dokumentu kopums glabājies Latviešu nacionālās apvienības Kanādā toreizējā priekšsēdētāja Linarda Luksa privātajā arhīvā un pēc viņa nāves viņa mantinieki, iespējams, neapzinoties dokumentu vērtību, šo dokumentu kopumu ir iznīcinājuši.³⁰ Latviešu Nacionālās apvienības Kanādā arhīvs Kanādas Ontario provinces arhīvā satur tikai dažus politiska rakstura dokumentus par šo laiku, atsevišķas kopijas atrodamas L. Luksa ilggadīgas sekretāres un arī aktīvas sabiedriskās darbinieces E. Miniates arhīvā LVA.³¹ Šādu atsevišķu arhīvu daļu zudums ir jāņem vērā, izdarot apkopojošus secinājumus par šo kopienu politisko aktivitāti salīdzinājumā ar citu zemju kopienām.

Saturiskā fragmentācija un nepilnīgums. Problēmas Trimdas dokumentu izmantošanā pētniecībā sastāda arī to nepilnīgums un saturiskā fragmentācija. Daļa

---

²⁹ Informācija no bijušās Latvijas vēstnieces Francijā Ainas Nagobads-Ābolas.

³⁰ LNAK atbilde uz informācijas pieprasījumu.

³¹ Miniāte Elma (dz. 1925), sabiedriskā darbiniece (Kanāda), *LNA LVA*, 2570. f.

dokumentu nav saglabājušies un ar to ir jārēķinās, tā ir tipiska situācija vairumā vēstures jautājumu, ne tikai Trimdas vēsturē, un vienkārši pieder pie vēsturnieka darba specifikas. Taču arī saglabājusies Trimdas dokumentu daļa ir ļoti sadrumstalota. Spilgts piemērs ir divas lielākās centrālās latviešu Trimdas organizācijas: Pasaules Brīvo latviešu apvienība (PBLA) un Latvijas atbrīvošanas komitejas Eiropas centrs (LAK EC). Abu šo organizāciju darbības arhīvi ir tikuši sadalīti. LAK EC gadījumā fragmentācija vēl nav tik izteikta.³² PBLA dokumenti toties atrodami kopiju un oriģinālu veidā teju jebkurā no Trimdas dokumentu krātuvēm. Tas arī ir no vienas puses pašsaprotami PBLA plašā darbības lauka dēļ, taču problēmas rada fakts, ka nepastāv viena centrāla PBLA biroja arhīva, kur būtu apkopoti kaut vai galvenie organizācijas dokumenti. Diezgan neliela daļa PBLA arhīva atrodas LNA LVA,³³ daļa – ALA biroja arhīvā Rokvilā, daļa – PBLA bijušo priekšsēdētāju privātajos arhīvos, un tālākas daļas visu PBLA veidojošo centrālo latviešu organizāciju arhīvos. Turklāt visās šajās daļās atrodošos dokumentu klāsts ir katrā hronoloģiski dažāds, nav secīgs un bieži vien ir arī vispār nesakārtots. No šāda dokumentu klāsta izveidot daudz maz secīgu priekšstatu par organizācijas darbību ir izaicinājums.

Trimdas organizāciju radītā dokumentācija. Izvērtējot dažādas dokumentālo avotu grupas pēc to radītāja, neapšaubāmi lielākā un šim pētījumam nozīmīgākā daļa ir visdažādāko Trimdas organizāciju radītie dokumenti. Šī avotu grupa satur vistiešāko informāciju par latviešu Trimdas veiktajiem pasākumiem Latvijas Republikas neatkarības idejas saglabāšanā mītnes zemēs. Latviešu (un arī baltiešu kopīgo) Trimdas organizāciju lietvedības dokumenti vairāk vai mazāk detalizēti atspoguļo visas organizāciju darbības jomas, tostarp pētījumam svarīgo politisko darbību.

Nav vienotu standartu, kādu informāciju dažādas Trimdas organizācijas ir izvēlējušās uzglabāt savos lietvedības failos. Ņemot vērā, ka vairums Trimdas organizāciju darbojās pēc brīvprātīgo principa, tai skaitā arī lietvedību kārtoja nevis algota persona ar atbilstošu kvalifikāciju, bet gan kāds brīvprātīgais no pamatdarba brīvajā laikā, nav pārsteidzoši, ka lietvedība ne vienmēr bija pilnīga. Lielā mērā tas ir bijis atkarīgs no atbildīgās personas entuziasma, atbildības sajūtas un arī prasmēm.

Tomēr ir atsevišķi Trimdas organizāciju radīto lietvedības dokumentu veidi, kas ir vairāk vai mazāk pilnīgā formā sastopami visu organizāciju arhīvos. No tādiem šim pētījumam svarīgākie ir bijuši organizāciju iekšējie vai ārējie darbības pārskati, kā arī

---

³² Daļa LAK EC arhīva glabājas Minsteres latviešu centra arhīvā, daļa – Lielbritānijas Latviešu dokumentācijas centrā "Straumēnos", vēl atsevišķi materiāli – Zviedrijas Nacionālajā arhīvā.

³³ LNA LVA, 2253. f.

sarakste. Īpaši saraksti ar mītnes zemju politiķiem parasti saglabāja daudzas organizācijas, jo tas zināmā mērā apliecināja organizācijas politisko aktivitāti un, politiķu atbildes vēstules – tās nosacītos politiskos panākumus.

Organizāciju iekšējie dokumenti dod priekšstatu par organizācijas darbību, tās vietu Trimdas organizatoriskajā struktūrā un relatīvo politisko aktivitāti. No atsevišķiem lietvedības dokumentu veidiem informācija par Trimdas politiskajām aktivitātēm visvairāk atrodama dažādu sēžu protokolos un nodaļu gada pārskata ziņojumos. Dažāda līmeņa sanāksmju – organizācijas valdes, locekļu vai arī darba grupu sanāksmju protokoli satur bieži vien visai detalizētu informāciju par kādas politiskas akcijas plānošanu. Plānošanas gaitā tapušajos ziņojumos un sanāksmju protokolos ietvertā informācija sniedz ieskatu politiskā darba organizēšanas un koordinēšanas procesā Trimdas latviešu sabiedrībā. Jāņem gan vērā, ka politiskas akcijas plānošana, piemēram, organizācijas nākamajam darba gadam nebūt nenozīmē, ka šāda akcija tiešām tikusi vēlāk īstenota.

Par tiešām īstenotajām politiskajām akcijām informāciju sniedz organizāciju darbības gada pārskati. Šādi pārskati veidoti organizācijas iekšējām vajadzībām un parasti satur katras darbības nozares (piem., aprūpes, izglītības, politiskā u.c.) vadītāja ziņojumu par paveikto atskaites gadā. Piemēram, Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā no 1950. gada katru gadu sastādījusi Padomes un tās Prezidija gada darbības pārskatu³⁴. Tās organizācijas, kuras darbojās kādas lielākas organizācijas paspārnē un bija finansiāli no tām atkarīgas (Komiteja Latvijas Brīvībai³⁵, Eiropas Apspiesto tautu asambleja), veidoja regulāras ikmēneša atskaites, kurās koncentrētā informatīvā formā apkopotas visas aktivitātes par doto periodu.

Šādas atskaites vai darbības pārskati ir noderīgi vispārīga priekšstata gūšanai par organizāciju, tās darbības virzieniem konkrētā laika periodā, taču tajās atrodamā informācija lielākoties ir ļoti konspektīva un attiecīgi nedod sīkākas detaļas par vienu vai otru notikumu.

Ļoti svarīga dokumentu grupa Trimdas politisko aktivitāšu pētniecībā ir Trimdas organizāciju sarakste ar mītnes zemju politiķiem un institūcijām, kā arī publiski izplatītie politiska rakstura dokumenti. Vēstules, memorandi, iesniegumi, deklarācijas, rezolūcijas, petīcijas un tml. sūtījumi Trimdā ir tikuši lielā skaitā sūtīti trimdinieku mītnes zemju organizācijām, valdības institūcijām vai amatpersonām, kā arī starptautiskām organizācijām (ANO, Eiropas Padome, EDSA u.c.). Gan to saturs, gan arī to kvantitatīva analīze ļauj spriest par ļoti plašu jautājumu loku. Korespondences saturs sniedz informāciju par daudzajiem

³⁴ Pārskati atrodas: *Latviešu dokumentācijas centrs Lielbritānijā "Straumēnos"*, kolekcija 1-2 "LNPL sesiju protokoli 1950–1979".

³⁵ Atskaišu kopijas: *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1388.–1398. l.

veidiem, kā tika īstenota Trimdas politiskā darbība, uzrunājot mītnes zemju sabiedrību, pārvaldes orgānus vai starptautiskas organizācijas. Iesniegumi un vēstules parāda arī to, kādi starptautiski politiski notikumi ietekmējuši Trimdas centienus saglabāt un popularizēt Latvijas Republikas neatkarības ideju. Iesniegumu, vēstuļu u.c. sūtījumu par vienu atsevišķu tēmu vai notikumu (piemēram, par Austrālijas veikto Baltijas valstu *de jure* atzinumu 1974. gadā) skaitliskums savukārt ļauj izvērtēt, kādi notikumi ir izsaukuši aktīvu reakciju Trimdas vidū, bet kādi savukārt – izpelnījušies tikai atsevišķu personu vai organizāciju uzmanību. Izdarot secinājumus, balstoties uz korespondences apjomu, gan jāņem vērā dokumentu saglabātības situācija, resp., vai daļa dokumentu nav zudusi. Analizējot šo dokumentu kopumu kompleksā ar Trimdas organizāciju protokoliem u.c. materiāliem, iespējams izdalīt vispārējas Trimdas politiskā noskaņojuma attīstības tendences un atsevišķus posmus Trimdas cīņā par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, kam ir katram savas specifiskas iezīmes.

Svarīga ir arī sarakste ar citām Trimdas organizācijām un arī citu tautu organizācijām. Tie dod informāciju par sadarbību Trimdā politisku mērķu sasniegšanai, kopīgu politisku akciju plānošanu utt. Bieži vien gan sarakste starp divu organizāciju amatpersonām ir jaukta rakstura – daļēji privāta un daļēji attiecas uz organizāciju darbību. Īpaši tas raksturīgs Trimdas pirmajām desmitgadēm, kad pasaulē dažādās mītnes zemēs apmetušies organizāciju vadītāji bija savstarpēji labi pazīstami un tos bieži vien saistīja ciešas draudzības jūtas, kuras izveidojās Vācijas Pārvietoto personu nometnēs.

Organizāciju budžeta dokumenti, kases grāmatas u.tml. finanšu plūsmu raksturojošie dokumenti pārsteidzoši bieži nav tikuši saglabāti. Gadījumos, kad šī informācija ir pieejama, tā izmantota kā papildus avots vispārīgam priekšstatam par Trimdas organizāciju iespējām.

Privātpersonu dokumenti. Otra nozīmīgākā dokumentālo avotu grupa, grupējot pēc dokumentu radītāja, ir Trimdas privātpersonu radīti dokumenti. Šeit ir jāuzsver Trimdas darbības specifika, kuras rezultātā ne vienmēr ir iespējams strikti nodalīt, kādas darbības (un attiecīgi kādi dokumenti) attiecas uz kādu Trimdas organizāciju, un kādi tomēr ir individuālas iniciatīvas. Jāņem vērā, ka Trimdā nospiedošā vairumā gadījumu darbošanās dažādās organizācijās bija brīvprātīga, tika veikta ar pieejamiem spēkiem un bez atlīdzības. Trimdas lielās centrālās organizācijas uzturēja savus funkcionējošus birojus, valdes locekļu maiņa bija strikti periodiska un pārvaldes struktūra – caurredzama. Attiecīgi arī dokumentu autorība neatstāj šaubas. Taču daudzās mazākās organizācijās parasti tās darbību nodrošināja daži vai arī tikai viens entuziasts, kura ilggadīga darbošanās šajā organizācijā un zināma

pašidentificēšanās ar pārstāvam organizāciju, neļauj skaidri nodalīt privātu un publisku politisku darbību.

Šī pati Trimdas organizāciju specifika – brīvprātīgais darbs tajās un zināma privātā un sabiedriskā saplūšana, nosaka arī to, ka ļoti daudz vērtīgu materiālu par kādas Trimdas organizācijas darbību noteiktā periodā bieži vien ir atrodam tieši šī perioda organizācijas vadītāja privātajā dokumentu kolekcijā. Vairāki no redzamiem Trimdas sabiedriskiem darbiniekiem un lielāko organizāciju vadītājiem ir nodevuši savus materiālus arhīvos,³⁶ un šajās kolekcijās atrodami dokumenti daudz izsmeļošāk liecina par Trimdas politisko darbību, nekā pašu organizāciju dokumenti un ir bijuši ļoti noderīgi šī darba izstrādē. Īpaši tas sakāms par PBLA priekšsēdētāja Ilgvara Spilnera dokumentu krājumu, kurš ir nesalīdzināmi pilnīgāks un informatīvi bagātāks nekā visai fragmentārais un nelielais PBLA veltītais fonds.³⁷

Tajā pašā laikā, protams, Trimdā pastāvēja arī tīri privātu politisku iniciatīvu gadījumi. Atzīmējams, ka privātpersonu sūtījumi amatpersonām bieži ir ļoti emocionāli, satur personiskas detaļas un kopumā vairāk liecina par atsevišķā indivīda dzīves pieredzi, raksturu un situācijas izpratni, nekā par visas grupas vai kopienas noskaņojumu un viedokli. Spilgts piemērs šādai sarakstei ir A. Dundura plašā korespondence ar ASV amatpersonām, tostarp ASV prezidentu.³⁸ Lai arī atzīmējama šādas sarakstes esamība, to ekstrēmi emocionālā rakstura dēļ tajā izteiktos uzskatus nevar vispārināti uzskatīt par Trimdas latviešu kopienas kā tādas nostājas piemēru Latvijas neatkarības jautājumā.

Noteiktu informācijas apjomu pētījumam sniedz arī privātā sarakste, konkrēti Trimdas aktīvu sabiedrisko darbinieku starpā. Privātai sarakstei raksturīga emocionalitāte un subjektīvisms, kā rezultātā tajās atspoguļotie viedokļi nebūtu uzreiz jāuzskata par patiesiem faktiem. Taču, no otras puses, privātās vēstulēs izteiksmes stils ir daudz brīvāks, tajās izteiktie viedokļi, pretstatā oficiālajiem dokumentiem, raksturo tieši vēstules rakstītāja uzskatus, ļauj saprast dažādu personīgu antipātiju vai tieši otrādi – draudzīgu jūtu ietekmi uz vienu vai otru Trimdas notikumu, tai skaitā politiskajā jomā. Vēstules ļauj ielūkoties politiskās domas un uzskatu veidošanās procesā, atspoguļo Trimdas sabiedriskās domas sīkākās sastāvdaļas – individuālas personas viedokļus. Latviešu trimdinieku vēstulēs nereti tiek apspriesta vai pat kritizēta kādas organizācijas politiska darbība vai uzskati Latvijas

---

³⁶ Tādi kā Ilgvara Spilnera (2219. f.), Ādolfa Šildes (2176. f.), Pētera Vasariņa (2451. f.) LNA Latvijas Valsts arhīvā u.c.

³⁷ LNA LVA, 2253. f.

³⁸ Piemēram, Ērika Dundura telegramma ASV Prezidentam Eizenhaueram kritizējot ASV ārpolitisko līniju. Dokumenta atrašanās: IHRC, Eriks Dundurs collection, 6. kaste, 11. lieta.

neatkarības jautājumā. Tās ir arī viens no nedaudzajiem avotu veidiem, kas dod iespēju uzzināt par alternatīviem uzskatiem un viedokļiem, kas neatbilst Trimdas organizāciju oficiāli ieturētajai un vairākuma atzītajai politiskās darbības līnijai, kā arī ļauj izsekot dažādu uzskatu sadursmju veidotajiem konfliktiem. Šī promocijas darba kontekstā šai avotu grupai ir bijusi drīzāk vispārēju situācijas izpratni dodošas avotu grupas nozīme, taču tai ir liels potenciāls būt noderīgai citos pētījumos nākotnē.

Mītnes zemju organizāciju dokumenti. Lai izvērtētu Trimdas veikto pasākumu lomu neatkarības idejas saglabāšanā, un to vai un kāda bija dažādo Trimdas īstenoto politisko akciju nozīme, ļoti svarīgi ir iegūt informāciju par šo akciju uztveri no mītnes zemju valdību puses. Šādu informāciju var iegūt no mītnes zemju valsts pārvaldes iestāžu radītajiem dokumentiem.

Daudzo mītnes zemju valstu starpā īpaši nozīmīga šim pētījumam ir oficiālā sarakste ar ASV dažādiem dienestiem, īpaši ar ASV valsts departamentu. Latviešu kopiena ASV bija skaitliski lielākā no visām latviešu Trimdas kopienām, kā arī ASV aplūkojamajā laika periodā bija galvenais pretspēks PSRS pasaules politikā. Tādēļ visaktīvākā politiskā darbība Latvijas neatkarības idejas uzturēšanai un neatkarības atjaunošanas veicināšanai koncentrējās tieši ASV. Ar Baltijas valstīm saistītie jautājumi bija ASV Valsts departamenta Eiropas jautājumu biroja (*Bureau of European affairs*) Austrumeiropas jautājumu nodaļas (*Office of Eastern European affairs*)³⁹ kompetencē. Spriežot pēc saglabājušos materiālu ziņām, pie šīs nodaļas vērsās citas ASV pārvaldes institūcijas ar Baltijas valstīm saistīto jautājumu gadījumā. Arī daudzas latviešu Trimdas organizāciju un atsevišķu latviešu rakstītas vēstules ar jautājumiem, kas skāra Baltijas valstis vai attiecības ar PSRS, tika no dažādiem departamentiem pārsūtītas minētajai Austrumeiropas jautājumu nodaļai. Departamenta materiāli ļauj veidot vispārīgu priekšstatu par “Baltijas jautājuma” vietu ASV politikā un attieksmi pret to un trimdinieku centieniem.

Valsts pārvaldes iestāžu arhīvos saglabātās Trimdas organizācijām un indivīdiem nosūtīto atbildes vēstuļu kopijas dod iespēju novērtēt, kā Trimdas politiskās aktivitātes tika uztvertas no adresāta – valdības, politiķu, iestāžu un departamentu – puses. Bez tiešām liecībām par Trimdas organizāciju un indivīdu darbību, tās panāktajiem rezultātiem, valsts pārvaldes iestāžu dokumentos vietām saglabājusies arī visai interesanta iekšējā sarakste par Baltijas jautājumiem. Šāda iekšējā, konfidenciālā sarakste starp attiecīgās institūcijas

---

³⁹ Nodaļas darba materiāli par 1960-tajiem gadiem atrodami: NARA, RG 59, Bureau of European Affairs, Office of East European affairs, Records relating to the Baltic states 1962–1967. Box 1.

amatpersonām, piemēram, Jaunzēlandes gadījumā⁴⁰ par dienas kārtībā esošu jautājumu, ir daudz atklātāka nekā oficiālās atbildes vēstules. Šādi materiāli ļauj analizēt Trimdas politisko akciju sasniegtos rezultātus un panākto iespaidu mērķauditorijā. Savukārt oficiālās atbildes vēstules ļauj izveidot priekšstatu par mītnes zemes pārvaldes oficiālo attieksmi pret latviešu kopieni un tās centieniem Latvijas neatkarības jautājumā.

Zināmu attieksmi apliecina arī tie gadījumi, kad Trimdas iesūtītās vēstules kādai iestādei vai organizācijai nav tikušas saglabātas šo organizāciju arhīvos. Viens šāds piemērs ir ANO arhīvs, kurā pagaidām nav izdevies atrast baltiešu iesūtītos materiālus.

Periodika. Promocijas darbā izmantoti galvenokārt lielākie Trimdā izdotie laikraksti: “Laiks”⁴¹, “Austrālijas Latvietis”⁴² un “Latvietis Amerikā”⁴³. “Laiks” bija lielākais un visplašāk izplatītais Trimdas periodiskais izdevums, kurš bija pieejams trimdiniekiem Ziemeļamerikā, Dienvidamerikā, Eiropā un Austrālijā. Tas publicēja aktuālas ziņas no visām lielākajām latviešu kopienām. Laikrakstam bija izveidots plašs korespondentu tīkls, tas sadarbojās ar lielākajiem Trimdas laikrakstiem pārējos kontinentos. Attiecīgi ziņas no citiem kontinentiem lielākoties tika saņemtas no kopienu avīžu, tādu kā “Austrālijas Latvietis” redakcijām un publicētas ar attiecīgu norādi. Kopumā Trimdas lielie laikraksti atradās Trimdas centrālo organizāciju pakļautībā un jau no 1960. gadiem uzskatāmi par konservatīviem un atspoguļo Trimdas vadības valdošos viedokļus. Progresīvāku vai idejiski alternatīvu grupu, piemēram, Trimdas jaunās paaudzes, vai Trimdas organizācijās valdošajiem uzskatiem pretēji viedokļi avīzēs atspoguļojas reti. Laikraksti koncentrējas uz ziņu pasniegšanu, neizvēršot teorētiskas diskusijas starp dažādu viedokļu aizstāvjiem. Izmantojot šos laikrakstus kā avotus, jāņem vērā, ka šie laikraksti politikas jautājumos un īpaši uzskatos par to, kādai jābūt kādreiz atjaunojamajai Latvijas Republikai, atspoguļo centrālo organizāciju nostāju, aizstāv to veidoto politiku. Būtisks ir faktors, ka šie periodiskie izdevumi ne vien atspoguļoja politiskās aktivitātes un norises, bet arī veidoja Trimdas sabiedrības vidēji aktīvo un mazaktīvo locekļu izpratni par politiskajām norisēm Trimdā un attieksmi pret tām. Tādējādi minētā periodika ir neaizstājams informācijas avots tieši par

---

⁴⁰ Piemēram, R. Splites, A. Skujas un V. Bērziņa un vēl 840 personu parakstītā petīcija Jaunzēlandes valdībai un Jaunzēlandes ārlietu ministrijas ierēdņu iekšējā sarakste šīs petīcijas sakarā. *National Archives of New Zealand*, ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1, part 4.

⁴¹ Iznāk kopš 1949. gada Ņujorkā, metiens ap 12 600–13 000 eksemplāru, izdeva apgāds “Grāmatu draugs”. Andersons E. (red.). *Latvju enciklopēdija, 1962–1982*. 2. sēj. Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1985, 375. lpp.

⁴² Iznāk kopš 1949. gada, ilggadīgs redaktors Emīls Dēliņš, tirāža ap 3000 eks. Andersons E. (red.). *Latvju enciklopēdija, 1962–1982*. 1. sēj. Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1983, 118. lpp.

⁴³ Iznāk kopš 1948. gada Kanādā, Toronto, izdošanu finansē Daugavas Vanagu organizācija. Tirāža ap 4500 eks. Andersons E. (red.). *Latvju enciklopēdija, 1962–1982*. 2. sēj. Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1985, 375. lpp.

Trimdas “oficiālās” politiskās līnijas un uzskatu veidošanu un īstenošanu, kas ir šī darba uzmanības centrā.

Atsevišķu draudžu, biedrību, kultūras organizāciju un ļoti nelielu kopienu periodiskie izdevumi publicēto ziņu vietēja rakstura un specifiskas dēļ nav izmantoti promocijas darba izstrādē vai arī izmantoti ļoti maz. Tajos tika publicētas lielākoties vietēja rakstura, kopienas ikdienas sadzīvi raksturojošas ziņas. Politiskiem notikumiem šādi izdevumi pievērsās tikai ļoti retos gadījumos, kad kādas politiskās norises bija ārkārtīgi svarīgas un ļoti jūtami saviļņojušas Trimdas sabiedrību. Tādos gadījumos nelielie izdevumi parasti atreferēja lielākajos Trimdas laikrakstos publicētās ziņas, vai publicēja to saīsinātas versijas⁴⁴.

Fotogrāfijas. Tādi palīgavoti kā fotogrāfijas ir nenovērtējami papildinājumi citiem avotu veidiem, kas ļauj iegūt tādu informāciju, kuru nesatur citi avotu veidi. Promocijas darba izstrādē izmantotas fotogrāfijas no dažādām Trimdas politiskām demonstrācijām vai politiska rakstura pasākumiem. Tās ļauj konstatēt tādas specifiskas lietas kā demonstrācijās izmantotos vizuālos izteiksmes līdzekļus, nacionālos karogus, plakātus un to saukļus, tautastērpu izmantošanu un nacionālo simbolu lietojumu telpu noformējumā. Plašs Trimdas politisko notikumu fotogrāfiju klāsts glabājas muzeja “Latvieši pasaulē” kolekcijā un ir publicētas šī muzeja izdotajā atmiņu un rakstu krājumā par Trimdas politiskajām demonstrācijām.⁴⁵ Tāpat fotogrāfijas no dažādiem pasākumiem bieži vien atrodas arī Trimdas dokumentālo materiālu krājumos, atkarībā no to sakārtotības pakāpes vai nu atsevišķos failos,⁴⁶ bet bieži vien arī iejauktas pārējos materiālos.

Literatūras apskats

Teorētiskā literatūra. Teorētiskā literatūra darbā izmantota vairākos jautājumos: dažādu Trimdu potenciāli raksturojošu jēdzienu, īpaši jēdziena “diaspora” nozīmes noskaidrošanā; Trimdas kā etniskas interešu grupas definēšanā; kā arī etnisku grupu teorētisko iespēju ietekmēt savu mītnes zemes ārpolitiku noskaidrošanā.

Ar migrācijas procesu saistīto jēdzienu skaidrojums pārņemts no vairākiem migrācijas procesa teorijai un migrācijas procesiem vēsturē veltītiem darbiem.⁴⁷ Diasporas jēdziens un

⁴⁴ Piemēram, *Vēstis evaņģēliski luteriski ticīgiem latviešiem Venecuēlā*, 1975, nr. 1, 2.

⁴⁵ *Nyet, nyet, soviet! Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā*. Rīga: LAPA, 2018.

⁴⁶ Piemēram, *LNA LVVA*, 2219. f. (Spilners Ilgvars (1925–2014), ALA un PBLA priekšsēdis, (ASV) / privātarhīvs), 36.–48. lieta.

⁴⁷ Bartram D., Poros M. V., Monforte P. *Key Concepts in Migration*. London: Sage, 2014; Lucassen J., Lucassen L., Manning P. *Migration History in World History: Multidisciplinary Approaches*. Leiden; Boston: Brill, 2010.

tās pazīmju raksturojums pārņemts no politikas zinātņu profesora Viljama Safrana,⁴⁸ viena no pirmajiem šo kritēriju izstrādātājiem un formulētājiem, klasiskā darba. Vispār kopumā attiecībā uz diasporas jēdzienu, raksturojumu, diasporas pētniecības nozares stāvokli šobrīd kā tādu, neaizstājams ir bijis *Routledge* izdevniecības rakstu krājums,⁴⁹ kurā apkopoti visi svarīgākie klasiskie teorētiskie teksti attiecībā uz šo jomu.

Trimdas definēšanai kā publiskai interešu grupai un publisku interešu grupu darbības teorētiskās specifikas konstatēšanai un salīdzināšanai ar Trimdas gadījumu, šajā darbā plaši izmantots Džefrija M. Berija pētījums par publisko interešu grupu politisko uzvedību,⁵⁰ gan arī G. K. Vilsona teorētiskais darbs par interešu grupām.⁵¹

Vairāki teorētiski pētījumi izmantoti, lai raksturotu un izvērtētu etnisku interešu grupu, kāda ir latviešu Trimda, iespējas ietekmēt ASV ārpolitiku. Šeit jāatzīmē galvenokārt Tonija Smita⁵² un Aleksandra Dekondes⁵³ darbi. T. Smits savā darbā plaši un vispusīgi izvērtē multikulturālisma kā tāda ietekmi uz ASV ārpolitiku, kā arī izdala trīs etnisko grupu ietekmes uz ASV ārpolitiku periodus: pirmais no 1910-tajiem līdz 1930-tajiem; otrs – Aukstā kara periods; trešais – pēc Aukstā kara beigām. Analizējot šos periodus, T. Smits lielu uzmanību pievērš etnisko grupu locekļu etniskās lojalitātes un to lojalitātes attiecībā pret mītnes zemi jeb nacionālās lojalitātes savstarpējām attiecībām. Aukstā kara periodā šīs abas lojalitātes ASV politiski aktīvajām etniskajām grupām lielā mērā sakrita,⁵⁴ resp., etnisko grupu, tai skaitā Trimdas, mērķi bija kopumā atbilstoši ASV interesēm un politiskajam kursam. Dekonde savukārt aizstāv ideju, ka etnisko grupu iespējas ietekmēt ārpolitiku bija principā ierobežotas un iespējamās tikai nosacītā amplitūdā, gan atzīstot, ka tieši ASV ir tā valsts, uz kuras ārpolitikas lēmumiem etniskām grupām ir vislielākās iespējas izdarīt ietekmi.⁵⁵

---

⁴⁸ Safran W. *Diasporas in modern societies. Myths of Homeland and Return.* Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader.* London; New York: Routledge, 2018.

⁴⁹ Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader.* London; New York: Routledge, 2018.

⁵⁰ Berry J. M. *Lobbying for the People: The Political Behavior of Public Interest Groups.* Princeton, 1977.

⁵¹ Wilson G. K. *Interest groups.* Oxford, 1994.

⁵² Smith T. *Foreign Attachments. The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy.* Cambridge: Harvard University Press, 2000.

⁵³ DeConde A. *Ethnicity, Race and American Foreign Policy. A History.* Boston: Northeast University Press, 1992.

⁵⁴ Smith T. *Foreign Attachments*, p. 48.

⁵⁵ DeConde A. *Ethnicity, Race and American Foreign Policy*, p. 199.

Izmantots arī Dāvida un Reičelas Paulu pētījums par etniskajām grupām ASV, kurā labi detalizētas dažādas politiskā lobija stratēģijas.⁵⁶

Jāatzīmē, ka neviens no šiem pētījumiem neanalizē baltiešu etnisko grupu ietekmi uz ASV ārpolitiku vai politiku vispār. Parasti analizētās grupas ar vislielāko ietekmi ir ebreji, afroamerikāņi, indieši, Latīņamerikas etniskās grupas, Āzijas izcelsmes amerikāņi utt.⁵⁷ Kaut vai vispārīgi iedomājoties ASV dzīvojošo aziātiskas izcelsmes pilsoņu skaitu un šādas grupas potenciālo ietekmi politiskos jautājumos un salīdzinot to ar nelielo baltiešu grupu, šāds salīdzinājums dod ļoti labu priekšstatu par patieso spēku samēru un palīdz izvairīties no baltiešu kaut vai potenciāli sasniedzamo rezultātu nozīmīguma pārvērtēšanas.

Trimdas politiskajai vēsturei veltītā historiogrāfija. Trimdas politiskās vēstures izpēte vairāku iemeslu dēļ akadēmiskā līmenī varēja sākties tikai pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas. Pirmkārt jau, līdz ar Latvijas neatkarības atjaunošanu, šis Trimdas darbības posms bija noslēdzies (tāpat kā pati Trimda), bija iespējams sākt izvērtēt procesu kopumā. Otrkārt, Latvijas teritorijā padomju okupācijas periodā Trimdas pētniecība nebija iespējama ideoloģisku iemeslu dēļ. Šajā laikā par Trimdu iznākušie darbi ir izteikti ideoloģiski un ļoti tendenciozi, tie ir vairāk propagandas līdzeklis kā tiešām zinātniski pētījumi.⁵⁸

Raugoties uz Latvijā un ārpus tās tapušajiem pētījumiem, acīmredzama ir tendence, ka pētnieki līdz šim lielākoties ir pievērsušies nevis Trimdas pašas aktivitātēm, bet gan Baltijas jautājumam kopumā, aplūkojot to vai nu kādas valsts politikas kontekstā, vai arī teorētiski – *de jure* pastāvēšanas fenomena kontekstā.⁵⁹

Latvijā Baltijas valstu jautājuma pētniecībai visvairāk pievērsies Antonijs Zunda, analizējot tā vietu gan atsevišķu valstu, piemēram, Lielbritānijas un Austrālijas⁶⁰ politikā, gan arī pasaulē kopumā. Pētījumi iznākuši gan monogrāfijas,⁶¹ gan arī rakstu formā.⁶² Šī pati tēma izvērstā un papildinātā nesen iznākušajā trīsējumu monogrāfijā *Latvijas ārpolitika un*

---

⁵⁶ Paul David M., Paul Rachel A. *Ethnic Lobbies & US Foreign policy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2009.

⁵⁷ Sk., piemēram, šeit analizētos gadījumus: Ambrosio T. (ed.). *Ethnic Identity Groups and U.S. Foreign Policy*. Westport: Praeger Publishers, 2002.

⁵⁸ Piemēram, *Baltijas reakcionārā emigrācija šodien*. Rīga: Zinātne, 1982.

⁵⁹ Piemēram, Hough W. J. H. The Annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of territory. *Journal of International and Comparative Law*, Vol. 6, Nr. 2 (winter 1985).

⁶⁰ Zunda A. Austrālijas un Jaunzēlandes pieeja Baltijas valstu jautājumam. *Latvijas Vēsture*, 2009, 2/3 (74/75).

⁶¹ Zunda A. *Baltijas jautājums 1940–1991*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2012.

⁶² Zunda A. Baltijas valstu jautājums starptautiskā kontekstā. *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 146.–182. lpp.

diplomātija 20. gadsimtā.⁶³ Baltijas jautājuma vietu Zviedrijas politikā savā disertācijā un uz tās pamata tapušajā monogrāfijā analizējusi Argita Daudze.⁶⁴ Jāatzīmē gan, ka latviešu Trimdas Zviedrijā aktivitātes šajā pētījumā ir skartas pavisam nedaudz.

Ārpus Latvijas vispopulārākā tēma ir bijusi Baltijas jautājuma vieta ASV politikā. Plašākais un nozīmīgākais darbs šī jautājuma izpētē ir Džonatana Homodjū disertācija par baltiešu bēgļu lomu ASV Aukstā kara politikā līdz 1960. gadam.⁶⁵ Šajā disertācijā Dž. Homodjū izvirza vairākas teorētiskas nostādnes, kas ir fundamentāli svarīgas Trimdas politisko centienu izpratnei. Piemēram, autors pierāda fakta, ka trimdinieki ātri vien kļuva par ASV pilsoņiem un savu dzimtenes neatkarības idejas aizstāvēšanas darbu turpināja vairs ne jau kā trimdinieki, bet kā ASV pilsoņi un potenciālie vēlētāji, lielo nozīmi Trimdas politiskajā darbā.

Kā ļoti nozīmīga publikācija attiecībā uz Baltijas jautājuma lomu starptautiskajā politikā ir jāatzīmē tieši šai problemātikai veltīts rakstu krājums.⁶⁶ Tajā vairāki raksti, ieskaitot jau minētā Džonata Homodjū raksts par Baltijas valstu iekļaušanas PSRS neatzīšanas politiku,⁶⁷ veltīti ASV attieksmei pret Baltijas valstu jautājumu un šī jautājuma vietai ASV Aukstā kara politikā. Taču īpaši nozīmīgi, ka šajā krājumā ievietoti raksti arī par daudz retāk aplūkotām problēmām, kā Francijas⁶⁸ un Rietumvācijas⁶⁹ attieksme pret Baltijas jautājumu.

Tieši Trimdas politiskās darbības vai Trimdas politisko organizāciju vēstures pētniecībai pētnieki līdz šim Latvijā ir pievērsušies drīzāk epizodiski un fragmentāri. Šīs izpētes rezultāti publicēti vairāku konferenču rakstu krājumu formā. Trimdas vēstures visdažādākajiem jautājumiem, lielākoties attiecībā uz kultūras dzīvi, bet skarot arī atsevišķus politiskus jautājumus, veltīti abu Latvijas Valsts arhīva paspārnē notikušo Trimdas vēstures konferenču rakstu krājumi *Latvija ārpus Latvijas*,⁷⁰ un stipri senākais *Trimda, kultūra*,

---

⁶³ Zunda A., Feldmanis I. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. Baltijas jautājums 1940–1988*. Rīga: Jumava, [b.g.n.].

⁶⁴ Daudze A. *Latvija Zviedrijas politikā, 1945–1991*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.

⁶⁵ L'Hommedieu J. H. *Exiles and Constituents: Baltic Refugees and American Cold War Politics, 1948–1960*. PhD disertācija. Turku Universitāte, 2011.

⁶⁶ Hiden J., Made V., Smith D. J. (eds.). *The Baltic Question during the Cold War*. London; New York: Routledge, 2008.

⁶⁷ L'Hommedieu J. H. Roosevelt and the dictators: the origin of the US non-recognition policy of the Soviet annexation of the Baltic States. Hiden J., Made V., Smith D. J. (eds.). *The Baltic Question during the Cold War*. London; New York: Routledge, 2008, pp. 33–44.

⁶⁸ Champonnois S. French policy towards the Baltic States, 1939–1991. Hiden J., Made V., Smith D. J. (eds.). *The Baltic Question during the Cold War*. London; New York: Routledge, 2008.

⁶⁹ Spohr Readman K. West Germany and the Baltic Question during the Cold War. Hiden J., Made V., Smith D. J. (eds.). *The Baltic Question during the Cold War*. London; New York: Routledge, 2008.

⁷⁰ *Latvija ārpus Latvijas. Kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte. Konferenču rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2014.

nacionālā identitāte.⁷¹ Pilnībā tieši politiskiem jautājumiem veltīts krājums *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības uzturēšanā*.⁷² Politiski jautājumi Dienvidamerikas valstu un tur dzīvojošo latviešu kontekstā risināti šim specifiskajam Trimdas ģeogrāfiskajam reģionam veltītā rakstu krājumā.⁷³

Latviešu Trimdas vēstures pētniecība ārpus Latvijas lielā mērā ir bijusi pašas Trimdas vai bijušo trimdinieku rokās. To pierāda arī autoru kolektīvs jau nosauktajos Trimdas vēsturei veltītajos konferenču rakstu krājumos, kuros liela daļa autoru ir ārpus Latvijas dzīvojošie latvieši vai arī pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas uz Latviju dzīvot atgriezušies bijušie trimdinieki. Ir gan arī izņēmumi. Viens no tādiem ir Ieva Zaķe ASV, kura pētījusi latviešu trimdinieku pret-komunisma aktivitātes ASV.⁷⁴ I. Zaķes vadībā ASV iznācis arī zinātnisku rakstu krājums par pret-komunistiski noskaņotajām minoritātēm ASV un to politisko darbību.⁷⁵

No atsevišķām Trimdas politiskām akcijām visvairāk uzmanības pētnieki likumsakarīgi pievērsuši redzamākajām. Vairāki lielāka un mazāka apjoma zinātniski raksti veltīti Austrālijas lēmumam *de jure* atzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS.⁷⁶ Šo konkrēto gadījumu var droši uzskatīt par izpētītāko no visām Trimdas politiskajām akcijām. Atsevišķi raksti tikuši veltīti arī Trimdas aktivitātēm Eiropas Drošības un sadarbības apspriedē⁷⁷ un jautājumam par Lielbritānijā deponētā Baltijas valstu zelta izdošanu PSRS.⁷⁸

Trimdas vēstures izpētes un popularizēšanas jomā Latvijā nevar nepieminēt muzeja “Latvieši pasaulē” jeb “LaPa” aktivitātes pēdējo gadu laikā. Trimdas politisko aktivitāšu kontekstā ļoti nozīmīga ir šī muzeja izdotā grāmata *Nyet, nyet, soviet*.⁷⁹ Grāmatā apkopotas intervijas ar bijušajiem trimdiniekiem un viņu pieredzes stāsti par virkni Trimdas politisko

---

⁷¹ *Konferences Trimda, kultūra, nacionālā identitāte referātu krājums*. Rīga: Nordik, 2004.

⁷² *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā*: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli. Rīga: LZA, 2011.

⁷³ *Baltiešu kopienu sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvidamerikā 1945–1991. Letonikas V kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA BSPC, 2013.

⁷⁴ Zaķe I. *American Latvians: Politics of a Refugee Community*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2010.

⁷⁵ Zake I. (ed.). *Anti-communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

⁷⁶ Beķere K. Latviešu trimdas loma Baltijas valstu okupācijas neatzīšanas politikā Austrālijā un Jaunzēlandē. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2011, 1/2, 30.–61. lpp.; Didrihsone-Tomaševska I. “Austrālijas kauja”: Austrālija atzīst Baltijas valstu *de jure* iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā. *Latvijas Arhīvi*, 2012, Nr. 1; Sk. arī Ērika Ingevida, Gunta Bērziņa, Viestura Paula Karnupa un Ulda Ozoliņa rakstus krājumā *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā*: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli. Rīga: LZA, 2011.

⁷⁷ Taurēns J. Helsinku process un latviešu trimda 20. gadsimta 70. gadu pirmajā pusē. *Latvijas Vēsture*, 2007, 3 (67).

⁷⁸ Piemēram, A. Zundas rakstu sērija Latvijas zelta nezūdošais mirdzums *Latvijas Vēstnesī* 2005. gadā. Baltijas zelta problēmai A. Zunda pievērsies arī vairākos citos savos rakstos.

⁷⁹ *Nyet, nyet, soviet! Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā*. Rīga: LAPA, 2018.

akciju – demonstrācijām, gājieniem, teatrāliem priekšnesumiem. Publicētais šo notikumu aculiecinieku stāstījums ir ne vien ārkārtīgi vērtīgs no informatīvā viedokļa, bet arī lieliski atspoguļo vispārīgo Trimdas noskaņojumu attiecībā uz Latvijas neatkarības jautājumu, gatavību rīkoties pārliecības vārdā un kopības sajūtu, ko Trimdā radīja šāda kopīga pārliecība. Turklāt grāmata ir bagātīgi ilustrēta ar fotogrāfijām no aprakstītajiem politiskajiem notikumiem, kas vairākkārt palielina tās vērtību.

Zināmā mērā izņēmums lielajā praktiski nepētītajā Trimdas jautājumu klāstā ir tās veidošanās posms, resp., bēgļu un vēlāk pārvietoto personu noņemšanas laiks. Ārpus Latvijas par šo pēckara fenomenu ir iznācis plašs literatūras klāsts, kurš gan aplūko bēgļu jautājuma kā tāda risināšanu pēckara Eiropā un apraksta noņemšanas sistēmu kopumā. G. D. Kohens savā grāmatā⁸⁰ lieliski ataino kara uzvarētājvalstu mēģinājumus risināt milzīgā bēgļu skaita, kurā ietilpa arī baltieši, uzturēšanas jautājumu un kā pēc kārtas tika izmēģinātas dažādas stratēģijas bēgļu skaita mazināšanai. Savukārt vēlāku periodu, Vācijā palikušajiem bēgļiem oficiāli kļūstot par “bezvalsts ārzemniekiem” analizē M. Pēgels.⁸¹ Šādi apkopojoshi pētījumi ir ļoti svarīgi baltiešu bēgļu stāvokļa un situācijas izpratnei un pareizai novērtēšanai vispārējās pēckara bēgļu krīzes un tās risinājumu kontekstā.

Latvijā bēgļu periodu, lielākoties mutvārdu vēstures kontekstā, pēta doktorante Maija Krūmiņa.⁸² Aprēķināt izceļojušo bēgļu skaitu mēģinājis Kārlis Kangeris.⁸³ Jāatzīmē arī apjomīgais Ingunas Daukstes-Silasproģes pētījums par latviešu literatūru šajā laika posmā, kas satur arī plašu noņemšanas dzīves apstākļu raksturojumu.⁸⁴

Tā kā tieši Latviešu Trimdas politiskā vēsture pētīta ir ļoti maz, promocijas darba tapšanā ir izmantoti arī **pētījumi par citu tautību** līdzīgiem centieniem aizstāvēt savas dzimtenes intereses un to pret-komunistiskām kustībām, kā arī pētījumi par organizācijām, kurās latviešu Trimda darbojās kopā ar citām tautībām.

Trimdā, it sevišķi politiskajā darbībā, latviešu Trimdas organizācijas cieši sadarbojās ar lietuviešu un igauņu Trimdas kopienām un organizācijām. Triju Baltijas valstu līdzīgais liktenis Otrā pasaules kara laikā radīja līdzīgas politiskās prasības un vienu mērķi – Baltijas

---

⁸⁰ Cohen G. D. *In War's Wake. Europe's Displaced persons in the Postwar Order*. New York: Oxford University press, 2012.

⁸¹ Pegel M. *Fremdarbeiter, Displaced persons, Heimatlose Ausländer. Konstanten eines Randgruppenschicksals in Deutschland nach 1945*. Münster: LIT Verlag, 1997.

⁸² Krūmiņa M. Otrā pasaules kara bēgļi Dienvidamerikā: mutvārdu vēstures liecības. *Baltiešu kopienu sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvidamerikā 1945–1991. Letonikas V kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA BSPC, 2013.

⁸³ Kangeris K. Evakuācija/bēgšana no Latvijas 1944. gadā: jauns novērtējums uz jaunas datu bāzes. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2016, 1.

⁸⁴ Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā 1944–1950*. Rīga: Zinātne, 2002.

valstu neatkarības atjaunošanu. Tādējādi triju Baltijas valstu kopienu vēsture Trimdā ir savijusies ļoti cieši. Tomēr, raksturīgā kārtā, lietuvieši un igauņi, tāpat kā latvieši, vairāk koncentrējušies uz savas tautības trimdinieku darbības izpēti, pētījumu rezultātus publicējot lielākoties savās valodās, kas līdz šim ir ievērojami kavējis visas trīs tautības iekļaujošu pētījumu tapšanu. Lietuvā jau vairākus gadu desmitus pastāv atsevišķs institūts diasporas pētniecībai⁸⁵. No Lietuvā iznākušajiem pētījumiem kā tematiski visatbilstošākie jāatzīmē Giedrus Janauska darbi⁸⁶ un divas Joza Baņoņa aprakstošas monogrāfijas.⁸⁷

Ļoti daudz savas diasporas vēsturi, tostarp politiskās aktivitātes un pret-komunisma aktivitātes, ir pētījuši poļi. Tas ir arī pašsaprotami, ņemot vērā ļoti lielo poļu skaitu ārpus Polijas un aktīvo darbību aplūkojamajā laikā. No visa plašā pētījumu klāsta par poļu diasporu,⁸⁸ tematiski vistuvāk šim promocijas darbam un attiecīgi visnoderīgākie ir poļu vēsturnieces Annas Mazurkevičas pētījumi. A. Mazurkeviča plaši pētījusi Eiropas Apspiesto tautu asamblejas vēsturi,⁸⁹ pievērsoties gan Asamblejas ne vienmēr vienkāršajām attiecībām ar to pārraugošo Brīvās Eiropas komiteju,⁹⁰ gan arī Asamblejas vietai un lomai ASV Aukstā kara politikā vispār.⁹¹ ASV politikas attiecībā uz dažādajām pēc Otrā pasaules kara ASV ieceļojušajām politisko emigrantu grupām ir arī A. Mazurkēvičas apjomīgās monogrāfijas centrā.⁹²

Svarīgs kopējam priekšstatam par notiekošo citu valstu pētniecībā ir bijis A. Mazurkevičas teorētiskais pārskats par pētniecības stāvokli attiecībā uz politisko emigrāciju

---

⁸⁵ Lietuvas Emigrācijas Institūts (*Lithuanian Emigration Institute*) darbojas kopš 2000. gada un ir izveidots uz 1994. gadā dibinātā Lietuvas Diasporas studiju centra bāzes.

⁸⁶ Piemēram, Janauskas G. *Kongresinē akcija: JAV ir Kanados lietuviu politinis lobizmas*. Vilnius: Versus aureus, 2009.

⁸⁷ Banionis J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose 1975–1990 m.* Vilnius, 2002; Banionis J. *Lietuvos laisvinimas Vakaruose 1940–1975 metais*. Vilnius, 2010.

⁸⁸ Sk., piemēram, Polijas Tautas atmiņas institūta (*Instytut Pamięci Narodowej*) daudzas publikācijas, t.sk. Slavomira Lukasiewica (*S. Łukasiewicz*) sastādītos un sarakstītos darbus; Jaroszyńska-Kirchmann A. *The Exile Mission. The Polish political diaspora and Polish Americans, 1939–1956*. Athens: Ohio university press, 2004 un citas publikācijas.

⁸⁹ Mazurkiewicz A. “The voice of the silenced peoples”. The Assembly of Captive European Nations. Zake I. (ed.). *Anti-communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

⁹⁰ Mazurkiewicz A. The Relationship between the Assembly of Captive European Nations and the Free Europe Committee in the context of U.S. Foreign policy, 1950–1960. Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee*. Hungary: Central European University Press, 2013.

⁹¹ Mazurkiewicz A. “Niejawna ingerencja rządu w swobodną wymianę poglądów” – Zgromadzenie Europejskich Narodów Ujarzmionych w zimnowojennej polityce Stanów Zjednoczonych. Łukasiewicz S. (red.). *Tajny oręż czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej*. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010.

⁹² Mazurkiewicz A. *Uchodźcy polityczni z Europy Środkowo-Wschodniej w amerykańskiej polityce zimnowojennej (1948–1954)*. Warszawa; Gdansk: Instytut Pamięci Narodowej, 2016.

no Viduseiropas un Austrumeiropas Aukstā kara laikā.⁹³ Lai arī autore tā arī īsti rakstā nepiedāvā virsrakstā solīto iespējamo pētījumu sintēzi salīdzinošā aspektā, šis raksts ir neapšaubāmi visplašākais un rūpīgāk izstrādātais pieejamais pret-komunistiskās politiskās emigrācijas pētniecības stāvokļa un historiogrāfijas raksturojums.

ASV politika attiecībā uz pēc Otrā pasaules kara ieceļojušajām pret-komunistiski noskaņotajām etniskajām grupām ir ieinteresējusi arī vēl vairākus pētniekus bez A. Mazurkevičas. Šī ASV politika visspilgtāk izpaudās Brīvās Eiropas komitejas darbībā, kuras sastāvā darbojās attiecīgi nacionālās delegācijas, Radio Brīvā Eiropa un arī Eiropas Apspiesto tautu asambleja. Brīvās Eiropas komitejai veltīta Katalinas Linnas sastādītā kolektīvā monogrāfija,⁹⁴ kurā atsevišķās nodaļās aplūkota dažādo nacionālo paneļu, vēlāk komiteju darbība. Baltijas valstu komitejām vispārīgu rakstu veltījis jau minētais Dž. Homodjū.⁹⁵

Trimdā publicētie darbības pārskati un informācijas apkopojumi. Dažādas Trimdas organizācijas un kopienas Trimdas laikā vai pēc tās beigām ir publicējušas pārskatus par savu darbību noteiktā laika periodā. To darījušas gan lielās Trimdas organizācijas, kā Amerikas Latviešu apvienība⁹⁶ un “Daugavas Vanagi”,⁹⁷ gan arī virkne pavisam nelielu sabiedrisko organizāciju, draudžu un kopu. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas apkopojumus par savu darbību visā Trimdas periodā publicējušas vairākas lielākās Trimdas organizācijas, piemēram, Pasaules Brīvo latviešu apvienība.⁹⁸ Izdoti arī pētījumi un rakstu krājumi par dažādu zemju latviešu kopienu vēsturi, piemēram, par latviešiem Lielbritānijā,⁹⁹ Austrālijā¹⁰⁰ vai Dienvidamerikas zemēs.¹⁰¹

⁹³ Mazurkiewicz A. Emigracja polityczna z krajów Europy Środkowo-Wschodniej w relacjach międzynarodowych czasu zimniej wojny – stan badań i projekt syntezy. Łukasiewicz S. (ed.). *Polska emigracja polityczna 1939–1990. Stan badań*. Warszawa: Instytut Pamięci narodowej, 2016.

⁹⁴ Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee*. Hungary: Central European University Press, 2013.

⁹⁵ L’Hommedieu J. H. The Baltic Freedom Committees: Politics and Policies of the Exile Community. Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee*. Hungary: Central European University Press, 2013.

⁹⁶ Albats B., Klīve V. V. *ALA – Amerikas Latviešu apvienība, 1951–1986*. Lincoln: ALA, 1986, 245 lpp.; Tērauda A., Karule I. *ALA 1986–2000*. ALA, 2001, 323 lpp.

⁹⁷ Hāzners V. *Laiks, telpa, ļaudis*. Minstere; Toronto: Daugavas Vanagu Centrālās valde, 1974, 1978, 1984 un 1995.

⁹⁸ *Pasaules Brīvo latviešu apvienības darbības apskats: 1956–2001: rakstu un materiālu krājums*. Sast. A. Cīpulis un M. Brancis. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2001, 203 lpp.

⁹⁹ *Latvieši Lielbritānijā*. Galv. red. Inese Auziņa-Smita, 1. grām. [Lielbritānija]: LNPL, DV fonds, 1995, 495 lpp. Šajā sērijā paredzēts izdot vēl vairākus sējumus.

¹⁰⁰ *Footprints: Latvians in South Australia*. Ed. by B. Krūmiņš. Adelaide: Latvian Association in South Australia, 2010, 344 p.; Didrihsone-Tomaševska I. *Latvieši Austrālijā: skats no tālienes: trimdas gadi*. South Yarra, Victoria: Sterling Star, 2014, 173 lpp.

Tāpat pēc neatkarības atjaunošanas vairāki aktīvi Trimdas sabiedriskie darbinieki publicējuši lielā mērā uz atmiņām un personīgās pieredzes balstītus darbus par Trimdas laika politiskajām aktivitātēm, kurās autori bijuši iesaistīti.¹⁰²

Uzziņu literatūra izmantota, lai precizētu faktus un jēdzienus. Ļoti vērtīgs uzziņu krājums ir Benjamiņa Jēgera Trimdā sastādītā *Latviešu trimdas bibliogrāfija* vairākos sējumos. Tajā hronoloģiski apkopoti Trimdā iznākušie periodiskie un neperiodiskie izdevumi, tai skaitā arī sīkā druka – dažādi bukleti, propagandas lapiņas, kā arī kartes, notis u.tml.

Atsevišķu faktu pārbaudei attiecībā uz Trimdas vēsturi, nozīmīga ir Trimdā izdotā *Latvju enciklopēdija* Edgara Andersona redakcijā. Tajā blakus vispārīgiem šķirkļiem iekļautas arī nekur citur tādā koncentrētā un viegli pieejamā formā nepastāvošas ziņas par dažādām Trimdas organizācijām, latviešu kopienu dzīvi un skaitliskumu dažādos reģionos, redzamām publiskām personībām Trimdā u.c. Saprotams, ka ideoloģisku iemeslu dēļ Padomju Latvijā iznākušajās enciklopēdijās šādu ziņu nav vispār.

Ļoti lielu informācijas apjomu satur I. Veignera *Latvieši Rietumzemēs*, taču diemžēl šai informācijai ne vienmēr var uzticēties. Grāmatā apkopota ļoti vispārīga rakstura informācija, turklāt tajā ir ļoti daudz kļūdu un neprecizitāšu, tādēļ tajā iekļautie dati izmantojami tikai ar ļoti lielu piesardzību – vai nu kā aptuveni, vai arī pārbaudot to ticamību citos informācijas avotos.

---

¹⁰¹ Ozols I., Restberga-Zalta M. *Latvieši Arģentīnā, Čīlē un Urūgvajā*. Buenosairesā: Imanta, 2001, 190 lpp.

¹⁰² Piem.: Spilners I. *Mēs uzvarējām: Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība Eiropas Drošības un Sadarbības Konferencē un daži citi laikmetīgi notikumi, 1972–1986*. Rīga: autora izdevums, 1998, 257 lpp.; Ritenis J. *Diplomātiskā cīņa par Latvijas Republikas suverenitātes atjaunošanu*. Rīga: Fonds “Latvijas Vēsture”, 1999, 248 lpp.; Dēliņš E. *Konsuls bez valdības, 1979–1991: piezīmes, dokumenti, materiāli*. Rīga: Zinātne, 1997, 107 lpp.; Grava U. *Tālumā, bet ne svešumā*. Rīga: Jumava, 2016, 328 lpp.

1. nodaļa. TRIMDAS JĒDZIENS, POLITISKĀS DARBĪBAS IESPĒJAS UN UZSKATI

1.1. Trimdas jēdziens

Mēģinot aprakstīt kādas cilvēku grupas nokļūšanu un ilgstošu dzīvošanu ārpus savas dzimtenes, ir pieejami vairāki termini šādas grupas raksturošanai: migrācija, imigrantu vai emigrantu kopiena, diaspora. Pēc Otrā pasaules kara dažādās valstīs nokļuvušo latviešu gadījumā šiem vispārīgajiem jēdzieniem pievienojas vēl arī vairāki, šim gadījumam specifiski apzīmējoši jēdzieni: Trimda, klaida latvieši, reakcionārā buržuāziskā emigrācija. Lai iespējami precīzi lietotu pieejamos apzīmējumus, nepieciešams precīzi raksturot katru no šiem terminiem un ar to saprotamo jēgu, kā arī izvērtēt, ciktāl katrs no šiem jēdzieniem ir attiecināms un lietojams, aprakstot latviešus ārpus Latvijas pēc Otrā pasaules kara.

Migrācija ir visplašākais no šajā kontekstā aplūkojamajiem terminiem. Migrācijas definīcija vispārīgi ir: “pastāvīga indivīdu vai grupu pārvietošanās no vienas vietas uz citu”¹⁰³; vai nedaudz precīzāk un specifiskāk izteiktā formā: “iedzīvotāju pārvietošanās uz pastāvīgu dzīvi vai uz laiku aiz valsts vai administratīvās teritorijas robežām”.¹⁰⁴ Migrācija ir fenomēns, kas raksturīgs visiem laika posmiem, tā ir cilvēces vēstures universāla iezīme jau no tās rašanās pirmsākumiem. Migrācija ir vienlaikus gan ģeogrāfisks, gan sociāls fenomēns.

Šajā gadījumā runa ir par starptautisku migrāciju – uz citu valsti, pretstatā migrācijai vienas valsts ietvaros jeb iekšējās migrācijas. Starptautiska migrācija no iekšējās migrācijas atšķiras principiāli un šo atšķirību rada galvenokārt imigranta un migrācijas mērķa zemes iedzīvotāju dažādo tautību (*nationalities*) atšķirības – reālas vai vairumā gadījumu tikai uztveres radītas. Imigrantu kādā citā valstī raksturo pirmkārt, atšķiršanās no grupas, esamība svešam, nepiederīgam (*foreign*). Šie koncepti gan mainās un izzūd mūsdienās, līdz ar pašas migrācijas ierosinātām sociālām transformācijām un nacionālas valsts principa aizstāšanu ar “moderno nacionālismu”,¹⁰⁵ bet ir pilnībā attiecināmi uz periodu līdz 1991. gadam.

Jēdzienus “emigrācija” un “imigrācija”, un gluži tāpat jēdzienus “emigrants” un “imigrants” vienu no otra atšķir tikai jēdziena lietotāja skatu punkts, resp., vai parādība tiek aplūkota no atstātās vietas, šajā gadījumā Latvijas, viedokļa, vai no mērķa vietas – mītnes valsts viedokļa. Tā kā paši latvieši atradās mērķa vietā, resp., mītnes zemē, tad viņu skatu

¹⁰³ McLean I., McMillan A. (ed.). *The Concise Oxford Dictionary of Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 347.

¹⁰⁴ *Politiskā enciklopēdija*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987, 421. lpp.

¹⁰⁵ Bartram D., Poros M. V., Monforte P. *Key Concepts in Migration*. London: Sage, 2014, pp. 5–7.

punktam dabīgi raksturīgs lūkoties uz sevi no mītnes zemes viedokļa, kamēr, piemēram, no Latvijas PSR pārvaldes struktūru viedokļa šie cilvēki bija emigranti.

Raksturojot sīkāk dažādus migrācijas veidus pēc to izcelšanās iemesliem, viens no klasiskajiem dalījumiem ir “darba migranti” (*labour migrants*) un “bēgļi” (*refugees*). Ja pirmās grupas mobilitātes iemesli ir ekonomiski, tad otru grupu doties prom no tās mājām dzen tādi faktori kā vajāšanas, kari, nemotivēta vardarbība vai lielas dabas katastrofas. Bēgļu nosaukuma piemērošana vai nepiemērošana kādai migrantu grupai gan ir lielā mērā saistīta ar uzņemošās valsts ideoloģiskiem un ekonomiskiem apsvērumiem, tādēļ ne vienmēr ir skaidri nosakāma. Migrantu no Eiropas valstīm aiz Dzelzs priekškara, to vidū arī latviešu, gadījumā to bēgļu statuss ir skaidri nosakāms, lielā mērā pateicoties ASV atsaucībai tos uzņemt kā bēgļus. Tomēr jāatzīmē, ka šī pati uzņemošās valsts attieksme zināmā mērā arī mazina principiālās atšķirības starp bēgļiem un darba migrācijas kustību, jo arī bēgļus uzņemošās valstis izvēlas uzņemt bēgļus, vadoties no ekonomiskiem apsvērumiem, resp., bēgļu iespējām iekļauties uzņemošās valsts darba tirgū.¹⁰⁶ Šādus kritērijus uzstādīja arī praktiski visas baltiešu bēgļus uzņemošās valstis.¹⁰⁷ Tajā pat laikā, arī paši bēgļi, izvēloties migrācijas ceļus un mērķa valstis, lielā mērā vadās arī no ekonomiskiem apsvērumiem, resp., pieejamās informācijas par darba tirgus perspektīvām. Tādējādi visas bēgļu kustības apvieno sevī gan politiskus, gan arī ekonomiskus apsvērumus un abas migrācijas formas nav tik principiāli dažādas, kā tas sākumā varētu likties.¹⁰⁸

Viens no mūsdienās ļoti plaši un dažādos kontekstos lietotiem terminiem ir “**diaspora**”. Sākotnēji šķietami ļoti vienkāršā un vispārīgā diasporas (šī vārda mūsdienu lietojumā) izpratne, resp., “cilvēki, kas dzīvo ārpus savas dzimtenes” ir laika gaitā vairākkārt tikusi pārvērtēta un definēta no jauna un ir cieši saistīta ar diasporas fenomena un ar to saistītu procesu pētniecības attīstību.¹⁰⁹

Termins “diaspora” etimoloģiski cēlies no grieķu valodas darbības vārda “*diaspeirein*” (*dia* – cauri, pāri; *speirein* – izkaisīties, izsēties) un pirmo reizi parādās Bībelē 5. Mozus grāmatā grieķu Vecās Derības tulkojumā.¹¹⁰ Tādējādi Vecajā Derībā diaspora ir

---

¹⁰⁶ Lucassen J., Lucassen L. *Migration, migration history, history: old paradigms and new perspectives*. Berne: Peter Lang, 1999, pp. 14–17.

¹⁰⁷ Sīkāk sk. nodaļu 2.1.2. Trimdas kopienu izveidošanās.

¹⁰⁸ Lucassen J., Lucassen L., Manning P. *Migration History: multidisciplinary approaches*. Lucassen J., Lucassen L., Manning P. *Migration History in World History: Multidisciplinary Approaches*. Leiden, Boston: Brill, 2010, pp. 9–10.

¹⁰⁹ Stierstorfer K., Wilson J. Terms and conceptions. Introduction. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018, p. 2.

¹¹⁰ Stierstorfer K., Wilson J. General Introduction. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018, p. XIX.

īpašs sods jūdu tautai par tās grēkiem. Jaunajā Derībā turpretī diasporas ideja transformējas vispārīgā idejā par kristiešu atrašanos pastāvīgā “diasporā”, proti, svešumā no Dieva valstības un izkaisītiem ne-kristiešu vidū.¹¹¹ Tomēr ar vārdu “Diaspora” (parasti ar lielo burtu) gadsimtiem ilgi apzīmēja tieši un specifiski ebreju tautas atrašanos svešumā ārpus savas vēsturiskās dzimtenes un izkaisītību pa dažādām zemēm, turklāt apzīmējums ietvēra sevī arī emocionālu noslodzi: resp., apzīmēja apspiešanu, “upuru” diskursu un ebreju atrašanās diasporas stāvoklī piespiedu raksturu un ar to saistīto zināmu morālu degradāciju.¹¹²

Tālākais termina “diaspora” lietojums dažādos laikos atrodas ļoti ciešā saistībā ar četriem šobrīd izdalāmiem diasporas pētniecības posmiem. Vispirms, sākot ar 1960. un 1970. gadiem, klasiskā diasporas jēdziena nozīme pakāpeniski paplašinājās, apzīmējot ar to ne vien biblisko jūdu, bet arī moderno ebreju, afrikāņu, armēņu un īru izklīšanu pasaulē. Saglabājās jēdzienā ietvertais upura aspekts, tikai atšķirībā no jūdiem, kas tika izdzīti no savas zemes savu grēku dēļ, šo “arhetipisko” diasporu piemēru gadījumā viņu diasporas stāvoklis bija jau kāda cita (politiska) spēka “grēku” un pāridarījuma rezultāts.¹¹³

Sākot ar 1980. gadiem jēdziena nozīme aizvien paplašinājās, jēdzienam kļūstot par “metaforisku apzīmējumu” visdažādākajām migrācijas procesā iesaistītām cilvēku kategorijām (imigrantiem, etniskā, un rasu minoritātēm u.c.), kas atbilda vismaz daļai no sākotnēji diasporu raksturojošiem kritērijiem. Ap 1990. gadu vidu pētniecībā parādījās postmodernisma iedvesmota tendence maksimāli paplašināt jēdziena lietojumu, atsakoties pat no primārajām diasporu raksturojošajām kategorijām, uzsverot postmodernās pasaules identitāšu dekonstruēšanos, mainīgumu un nenoteiktību. Sākot ar gadsimtu miju aizsākās pašreiz joprojām pētniecībā aktuālā tendence tomēr atgriezties pie nedaudz pārskatītiem un atjaunotiem otrajā posmā izstrādātajiem diasporas jēdziena definēšanas kritērijiem, lai nepieļautu jēdziena tik tālu vispārīgošanu, ka tas vairs nav izmantojams analizēšanai un konkrētu procesu definēšanai.¹¹⁴

Pašreiz pētniecībā pieņemtie tipiskas diasporas raksturošanas kritēriji ir šādi (realitātē diasporas parasti neatbilst visiem kritērijiem):

- 1) izklīšana no dzimtenes, bieži vien traumatiska, uz diviem vai vairāk svešiem

---

¹¹¹ Baumann M. Conceptualizing Diaspora. The preservation of religious identity in foreign parts, exemplified by Hindu communities outside India. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018, pp. 36–37.

¹¹² Safran W. Diasporas in modern societies. Myths of Homeland and Return. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018, p. 5.

¹¹³ Turpat, 7. lpp.

¹¹⁴ Cohen R. Four phases of Diaspora Studies. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018, pp. 17–18.

reģioniem (papildus vai kā alternatīva – izbraukšana darba, karjeras vai koloniālu ambīciju dēļ);

2) kolektīva atmiņa un mīts par dzimteni, tās vēsturi, ciešanām un panākumiem;

3) īstās vai iedomātas senču dzimtenes idealizācija, kolektīva apņemšanās to uzturēt, atjaunot, rūpēties par tās drošību un uzplaukumu;

4) mērķis (kaut kad) atgriezties dzimtenē, kolektīvi atbalstīta atgriešanās kustība, pat ja vairums grupas realitātē ir apmierināti ar īslaicīgām vizītēm vai pastarpinātu komunikāciju ar dzimteni (šis mērķis vairumam diasporu ir nevis reāli praktisks, bet mītisks, eshatoloģisks koncepts – dzimtenes iedomātā utopija ļauj labāk samierināties ar dzīves mītnes zemē realitāti¹¹⁵);

5) izteikta, ilgi pastāvoša etniskās grupas apziņa, kas balstās uz atšķirīgumu, kopīgu vēsturi, kopīgu kultūras un/vai reliģisko mantojumu, ticību kopējam liktenim;

6) problemātiskas attiecības ar mītnes zemes sabiedrību, uzskats par iespējamu nepieņemšanu vai iespēju, ka grupai draud jauna nelaime;

7) empātijas un līdzatbildības sajūta attiecībā uz grupas (diasporas) biedriem citās mītnes zemēs;

8) iespēja mītnes zemēs dzīvot atšķirīgi, radoši un bagātinoši; iecietība pret plurālismu.¹¹⁶

Diasporas identitāte ir plašāka nekā tikai etniskā identitāte, tādēļ tās atšķiras no vienkārši “imigrantu kopienām”.¹¹⁷ Diaspora nozīmē arī noteiktu saikni (iedomātu vai reālu) starp trīs elementiem: migrācijas procesā radušos iedzīvotāju grupu, to sākotnējo izcelsmes vietu un citiem no šīs pašas izcelsmes vietas nākušiem cilvēkiem citās pasaules vietās.¹¹⁸

Migrācijas, diasporas un pārnacionālisma jēdzienu savstarpējo korelāciju precīzi definējis antropologs Stīvens Vertovecs (*Steven Vertovec*): “Diasporas rodas kādas migrācijas formas rezultātā, bet ne katrai migrācijai ir diasporiskas sekas; visas transnacionālās kopienas ietver sevī diasporas, bet ne visas diasporas attīstās līdz transnacionālajam”.¹¹⁹

Acīmredzami, ka pēc Otrā pasaules kara rietumu demokrātiskajās valstīs uz dzīvi apmetušies latvieši atbilst vairākam diasporu raksturojošo kritēriju. Tomēr šo latviešu

¹¹⁵ Safran W. *Diasporas in modern societies*, p. 9.

¹¹⁶ Cohen R. *Four phases of Diaspora Studies*, p. 19. Lielāko daļu šo kritēriju ļoti līdzīgi formulējis arī: Safran W. *Diasporas in modern societies*, pp. 5–6.

¹¹⁷ Clifford J. *Diasporas*. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018, p. 13.

¹¹⁸ Vertovec S. *Religion and Diaspora*. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018, p. 27.

¹¹⁹ Turpat.

gadījumā jāizvērtē vēl vairāki, specifiski uz tiem attiecināmi apzīmējumi. Plašākais, izplatītākais un šobrīd gan sarunvalodā pilnīgi droši, gan arī zinātniskajā apritē salīdzinoši labi iesakņojies jēdziens šīs cilvēku grupas apzīmēšanai ir “**Trimda**”.

Termins **Trimda** latviešu valodā klasiski nozīmē: “Soda veids – pārvietošana un noņemšana (kur) piespiedu kārtā; arī attiecīgā noņemšanas vieta; nelabvēlīgu apstākļu radīta nepieciešamība atrasties svešumā, arī attiecīgā atrašanās vieta”¹²⁰. Papildus šīs definīcijas vispārīgajai nozīmei, Trimdas jēdziens ir iegājies gan ikdienas, gan – mazākā mērā, bet tomēr arī zinātniskajā apritē un ieguvis vēl vienu ļoti konkrētu saturu un nozīmi: ar to tiek apzīmēti pēc Otrā pasaules kara pasaulē izklīdušie latviešu bēgļi, kas neatgriezās Latvijā un vēlāk sākot ar 1940-to gadu nogali izceļoja uz pastāvīgu dzīvi dažādās pasaules valstīs ārpus Padomju Savienības un t.s. austrumu bloka valstīm. Šo apzīmējumu uz sevi vispirms attiecināja paši Trimdas latvieši, tādējādi uzsverot savas atrašanās ārpus Latvijas piespiedu raksturu un politiskos iemeslus, kuru dēļ viņi uzskatīja par neiespējamu atgriezties Latvijā.

Lai arī jau 1960-to gadu beigās atsevišķos gadījumos publiski Trimda sevi apzīmēja par atrodošos “emigrācijā”¹²¹, kopumā tieši termina Trimda izmantošana attiecībā uz periodu līdz 1991. gadam lielai daļai trimdinieku bija un joprojām ir ļoti būtisks un principiāls jautājums. Tā lietošana uzsvēra tieši Trimdas politisko dimensiju, proti, nesamierināšanos ar Latvijas okupāciju un Latvijas Republikas neatkarības idejas saglabāšanu Trimdā. Jēdziena nozīmīgums un jūtīgums ir tieši saistīts ar ļoti nozīmīgo lomu, kāda Latvijas Republikas neatkarības idejas uzturēšanai bija Trimdas iekšējās identitātes veidošanā. Tieši ar Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu un attiecīgi latvietības uzturēšanu Trimdā līdz šīs neatkarības atjaunošanai saistītās idejas un aktivitātes veidoja Trimdas iekšējās identitātes pamatu, kā arī līdz zināmai robežai mazināja asimilāciju mītnes zemēs.¹²²

Diskutabls ir jautājums, vai Trimdai pieskaitāmi visi ārzemēs dzīvojošie latvieši, vai tikai kāda to daļa. A. Daudze piedāvā šādu Trimdas definīciju: “Ar terminu “baltiešu trimda” jeb “latviešu trimda” jāsaprot ārpus dzimtenes dzīvojošā tautas daļa, kura saglabāja pirmsokupācijas laika identitāti, turpināja kopt nacionālās kultūras tradīcijas un bija politiski aktīva. Baltiešu jeb latviešu Trimdas galvenais uzdevums bija Baltijas valstu faktiskās

---

¹²⁰ Tezaurs.lv

¹²¹ Piemēram, atsevišķās žurnāla “Jaunā Gaita” publikācijās kopš 1968. gada. Pilns žurnāla numuru arhīvs pieejams: zagarins.net/jg/arhivs.htm (skatīts 15.05.2016.).

¹²² Apkopojoši pētījumi par trimdas identitāti pagaidām nav veikti. Tomēr norādes, ka latvieši trimdā paši uzskatījuši Latvijas neatkarības ideju par Trimdu iekšēji vienojošu spēku, sastopamas dažādās Trimdas publikācijās jau no 20. gs. 50. gadiem. Piemēram, sk.: Upeslācis V. Latviešu tautas kopas 10 gadi. H. Tichovskis (ed.). *Latviešu trimdas desmit gadi. Rakstu krājums*. Toronto, 1954, 272. lpp.

neatkarības atjaunošanas panākšana, un tā izpildei lietotās metodes Trimda vairāk vai mazāk elastīgi modificēja laika gaitā atkarībā no izpratnes par to iedarbīgumu.”¹²³ Šāda definīcija attiecina Trimdas nosaukumu uz samērā šauru latviešu loku, kuri izpilda visas definīcijā uzskaitītās prasības, piemēram, “pirmsokupācijas laika identitātes saglabāšana” praktiski izslēdz no Trimdas definīcijas jau Trimdā dzimušo otro un trešo latviešu paaudzi, kuru identitāte tikai atsevišķās iezīmēs pielīdzināma no Latvijas izceļojušo bēgļu “pirmsokupācijas laika” identitātei, bet kuri tomēr bija nacionālpolitiski aktīvi 1980. gados un Atmodas laikā. Tāpat arī pastāvīga politiska aktivitāte kā Trimdu definējošs kritērijs ir ļoti ierobežojosa. Kā pierāda, piemēram, gadījumi Atmodas laikā, kad politiskajās aktivitātēs iesaistījās tādi Trimdas latvieši, kas nekad iepriekš to nebija darījuši, pastāvīga politiska aktivitāte nevar būt viens no Trimdas definēšanas kritērijiem.

Tādējādi šī darba ietvaros par Trimdu uzskatāma daudz plašāka nekā minētās definīcijas ietvertā latviešu ārzemēs grupa, iekļaujot arī tos, kuri arī tikai nelielā un ierobežotā mērā turpināja būt latviskās un Trimdas kultūrtelpas sastāvdaļa: piemēram, turpināja kopt nacionālās kultūras tradīcijas, vai saglabāja latviešu sarunvalodu, vai lasīja latviešu Trimdas presi, vai kaut nedaudz saglabāja saikni ar savas zemes latviešu kopienu, piedalījās tās aktivitātēs, kaut vai tikai minimālā mērā (piem., ar neregulāriem ziedojumiem, neregulāru svinīgo pasākumu apmeklēšanu vai tml). Trimdas jēdziens tāad *nebūtu* attiecināms tikai uz tiem latviešiem, kas pilnībā asimilējās mītnes zemēs un sarāva visus sakarus ar latviešu kopienām (tai skaitā pārejot uz mītnes zemes valodu kā ģimenes sarunvalodu), un kuri attiecīgi arī nekādā veidā nepiedalījās Latvijas neatkarības idejas saglabāšanā.

Sastopami arī vēl vairāki specifiski Trimdas apzīmējumi, viens no tiem ir **“klaida latvieši”** jeb “latvieši klaidā”. Vārds darināts no darbības vārda “klienēt, izklienēt”. Apcerot dažādus Trimdas nosaukumus, V. Viķe-Freiberga izvirzīja domu, ka par trimdiniekiem šī vārda tiešajā nozīmē būtu saucami tikai tie, kas tiešām bija bēgļi no Latvijas, bet ne vairs mītnes zemēs dzimusī paaudze un vispārīgāks apzīmējums, savā ziņā sinonīms vārdam “latviešu diaspora” būtu “klaidas latvieši”.¹²⁴ Terminu “klaidis” kā sinonīmu diasporai lieto arī publicists Franks Gordons.¹²⁵ Taču šis termins tā arī neieguva vispārīgu popularitāti. Viens no iemesliem varētu būt vārda radniecīgais skanējums ar vārdu “klaidonis”, kura nozīmei ir

¹²³ Daudze A. *Latvija Zviedrijas politikā, 1945–1991*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 9. lpp.

¹²⁴ Viķe-Freiberga V. Trimdas psiholoģija. *Jaunā Gaita*, 1977, nr. 112.

¹²⁵ Gordons F. Dzimtene, klaidis, tēvzeme. *Jaunā Gaita*, 2000, nr. 223.

negatīva pieskaņa.¹²⁶

Latvijas PSR varas orgāni konsekventi dēvēja Trimdu par emigrāciju, **buržuāzisko** vai **reakcionāro emigrāciju**. Saskaņā ar padomju ideoloģijas noteikto vēstures skaidrojumu un šķiru cīņu ideoloģiju, 1940. gadā “sociālistiskās revolūcijas rezultātā Lietuvā, Latvijā un Igaunijā tika gāzta nacionālistiskās buržuāzijas diktatūra”¹²⁷. Savukārt Trimda pēc padomju vēstures skaidrojuma izveidojās, jo kara nogalē “Baltijas buržuāziskie nacionālisti, kas savu likteni bija saistījuši ar okupantiem, izmisīgi mēģināja nokļūt Vācijas rietumu zonās, kuras ieņēma amerikāņu, angļu vai franču karaspēks, vai arī bēgt uz Zviedriju”, uzskatīdami, ka “Rietumu kapitālistisko valstu buržuāzija ir Baltijas buržuāzisko nacionālistu šķirisks sabiedrotais”.¹²⁸ Astoņdesmitajos gados, atbilstoši tā brīža padomju politikai un atzīstot jaunas paaudzes izaugšanu Trimdā, tika uzsvērtā Trimdas asimilācija mītnes zemēs un kultūras sakaru stiprināšanās ar Latvijas PSR, Trimdas nacionāli politiskos centienus reducējot uz atsevišķu “kūdītāju” aktivitātēm.¹²⁹ Tomēr, neskatoties uz vēlākiem pieļāvumiem un mīkstinājumiem skaidrojumā, padomju ideoloģija traktēja kara laika bēgļus jau no paša sākuma kā principiālus, šķiriskus ienaidniekus padomju režīmam, kuri emigrējuši brīvprātīgi, savas pret padomju sistēmu naidīgās ideoloģiskās pārliecības un – pretstatā komunisma celtniecības ideālam – zemisko kapitālistisko interešu dēļ. Lietojot vārdu “emigrācija” šīs cilvēku grupas aprakstam, padomju ideoloģija šo terminu saprata nevis kā neitrālu aprakstošu jēdzienu vispārīgam migrācijas procesam, bet gan ar to uzsvēra tieši savu ideoloģisko skatījumu – uzsvēra bēgļu brīvprātīgu izbraukšanu, kā arī vienlaikus noliedza jebkādu politisku iemeslu esamību bēgļu izceļošanai, resp., noliedza Baltijas valstu okupāciju.

Izvērtējot iepriekš izklāstītos terminus, pasaulē pēc Otrā pasaules kara izklīdušie latvieši ir apzīmējami ar vairākiem no šeit aplūkojamajiem terminiem, atkarībā no situācijas konteksta. Pirmkārt, tehniski raksturojot migrācijas procesu, šie latvieši ir emigrējuši no Latvijas (lai arī apstākļu spiesti) un imigrējuši katrs savā attiecīgajā mītnes zemē, tātad ļoti vispārīgās kategorijās ir – atkarībā no skatu punkta – imigranti vai emigranti. Aplūkojot no migrāciju ierosinošo cēloņu viedokļa, šie latvieši viennozīmīgi ir bēgļi, kas arī ir viens no migrācijas veidiem. Bijušo Trimdas pārstāvju vidū nereti sastopamā ļoti noraidošā attieksme

---

¹²⁶ Piemēram, komponists Tālvāldis Ķeniņš pazīstams ar noraidošu attieksmi pret šo terminu. T. Ķeniņa izteiciens “Es neesmu klaidonis” pat izvēlēts par nosaukumu dokumentālai filmai par viņu. Sk.: Tēvzemē. *Latvijas Vēstnesis*, 07.05.1994., nr. 54, 4. lpp.

¹²⁷ *Baltijas reakcionārā emigrācija šodien*. Rīga: Zinātne, 1982, 34. lpp.

¹²⁸ Turpat, 36. lpp.

¹²⁹ Emigrācija. *Latvijas Padomju enciklopēdija*. 3. sēj. Rīga: Galvenā Enciklopēdiju redakcija, 1983, 165.–166. lpp.

pret termina “emigrācija” lietošanu attiecībā uz sevi izskaidrojama gan, pirmkārt, ar šī termina kā negatīva un nosodoša lietojumu no padomju varas iestāžu puses, gan arī ar visas emigrācijas identificēšanu tikai ar ekonomiski motivētu cilvēku pārvietošanos. Tomēr, tā kā migrācijas procesam pieder arī piespiedu migrācijas un dažādu iemeslu bēgļu gaitās devušos cilvēku pārvietošanās, tad apzīmējums “emigrācija” ir korekti attiecināms uz aplūkojamo latviešu grupu.

Tomēr dēvēt pēc Otrā pasaules kara pasaulē izklīdušos latviešus kopumā par “emigrāciju” ir ļoti vispārīgi, šāds termins ir nekonkrēts un neraksturo grupas īpatnības. Akadēmiskā pieeja prasa izmantot iespējami precīzu un specifisku terminoloģiju katras parādības raksturošanai, ja tāda ir pieejama. Šajā gadījumā labi piemērots ir termins “diaspora”, jo pēc Otrā pasaules kara pasaulē izklīdušie latvieši atbilst visiem klasiskas “upuru tipa” diasporas kritērijiem. Tomēr arī termins “latviešu diaspora” nav maksimāli precīzs konkrētā gadījuma identificēšanai, jo to var attiecināt arī uz latviešiem pasaulē pirms Otrā pasaules kara jeb t.s. veclatviešiem un arī uz mūsdienu diasporu, resp., izbraucējiem pēc 1991. gada un katrai no šīm “latviešu diasporām” ir raksturīgas savas specifiskas iezīmes. Termins Trimda, savukārt, attiecinot uz šo konkrēto, pēc Otrā pasaules kara radušos diasporu, ir maksimāli precīzs apzīmējums, kas raksturo tieši konkrēto parādību tieši konkrētajā laika posmā, tai skaitā uzsverot tieši nacionāli-politisko komponenti kā ļoti būtisku Trimdas iekšējās identitātes daļu un šo grupu raksturojošu parādību. Kā visprecīzākais iespējamais termins, apzīmējums Trimda tiek izmantots šajā darbā.

1.2. Trimda kā etniska interešu grupa

Valsts iedzīvotāju organizēšanās interešu grupās savu interešu aizstāvēšanai un valsts politikas ietekmēšanai savas grupas specifisko interešu labā ir viens no veidiem, kā demokrātiskās politiskās sistēmās iedzīvotāji var īstenot savu ietekmi uz valsts pārvaldi. Kopumā “interesu grupas” jēdziens ir ļoti plašs un apzīmē praktiski jebkuru sabiedrības locekļu kopu vai institucionalizētu organizāciju, kuras locekļiem ir kāda vienojoša interese, kas tos motivē apvienoties.¹³⁰ Šādas interešu grupas var kļūt arī politiski aktīvas, ja to mērķu sasniegšanai ir nepieciešams ietekmēt politiskos procesus. Šādu organizāciju centieni lobēt politiskos procesus var būt uzskatāmi par viņu interešu aizstāvības kulmināciju, bet interešu

---

¹³⁰ Wilson G. K. *Interest groups*. Newcastle: Athenaeum Press, 1994, 6.–7. lpp.

grupas – starpnieki starp pilsoņiem un valsti, kuru uzdevums ir pārvērst to, ko tā uzskata par savu dalībnieku vēlmēm un interesēm specifiskos politiskos mērķos.¹³¹ Uz politisku darbību orientētu interešu grupu starpā ir nodalāmas privātās interešu grupas un publiskās interešu grupas. Galvenā atšķirība starp abām grupām ir uzstādīto mērķu rezultātā grupas dalībniekiem saņemamie labumi; pretstatā privātām interešu grupām, publiskās interešu grupas mēģina panākt kopēju labumu, kura panākšana nedod personīgu materiālu labumu interešu grupas dalībniekiem un kuru nav iespējams ierobežot tikai uz šo vienu interešu grupu. Klasiski publiskās interešu grupas darbības piemēri ir dabas aizsardzība, kustības par mieru pasaulē u.tml. Atsevišķos gadījumos robeža starp abām grupām ir plūstoša un nav viegli nosakāma.¹³² Interešu grupas veidojas dažādu apstākļu dēļ, vienam no izplatītākajiem esot krasām izmaiņām vai satricinājumiem, kuru pārvarēšanai un grupai izdevīgu apstākļu atjaunošanai tiek veltītas grupas aktivitātes.¹³³

Izejot no šiem kritērijiem, latviešu Trimdas organizācijas savā lielākajā vairumā bija publiskas interešu grupas. To galvenais mērķis – Latvijas Republikas neatkarības atjaunošana, nebija materiāls labums, ko saņemtu tieši vienas vai otras Trimdas organizācijas dalībnieki, un tas nebija ierobežojams tikai uz organizāciju biedriem, bet gan bija kopējs labums visai latviešu tautai.

Publiskās interešu grupas varēja būt ļoti dažādas pēc savas uzbūves, izmēra un organizēšanās principa. Grupas variējas no pāris cilvēkus līdz vairākus tūkstošus un pat simtus tūkstošu interesentu apvienojošām organizācijām. Ne tuvu ne visas no tām bija biedru organizācijas. Līdz pat trešdaļai no visām ASV publisko interešu grupām (1970. gadu vidū) nebija oficiāla biedru statusa, tajās par dalībniekiem tika uzskatīti visi, kuri pārskatāmā laika periodā bija atbalstījuši organizāciju finansiāli, piedalījušies tās aktivitātēs vai kā citādi tās atbalstījuši. Tāpat organizācijas varēja būt citu organizāciju apvienība. Turklāt lielākās organizācijas bieži vien tika organizētas arī citām aktivitātēm, ne tikai politiskā lobija īstenošanai, bet tām visām bija raksturīga kāda konkrēta ideja, kura bija organizācijas veidošanas pamatā. Raksturīgi arī, ka šādu grupu biedri parasti nebija saistīti ar politiskām aktivitātēm (piemēram, iesaistīšanos politiskajās kampaņās vai citās pilsoniskās organizācijās), respektīvi, publiska interešu grupa pati par sevi bija piedalīšanās politiskajā dzīvē, kas nekādi nebija saistīta ar politisku aktivitāti citos laukos.¹³⁴ Līdzīga daudzveidība vērojama arī Trimdas organizāciju starpā, piemēram, PBLA bija organizāciju apvienība, bet

¹³¹ *Lobbying for the people*, 3. lpp.

¹³² *Lobbying for the people*, 5.–7. lpp.

¹³³ Turpat, 20. lpp.

¹³⁴ Turpat, 28.–38. lpp.

“Daugavas Vanagi” – lai arī globāla un šajā ziņā zināmā mērā pielīdzināma PBLA, bija organizācija ar individuāliem biedriem. Lielākā daļa Trimdas organizāciju, izņemot tās nedaudzās, kas bija izveidotas ekskluzīvi politiskajam darbam – kā HELLP, BATUN u.tml., savā darbībā bez politiskā lobija paredzēja arī citas aktivitātes: savstarpēju palīdzību, kultūras un valodas kopšanu u. tml., bet to galvenā vienojošā politiskā ideja nepārprotami bija Latvijas Republikas neatkarības ideja. Vairums Trimdas organizāciju darbā iesaistīto savās pamatprofesijās un aktivitātēs ārpus Trimdas organizācijām nebija saistīti ar politiku vai politiskā lobija darbu.

Publiskajām interešu grupām ir raksturīga plaša brīvprātīgo darba izmantošana, kā arī – tā kā organizācijas galvenais darbības dzinējspēks ir idejiska rakstura – personiska un aizrautīga attieksme pret darbu organizācijā, vairumā gadījumu uzskatot to vairāk par aicinājumu, nekā vienkārši profesiju. Daudzos gadījumos darbs publiskajās interešu grupās ir saistīts ar ievērojami zemāka atalgojuma saņemšanu, nekā veicot atbilstošus pienākumus citā sfērā, respektīvi, darbošanās publiskās interešu grupās ir bieži saistīta ar zināmu personisku ziedošanos¹³⁵ Šis raksturojums ir tieši attiecināms arī uz Trimdas organizācijās iesaistītajiem aktīvistiem. Lielākajai daļai Trimdas organizāciju vispār nebija algotu darbinieku vai arī tika algoti tikai paši nepieciešamākie darbinieki praktiskā darba veikšanai, piemēram, lietveži vai biroju vadītāji. Un arī tiem bieži vien tika maksāts nekonkurētspējīgs atalgojums. Trimdas aktīvie sabiedriskie darbinieki par savu darbu organizāciju valdēs u.tml. atalgojumu nesaņēma un darbs latviešu organizācijās papildus pamatdarbam jeb algas darbam bija ne vien papildus slodze, bet bieži vien prasīja arī darbinieku privāto līdzekļu lietošanu Trimdas organizāciju vajadzībām. Piemēram, PBLA pirmais algotais pilna laika darbinieks “PBLA pilnvarotais speciāliem uzdevumiem” Jūlijs Kadēlis stājās darbā tikai 1979. gada oktobrī¹³⁶ un arī tā algošana bija iespējama, tikai pateicoties tolaik anonīmam mērķziedojumam.¹³⁷ Atsevišķi izņēmumi bija arī Trimdas vēlākajā laikā izveidotās tādas organizācijas kā, piemēram, JBANC, kas algoja daļu darbinieku.

Svarīgs ir jautājums par iekšējām attiecībām organizācijā starp organizācijas vadību (un – ja tādi bija – politiskā lobija darbam algoto personālu), kuri darīja praktisko ikdienas darbu un pieņēma lēmumus par katrā situācijā īstenojamiem pasākumiem, un tām cilvēku masām, ko organizācija formāli pārstāvēja. Lielākajai daļai interešu grupu galvenais

---

¹³⁵ *Lobbying for the people*, 100. lpp.

¹³⁶ Izraudzīts PBLA pilnvarotais speciāliem uzdevumiem. *Laiks*, 10.10.1979., 1. lpp.

¹³⁷ Ziedojums nāca no V. Vītola pārvaldītās latviešu būvfirmas Venecuēlā. Sīkāk sk.: Beķere K. Latvieši Dienvidamerikā 1945–1991: darbība Latvijas neatkarības idejas saglabāšanai. *Latvijas Universitātes žurnāls “Vēsture”*, 2017, 4, 151.–152. lpp.

informācijas nodošanas mehānisms, kā informāciju par organizācijas vadības darbībām un norisēm organizācijā saņēma tās biedri un atbalstītāji, bija organizācijas regulāra publikācija: žurnāla, periodiskas avīzes vai biļetena formā. Lielākoties organizācijās pastāvēja vismaz viena publikācija, kuru saņēma visi biedri un kas saturēja gan praktisku informāciju par organizācijas darbību (piemēram, atskaites, aicinājumus rakstīt vēstules konkrētam politikim konkrētā jautājumā), gan arī vispārīgu informāciju par organizācijas darbībai relevantām tēmām. Bieži vien publikācijas bija vairākas: viena, kura paredzēta organizācijas biedru iekšējai informēšanai un otra vai pat vairākas – plašāka rakstura publikācijas un faktoloģiska informācija par organizācijai svarīgiem jautājumiem. Tās tika izplatītas gan esošo biedru un potenciālo interesentu vidū, gan arī izmantotas kā lobija instruments, izsūtot tās valdības locekļiem un ierēdņiem, kuriem šī informācija varētu būt noderīga. Raksturīgi, ka tieši publiskās interešu grupas savās publikācijās kvalitatīvi pasniedza daudzveidīgu informāciju par savu interešu sfēru, kas varēja būt interesanta un noderīga saņēmējiem gan grupas mērķu atbalstītāju vidū, gan valdības struktūrās.¹³⁸ Praktiski visas Trimdas organizācijas izmantoja šo metodi atgriezeniskās saites veidošanai starp vadību un saviem biedriem, kā arī sabiedrības informēšanai kā tādai.

Sarežģītāks ir jautājums par iespējām kādas organizācijas biedriem un atbalstītājiem, īpaši, ja tādu skaits ir liels, tieši ietekmēt un kontrolēt organizācijas vadības pieņemtos lēmumus un īstenotās aktivitātes. Šis jautājums ir cieši saistīts ar organizācijas uzbūves struktūru, bet vairumā izplatītāko gadījumu biedru iespējas tieši ietekmēt ikdienas lēmumu pieņemšanu bija ļoti ierobežotas. Tās izpaudās tikai vispārīgās procedūrās, kā, piemēram, ievēlot organizācijas vadītāju, balsojot par vai pret konkrētu darbības stratēģiju gadskārtējās organizācijas sesijās (delegātu vai visu biedru kopsapulcēs). Lielākas iespējas atsevišķiem dalībniekiem ietekmēt organizācijas praktisko darbību bija tajās organizācijās, kuras bija citu organizāciju apvienības jeb koalīcijas. Šo grupu struktūra veicināja daudz biežāku un ciešāku atsevišķo partnerorganizāciju sadarbību, nekā tas novērojams publiskās interešu grupās ar individuāliem biedriem un atbalstītājiem. Koalīcijas gadījumā dalīborganizāciju parasti bija salīdzinoši nedaudz un tās katras atbalsts un piekrišana izvēlētajam darbības virzienam bija principiāli svarīgs organizācijas tālākpastāvēšanai un darbībai.¹³⁹ Trimdā koalīcijas tipa organizācijas bija, piemēram, PBLA vai Pasaules baltiešu padome.

Kopumā tomēr biedru iespējas tieši ietekmēt organizāciju vadītājus bija nelielas un interešu grupas raksturojamas kā pēc būtības oligarhiskas ar vairāk vai mazāk izteiktiem

¹³⁸ *Lobbying for the people*, 179.–182. lpp.

¹³⁹ Turpat, 186.–189. lpp.

demokrātiskas struktūras elementiem. Protams, atbalstītājiem un biedriem vienmēr bija iespējas ietekmēt organizācijas lēmumus ar savu potenciālo negatīvo rīcību, respektīvi, pastāvēja risks, ka vadības nepārdomātas rīcības rezultātā biedri un atbalstītāji pārtrauc sniegt organizācijai finansiālu atbalstu vai vispār to pamet.¹⁴⁰ Šāds krass risinājums gan vairāk ir attiecināms uz gadījumiem, kad organizācijas darbība principiāli novirzījās no sākotnējiem mērķiem, kas Trimdas gadījumā nebija aktuāli, jo tās galvenais mērķis – Latvijas neatkarības atjaunošanas veicināšana – palika neapšaubīti galvenais darbības mērķis visu Trimdas laiku. Tomēr viegli varēja rasties situācijas, kad organizācijas biedri un atbalstītāji ir neapmierināti ar kādu no vadības pieņemtajiem lēmumiem vai izvēlēto stratēģiju mērķu sasniegšanai, kas nebija retums arī Trimdā.

Trimdas kontekstā arī mēģinājumi aprēķināt politiski aktīvo trimdinieku daļu¹⁴¹ parāda pētījumiem par publiskām interešu grupām kopumā atbilstošu situāciju, proti, politiskā lobija darbs un lēmumi tā sakarā koncentrējas neliela aktīvistu skaita rokās. Lielākā daļa Trimdas bija pieskaitāma pie mazaktīvajiem biedriem un atbalstītājiem, kurus Trimdas organizācijas vispārēja labuma vārdā pārstāvēja, bet šī pārstāvība bija vairāk “pēc noklusējuma”, pašiem pārstāvamajiem saņemot informāciju par notiekošo, atbalstot to finansiāli, bet tieši esot minimāli iesaistītiem politiskā lobija procesā.

Interesešu grupām bija un joprojām ir zināma vieta visu demokrātisko valstu politiskajās sistēmās, bet ASV tās politiskās sistēmas īpatnību dēļ (sadrumstalotais valsts pārvaldes aparāts, politisko partiju iekšējās disciplīnas vājums, vājas ideoloģiskās vai sabiedrības kārtu atšķirības) interešu grupu lobijam bija daudz plašākas rīcības iespējas un līdz ar to īpaša un lielāka vieta kā citās valstīs.¹⁴² 1970-tajos gados, izmainoties iekšējām valsts pārvaldes niansēm un pateicoties 1974. gadā pieņemtajam priekšvēlēšanu kampaņu finansēšanas likumam (*Campaign Finance Act*) pieauga dažādu valsts institūciju, Kongresa locekļu utt. ietekmējamība no malas un līdz ar to pieauga vispārējās interešu grupu iespējas ietekmēt politiskus lēmumus. Attiecīgi 1970-tajos gados bija novērojams arī liels visdažādāko interešu grupu skaita pieaugums ASV, izveidojot savdabīgu “interesešu grupu sabiedrību”.¹⁴³

Trimdas gadījumā ASV bija aktīvākās politiskās darbības centrs vairāku faktoru dēļ. Blakus faktam, ka politiskā vide bija interešu grupas lobijam labvēlīga, ASV arī bija skaitliski lielākā latviešu kopiena ārpus Latvijas. Turklāt ASV aukstā kara apstākļos bija PSRS galvenais pretinieks un Latvijas neatkarības *de jure* statusa galvenā uzturētāja, tādējādi gluži

¹⁴⁰ *Lobbying for the people*, 193. lpp.

¹⁴¹ Sk. nodaļu 2.1.3. Trimdas skaitliskums un aktivitāte.

¹⁴² Wilson G. K. *Interest groups*. Oxford, 1994, pp. 39–41.

¹⁴³ Turpat, 43.–50. lpp.

dabīgi esot arī politisko aktivitāšu koncentrēšanās punkts. Lielākoties interešu grupu politiskais lobijs ASV saprotamu iemeslu dēļ koncentrējās Vašingtonā, kur bija izvietotas visas galvenās ASV pārvaldes institūcijas. Tomēr Trimdas gadījumā, tā kā Latvijas neatkarības idejas uzturēšana un tai pakārotie uzdevumi (ASV sabiedrības informēšana par Baltijas valstīm utt.) nebija risināma ar tiešu ASV likumdošanas aktu palīdzību, bet bija vairāk emocionāla un bieži meklēja tieši deklaratīvu un formālu atbalstu, tā bija plaši izplatīta arī uz vietām, atsevišķās pilsētās un štatos.

Publisko interešu grupu izvēlētos darbības paņēmienus un to darbības efektivitāti lielā mērā nosaka tās rīcībā esošie finanšu līdzekļi. Jāņem vērā, ka grupu darbību ierobežo likumdošana attiecībā uz politisko lobiju un tā finansēšanas avotiem dažādās valstīs. ASV nodokļu likumi (*Internal Revenue Code*) nosaka kritērijus sabiedriskām organizācijām, uz kurām netiek attiecināts ieņēmumu nodoklis un kurām ziedotos finanšu līdzekļus ziedotāji var saņemt atpakaļ nodokļu atvieglojumu formā. Likums arī nosaka, ka grupas, kuru darbībā “ievērojamu” daļu aizņem politiskā lobija aktivitātes, šos atvieglojumus zaudē. Minētie nodokļu atvieglojumi ir ļoti svarīgi īpaši tām organizācijām, kuras piesaista lielāka apjoma ziedojumus; ziedotājam, kurš ir gatavs veltīt vairākus simtus vai tūkstošus dolāru kādas sabiedriskās organizācijas darbībai, saņemtie nodokļu atvieglojumi ļoti bieži ir svarīgs faktors izlemjot, kurai organizācijai atvēlēt naudu. Tādēļ politiskā lobija organizācijas mēģina atrast dažādus aplinkus ceļus, lai turpinātu lobija aktivitātēs, saglabājot arī nodokļu atvieglojumus. Viens variants bija veikt lobiju iespējami neuzkrītoši, atsaucoties uz pieļaujāmību, piemēram, “sniegt informāciju” ASV Kongresam; tomēr šāda darbība bija riskanta un pārlietu aktivitāšu gadījumā organizācijas riskēja zaudēt nodokļu atvieglojumus. Tādēļ daudzas politiskā lobija organizācijas veidoja savai darbībai piesaistītus publiskos fondus, kuriem bija nodokļu atvieglojumi un kuri paši veica likumā atļautās tiesvedības vai rīkoja izglītojošās kampaņas, savu darbību, saprotams, saskaņojot ar pārraugošo organizāciju.¹⁴⁴ Trimdā šādu sistēmu izmantoja daudzas no lielākajām organizācijām. Viens no spilgtākajiem piemēriem bija PBLA piesaistītais un pārvaldītais Latvijas Brīvības fonds (LBF).¹⁴⁵

Atsevišķi aplūkojamas savā darbībā ir tās interešu grupas, kuras saņem finansējumu no valsts. Ja šis finansējums ir vairāk kā 20% no organizācijas budžeta, tad šādu organizāciju vairs nevar uzskatīt par publisko interešu grupu, jo valsts finansējums uzliek savus darbības ierobežojumus un noteikumus un šādas organizācijas darbība principiāli atšķiras no

¹⁴⁴ *Lobbying for the people*, 45.–53. lpp.

¹⁴⁵ Lucs J. Latvijas Brīvības fonds – ieguldījums Latvijas neatkarības atjaunošanā. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības ieguldījums Latvijas neatkarības atgūšanā un tās stiprināšanā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 88.–89. lpp.

neatkarīgos avotos finansētas organizācijas darbības.¹⁴⁶ Trimdas organizāciju starpā pie šādām īpaša statusa organizācijām būtu jāpieskaita Brīvās Eiropas komitejas (*Free Europe Committee*) ietvaros funkcionējošā Komiteja Latvijas brīvībai (KLB). Analogiskas Komitejas pastāvēja arī lietuviešiem un igauņiem. Šīs komitejas bija daļa no ASV pret-komunisma politikas¹⁴⁷ un tika finansētas ar CIP starpniecību galvenokārt no ASV valsts budžeta,¹⁴⁸ un tai arī visnotaļ jūtāmā mērā bija jāsaņemas sava darbība ar Brīvās Eiropas komiteju,¹⁴⁹ kurai savukārt bija sava darbība jāpielāgo plašām CIP apstiprinātām “*policy guidelines*”.

Politisko lobiju organizāciju sistēmā Trimdas organizācijas iespējams definēt vēl šaurāk, proti, tās ir etniskas interešu grupas. Dalījumu etniskās interešu grupās var definēt kā “sociālu dalījumu, kas balstās uz kopīgu savas kulturālas atšķirības [no citiem] izpratni”¹⁵⁰.

Etniskās interešu grupas īpaši labi varēja darboties ASV, jo ASV valdošā politiskā mentalitāte pieprasīja drīzāk politisku jeb nacionālu, nevis etnisku lojalitāti. Sistēmas atvērtība ļāva izpausties dažādām etniskajām interesēm.¹⁵¹

Dažādu etnisko grupu starpā latviešu Trimda pēc sava kopējā politiskā noskaņojuma piederēja atsevišķai kategorijai: t.s. antikomunistiskajām etniskajām grupām. Etniskais anti-komunisms kā atsevišķs fenomēns ASV antikomunistisko kustību vidū ir ticis maz pētīts, un arī pats termins joprojām zinātniskajā literatūrā nav pārāk izplatīts. Galvenais antikomunistiskas etniskas grupas raksturojošais kritērijs ir tas, ka tās antikomunistiskais noskaņojuma iemesls ir tieši grupas etniskā piederība, resp., personas piederības konkrētai tautai (tās kultūrai, vēsturei, mentalitātei) nosaka šīs personas pretkomunistisko noskaņojumu. Svarīgākais faktors antikomunistiskās attieksmes veidošanā ir personas dzimtenes politiskā pieredze. Šādas grupas ASV veidojās jau kopš 1930-tajiem gadiem, bet īpaši to darbība aktivizējās pēc Otrā pasaules kara pasaulē izklīdušo komunistiskā režīma skarto valstu bēgļu vidū. Pie antikomunistiskajām etniskajām grupām aukstā kara periodā piederēja, bez trim Baltijas valstīm, vēl arī poļi, ukraiņi, rumāņi, ungāri, kubieši, ķīnieši u.c.¹⁵² Lai arī pastāv uzskats, ka etniskais anti-komunisms ir tikai Ziemeļamerikas

---

¹⁴⁶ *Lobbying for the people*, 9. lpp.

¹⁴⁷ Sīkāk par KLB sk. 4.1. nodaļā.

¹⁴⁸ Collins L. D. *The Free Europe Committee: an American Weapon of the Cold War*. Dissertation. Carleton University, 1974, p. 121.

¹⁴⁹ The role and functions of the latvian consultative panel. Page 2. *HIA, RLE Corporate records*, box 1939, Latvian consultative panel.

¹⁵⁰ Ambrosio Th. *Ethnic Identity Groups and U.S. Foreign Policy*. Ambrosio T. (ed.). *Ethnic Identity Groups and U.S. Foreign Policy*. Westport: Praeger Publishers, 2002, p. 1.

¹⁵¹ Shain Y. *Ethnic Diasporas and U.S. Foreign Policy*. *Political Science Quarterly* 109, no. 5 (1994), 812.

¹⁵² Radzilowski J. Introduction: *Ethnic Anti-Communism in the United States*. Zake I. (ed.). *Anti-Communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, 1.–16. lpp.

fenomens¹⁵³, baltiešu Trimdas aktivitātes dažādās pasaules valstīs šādu uzskatu padara par apšaubāmu. Līdzīgi kā ar interešu grupām vispār, ASV nenoliedzami bija vislabvēlīgākā situācija antikomunistisko etnisko grupu darbībai, bet tas nenozīmē, ka līdzīgas grupas savu iespēju robežās nefunkcionēja arī citās pasaules valstīs. Latviešu Trimdas organizācijas, piemēram, Austrālijā tik pat labi atbilst gan publisko interešu grupu, gan antikomunistisko etnisko grupu raksturojumam kā ASV darbojošās organizācijas.

Latviešu, lietuviešu un igauņu Trimdas organizācijas un to politiskais lobija darbs nebija unikāls fenomens mītnes zemēs. Īpaši ASV tās bija daļa no sazarotas un attīstītas interešu grupu sistēmas, kuru darbību ierobežoja attiecīgos likumos noteikti regulējumi un noteikumi. Latviešu Trimdas organizācijas bija tikai dažas daudzu citu, dažādi tematikai veltītu interešu grupu vidū. Baltiešu Trimdas organizācijas tāpat nebija arī vienīgās, kuru iekšējo identitāti un politiskās aktivitātes noteica pretkomunistisks un pret Padomju Savienību vērsts noskaņojums. Atrašanās šādas sazarotas un sarežģītas sistēmas ietvaros ierobežoja Trimdas politiskās rīcības iespējas un bija tie ārējie faktori, kuri lielā mērā noteica gan politisko aktivitāšu raksturu, gan arī izmantojamās metodes un līdzekļus.

1.3. Etnisku interešu grupu iespējas ietekmēt ārpolitiku

Interese grupām pastāv noteikts paņēmieni loks, kurus tās var pielietot politisko lēmumu ietekmēšanai. Šie paņēmieni ir vai nu tiešu kontaktu ceļā starp organizāciju un valsts pārvaldi, vai arī iesaistot organizācijas pārstāvēto, plašāko cilvēku loku. Tiešie kontakti var būt vai nu personīgas tikšanās ar kongresmeņiem (viņu palīgiem, departamentu ierēdņiem u.c.), piedalīšanās kongresa noklausīšanās (*Congressional Hearings*), vai savu interešu aizstāvība tiesas prāvu ceļā, kas gan ir pielietojams tikai atsevišķos jautājumos. Lobija paņēmieni, iesaistot plašāku organizācijas mērķiem simpatizējošu cilvēku loku, ir, piemēram, politiski protesti un vēstuļu rakstīšanas kampaņas. Politiski protesti var izpausties ļoti dažādās formās – demonstrācijas, gājieni, simboliskas teatrālas darbības – bet visu to galvenais mērķis ir piesaistīt sabiedrības uzmanību savam aizstāvētajam jautājumam. Lai arī tā efektivitāte ir zemāka kā tieša lobija gadījumā, politiskie protesti ir bieži izmantots paņemiens, bieži vien tāpēc, ka nepastāv citu lobija iespēju. Ar politiskiem protestiem parasti cer panākt vienu vai vairākus no šiem mērķiem: panākot, lai par protestiem ziņo masu mediji, celt kopējo sabiedrības informētību par jautājumu; nosliekt pārvaldes amatpersonas par labu vienam vai

---

¹⁵³ Radzilowski J. Introduction: Ethnic Anti-Communism in the United States, 3. lpp.

otram viedoklim jautājumā; ar mediju atspoguļojuma palīdzību paaugstināt organizācijas pozīciju un piešķirt lielāku nozīmību citām īstenotajām lobija metodēm, piemēram, vēstuļu rakstīšanas kampaņām. Šādas kampaņas var būt masu rakstura, mēģinot panākt pēc iespējas lielāka skaita tipveida vēstuļu nosūtīšana konkrētam adresātam (parasti Kongresa locekļiem), vai arī specifiski orientētas, piemēram, viena vēlēšanu apgabala vēlētāju vēstules sava apgabala kongresa loceklim.¹⁵⁴ Trimdas organizācijas daudzos gadījumos izmantoja masveida vēstuļu kampaņas, nereti arī piedāvājot Trimdas latviešiem jau sagatavotus vēstuļu paraugus,¹⁵⁵ kā arī publicējot savos izdevumos saņēmēju politiku adreses u.tml.

Pastāv vēl arī netiešie lobija veidi, piemēram, konkrēta kandidāta atbalstīšana vēlēšanās, t.sk. vēlēšanu kampaņas finansēšana vai pētījumu rezultātu publiskošana un sabiedrisko attiecību kampaņas, piemēram, apmaksātas kampaņas medijos, preses relīžu un izplatīšana, preses konferenču sasaukšana.¹⁵⁶

Etniskām interešu grupām kopumā ir raksturīgi pievērsties tieši savas mītnes zemes ārpolitikas ietekmēšanai, resp., savas dzimtenes interešu aizstāvēšanai mītnes valsts politikā. Pētījumi šajā jautājumā līdz šim ir veikti un teorijas izstrādātas galvenokārt attiecībā uz ASV, gan tāpēc, ka ASV politiskajā sistēmā dažādām interešu grupām ir ievērojami lielāka nozīme, nekā citu pasaules valstu politiskajās iekārtās, gan arī vispār ASV politiskā sistēma ir daudz vairāk piesaistījusi pētnieku uzmanību. Trimdas gadījumā, kā jau minēts iepriekšējā nodaļā, ASV arī bija galvenais politiskās darbības centrs, savukārt uz citām valstīm un teritorijām ir attiecināma daļa no aprakstītajiem procesiem, tiem modificējoties atkarībā no vietējiem politiskajiem apstākļiem un tradīcijām.

ASV pēc savas būtības ir imigrantu dibināta un no imigrantiem sastāvoša valsts, tādēļ arī ir pašsaprotami, ka etniskās grupas vienmēr ir bijis un joprojām ir svarīgs faktors ASV uzbūvē. Turklāt dažādu grupu lielo ietekmi uz ASV politiku noteica arī tās plurālistiskā pārvaldes sistēma. Tā faktiski ne vien pieļāva, bet pat iedrošināja un plaši izmantoja etnisko grupu politisko aktivitāti.¹⁵⁷

Ne visas valsts pārvaldes sfēras vienādi pakļaujas dažādu grupu politiskajai ietekmei. Ārpolitika ir viena no sfērām, kuru ietekmēt savā labā atsevišķām sabiedrības daļām ir visgrūtāk. Tas attiecas arī uz dažādu etnisko interešu un etnisko grupu spiedienu attiecībā uz

---

¹⁵⁴ *Lobbying for the people*, 214.–236. lpp.

¹⁵⁵ Piemēram, PBLA izveidotās paraugvēstules sūtīšanai ASV Kongresam. Publicētas tulkojumā latviešu valodā: *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšana (1945–1991) dokumentos*. 4. sēj.: *Latvijas neatkarības uzturēšana trimdā (1945–1991)*. Sast. K. Beķere. Rīga: LZA BSPC, 2017, 216.–217. lpp.

¹⁵⁶ *Lobbying for the people*, 238.–250. lpp.

¹⁵⁷ Smith T. *Foreign Attachments. The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy*. Cambridge: Harvard University Press, 2000, pp. 90–99.

ārpolitiskiem lēmumiem. Lai arī etniska rakstura apsvērumiem vienmēr ir bijusi ietekme uz valsts ārpolitiku, tikai ļoti atsevišķos gadījumos ar īpašiem apstākļiem etniskā ietekme var būt izšķirošā.¹⁵⁸ Ārpolitika principā ir viena no visgrūtāk ietekmējamām sfērām pēc savas būtības, resp., satura. ASV laikā pēc Otrā pasaules kara ārpolitikas veidošana turklāt lielā mērā bija nevis Kongresa vai prezidenta rokās, bet gan to noteica precīzi nedefinējama politiskā elite, bieži asociēta ar Valsts departamentu. Šīs birokrātiskās elites spēja ietekmēt prezidentu bieži vien ļāva tai rīkoties salīdzinoši neatkarīgi no sabiedriskā viedokļa. Tajā pašā laikā birokrātiskā elite, atšķirībā no Kongresa, nebija tieši spiesta atskaitīties saviem vēlētājiem, kas arī tai labāk ļāva pieturēties pie noteikta “nacionālo interešu” kursa ārpolitikā un padarīja to mazāk ietekmējamu.¹⁵⁹ Kongresa loma ārpolitikas veidošanā pieauga, sākot ar 1970-tajiem gadiem saistībā ar nepopulāro Vjetnamas karu. Tāpat arī virkne institucionālu izmaiņu 1970-tajos gados deva kongresmeņiem daudz lielāku ietekmi uz ārpolitikas iniciatīvām kā pirms tam. Attiecīgi pieauga arī etnisko un citu interešu grupu politiskā lobija aktivitātes ASV Kongresā.¹⁶⁰

Jāatzīmē arī, ka etniskās grupas ne tuvu nav vienīgās, kuras mēģina ietekmēt valsts ārpolitiku un tām nav arī lielāka ietekme uz ārpolitikas procesiem, kā citām grupām. Etnisko grupu ietekme atrodas konkurencē ar citu, piemēram, biznesa interešu grupu ietekmi.¹⁶¹

Etnisko grupu ietekme uz ASV ārpolitiku laika gaitā ir mainījusies, un 20. gadsimta laikā ir izdalāmi trīs atšķirīgi ietekmes posmi. Pirmais no šiem posmiem bija aptuveni no 1910-tajiem gadiem līdz pat 1930. gadu beigām. Tam raksturīga aktīva vācu, skandināvu, īru un vēlāk itāļu etnisko grupu bremsējoša ietekme attiecībā uz ASV iesaisti notikumos pasaules politikā. Otrais periods aptver Aukstā kara gadus. Trešais posms savukārt iestājās līdz ar Aukstā kara beigām, kam raksturīga ne vien pašu etnisko grupu aktivitātes pieaugums, bet tām arī tikusi pievērsta pastiprināta uzmanība, tai skaitā pētnieku.¹⁶²

Tā kā Trimdas darbības laiks sakrīt ar otro jeb Aukstā kara periodu, tad šo periodu nepieciešams raksturot sīkāk. Pretstatā pirmajam posmam, Aukstā kara posmā tieši otrādi – etniskās grupas praktiski visas bija noskaņotas atbalstīt un veicināt ASV iejaukšanos pasaules politiskajos notikumos, aicināja ASV nostāties pret padomju komunismu, un – vairumā

---

¹⁵⁸ DeConde A. *Ethnicity, Race and American Foreign Policy. A History*. Boston: Northeast University Press, 1992, p. X.

¹⁵⁹ DeConde A. *Ethnicity, Race and American Foreign Policy*, pp. 2–3.

¹⁶⁰ Paul David M., Paul Rachel A. *Ethnic Lobbies & US Foreign policy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2009, p. 6.

¹⁶¹ DeConde A. *Ethnicity, Race and American Foreign Policy*, p. 23.

¹⁶² Smith T. *Foreign Attachments. The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy*. Cambridge: Harvard University Press, 2000, pp. 47–48.

gadījumu – prasīja ASV atbalstīt nacionālu pašnoteikšanos katras grupas dzimtenē.¹⁶³ Eiropas izcelsmes etnisko grupu prasības šajā laikā sakrita ar vispārējo ASV ārpolitisko kursu, un tādējādi šis periods ļāva daudzām etniskajām grupām daudz labāk nekā jebkad iepriekš apvienot viņu etnisko identitāti un nacionālo piederību ASV. Šo abu identitāšu konflikts bija radījis problēmas iepriekšējā periodā. No ASV administrācijas viedokļa svarīgs bija aspekts, ka Aukstais karš un antikomunisma kustība ļāva Rietumeiropas un Austrumeiropas izcelsmes amerikāņiem atrast kopsaucējus sadarbībai savā starpā, kā arī izteikti mazināja jau minēto divu lojalitāšu – etniskās un nacionālās – saspīlējumu.¹⁶⁴

ASV Aukstā kara perioda ārpolitika savos galvenajos vilcienos tika definēta pirmajās desmitgadēs pēc kara un šo politiku fundamentāli izmainīt etniskās grupas nevarēja. Tādējādi etnisko grupu ietekmi Aukstā kara periodā ierobežoja gan starptautiskā situācija, gan arī ārpolitikas veidošanas process ASV (šie ierobežojumi kļuva daudz mazāk izteikti periodā pēc Aukstā kara beigām). Neskatoties uz to, 1960-tajos un 1970-tajos gados etnisko grupu aktivitātes izvērtās tik pamanāmas, ka gan mediji, gan pētnieki aktīvi sāka pievērst uzmanību šim fenomenam. Raksturojot šo laiku, pētnieki savos darbos bieži citē diplomāta un vēsturnieka Džordža Kenana (*George F. Kennan*) formulējumu: “Mūsu rīcība ārpolitikas laukā ir politiķu konvulsīvas reakcijas uz iekšpolitisko dzīvi, kuru dominē daiļrunīgas minoritātes.”¹⁶⁵

Pētnieku vidū nav vienprātības par to, kas vispār būtu jāuzskata par “etniskām interešu grupām” to ietekmes uz ārpolitiku kontekstā. Vēsturnieks Dekonde (*Alexander DeConde*) uzskata, ka par tādu ASV jāuzskata arī tādas lielas grupas kā anglosakšu izcelsmes amerikāņi, resp., valsti sākotnēji izveidojušo ieceļotāju pēcteči.¹⁶⁶ Citi pētnieki šo viedokli apstrīd.¹⁶⁷ Jebkurā gadījumā, attiecībā uz latviešu Trimdas gadījumu, svarīgi ir pievērsties tieši mazo, etnisko minoritāšu grupu iespējamam ietekmēt mītnes zemes ārpolitiku.

Vispārpieņemts ir secinājums, ka atsevišķu etnisko grupu ietekme uz ārpolitiku nav tieši proporcionāla šīs konkrētās grupas lielumam. Visveiksmīgākā un ietekmīgākā etniskā grupa neapšaubāmi ir ebreji, kuru skaits ASV ir daudz mazāks, kā, piemēram, afro-amerikāņu skaits, kuru politiskā ietekme savukārt ir daudzkārt mazāk nozīmīga.¹⁶⁸

Izšķirama virkne citu faktoru, kuri nosaka konkrētas etniskas grupas politisko ietekmi vēl bez šīs grupas skaitliskuma. Tāds kritērijs ir, pirmkārt, grupas spēja mobilizēt iespējami

¹⁶³ Smith T. *Foreign Attachments*, p. 47.

¹⁶⁴ Smith T. *Foreign Attachments*, pp. 57–59.

¹⁶⁵ Sk.: DeConde A. *Ethnicity, Race and American Foreign Policy*, p. 3.

¹⁶⁶ Turpat, 2.–3. lpp.

¹⁶⁷ Smith T. *Foreign Attachments*, pp. 9–11.

¹⁶⁸ Sk., piemēram, Paul David M., Paul Rachel A. *Ethnic Lobbies & US Foreign policy*, pp. 135–168.

lielāku skaitu savu biedru un līdzjutēju no citām grupām (vai mītnes zemes sabiedrības vispār) politiskai aktivitātei savās interesēs. Svarīgs ir grupas aizstāvētā jautājuma izvirzījums, resp., cik svarīgs šis jautājums ir pašiem grupas locekļiem un vai vispār ir šāds jautājums, kas grupai kā tādai ir pietiekami svarīgs, lai panāktu pietiekoši lielu grupas biedru ieinteresētību. Etniskām grupām svarīgi problēmjautājumi lielākoties ir saistīti ar notikumiem viņu dzimtenē un emocionālo piesaisti tai. Piemēram, iedomāts vai reāls drauds izcelsmes zemei ir viens no ļoti spēcīgiem pamudinājumiem rīkoties. Neapšaubāmi nozīmīgs faktors ir grupai pieejamie resursi, kas var tikt izmantoti politiskās darbības finansēšanai un politikas ietekmēšanai, piemēram, ar kampaņas ziedojumu palīdzību. Tāpat grupas asimilācijas līmenis mītnes zemes sabiedrībā ir ietekmējošs faktors – tas ietekmē etniskās grupas saliedētību un attiecīgi spēju politiski mobilizēties. Visbeidzot, svarīgs ietekmes faktors ir arī jautājums, cik ļoti grupas izvirzītās politiskās idejas un ārpolitiskie uzstādījumi saskan ar tobrīd mītnes zemē pastāvošo *status quo* un spēkā esošo politiku. Panākt esošās situācijas saglabāšanos ir daudz vieglāks uzdevums, nekā panākt kādas principiālas izmaiņas ārpolitikas uzstādījumos.¹⁶⁹

Neatbildēts ir jautājums, cik lielā mērā tiešām etniskās grupas Aukstā kara periodā kopumā ietekmēja ASV ārpolitiku. Ir skaidrs, ka abu lielvaru savstarpējo sacensību primāri noteica daudzi citi faktori (t.sk. tādi kā abu sistēmu fundamentālas ekonomiskas, ideoloģiskas un sociālas atšķirības), nevis ASV etnisko grupu noskaņojums. Tomēr arī etnisko grupu ietekmei šajos procesos ir jāatvēr zināma loma. Pētnieki izvirza hipotēzi, ka, iespējams, ASV kopējā politiskā attieksme pret Padomju Savienību varbūt būtu sliekusies par labu divu varu kopīgam pasaules pārvaldīšanas modelim, ja nebūtu bijis spiediena no Austrumeiropas izcelsmes amerikāņu puses dot brīvību viņu valstīm un ja Reigana administrācija attiecīgi nebūtu pieņēmusi lēmumu aktīvi īstenot šādu politiku.¹⁷⁰

Katrā ziņā ir diezgan skaidrs, ka Austrumeiropas izcelsmes etniskās grupas principā nevarēja panākt savu galveno mērķi – savu valstu politiskās neatkarības atjaunošanu, jo tas Aukstā kara politiskajos apstākļos būtu bijis panākams tikai ar jauna kara palīdzību, kuru saprotams, nekad neatbalstītu ASV pilsoņu vairākums. Etniskās grupas principā varēja sasniegt tiešus panākumus tikai mazākos, piezemētākos jautājumos.¹⁷¹

---

¹⁶⁹ Paul David M., Paul Rachel A. *Ethnic Lobbies & US Foreign policy*, pp. 102–132.

¹⁷⁰ Smith T. *Foreign Attachments*, p. 57.

¹⁷¹ DeConde A. *Ethnicity, Race and American Foreign Policy*, p. 143.

1.4. Trimdas priekšstati par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu

Blakus ārējiem faktoriem, tādiem kā mītnes zemju politiskā sistēma, lobija iespējas un tradīcijas u.tml., Trimdas darbības ar mērķi saglabāt Latvijas neatkarības ideju un veicināt šīs neatkarības atjaunošanu, noteica arī iekšējie faktori, piemēram, Trimdas organizatoriskā struktūra¹⁷² un resursi u.c. Ļoti liela nozīme bija Trimdas sabiedrībā izplatītajām idejām un priekšstatiem par Latviju un tās neatkarības atjaunošanu.

Otrā pasaules kara latviešu bēgļu vidū bija daudz augsti izglītotu cilvēku, inteliģences un radošo profesiju pārstāvju, kā arī dažādu politisko partiju locekļi ar ļoti dažādiem politiskajiem uzskatiem. Tas dabiski rezultējās viedokļu dažādībā. Pirmajās desmitgadēs, kamēr aktīvi darbojās šī vecākā Trimdas paaudze, kuri bija izceļojuši no Latvijas jau kā pieauguši cilvēki ar saviem uzskatiem, politisko un sociālo piederību, viedokļus Trimdā stipri ietekmēja Latvijas laika pieredze, bijušais spēku samērs un mēģinājumi jaunajos apstākļos aizstāvēt savu bijušo autoritāti vai iegūt jaunu, gan arī Latvijā bijušo nesaskaņu un domstarpību atskaņas. Pakāpeniski Trimdā uzaugot nākamajai paaudzei, šādas – Latvijas pieredzē balstītas domstarpības kļuva mazāk. Tomēr, neskatoties uz to, dažādas politiskā darba stratēģijas tika veidotas, plānotas, pārplānotas un apstrīdētas praktiski nemitīgi, vienprātībai pastāvot tikai attiecībā uz galveno mērķi – vēlmi panākt Latvijas neatkarību.

Trimdā nokļuvušie latvieši neatzina Latvijas iekļaušanu PSRS sastāvā par tiesisku un uzskatīja, ka Latvijas valsts joprojām juridiski turpina pastāvēt. Neliela daļa trimdinieku pat gadu desmitiem saglabāja Latvijas pasēs un ar savu esamību tieši apliecināja Latvijas Republikas pastāvēšanas turpinātību. Viņi Trimdas laiku uzskatīja par pārejošu stāvokli un par savu galveno uzdevumu uzstādīja latvietības saglabāšanu svešumā un Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas veicināšanu.

Trimdā daudz uzmanības tika veltīts ne vien diskusijām par to, kā neatkarības atjaunošanas mērķis būtu sasniedzams, bet arī – kādai jābūt potenciālajai atjaunotajai brīvajai Latvijas valstij. Domājot par valsts atjaunošanu nākotnē, trimdiniekiem nebija šaubu, ka atjaunotās Latvijas valsts iekārtai ir jābūt demokrātiskai, bet par tālākām niansēm viedokļi atšķīrās. Demokrātiju bija iespējams veidot vai nu parlamentāru, par ko iestājās Trimdas paaudzes vecākie politiķi; vai arī paredzēt lielāku lomu tautas vēlētam valsts prezidentam un

---

¹⁷² Sk. nodaļu 2.2. Trimdas strukturēšanās.

veidot Latvijā prezidentālo demokrātiju. Par to iestājās Trimdā uzaugusī politiķu paaudze, gan atzīmējot, ka prezidentāla demokrātija varētu pastiprināt autokrātisma tendences.¹⁷³

1922. gadā pieņemtā Latvijas Satversme jau no Trimdas pirmajiem gadiem, pat vēl pirms izceļošanas no Vācijas bēgļu nometnēm, tika atzīta par valsts likumīgo pamatu, kurš tāds paliktu arī nākotnē atjaunojamajā valstī. 1948. gadā dibinātās LNP, kura kā viena no pirmajām Trimdas organizācijām kā savu darbības mērķi definēja Latvijas atbrīvošanu, statūti noteica, ka tajā “var piedalīties ar saviem delegātiem latviešu organizācijas, kas atzīst 1922. g. Latvijas Satversmi par spēkā esošu”¹⁷⁴, kā arī, ka LNP darbība “neskar tiesības, kādas ir, saskaņā ar Latvijas valsts 1922. gada Satversmi, valsts augstākiem orgāniem vai kādas Latvijas valdība ir piešķīrusi ārkārtējo pilnvaru nesējiem”.¹⁷⁵ Tāpat jau LNP veidošanas laikā daudz laika veltīts diskusijām arī par nākotnē atjaunojamās valsts kārtību, kuru dēļ pat aizkavējusies LNP izveidošana.¹⁷⁶

Diskusijās arī vēlākajos gados netika apstrīdēta Satversmes loma, bet vairāk tika runāts par tās pielāgošanu un izmainīšanu. Viens no visbiežāk minētajiem nepieciešamajiem Satversmes grozījumiem ir politisko partiju skaita regulēšana. Vairākums trimdinieku nevēlējās atkal redzēt Latvijas Republiku ar tik sašķeltu Saeimu, kāda tā bija pirms 1934. gada, tādēļ lielākoties izmaiņas Satversmē tika paredzētas, lai samazinātu sīko partiju skaitu un nostabilizētu valdības maiņu kārtību,¹⁷⁷ uzsverot gan, ka izmaiņas izdarāmas likumīgā un paredzētā veidā.¹⁷⁸

Neapšaubāmi suverēnas nacionālas Latvijas valsts ideja bija izplatītākais un populārākais viedoklis Trimdā, kam pievienojas tās lielākā daļa, ieskaitot Trimdas lielākās organizācijas. Neskatoties uz to, Trimdā ar laiku, nepastāvot reālām iespējām atjaunot nacionālu Latvijas valsti, parādījās mēģinājumi palūkoties uz problēmu plašāk un par galveno mērķi uzstādīt latviešu tautas tiesību nodrošināšanu kā tādu un meklēt alternatīvus ceļus šī mērķa īstenošanai, piemēram, aplūkojot iespējamo latviešu tautas politisko eksistenci kādā federācijā vai savienībā. Atzīstot, ka ideāls ir sava brīva valsts, tika pieļauta arī iespēja

---

¹⁷³ Raidonis A. Kādu demokrātiju nākotnes Latvijai? *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 1989, 1, 10.–14. lpp.

¹⁷⁴ Latviešu Nacionālās padomes statūti. 2. punkts. *Latviešu trimdas kopības noteikumi*. Vācija: Latviešu Centrālā komiteja, 1949, 98. lpp.

¹⁷⁵ Latviešu Nacionālās padomes statūti. 3. punkts. *Latviešu trimdas kopības noteikumi*. Vācija: Latviešu Centrālā komiteja, 1949, 98. lpp.

¹⁷⁶ Ozoliņš K. “Mazā Latvija” un latviešu dzīve Vācijā. Tichovskis H. (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi. Rakstu krājums*. [B.v.n.]: Astras apgāds, 1954. 310. lpp.

¹⁷⁷ A.V., G.I. Starp dzirnakeņiem maltie – atspoguļo nākotnes cerību. *Zviedrijas latviešu jaunatnes dienas. Jaunā Gaita*, 1957, nr. 9; Peniķis J. Domas par Latvijas valsti. *Jaunā Gaita*, 1967, nr. 65.

¹⁷⁸ Spilners I. Domas par Latvijas valsti. *Jaunā Gaita*, 1967, nr. 61.

izlīdzēties ar citiem variantiem, ja ideāls nav sasniedzams.¹⁷⁹ Gluži tāpat kā nacionālas valsts piekritēju gadījumā, Trimda pieļāva Latvijas dalību tikai federācijā, kas balstītos uz demokrātiskiem principiem pretstatā totalitārajai Padomju Savienībai. Trimdinieki uzsvēra principiālu atšķirību starp, piemēram, iespējamo Eiropas Federāciju un Padomju Savienību: “(...) komunistu mērķis balstās uz partijas diktatūru ar visām tās sekām, kamēr Eiropas doma – uz plurālistisko demokrātiju un cilvēka kā indivīda brīvību.”¹⁸⁰

Ļoti populārs Trimdā bija uzskats, ka nepieciešama vispirms ciešāka sadarbība Baltijas valstu starpā. Nekad iepriekš trīs Baltijas tautas nebija nonākušas tik ciešā saskarē kā Trimdas apstākļos. Tieši Trimdā jēdziens “baltieši” nostiprinājās arī pašu latviešu, lietuviešu un igauņu apziņās kā visas trīs tautas vienojošs jēdziens; latvieši Trimdā nesalīdzināmi vairāk kā dzīvojot atsevišķā valstī sāka sevi uzskatīt par baltiešiem.¹⁸¹ Atskatoties uz neveiksmīgajiem mēģinājumiem veidot Baltijas valstu sadarbību starpkaru periodā, Trimdā izskanēja brīdinājumi neatkārtot pagātnes sadrumstalotības kļūdas un jau laikus – vēl Trimdā esot un tikai gaidot savu valstu neatkarības atjaunošanu – daudz aktīvāk veicināt triju baltiešu tautu tuvināšanos un kopības izjūtas rašanos, lai tā vēlāk varētu transformēties cita līmeņa, tostarp politiskā un saimnieciskā sadarbībā.¹⁸² Kopumā atzīstot sadarbības Baltijas valstu starpā kā tādas nepieciešamību, par tās veidu un vēlamo intensitāti vienprātības gan nebija. Viedokļi variējās no ciešākas kulturālās kaimiņtautu iepazīšanas vai ciešākas ekonomiskas sadarbības nepieciešamības, paturot politisku suverenitāti, un līdz pat Baltijas valstu ūnijas vai federācijas izveidošanai.¹⁸³

Vēl viens Trimdā pastāvošs viedoklis latviešu tautas pašnoteikšanās realizācijas iespēju redzēja Eiropas vai kādas tās daļas valstu federācijā vai ASV līdzīgā veidojumā – Eiropas Savienotajās Valstīs. Iespējamā iesaistes pakāpe variējās no Latvijas valsts atjaunošanas ar eventuāliem “suverenitātes ierobežojumiem par labu vienotai Eiropai”¹⁸⁴ līdz pat pilnīgai federācijai ar kopīgu pārvaldi. Piemēram, viena no Trimdā apspriešanai piedāvātajām iespējām latviešu tautas brīvības nodrošināšanai bija “sabiedriski un kulturāli neatkarīga latviešu tauta Centrāleiropas Savienībā, kurā suverēnā vara pieder tās sastāvdaļu

---

¹⁷⁹ Debates par semināra 1. darba posmu. *Ko latvieši svešumā var darīt savas tautas politiskās nākotnes labā? Austrālijas Latviešu Informācijas centra 1. semināra īsreferāti un debates*. ALIC, (1972), 59. lpp.

¹⁸⁰ Āboliņš K. J. Latviešu trimdas situācija un prognozes. *Tāltālu tālumā. Referātu krājums*. Studiju grupa, Lincoln, 1964, 26. lpp.

¹⁸¹ Bračs J. Baltijas tautu vienības ideja un vienības darbs trimdā. Tichovskis H. (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi. Rakstu krājums*. [B.v.n.]: Astras apgāds, 1954, 283. lpp.

¹⁸² Balodis A. Baltiešu vienības centieni pagātnē un nākotnē. *Jaunā Gaita*, 1958, nr. 14.

¹⁸³ Turpat.

¹⁸⁴ Kalniņš B. Domas par Latvijas valsti. *Jaunā Gaita*, 1966, nr. 60.

tautām un centrālai valdībai”.¹⁸⁵ Latvijas kā Eiropas federācijas daļas idejas popularitāti lielā mērā ietekmēja Eiropā pastāvošie domu strāvājumi par labu arvien lielākai Eiropas integrācijai. Attiecīgi arī Trimdā notiekošajās diskusijās šis temats bija aktuāls.

Iemesli, kādēļ šādu valstiskās pastāvēšanas formu tās aizstāvji uzskatīja par vispiemērotāko, bija dažādi. Piemēram, pastāvēja uzskats, ka nacionālisma un attiecīgi arī nacionālu valstu laiks ir pagājis un trimdinieki turas pie savas nacionālās valsts idejas tikai tāpēc, ka Latvijas pagātnē visas citas pārvaldes formas bijušas saistītas ar latviešu politisku, kulturālu un saimniecisku apspiešanu.¹⁸⁶ Līdzīgs bija arī uzskats, ka uz bezkompromisa nacionālisma pamatiem būvētas valstis Centrāleiropā nespēj nodrošināt tādām mazām tautām kā latviešiem ne brīvību, ne neatkarību.¹⁸⁷ Tika atzīmēti arī tīri praktiski iemesli par labu federācijai, piemēram, mazu nacionālu valstu ekonomiskās pastāvēšanas grūtības, kas būtu atrisināmas, integrējoties lielākā valstu federācijā.¹⁸⁸

Federācijas idejas aizstāvji uzsvēra, ka pati apvienotas Eiropas viena vai otra veida federācijas ideja varētu būt ne vien reālāk sasniedzama, latviešiem brīvību nodrošinoša valsts forma, bet arī dot nepieciešamo idejisko pretvaru Padomju Savienībai. Eiropas demokrātisko valstu federācija Trimdas uzskatā varēja būt tā ideja, kas varētu aizraut visas apspiestās Viduseiropas valstis un tādējādi sekmēt to atbrīvošanos no Padomju Savienības ietekmes.¹⁸⁹

Kopumā viedokļi par latviešu tautas brīvības nodrošināšanu kādas lielākas, demokrātiskas federācijas vai savienības ietvaros bija Trimdā mazāk populāri par nacionālas valsts atjaunošanu, taču tie daudz vairāk ņēma vērā praktiskas dabas argumentus. Šie viedokļi kopumā bija gan daudz tuvāki reālajai situācijai Eiropā, ietekmējoties no vienotas Eiropas izveides idejām un atzīmējot nacionālo valstu norietu, gan arī daudz vairāk un reālāk ņēma vērā situāciju Latvijā padomju okupācijas laikā un okupācijas atstātās sekas, piemēram, ekonomikā.

Uzskati par kādreiz nākotnē atjaunojamās brīvās un neatkarīgās Latvijas uzbūves pamatprincipiem bija arī ļoti cieši saistīti ar Trimdā valdošo noskaņojumu par šādas atjaunošanas iespējām. Pirmajos pēckara gados, atrodoties bēgļu nometnēs Vācijā, valdīja uzskats, ka Latvijas okupācija ir īslaicīgs stāvoklis, “taisnība uzvarēs” un ar rietumvalstu aktīvu palīdzību Baltijas valstīm nodarītā netaisnība ātri vien tiks izlabota – Baltijas valstu

---

¹⁸⁵ Peniķis J. Latvija pasaules fonā: 1945. gada un 1975. gada modeļi. *Tāltālu tālumā. Referātu krājums*. Studiju grupa. Lincoln, 1964, 9. lpp.

¹⁸⁶ Balodis A. Latvija–Baltija–Eiropa. *Jaunā Gaita*, 1958, nr. 13.

¹⁸⁷ Peniķis J. Latvija pasaules fonā: 1945. gada un 1975. gada modeļi, 9. lpp.

¹⁸⁸ Streips L. Domas par Latvijas valsti. III Latvijas uzbūve. *Jaunā Gaita*, 1967, nr. 62.

¹⁸⁹ Āboliņš K. J. Latviešu trimdas situācija un prognozes, 26. lpp.

neatkarība atjaunota.¹⁹⁰ Turklāt šāds viedoklis – “nākamā gada Ziemassvētkus svinēsīm mājās” un jauna pasaules kara gaidas bija raksturīgi ne tikai baltiešu bēgļiem, bet arī, piemēram, horvātiem.¹⁹¹ Pēc izceļošanas uz dažādām pasaules valstīm 1950-to gadu sākumā, optimisms par tūlītēju Latvijas atbrīvošanu ar rietumvalstu spēku palīdzību samazinājās, īpaši sarūkot pēc notikumiem Ungārijā 1956. gadā, kas apliecināja rietumvalstu nevēlēšanos aktīvi atbalstīt pret Padomju Savienību vērstas sacelšanās.¹⁹²

Jāatzīmē, ka kopumā Trimdas priekšstatus par nākotnes Latvijas valsti ietekmēja lielā mērā tieši viņu pašu Trimdas pieredze. Latvijas valsts ideja Trimdā bija maz piesaistīta pastāvošajām realitātēm padomju okupētajā Latvijā, bet daudz vairāk tā atspoguļoja noskaņojumu, idejas un iekšējos konfliktus latviešu Trimdā pašā. Latvijas Republikas ideja bija izteikti retrospektīva un savos pamatos bāzējās zaudētajā Latvijas Republikā. Turpinot nepieciešamību Trimdā saglabāt savu identitāti, savu latvietību, arī valsts galvenais uzdevums tika saredzēts latviešu kultūras un valodas būtības saglabāšanā.¹⁹³

Politisko uzskatu un rīcības formēšanā tikpat svarīgs kā mērķis – Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas veicināšana, bija arī šī mērķa panākšanai uzvaramo traucējošo faktoru apzināšanās, jeb Trimdas apziņā pastāvošais galvenā Latvijas neatkarības ienaidnieka tēls. Šo tēlu, izpratne par kuru izteikti ietekmēja Trimdas politisko cīņu, iespējams noformulēt, piemēram, balstoties uz Trimdas daiļliteratūru: “Ienaidnieks bija Padomju Savienība, tur valdošie komunisti un viss, ko tie iekļauj – Sarkanā armija, kas okupēja Latviju, valsts un pilsoniskās sabiedrības sagraušana, Komunistiskās partijas un it sevišķi tās terora īstenotājas čekas klātbūtne un visatļautība, deportācijas, aresti un nošaušanas.”¹⁹⁴ Šāds ļoti plašs ienaidnieka tēla tvērums gan arī raisīja Trimdā kritiku un aicinājumus precīzāk un reālistiskāk formulēt savas darbības uzdevumus, atzīmējot, ka “Teorētiski pareizā darbība pret visu to, pret ko patlaban darbojas latviešu sabiedrība un tās organizācijas, kļūst par absurdu praksē, ja esam ar mieru reāli skatīties uz spēku samēru un gala rezultātiem”.¹⁹⁵ Tomēr mēģinājumi precīzāk un šaurāk definēt apkarojamās parādības Trimdā (lai arī,

¹⁹⁰ Auziņš A. Informācijas darba metodes un prioritātes. *Ko latvieši svešumā var darīt savas tautas politiskās nākotnes labā? Austrālijas Latviešu Informācijas centra 1. semināra īsreferāti un debates*. ALIC, (1972), 19. lpp.

¹⁹¹ Wyman M. *DP: Europe's Displaced persons, 1945–1951*. Ithaca: Cornell University Press, 1998, p. 187.

¹⁹² Āboliņš K. J. Latviešu trimdas situācija un prognozes, 22. lpp.

¹⁹³ Zake I. Latvians in exile and idea of the Latvian state. Presentation made at the international conference “Latvia – A Work in Progress? 100 Years of State and Nation Building” at Uppsala University, Sweden, on December 5, 2013.

¹⁹⁴ Nollendorfs V. Trimdas vēsturiskā apziņa literatūras spoguļi 20. gs. 40. un 50. gados. *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas. Starptautiskās konferences materiāli*. Rīga: LVI apgāds, 2007, 444. lpp.

¹⁹⁵ Peniķis J. Darbs brīvībai un mūsu uzskati. *Jaunā Gaita*, 1959, nr. 22.

iespējams, iespaidoja atsevišķu politisku akciju realizāciju) neradīja paliekošu iespaidu Trimdas kopējos, vispārīgajos priekšstatos par galveno ienaidnieku un jebkura saistība ar komunistisko partiju vai Padomju Savienību visu Trimdas laiku palika galvenais ienaidnieku raksturojošais parametrs.

2. nodaļa. TRIMDAS IZVEIDOŠANĀS UN ORGANIZĒŠANĀS

2.1. Trimdas izveidošanās un raksturojums

2.1.1. Pārvietoto personu nometnes

Otrā pasaules kara nogalē – 1944. gadā, baidoties no boļševiku terora un deportācijām, kā arī tuvojoties frontes līnijai, desmitiem tūkstošu Latvijas iedzīvotāju devās bēgļu gaitās uz rietumiem. Tāpat daudzus Latvijas iedzīvotājus piespiedu kārtā evakuēja nacistu okupācijas varas iestādes. Vācijā bēgļu skaitu papildināja vēl arī nacistu okupācijas laikā uz turieni nosūtītie strādnieki, cietumos un koncentrācijas nometnēs ieslodzītie, kā arī leģionāri. Kara gaitā Vācijā un dažās tai blakus esošajās valstīs (Beļģija, Itālija) nonāca arī liels skaits citu Centrālās un Austrumeiropas zemju bēgļu, kuru kopskaits mērāms pat vairākos miljonos.

Vācijā milzīgā bēgļu skaita uzņemšanai tika ierīkotas bēgļu nometnes. Nometnēs izvietotos bēgļus oficiāli apzīmēja par Pārvietotajām personām (*Displaced persons*, DP), resp., tādiem civiliedzīvotājiem, kas kara apstākļu dēļ atrodas ārpus savas zemes robežām.¹⁹⁶ Vācijā Sabiedroto okupētajās teritorijās 1946. gadā bija reģistrēti ap 120 000 bēgļu no Latvijas. Amerikāņu kontrolētajā zonā atradās, 55% no visiem šiem latviešiem, Britu zonā – 43% un franču – 2%. Papildus šiem vēl arī Austrijā bija 2100 latviešu un Dānijā – 1800. Latvijas Centrālās komitejas (LCK) izveidotā kartotēka ar 111 495 Vācijas latviešu DP kartītēm¹⁹⁷ liecina, ka Vācijā atradušies vismaz 62 468 latviešu vīriešu un 49 027 sieviešu visdažādākajos vecumos un visdažādāko profesiju. Vairums latviešu DP dzīvoja nometnēs kopā ar citu tautību DP.¹⁹⁸ Bēgļi bija piesaistīti savām nometnēm un nevarēja brīvi pārvietoties bez speciālas ceļojumu pases noformēšanas, kas nebija vienkārši. Noteikumu pārkāpšana draudēja ar DP statusa un attiecīgi arī aprūpes zaudēšanu.¹⁹⁹

Nometņu skaits bija mainīgs, pastāvot pat 294 nometnēm, bet, notiekot pakāpeniskai DP koncentrācijai, nometņu skaitam bija tendence samazināties, savukārt atsevišķu nometņu izmēriem – palielināties. 1946. gada 1. janvārī nometnes bija 213: Britu okupācijas zonā bija

¹⁹⁶ *Latvju enciklopēdija*, 506. lpp.

¹⁹⁷ Kartīšu kolekcija šobrīd atrodas Latvijas Nacionālajā arhīvā, sk.: Kalniņa I. Latviešu trimdas dokumentārais mantojums Latvijas Nacionālajā arhīvā. *Latvija ārpus Latvijas. Kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte. Konferenču rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2014, 262. lpp.

¹⁹⁸ *Latvju enciklopēdija*, 507.–508. lpp.

¹⁹⁹ Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā 1944–1950*. Rīga: Zinātne, 2002, 24.–25. lpp.

90 nometnes, amerikāņu zonā – 93, Austrijā – 6 un franču okupācijas zonā – 24.²⁰⁰ Lielākās no latviešu apdzīvotajām nometnēm 1946. gadā bija britu un amerikāņu okupācijas zonās. Lielākās: Lībekas apkārtnes nometnes (~ 6000 latviešu), Eslingene (~ 5800), Oldenburgas apkārtnes nometnēs (~ 3000), Ambergas apkārtnes nometnes (~ 2800), Gestachtes nometne “Saule” (~ 2400), Vircburgas apkārtnes nometnes (ap 3500), Augsburgas apkārtnes nometnes (~ 2200), Hānavas (~ 1700), Ravensburgas (~ 1600), Fišbahas (~ 1500), Ansbahas (~ 1400), Eihštates (~ 1300), Kāzeles (~ 1300), Altgardes (~ 1100), Manheimas (~ 1100), Visbādenes (~ 1000), Švarcenbekas (~ 1000), Štutgartes (~ 550).²⁰¹ Franču zonā nometņu bija maz, bēgļi lielākoties dzīvoja izklaidus, turklāt latviešu skaits franču zonā kopumā bija neliels.²⁰²

II Pasaules kara laikā DP un kara gūstekņu pārraudzība bija Sabiedroto militārās pārvaldes – *The Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force* (SHAEF) rokās. Pēc 1945. gada maija šo pārraudzības un aprūpes funkciju pakāpeniski pārņēma 1943. gadā dibinātā Apvienoto Nāciju Palīdzības un rehabilitācijas administrācija (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, UNRRA), kuras darbības galvenie mērķi bija tieši palīdzība karā cietušajiem un karagūstekņu un pārvietoto personu atgriešanās dzimtenē sagatavošana. Neskatoties uz zināmā mērā ideālistisku pieeju UNRRA dibināšanas gaitā, paredzot tai būt organizācijai, kas praksē īstenos ANO augstos ideālus, organizācija visai ātri – jau pirms darbības sākšanas Vācijas DP nometnēs – saskārās arī ar visai skarbu kritiku, kura vēlāk nemazinājās.²⁰³ UNRRA un vēlāk IRO bija jānodrošina nometņu aprūpe visnotaļ pilnīgā vārda “aprūpes” izpratnē: nodrošinot ne vien ēdienu, apģērbu un pajumti, bet arī bērnu aprūpi, veselības aprūpi, atpūtas un mākslinieciskās aktivitātes, izglītību utt.²⁰⁴ Kopumā gan dažādu iemeslu dēļ UNRRA spēja tikai daļēji veikt tai paredzētos aprūpes uzdevumus un pavisam nespēja nodrošināt bēgļu psiholoģisku rehabilitāciju.²⁰⁵ Piezīmes par nepietiekamu un vienveidīgu uzturu²⁰⁶ UNRRA apgādātajās nometnēs, nevajadzīgi sarežģītu un samudžinātu birokrātiju, darbinieku patvaļu un savstarpēju pienākumu koordinācijas trūkumu sastopami lielākajā daļā DP nometnēs pabijušo bēgļu atmiņu.

²⁰⁰ Dunsdorfs E. *Latvijas vēstures atlants*. Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1998, 214.–216. lpp.

²⁰¹ *Latviešu gada grāmata “Dzimtene” 1946. gadam*. Eslingena: Dzimtene, 1945.

²⁰² Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā 1944–1950*. Rīga: Zinātne, 2002, 35.–54. lpp.

²⁰³ Gemie S., Reid F., Humbert L., Ingram L. *Outcast Europe. Refugees and Relief workers in an Era of Total War 1936–48*. London; New York: Continuum, 2012, pp. 140–146.

²⁰⁴ Cohen G. D. *In War's Wake. Europe's Displaced persons in the Postwar Order*. New York: Oxford University press, 2012, p. 66.

²⁰⁵ Gemie S., Reid F., Humbert L., Ingram L. *Outcast Europe*, p. 222.

²⁰⁶ Piemēram, kukurūzas putra tika saukta “dzeltenās briesmas”. Sk.: Purvinskis J. *Life of a DP*. [B.v.n.]: Janis Purvinskis, 2005, p. 72.

No UNRRA un vēlāk arī IRO aprūpes bija izslēgti kara noziedznieki, kolaboranti u.tml. Šī izslēdzošā statusa piešķiršanas un attiecīgi DP statusa un apgādes zaudēšanas kritēriji bija visai izplūduši un bieži ļoti atkarīgi no atsevišķu UNRRA ierēdņu izpratnes. Lai veicinātu DP skaita samazināšanos repatriācijas ceļā, UNRRA 1946. gada laikā īstenoja agresīvu “skrīningu” politiku, atkārtoti pārbaudot un izjautājot bēgļus, lai pārliecinātos vai tie atbilst DP statusam un nav iedalāmi no aprūpes izslēdzamajos. Visvairāk problēmu “kara noziedznieku” meklēšana DP vidū radīja bijušajiem latviešu karavīriem. Vissarežģītākā situācija izveidojās amerikāņu gūstā nonākušajiem latviešu leģionāriem, kuriem katram individuāli bija jāpierāda, ka tie nav iestājušies leģionā brīvprātīgi. Tādējādi amerikāņu zonā leģionāriem lielākoties nebija iespēju saņemt DP tiesības.²⁰⁷

Pēckara Eiropā ārpus savas valsts, lielākoties Vācijā atrodošās milzīgās DP masas, bija Sabiedroto struktūrām gan finansiāls un administratīvs slogs, gan varēja radīt arī visai nopietnas socioloģiskas un politiskas problēmas Eiropā. Kļūdaini uzskatot, ka šīs pārvietoto personu masas gribēs atgriezties savās valstīs – Sabiedrotie paredzēja līdz pat 98% atgriešanos,²⁰⁸ sākotnēji tieši repatriācija tika izvēlēta par galveno problēmas risināšanas instrumentu. Līdz 1945. gada septembrim SHAEF un UNRRA bija gan labprātīgā, gan arī piespiedu kārtā no sabiedroto kontrolētās teritorijas Vācijā un Austrijā, kā arī Francijas un Itālijas repatriējuši ap septiņiem miljoniem bēgļu, tostarp arī 479 igauņus, 1329 latviešus un 241 lietuvietus. 1945. gadā no maija līdz decembrim varētu būt tikuši repatriēti vēl ap 3600 latviešu karagūstekņu, bet 1946. gada pirmajā pusē vairs tikai atsevišķi karagūstekņi. Lielākās repatriēto grupas bija krievi un poļi.²⁰⁹

Repatriācijas pieeja kā risinājums DP situācijai nebija pieņemama tai pārvietoto personu daļai, kuriem bija iemesli pēc atgriešanās baidīties no padomju represijām (piemēram, tiem, kas kara laikā bija strādājuši vācu okupācijas iestāžu pakļautībā; represijas varēja draudēt arī par padošanos gūstā u.tml.). Vēlāk atklātībā nonākušie pieredzes stāsti apliecināja, ka šīs bažas bija patiesas.²¹⁰ Bet jo īpaši repatriācija nebija pieņemama tiem DP, kuru valstis kara rezultātā bija nokļuvušas Padomju Savienības pakļautībā – to starpā arī latviešiem, lietuviešiem un igauņiem, kuru lielākais vairums atteicās repatriēties, kamēr Baltijas valstis prettiesiski atrodas PSRS sastāvā²¹¹. Baltieši vērsās pret piespiedu repatriāciju,

²⁰⁷ *Latvju enciklopēdija*, 509. lpp.

²⁰⁸ Wyman M. *DP: Europe's Displaced persons, 1945–1951*. Ithaca: Cornell University Press, 1998, p. 60.

²⁰⁹ Zalkalns L. *Back to the Motherland. Repatriation and Latvian Émigrés 1955–1958*. Stockholm: Stockholm University, 2014, pp. 58–59.

²¹⁰ Wyman M. *DP: Europe's Displaced persons, 1945–1951*, pp. 80–84.

²¹¹ Sk. piemēram: Wyman M. *DP: Europe's Displaced persons, 1945–1951*, pp. 61–63.

kā vienu no galvenajiem argumentiem uzsverot, ka baltieši nevar tikt uzskatīti par padomju pilsoņiem, jo viņu valstis Otrā pasaules kara sākuma brīdī nebija Padomju Savienības sastāvā. Ar ASV okupācijas zonas pārvaldnieka D. Eizenhauera (*Dwight Eisenhower*) 1946. gada 18. februāra rīkojumu latvieši, lietuvieši un igauņi tika atzīti par piespiedu kārtā nrepatriējamiem, gan nosakot, ka labprātīga bēgļu repatriācija ir veicināma ar visiem saprātīgiem līdzekļiem un padomju pārstāvjiem tika atļauta repatriācijas aģitācija nometnēs, kurās bija izveidoti baltieši.²¹² Neskatoties uz Padomju Savienības pūliņiem, labprātīgi 1940-to gadu nogalē repatriējās tikai apmēram 2000 līdz 3000 latviešu, tātad apmēram 1,5–2% no visiem latviešu bēgļiem.²¹³ Padomju Savienība arī vēlākajos gados, īpaši aktīvi 1950-to gadu otrajā pusē, ar propagandas palīdzību mēģināja panākt labprātīgu baltiešu repatriāciju, tiesa gan bez jūtāmām sekmēm.²¹⁴

UNRRA beidza darbību 1947. gada jūnijā un uz darbības izbeigšanas brīdi tās pārraudzībā Eiropā kopumā bija 688 nometnes Vācijā amerikāņu un britu okupācijas zonās, kā arī 21 nometne Austrijā un 8 Itālijā.²¹⁵ Tādējādi arī pēc UNRRA īstenotajiem repatriācijas pasākumiem Eiropā joprojām atradās apmēram miljons ne-repatriējamo vai repatriēties atteikušos personu. Šīs grupas aprūpei un samazināšanai 1946. gada 15. decembrī Apvienoto Nāciju Organizācijas paspārnē tika dibināta Starptautiskā Bēgļu Organizācija (*International Refugee Organization, IRO*). IRO darbība neparedzēja piespiedu repatriāciju, kas izsauca PSRS neapmierinātību. 5 padomju ietekmē esošas ANO valstis (PSRS, Ukrainas PSR, Baltkrievijas PSR, Dienvidslāvija, Polija) balsoja pret IRO dibināšanu un visas austrumu bloka valstis nekad nepiedalījās tās darbībā. Šī dalīšanās iezīmēja arī aizsākumu ar laiku aizvien vairāk atšķirīgajai attieksmei pret cilvēktiesību jautājumu austrumu un rietumu valstu starpā.²¹⁶

IRO pārņēma nometņu aprūpi no darbību izbeigušās UNRRA 1947. gada jūlijā, uzņemot savā pakļautībā tuvu pie 700 nometnēm un tajās esošajiem ap 707 000 DP, kā arī uzņēmās rūpes par apmēram 366 000 ārpus nometnēm dzīvojošiem bēgļiem.²¹⁷ Tās darbības mērķis bija vairs ne repatriācijas veicināšana, bet gan DP izvietošana uz pastāvīgu dzīvi ārpus

---

²¹² General Eisenhower's memorandum on repatriation of Balts. Ezergailis A. (ed.). *The Latvian Legion: Heroes, Nazis or victims? a collection of documents from OSS war-crimes investigation files, 1945–1950*. Riga: Historical institute of Latvia, 1997, p. 63.

²¹³ Zalkalns L. *Back to the Motherland. Repatriation and Latvian Émigrés 1955–1958*. Stockholm: Stockholm University, 2014, p. 61.

²¹⁴ Par repatriāciju kopumā sk.: Zalkalns L. *Back to the Motherland*.

²¹⁵ Cohen G. D. *In War's Wake. Europe's Displaced persons in the Postwar Order*. New York: Oxford University press, 2012, p. 67.

²¹⁶ Turpat, 30.–34. lpp.

²¹⁷ Cohen G. D. *In War's Wake*, pp. 165–166.

Vācijas (*resettlement*), galvenokārt paredzot DP izvietojumu sabiedroto zemēs. Bet tā kā sabiedroto iespējas uzņemt lielāku skaitu bēgļu bija ierobežotas, IRO ātri vien uzsāka sarunas arī ar citām aizjūras valstīm, tādām kā Kanāda, Austrālija un Dienvidamerikas valstis.²¹⁸ Kopumā tikai apmēram 60% no visiem IRO līdz 1951. gada beigām jaunās mītnes vietās izvietotajiem 700 000 DP uzņēma trīs sabiedrotās Vāciju pārvaldošās varas.²¹⁹

Bēgļu nometnēs to pāris gadu laikā, kamēr sabiedrotie mēģināja atrast piemērotu risinājumu DP jautājuma nokārtošanai, bēgļu vidū noritēja ļoti aktīva kultūras, politiskā un sabiedriskā dzīve. Tika dibinātas visdažādākā rakstura organizācijas, biedrības, klubi un mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi: kori, teātra trupas, literārie klubi, deju kopas u. tml. kā arī pirmās politiska rakstura organizācijas. Turklāt šāds kultūras uzplaukums bija raksturīgs ne vien baltiešiem, bet arī citu tautību vidū: ukraiņu, horvātu, poļu un citu.²²⁰ Norisinājās ļoti aktīva literārā dzīve,²²¹ attīstījās mūzika, teātra spēle. Uzsverot šo pēc tam vairs vēlāk Trimdā neiespējamo kultūras un sociālās dzīves intensitāti, kā arī pateicoties tam, ka nometnes dzīvi lielā mērā pārvaldīja pašu bēgļu vēlētās pašpārvaldes, trimdinieki dzīvi šajās nometnēs salīdzinājuši ar dzīvi kādā Latvijas mazpilsētā vai pagastā²²² un laiku pārvietoto personu nometnēs ierasts dēvēt par “Mazās Latvijas” laiku.

Vēlāko politisko aktivitāšu kontekstā ir svarīgi, ka jau DP nometnēs tika dibinātas arī pirmās politiska rakstura organizācijas. Starp daudzajām nometnēs īsāku vai ilgāku laiku pastāvējušajām organizācijām ir jāatzīmē vispirms Zviedrijā un Vācijā daļēji savu darbību turpinošā, Latvijā 1943. gada 13. augustā ar mērķi atjaunot neatkarīgu, demokrātisku Latviju un pretoties okupācijas režīmiem²²³, izveidotā Latvijas Centrālā padome (LatCP).²²⁴ Atzīmējama arī 1945. gada vasarā izveidotā nepolitiskā visu Latviešu bēgļu centrālā pārstāvniecība Latviešu Centrālā Padome (LCP), kura “ir latviešu Trimdas kopības centrālā pārstāvība un pārstāv tās dalībniekus neatkarīgi no viņu politiskās pārliecības un ticības vai

---

²¹⁸ Tegeler T. Esten, Letten un Litauer in Nachkriegsdeutschland. Pletzing Ch., Pletzing M. (Hrsg.). *Displaced Persons. Flüchtlinge aus den baltischen Staaten in Deutschland*. München: Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, 2007, S. 24–25.

²¹⁹ Pegel M. *Fremdarbeiter, Displaced persons, Heimatlose Ausländer. Konstanten eines Randgruppenschicksals in Deutschland nach 1945*. Münster: LIT Verlag, 1997, S. 41–42.

²²⁰ Par kultūras dzīvi pārvietoto personu nometnēs sk.: Wyman M. *DP: Europe's Displaced persons, 1945–1951*, pp. 156–177.

²²¹ Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā 1944–1950*. Rīga: Zinātne, 2002.

²²² Sk.: Sprūdžs Ā. Latvietības mozaīka un princips “Audiatur et altera pars”. *Literatūra un Māksla*, 1989, 20. maijs, 4.–5. lpp.

²²³ Neiburgs U. *Draudu un cerību lokā. Latvijas pretošanās kustība un Rietumu sabiedrotie (1941–1945)*. Rīga: Mansards, 2017, 250.–251. lpp.; Andersons E., Siliņš L. *Latvijas Centrālā Padome LCP. Latviešu nacionālā pretestības kustība, 1943–1945*. Upsala: LCP, 1994, 44. lpp.

²²⁴ Par LCP plašāk sk.: *Latvju enciklopēdija*, 1339.–1401. lpp.; Andersons E., Siliņš L. *Latvijas Centrālā Padome LCP*.

piederības pie kādas arodu vai sabiedrības grupas”.²²⁵ LCP vēlēts izpildorgāns bija darbības iecirkņos un darbības nozarēs sadalītā Latviešu Centrālā Komiteja (LCK).²²⁶ Bēgļu aprūpē aktīvi darbojās arī Latvijas Sarkanais krusts.²²⁷

Notika arī pirmie mēģinājumi izveidot vienu centrālu latviešu pārstāvniecību, ko praksē izrādījās visai grūti izdarīt dažādu latviešu organizāciju lielā skaita, dažādo interešu un savstarpējo nesaskaņu dēļ. Pēc vairākiem neveiksmīgiem mēģinājumiem 1948. gada aprīlī Vircburgā tika izveidota politiska organizācija Latviešu Nacionālā Padome (LNP). Par LNP mērķi tika izvirzīta politiska darbība, lai panāktu Latvijas atbrīvošanu, tautas saglabāšanu un sadarbības veicināšanu tās sastāvā esošo organizāciju starpā.²²⁸ LNP augstākā vara piederēja tajā ietilpstošo organizāciju delegātu sapulcei. Šādu organizāciju LNP darbības laikā bija no 14 līdz 16, bet delegātu kopskaits variēja no 55 līdz 59. No šī delegātu skaita vairāk nekā pusi – 36 – deleģēja trīs lielākās dalīborganizācijas un LNP dibinātājas: LatCP, LCP un karavīru organizācija, resp., Daugavas Vanagi (DV), kuras katra deleģēja 12 pārstāvjus. Diemžēl efektīvu organizācijas darbību kavēja līdzekļu trūkums un dažādas iekšējās nesaskaņas. Pie tam līdz ar izceļošanu no Vācijas strauji samazinājās latviešu skaits Vācijā un LNP vairs nevarēja pretendēt uz centrālās organizācijas statusu. Izceļoja arī vairums organizācijas vadošo darbinieku. 1951. gada septembrī līdz ar DV izstāšanos no LNP, tā savu darbību praktiski beidza.²²⁹

2.1.2. Trimdas kopienu izveidošanās

Kā viena no pirmajām un atšķirīgi no pārējām pēc Otrā pasaules kara izveidojās latviešu trimdinieku kopiena Zviedrijā. Latvieši ieceļoja Zviedrijā jau sākot ar 1943. gadu, slepeni laivās no Kurzemes piekrastes pāri Baltijas jūrai nokļūstot Zviedrijā, lielākoties – Gotlandes salā. Īpaši plaša laivu kustība bija 1944. gada augustā – oktobrī un ar mainīgu intensitāti turpinājās līdz pat kara beigām. Kopumā Zviedrijā šādā veidā nokļuva ap 4500 latviešu.²³⁰ Apmēram puse no visiem latviešiem nokļuva Zviedrijā, pateicoties LatCP

---

²²⁵ Latviešu trimdas kopības pārstāvības orgānu statūti. *Latviešu trimdas kopības noteikumi*. Vācija: LCK, 1949, 6. lpp.

²²⁶ Turpat, 10.–14. lpp.

²²⁷ *Latvju enciklopēdija*, 1407.–1410. lpp.

²²⁸ Latviešu nacionālās padomes statūti. *Latviešu trimdas kopības noteikumi*, 98. lpp.

²²⁹ *Latvju enciklopēdija*, 1322.–1333. lpp.

²³⁰ Kangeris K. Zviedrijas un PSRS attiecības un latvieši Zviedrijā 1941.–1959. gadā. *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas. Starptautiskās konferences materiāli*. Rīga: LVI apgāds, 2007, 427. lpp.

sadarbībā ar vairākām citām organizācijām koordinētai, daļēji ASV finansētai laivu kustībai.²³¹

1946. gadā, neraugoties uz protestiem un atsevišķu personu mēģinājumiem kavēt izdošanu pat par savas dzīvības cenu, Zviedrija izdeva Padomju Savienībai 146 baltiešu izcelsmes bijušos karavīrus, no tiem 130 bija latvieši, 9 lietuvieši un 7 igauņi.²³² Vairākumam no Latvijas ieradušos bēgļu gan tika atzītas tiesības apmesties uz dzīvi Zviedrijā, bet neskatoties uz to, latviešu skaits Zviedrijā pirmajos pēckara gados tālākas migrācijas ceļā uz drošākām mītnes zemēm saruka apmēram uz pusi. Bēgļi Zviedrijā tikai īsu laiku pavadīja bēgļu nometnēs un jau 1945. gada vasarā strādāja dažādos darbos: mežsaimniecībā, kūdras ieguvē un apstrādē, lauksaimniecībā un citur.²³³ Jāatzīmē arī īpatnības Zviedrijas attieksmē pret Baltijas valstīm, kas jūtamī ietekmēja Trimdas kopienas dzīvi arī vēlāk. Lai arī vēlākajos gados par šo jautājumu izraisījās diskusijas un šaubas,²³⁴ tomēr viennozīmīgi, ka Zviedrija jau kara laikā *de jure* atzina Baltijas valstu iekļaušanu PSRS.²³⁵

Pārējās Trimdas kopienas veidojās galvenokārt no Vācijas DP nometnēs koncentrētajiem latviešiem, tiem tālāk izceļojot uz dažādām pasaules valstīm. IRO mēģinājumi atrast DP jaunas pastāvīgas dzīves vietas bija saistīti ar pēckara gan materiāli, gan cilvēkresursu ziņā izpostītajā Eiropā ļoti aktuālo darbaspēka jautājumu. Daudzviet akūti trūka darba roku, savukārt DP nometnēs cilvēkiem nebija darba iespēju. Tādējādi pirmie izceļošanas projekti bija tieši specifiska darbaspēka vervēšanas akcijas: “*Operation Black Diamond*” darbam Beļģijas raktuvēs no 1946. gada maija, “*Westward Ho!*” 1947. gadā uz Lielbritāniju un “*French Metropolitan Scheme*” darbam Francijā 1948. gada sākumā bija trīs lielākās. Šīm darbaspēka vervēšanas akcijām bija maz sakara ar altruistisku palīdzību bēgļiem, to būtība bija nodrošināt darbaspēku smagāko un grūtāko darbu izpildei, kam nepietika vietējo darba roku. Tāpat kandidāti tika pakļauti noteiktai atlasei pēc vecuma, darbaspējām un ģimenes stāvokļa – pieņemot veselus, darbaspējīgus cilvēkus un priekšroku dodot cilvēkiem bez ģimenēm.²³⁶

Lielbritānijā pirmās darbaspēka akcijas “*Balt Cygnet*” ietvaros savervētās 1000 baltiešu sievietes, tostarp arī daļa latvietes, darbam slimnīcās, tuberkulozes sanatorijās un arī

²³¹ Sīkāk par LCP lomu bēgļu pārcelšanas uz Zviedriju organizēšanā sk.: Neiburgs U. *Draudu un cerību lokā*, 287.–331. lpp.

²³² Par izdošanu sīkāk sk.: Silamikelis V. *With the Baltic Flag through three Occupations*. Rīga: Jumava, 2005; Freivalds O., Alksnis E. *Latviešu karavīru traģēdija Zviedrijā*. Kopenhāgena: Imanta, 1956; Daudze A. *Latvija Zviedrijas politikā, 1945–1991*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 11.–22. lpp.

²³³ Ķidens A. Latvieši Zviedrijā. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1951. gadam*, 166. lpp.

²³⁴ Sk.: Daudze A. *Latvija Zviedrijas politikā, 1945–1991*, 185.–186. lpp.

²³⁵ Kangeris K. Zviedrijas un PSRS attiecības un latvieši Zviedrijā 1941.–1959. gadā, 428. lpp.

²³⁶ Cohen G. D. *In War's Wake*, pp. 103–108.

psihiatriskajās slimnīcās²³⁷ ieradās jau 1946. gada oktobrī un 1947. gadā. “*Westward ho!*” akcijas ietvaros 1947. gadā uz Lielbritāniju izbrauca jau lielāks latviešu skaits: sievietes darbam mājsaimniecībā, slimnīcās, vieglajā rūpniecībā un vīrieši darbam lielākoties ogļraktuvēs un lauksaimniecībā. Jau ar 1947. gadu Lielbritānijā iebraukušie varēja uzaicināt pie sevis uz dzīvi Lielbritānijā arī tuvākos radniekus – sievas, bērnus līdz 16 gadu vecumam, vecākus. Ģimeņu apvienošana līdz pat 1950. gadam, kad noteikumi tika atviegloti, noritēja ļoti lēni. Ģimenes galvai bija jāspēj savus piederīgos apgādāt un izmitināt un Lielbritānijā pastāvošais dzīvokļu trūkums ļoti kavēja šo noteikumu izpildīšanu un ģimeņu apvienošanu.²³⁸ Daļa latviešu 1950-to gadu pašā sākumā no Lielbritānijas emigrēja tālāk, lielākoties uz Kanādu.²³⁹

1947. gadā uzsākās nolīgtu un rūpīgi atlasītu iepriekš noteikta profila strādnieku izceļošana arī uz tālākām valstīm, kurās tiem bija noteiktu laiku jāstrādā nolīgtajā darbā, piemēram, Kanādu un Austrāliju. Izceļošanas organizēšanai Vācijā un Itālijā tika izveidotas izceļošanas nometnes, kurās izceļotāji tika koncentrēti, veiktas dokumentu un veselības pārbaudes u.tml. un no kurienes tad izceļotāji tika nosūtīti tālāk uz izvēlēto mītnes zemi. Šajās nometnēs dažiem latviešu izceļotājiem nācās uzkavēties pat pusgadu.²⁴⁰

Kanādā pirmās latviešu grupas no DP nometnēm ieradās 1947. gada vasarā.²⁴¹ Pirmo iebraucēju galvenā paredzētā nodarbošanās bija saistīta ar mežizstrādes darbiem, nākamajā gadā – dzelzceļu un spēkstaciju būvniecībai nepieciešamie strādnieki, kā arī mājkalpotājas, laukstrādnieki un strādnieki tekstilrūpniecībā. Ieceļotāji jau pirmajos Kanādā pavadītajos gados varēja uzaicināt uz Kanādu arī savas ģimenes, kas ievērojami palielināja latviešu skaitu Kanādā. Papildus šīm Kanādas valdības organizētajām darbaspēka ievēšanas akcijām, zināms skaits augsti kvalificētu latviešu (zinātnieki, mākslinieki, mācītāji, agronomi u.tml.) iebrauca arī individuālā kārtā uz individuālu darba līgumu pamata.²⁴²

Austrālijā pirmais kuģis ar 262 latviešu DP uz klāja ieradās 1947. gada 28. novembrī un ieceļotāji tika norīkoti visdažādākajos darbos: sievietes valdības iestādēs par

---

²³⁷ Daškevica-Putce M. “Baltās gulbītes”. *Latvieši Lielbritānijā*. 1. grām. Londona: LNPL, DVF, 1995, 345.–348. lpp.

²³⁸ Andrupis J. Lielbritānijas latviešu vēsture. *Latvieši Lielbritānijā*. 1. grām. Londona: LNPL, DVF, 1995, 174.–182. lpp.

²³⁹ Kalniņš A. Latviešu dzīve Kanādā. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1952. gadam*, 136. lpp.

²⁴⁰ Daukste-Silasproģe I. *Tāla zeme, tuvi ļaudis. Latvieši Austrālijā: dzīve, literārais process, personības*. Rīga: LULFMI, 2014, 27.–39. lpp.

²⁴¹ Par latviešu ieceļošanu Kanādā un lielākajām kopienām sk.: Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un literatūra ASV un Kanādā 1950–1965*. Rīga: Valters un Rapa, 2007, 14.–26. lpp.

²⁴² Kalniņš A. Latvieši Kanādā. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1951. gadam*, 129. lpp.

mašīnrakstītājām, apkopējām un viesu apkalpotājām, vīrieši spēkstaciju un dzelzceļa būvē, raktuvēs, meža darbos, sāls ieguvē, papīra rūpniecībā u.c. darbos praktiski visā Austrālijā.²⁴³

Viens no visieķārojamākajiem galamērķiem DP vidū neapšaubāmi bija Amerikas Savienotās Valstis. Izceļošana uz ASV kļuva iespējama ar 1949. gadu. Līdzīgi kā izceļojot uz Austrāliju vai Kanādu, IRO apmaksāja ceļa izdevumus, bet izceļotājiem bija vajadzīgi galvojumi, ka tiem būs darbs un apmešanās vieta ASV – šādus galvojuma rakstus galvenokārt sagādāja vai nu baznīcas organizācijas, vai arī 1941. gadā Ņujorkā dibinātā Latviešu palīdzības biedrība (*Latvian Relief*), kas līdz 1951. gada rudenim bija sagādājusi latviešu ieceļotājiem ap 16 000 galvojumu.²⁴⁴

Darbaspēka vervēšanas akciju ietvaros ieceļojot Kanādā, Austrālijā, ASV, kā arī Jaunzēlandē,²⁴⁵ imigrantiem bija vispirms noteikts laiks (parasti divi gadi) jānostrādā nolīgtajā darba vietā. Saprotami, ka šīs akcijas vervēja darbaspēku tām nozarēm, kurās smagā darba vai zemā atalgojuma dēļ trūka vietējo strādnieku. Tādēļ nav arī pārsteidzoši, ka pēc līguma termiņa beigām lielākā daļa latviešu pameta sākotnējo darba vietu. Piemēram, Kanādā lauksaimniecības nozari pēc līguma termiņa beigām atstāja pat līdz 95% latviešu, mežistrādes darbus – ap 90%, citās sfērās mazāk.²⁴⁶ Austrālijā pēc nostrādātiem 5 gadiem ieceļotāji varēja pretendēt uz Austrālijas pilsonību.²⁴⁷ Kopumā Kanādā – ar atsevišķiem izņēmumiem – ieceļoja lielākoties fiziska darba strādnieki, kamēr ASV – vairāk inteliģences un mākslinieku.²⁴⁸ Viena no retajām valstīm, kas pieņēma arī darba nespējīgus latviešus, bija Jaunzēlande.²⁴⁹

Sākotnēji dažādu valstu piedāvātās imigrācijas kvotas dažādu tautību DP uzņemšanai darbaspēku akciju ietvaros bija salīdzinoši nelielas. Piemēram, 1948. gadā Kanādas noteiktais limits bija 30 000. Situācija mainījās 1950. gadu sākumā līdz ar liberālāku ieceļošanas likumu pieņemšanu vairākās valstīs, tostarp ASV un Kanādā. 1950. gada 1. jūlijā Kanādā stājās spēkā jauns imigrācijas likums, kas ļāva uzņemt “ikvienu darba spējīgu ārzemnieku, ja tas var būt Kanādai noderīgs”, papildus nosakot 26 dažādas profesijas, kuru uzņemšanai dodama

---

²⁴³ Dēliņš E. *Pirmais gads. Latviešu ieceļotāji Austrālijā 1947–1949*. Rīga; Stokholma: Memento, 2001, 30.–34. lpp.

²⁴⁴ Par ieceļošanu ASV, ieceļotāju iespaidiem un ģeogrāfisko izvietojanos sk.: Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un literatūra ASV un Kanādā 1950–1965*, 14.–26. lpp, 26.–55. lpp.

²⁴⁵ Auziņš V. *Latvieši Jaunzēlandē. P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1952. gadam*, 180. lpp.

²⁴⁶ Kalniņš A. *Latvieši Kanādā*, 130. lpp.

²⁴⁷ Dēliņš E. *Pirmais gads. Latviešu ieceļotāji Austrālijā 1947–1949*. Rīga; Stokholma: Memento, 2001, 14. lpp.

²⁴⁸ Kalniņš A. *Latviešu dzīve Kanādā*, 136. lpp.

²⁴⁹ Reinfelds R. R. *Latvieši Jaunzēlandē. Latviešu trimdas desmit gadi*, 357. lpp.

priekšroka, ieskaitot arī kultūras darbiniekus.²⁵⁰ ASV plašāka apmēra ieceļošana kļuva iespējama pēc 1948. gadā pieņemtā Pārvietoto personu akta, kas pieļāva ārpus parastajām imigrācijas kvotām ap 200 000 noteiktiem kritērijiem atbilstošu pārvietoto personu iebraukšanu ASV uz pastāvīgu dzīvi.²⁵¹

Paralēli ieceļošanai uz populārākajiem galamērķiem – Lielbritāniju, Austrāliju, Kanādu un ASV, aktīvākajā ieceļošanas periodā no 1948. līdz 1951. gadam savas vēlmes uzņemt zināmu skaitu DP izteica arī citas valstis. Francija bija gatava pieņemt 38 000 iebraucēju, Argentīna – 33 000, Brazīlija – 29 000, Venecuēla – 17 000. Blakus šiem tūkstošos mērāmajiem imigrācijas plāniem bija arī tādas specifiskas prasības kā Irākas meklētie 10 neprecēti ārsti. Vēlamo imigrantu atlases kritēriji arī bija visdažādākie. Lielākoties tika meklēti imigranti ar specifiskām profesionālajām prasmēm, piemēram, Venecuēla meklēja lauksaimniecības un fabriku strādniekus, Franču Ziemeļāfrika – amatniekus, bet Brazīlijā ieceļoja lielākoties lauksaimniecības darbiem paredzēti strādnieki. Citas valstis izvēlējās imigrantus pēc nacionālā principa, turklāt baltieši tika lielākoties ļoti augstu vērtēti un labprāt pieņemti.²⁵²

Mērķa valsts izvēlē izceļojot, noteicošās bija iespējas izceļot uz vienu vai otru valsti, resp., atbilstība noteiktajiem ieceļošanas kritērijiem. Ņemot vērā kritērijus, arī pašiem bēgļiem bija tomēr zināmas izvēles iespējas. Iemesli, kā latviešu DP izvēlējās uz kuru valsti izceļot, arī bija ļoti dažādi un individuāli.²⁵³ Viens no iemesliem, piemēram, par labu Dienvidamerikas valstīm bija eiropiešu augstais sociālais statuss tajās un lielākas iespējas nezaudēt savu sociālo statusu, turpinot darbu savā profesijā un vispār baudot augstāku sabiedrības novērtējumu kā bēgļu imigrants varēja cerēt saņemt, piemēram, ASV.²⁵⁴ Tāpat apsviedīgākie redzēja Dienvidamerikas attīstības valstīs labas peļņas iespējas.²⁵⁵

Ieceļošanas process lielā mērā noslēdzas ap 1951. gadu. IRO tika likvidēta 1952. gadā. Protams, Vācijā joprojām bija salīdzinoši liels skaits latviešu. Daļa no tiem palika uz dzīvi Vācijā pēc savas izvēles, bet tāpat Vācijā palika arī tie, kuri veselības stāvokļa vai kādu citu iemeslu dēļ nevarēja izceļot uz citām zemēm. Jau 1949. gada rudenī IRO uzsāka sarunas

²⁵⁰ Kalniņš A. Latvieši Kanadā, 131. lpp.

²⁵¹ 1948 Displaced Persons Act. – http://library.uwb.edu/Static/USImmigration/1948_displaced_persons_act.html (skatīts 18.08.2017.).

²⁵² Wyman M. *DP: Europe's Displaced persons, 1945–1951*, p. 192.

²⁵³ Sk., piem.: Krūmiņa M. Otrā pasaules kara bēgļi Dienvidamerikā: mutvārdu vēstures liecības. *Baltiešu kopienu sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvidamerikā 1945–1991. Letonikas V kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA BSPC, 2013, 38.–40. lpp.

²⁵⁴ Wyman M. *DP: Europe's Displaced persons, 1945–1951*, p. 192.

²⁵⁵ Dienvidamerikas latviešu politiskās aktivitātes. Intervija ar Vili Vītolu. *Baltiešu kopienu sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvidamerikā 1945–1991. Letonikas V kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA BSPC, 2013, 80.–81. lpp.

ar jaundibināto Vācijas Federatīvo Republiku par izceļošanai nederīgo vai neieinteresēto DP nodošanu Vācijas aprūpē. Ar 1950. gada 30. jūniju IRO paturēja savā aprūpē izceļošanai plānotos DP, bet pārējie ar šo datumu nonāca VFR iestāžu pārraudzībā un tās terminoloģijā tika apzīmēti par “bezvalsts ārvalstniekiem” (*Heimatlose Ausländer*). Pēc zināmām diskusijām un bažām par jaunā juridiskā statusa iespējamām tiesiskajām sekām, resp., ka baltieši varētu tikt atzīti par PSRS pilsoņiem, 1951. gada 25. aprīlī tika pieņemts likums par bezvalsts ārvalstnieku tiesisko stāvokli, kas pielīdzināja tos visos jautājumos, izņemot politiskās tiesības, Vācijas pilsoņiem.²⁵⁶ Nonākšana Vācijas sociālo dienestu aprūpē kopumā latviešu bēgļu dzīves standartu tikai pazemināja.²⁵⁷ “Mazā Latvija” DP nometnēs bija beigusies un kādreizējie bēgļi uzsāka jaunu, nu jau individuālu, dzīvi jaunajās mītnes zemēs.

Protams, visu vēlāko Trimdas laiku pastāvēja zināma latviešu trimdinieku migrācija no vienas mītnes zemes un citu, kurai par iemeslu varēja būt gan izmaiņas ekonomiskajos un politiskajos apstākļos vienā vai otrā mītnes zemē, gan arī tīri individuāli personīgi iemesli.

2.1.3. Trimdas skaitliskums un aktivitāte

Pēc Otrā pasaules kara Trimdā nokļuvušo latviešu skaits nav precīzi nosakāms. Jautājums par trimdinieku skaitu ir saistīts ar jautājumu par vispār no Latvijas uz Vāciju Otrā pasaules kara laikā evakuēto vai bēgušo cilvēku skaitu, kas arī joprojām ir pētījumu un diskusiju objekts. Šis skaits dažādos laikos ir ticis rēķināts līdz pat 300 000, bet jaunākie aprēķini liecina, ka reālāks ir stipri mazāks skaitlis – ap 171 000 personu.²⁵⁸ Arī vēlāk Trimdā nokļuvušo latviešu skaita aplēses ir visai dažādas. Apceres un pētījumi par Trimdas norisēm vai nu klusējot apiet jautājumu par Trimdā nokļuvušo latviešu kopskaitu, vai arī nosauc visdažādākos skaitļus: “100 000 vai vairāk”²⁵⁹, “vairāk kā 100 000”,²⁶⁰ 110 000–112 000,²⁶¹ 130 000,²⁶² 140 000²⁶³ vai pat 175 000²⁶⁴ cilvēku.

²⁵⁶ Tegeler T. Esten, Letten un Litauer in Nachkriegsdeutschland. Pletzing Ch., Pletzing M. (Hrsg.). *Displaced Persons. Flüchtlinge aus den baltischen Staaten in Deutschland*. München: Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, 2007, S. 25–26.

²⁵⁷ Apse V. Vācijas nometņu gadu bilance. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1951. gadam*, 144.–145. lpp.

²⁵⁸ Kangeris K. Evakuācija/bēgšana no Latvijas 1944. gadā: jauns novērtējums uz jaunas datu bāzes. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2016, 1, 111.–135. lpp.

²⁵⁹ Švābe Ā. Latvieši emigrācijā. *Universitas*, 1955, Nr. 2.

²⁶⁰ *Latviešu trimdas desmit gadi*, 7., 28. lpp.

²⁶¹ Zaķe I. Multiple Fronts of the cold war. *Anti-communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave macmillan, 2009, 127. lpp.

²⁶² Nollendorfs V. Dzintene tālienē – latviešu pēckara trimda (1944–1991). Ījabs I., Misāns I. (red.). *Latvija 1918–2018. Valstiskuma gadsimts*. Rīga: Mansards, 2018, 163. lpp.

²⁶³ Veigners I. *Latvieši rietumzemēs*. Rīga: Drukātava, 2009, 57. lpp.

²⁶⁴ K. Kangeris aprēķināto skaitu (Kangeris K. Evakuācija/bēgšana no Latvijas 1944. gadā: jauns novērtējums uz jaunas datu bāzes, 111.–135. lpp.) pārņem arī A. Plakans. Sk.: Plakans A. Trimdas veidošanās

Ir diezgan droši zināms, ka sabiedroto okupētajās teritorijās 1946. gadā noietnēs bija reģistrēti ap 120 000 latviešu. Papildus šiem vēl arī Austrijā bija ap 2100 latviešu, Dānijā – ap 1800 un Zviedrijā ap 4500²⁶⁵ latviešu (līdz 1950. gadu sākumam Zviedrijā bez laivās atbraukušajiem ieceļoja vēl ap 1800 latviešu, bet ap 2000 savukārt bija izceļojuši tālāk, kopējam skaitam saglabājoties gandrīz nemainīgam)²⁶⁶, kas viss kopā veido apmēram 128 400 latviešu. Repatriējušos skaits pēc 1946. gada ir visai niecīgs, un to skaitu aptuveni kompensē precīzāk nenosakāms skaits latviešu, kas izceļoja no Vācijas tālāk (vai apmetās uz pastāvīgu dzīvi Vācijā) paši, bez reģistrēšanās IRO vai UNRRA struktūrās. Tādējādi kopējais pēc Otrā pasaules kara jaunās mītnes zemēs apmetušos latviešu trimdinieku skaits rēķināms vismaz ap 130 000 un, iespējams, vairāk. LCP un Latvijas Sarkanā Krusta savāktajā Latviešu centrālajā kartotēkā, piemēram, ir ap 142 000 personas kartīšu, lielākoties no 1946. gada. Tajā gan norādītas ne tikai personas, kas atradušās Vācijā bēgļu noietnēs, bet arī citās valstīs, piemēram, Ķīnā vai Brazīlijā.²⁶⁷

Lielākais latviešu skaits pārcēlās uz dzīvi ASV, kur ieceļoja pāri par 40 000, pēc dažiem aprēķiniem līdz pat 45 000 latviešu.²⁶⁸ Lielākie latviešu apmetšanās centri izveidojās Ņujorkā, Čikāgā, Bostonā, Milvokos, Klīvlendā, Mineapolē utt. ASV latviešu Trimdas kopiena bija, pirmkārt, skaitliski lielākā, otrkārt, politisko aktivitāšu kontekstā ASV kā galvenā PSRS pretiniece Aukstajā karā bija Trimdas centieniem nozīmīgākā no visām rietumu valstīm, tādēļ ASV norisinājās daudz aktīvāka politiskā darbība kā citās mītnes zemēs.

Austrālijā pēc Otrā pasaules kara ieceļoja nedaudz zem 20 000 latviešu, dažādiem aprēķiniem svārstoties no 18 500 līdz 19 942 latviešu ieceļotājiem.²⁶⁹ Tādējādi Austrālija ir otrā lielākā latviešu Trimdas apdzīvotā zeme aiz ASV. Visvairāk latviešu apmetās Melburnā (apmēram piektdaļa), Sidnejā, Adelaidē, Pertā un Brisbenā, kā arī citur.²⁷⁰ Jaunzēlandē uz 1950. gadu bija ieceļojuši jau 300 latviešu,²⁷¹ bet kopumā ar IRO palīdzību ieceļoja ap 600

---

un sākumposma politiskā darbība: vispārējs apskats. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības ieguldījums Latvijas neatkarības atgūšanā un tās stiprināšanā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 41. lpp.

²⁶⁵ Neiburgs U. ASV kara bēgļu padomes un Zviedrijas C biroja dokumenti par latviešu bēgļu laivu akcijām pāri Baltijas jūrai (1944–45). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2013, 4, 138. lpp.

²⁶⁶ Kangeris K. Zviedrijas un PSRS attiecības un latvieši Zviedrijā 1941.–1959. gadā, 427.–428. lpp.

²⁶⁷ Sīkāk sk.: Kalniņa I. Latviešu trimdas dokumentārais mantojums Latvijas Nacionālajā arhīvā. *Latvija ārpus Latvijas. Kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2014, 262. lpp.

²⁶⁸ Latvieši emigrācijā ASV. *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi*, 77. lpp.

²⁶⁹ Baltaks J. Austrālijas latvieši un asimilācija. *Arhīvs*, I. Otrās izd., 1969, 48. lpp.

²⁷⁰ Latvieši emigrācijā Austrālijā. *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi*, 87. lpp.

²⁷¹ Kalējs J. Jaunzēlande – tālākā emigrācijas zeme. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1951. gadam*, 152. lpp.

latviešu, kā arī mazāks skaits individuālu ieceļotāju.²⁷² Neliela daļa no tiem vēlāk pārcēlās uz dzīvi Austrālijā.

Kanāda ir trešā populārākā latviešu Trimdas apmešanās valsts, tajā ieceļoja apmēram 15 000 latviešu bēgļu, no kuriem vairāk kā puse apmetās uz dzīvi Toronto.²⁷³

Latviešu skaits atsevišķās Eiropas zemēs 1950-to gadu sākumā aptuveni lēšams: Anglijā 15 000, Rietumvācijā 12 000 vai vairāk, Zviedrijā 4000, Francijā 800, Beļģija un Dānija pa 300, Austrija un Holande pa 200, Norvēģija un Šveice zem 100, Itālijā daži desmiti, Spānijā – atsevišķas personas.²⁷⁴ Jāņem gan vērā, ka no Anglijas (un daļēji arī Vācijas) latvieši ievērojamā skaitā izceļoja tālāk vēl arī 1950-tajos gados. Piemēram, Lielbritānijā 1962. gadā latviešu skaits bija samazinājies uz nedaudz vairāk kā 10 000.²⁷⁵ Rietumvācijā latviešu skaits vēl 1971. gadā tiek lēsts apmēram uz 12 000 cilvēku.²⁷⁶

Daļa latviešu bēgļu par savām jaunajām mājām dažādu iemeslu dēļ izvēlējās arī tālās un maz pazīstamās Dienvidamerikas valstis, galvenokārt Brazīliju, Argentīnu un Venecuēlu. Brazīlijā uz dzīvi apmetās apmēram 900 bēgļu, daļa no kuriem gan vēlāk saimniecisku apstākļu dēļ izceļoja uz citām zemēm.²⁷⁷ Argentīna pēckara gados plānoja īstenot apjomīgu imigrantu piesaistes programmu, kuras ietvaros bija paredzēts ievest Argentīnā arī piecus līdz septiņus tūkstošus latviešu. Tomēr dažādu iemeslu dēļ Argentīnā iebrauca tikai apmēram 800 līdz 1000 latviešu.²⁷⁸ Venecuēlā līdz 1952. gadam, pateicoties Venecuēlas atvieglotajai ieceļošanas politikai, ieceļoja ap 750 latviešu.²⁷⁹ Čīlē pēc kara ieradās apmēram piecdesmit latviešu ģimenes. Precīzi nenosakāms skaits latviešu bija apmetušies uz dzīvi Urugvajā, par ko liecina biedrības “Brīvā Latvija” dibināšana 1945. gadā un periodiska izdevuma “Brīvās Latvijas balss” izdošana.²⁸⁰ Ap piecdesmit latviešu dzīvojuši Meksikā, lielākoties jūrniki.²⁸¹

Trimdā latvieši vairākkārt mēģinājuši aprēķināt latviešu skaitu (resp., gan pēckara trimdinieku, gan arī t.s. “veclatviešu” un to pēcteču skaitu) pasaulē ārpus Latvijas un PSRS, bet šādi aprēķini bijuši saistīti ar zināmām grūtībām un uzskatāmi par ļoti aptuveniem. Pirmkārt, grūtības sagādā informācijas par latviešu skaitu vienā vai otrā valstī iegūšana. Viens no šādiem informācijas avotiem ir oficiālās tautas skaitīšanas, taču tajās netiek jautāta

²⁷² Reinfelds R. R. Latvieši Jaunzēlandē, 357. lpp.

²⁷³ Latvieši emigrācijā Kanādā. *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi*, 102. lpp

²⁷⁴ Skrēbers A. Tie, kas palika Eiropā. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1953. gadam*, 54. lpp.

²⁷⁵ Latvieši emigrācijā Anglijā. *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi*, 83. lpp.

²⁷⁶ Kangeris K. Sabiedriskā rosība Vācijā. *Arhīvs*, XII. 1972, 176. lpp.

²⁷⁷ Mekss J. Latvieši Brazīlijā. *Latviešu trimdas desmit gadi*, 365. lpp.

²⁷⁸ *Bundesarchiv Deutschlands*, B206/1078.

²⁷⁹ Veigners I. *Latvieši rietumzemēs*. Rīga: Drukātava, 2009, 102. lpp.

²⁸⁰ Ozols I., Restberga-Zalta M. *Latvieši Argentīnā*. Buenos Aires: Imanta, 2001, 109.–111. lpp.

²⁸¹ *Bundesarchiv Deutschlands*, B206/1078.

aptaujamā tautība, bet gan labākajā gadījumā dzimšanas vieta (tautas skaitīšanas Austrālijā) vai dzimšanas vieta un tēva dzimšanas vieta (ASV 1960. gada tautas skaitīšana). ASV 1960. gadā pēc šādiem kritērijiem dzīvoja 90 917 latviešu, bet Austrālijas 1961. gada tautas skaitīšana uzrādīja 25 000 Latvijā dzimušo.²⁸² 1970. gada ASV tautas skaitīšana uzrādīja 86 413 šādu latviešu, resp., personu, kurām kāds no vecākiem vai paši dzimuši Latvijā.²⁸³ Mēģinot aprēķināt latviešu skaitu pēc šādā aptaujā uzrādītā Latvijā dzimušo skaita, jāērķinās, ka tajā iekļauti arī Latvijā dzimušie cittautieši (vācieši, ebreji, krievi utt.), bet nebūs iekļauti, piemēram, Pirmā pasaules kara bēgļu gaitās Krievijā dzimušie latvieši. Turklāt, īpaši attiecībā uz veclatviešu pēctečiem, aptauja nedod atbildi uz jautājumu, vai ieskaitītās personas ir vispār kaut kādā mērā saglabājušas latvietību vai arī pilnīgi asimilējušās. Nedaudz labāka situācija ir ar Kanādas tautas skaitīšanas datiem, kurā tika jautāta dzimtā valoda – latviešu valodu kā dzimto 1961. gada tautas skaitīšanā Kanādā uzrādījušas 14 062 personas.²⁸⁴

Trimdā ticis mēģināts pielietot arī citas metodes Trimdas latviešu skaita noteikšanai vienā vai otrā valstī vai reģionā, kas dotu precīzāku rezultātu. Ļoti daudzas organizācijas Trimdā uzturēja plašāku vai šaurāku latviešu kartotēku: vai nu mēģināja apkopot ziņas tikai par organizācijas biedriem, vai arī par visiem kāda reģiona latviešiem. Viens no šādiem reģiona līmenī visaptverošiem latviešu kartotēkas piemēriem ir Kanādā avīzes “Montreālas latviešu biedrības ziņotājs” izveidotā Monreālas latviešu kartotēka, pēc kuras rezultātiem Monreālā 1982. gada sākumā dzīvoja 911 latviešu.²⁸⁵ Kartotēkas sagatavošanai izmantots plašs informācijas vākšanas metožu klāsts: izmantotas draudzēs savāktās ziņas par latviešiem, bērnu dzimšanas paziņojumi un nekrologi Trimdas laikrakstos, sistemātiska telefona grāmatu pārbaude atlasot latviskus uzvārdus, profesionālo organizāciju informācija par biedriem un kongresu vai tml. pasākumu apmeklētāju saraksti, speciālas aptaujas, informācija meklēta provinces vai pašvaldības vēlēšanu iecirkņu vēlētāju sarakstos un, protams, komunikācijā ar latviešiem.²⁸⁶

Strīdīgs ir arī jautājums, vai par latviešiem uzskatāmi jauktās ģimenēs dzimušie bērni, kuriem viens no vecākiem ir latvietis. Jaukto laulību, piemēram, Austrālijā jau 50-tajos gados bija stipri vairāk kā puse no visām: 58% laika posmā no 1951. līdz 1955. gadam un jau 64% 1957. gadā²⁸⁷, tādēļ arī jauktajās laulībās dzimušo bērnu skaits sastāda ievērojamu daļu un

²⁸² Dunsdorfs E. Jaukto laulību problēma. *Archīvs*, III. 1972, 137. lpp.

²⁸³ Kārklis M., Streips L., Streips L. (eds.). *The Latvians in America*. New York: Oceana publications, 1974, pp. 128–129.

²⁸⁴ Dunsdorfs E. Jaukto laulību problēma, 138. lpp.

²⁸⁵ Štauers M. Latviešu apzināšanas darbs. *Archīvs*, XXIII. 1983, 194. lpp.

²⁸⁶ Turpat, 193.–194. lpp.

²⁸⁷ Baltaks J. Austrālijas latvieši un asimilācija. *Archīvs*, I. Otrās izd. 1969, 66. lpp.

attiecīgi to uzskaitīšana vai neuzskaitīšana ievērojami izmaina kopējo skaitu vēlākajos gados. Visplašākos un detalizētākos aprēķinus mēģinājis veikt A. Dunsdorfs par Austrālijas latviešiem, pētot ne tikai skaitu, bet arī sabiedrības struktūru un asimilācijas procesus²⁸⁸.

1960-to gadu vidū kopējais latviešu skaits Trimdā pašu trimdinieku skatījumā tika lēsts ap 156 500 jeb apmēram 10% no visiem tolaik dzīvojošiem latviešiem.²⁸⁹ Tomēr kopumā daudzo aprēķinos iesaistīto viennozīmīgi nenosakāmo faktoru un pieņēmumu dēļ visi šie aprēķini jāuzskata par ļoti aptuveniem. Tāpat jebkuros aprēķinos iegūtais rezultāts ir ļoti atkarīgs no izvēlētajiem iekļaušanas kritērijiem.

Trimdas politisko aktivitāšu raksturojuma vajadzībām kopējais latviešu skaita aprēķins nosakāmajās aptuvenajās robežās ir pilnīgi pietiekams. Svarīgi gan ir ņemt vērā, ka ne tuvu ne visi Trimdas latvieši aktīvi piedalījās Trimdas iekšējā dzīvē vai pat tikai uzturēja saikni ar latviešu kopienu savā mītnes zemē. Vislabāk zināma un dokumentēta ir tās nelielās daļas dzīve, kuri aktīvi darbojās sabiedriskajā dzīvē un Trimdas organizācijās. Praktiski nekas nav zināms par tām ģimenēm, kas pilnībā atsvešinājās no latviešu sabiedrības. Nav precīzi nosakāms ne atsvešinājušos, ne arīdzan kopienu norisēs vidēji aktīvi piedalošos latviešu skaits vai procents no kopējā skaita. Trimdā ir notikuši vairāki mēģinājumi ar aptauju un aprēķinu palīdzību mēģināt noskaidrot aptuveno Trimdas aktivitātes procentu. Diemžēl nav nekāda pamata pieņemt, ka šis aktivitātes procents dažādās Trimdas zemēs vai reģionos sakristu.

Ļoti aptuveni aprēķini rāda, ka 1960-tajos gados dažādās Trimdas organizācijās (tostarp deju kopas, kori u.tml.) iesaistīti varēja būt atkarībā no valsts un reģiona apmēram 12 līdz, lielākais, 20% latviešu (par pamatu šim aprēķinam ņemta Austrālija), ziedojumus latviešu organizācijām varētu būt devuši pat ap 37% latviešu (Ziemeļkalifornijas piemērs).²⁹⁰ Kopējā tendence Trimdā rāda, ka kultūras organizācijas un darbības vienmēr bijušas populārākas par politiskajām un ar to palīdzību ir bijis iespējams piesaistīt lielāku latviešu skaitu politiska rakstura pasākumiem.²⁹¹ Tādējādi politiski ieinteresēto latviešu skaits Trimdā rēķināms kā vēl tikai daļa no minētā aktīvo latviešu procenta.

---

²⁸⁸ Sk.: Dunsdorfs E. Jaukto laulību problēma, 142.–144. lpp.; Dunsdorfs E. Latviešu skaits Austrālijā. *Archīvs*, V. 1965, 36.–38. lpp.; Dunsdorfs E. Austrālijas latviešu tautas grupas anatomija. *Archīvs*, XIV. 1974, 47.–100. lpp.

²⁸⁹ Dunsdorfs E. *Trešā Latvija*. Melburna: Latvijas skautu prezidenta ģenerāļa Kārļa Goppera fonds, 1968, 48. lpp.

²⁹⁰ Turpat, 185.–186. lpp.

²⁹¹ Elferts P. *Diaspora Political Actions to Achieve Baltic Independence – Including Civil Disobedience. Tracing the Baltic Road to Independence in Diaspora Archives. Transcript and materials if the international conference on 30 June–2 July 2015, Riga*. Riga: Latvian Academy of Sciences Baltic Centre for Strategic Studies, 2015, p. 19.

Analizējot Trimdas sabiedriskās dzīves aktīvākos un redzamākos locekļus – kā piemēru analīzei ņemot tos, kuri tikuši ievēlēti savas mītnes zemes centrālās latviešu organizācijas valdē, redzama līdzīga aina. Piemēram, ALA priekšsēža, tā vietnieka un vicepriekšsēžu (jeb kopumā visu valdes locekļu, izņemot kasierus, sekretārus un revidentus) amatos laikā no tās dibināšanas 1951. gadā līdz 1991. gadam ir bijuši 94 cilvēki. Šajos 40 gados valdē vienlaicīgi bijis dažādos gados dažāds amatu skaits, no 8 līdz 10 un kopsummā valde strādājusi 394 nosacītus darba gadus (sk. pielikumu Nr. 1). Vidēji statistiski rēķinot, katra no amatpersonām bijusi amatā drusku vairāk kā četrus gadus. Skatoties pēc reālās situācijas, vairāk par pusi no šiem nosacītajiem darba gadiem (224 no 394) amatus ieņēmuši cilvēki, kas valdē atradās vairāk kā 5 gadus, bet gandrīz trešdaļu (127 no 394) – vairāk kā 10 gadus. Trīs cilvēki ieņēmuši amatus ALA valdē rekordilgu laiku – attiecīgi 17, 18 un pat 19 gadus katrs.

Līdzīgi retu amatu izpildošo personu nomaiņu redzam ALA priekšsēdētāja postenī: 40 gadu laikā ALA vadījuši 8 priekšsēdētāji, no tiem visilgāk Pēteris Lejiņš – 19 gadus, Jānis Riekstiņš 6 gadus un no atlikušajiem trīs priekšsēdētāji amatu izpildījuši katrs trīs gadus un trīs – katrs divus gadus (sk. pielikumu Nr. 2). Turklāt ALA valdē nereti sastopami vairāki vienas ģimenes locekļi, gan vienlaicīgi, gan arī secīgi. Piemēram, ALA valdē divus gadus bijis Valdemārs Lambergs, vēlāk piecus – viņa dēls Aristīds Lambergs; valdē darbojušies abi brāļi Pavlovski – Valdis septiņus gadus un Oļģerts četrus gadus. Līdzīgi piemēri ALA valdē ir vēl vairāki, kas kopumā liecina par organizācijas vadības atrašanos samērā šaura cilvēku loka rokās, kuriem visas lielās ASV latviešu kopienas pārstāvība tika uzticēta atkal un atkal. Šāda situācija kopumā ir atbilstoša salīdzinoši nelielajam politiski aktīvo latviešu procentam.

2.2. Trimdas strukturēšanās

2.2.1. Organizēšanās mītnes zemju ietvaros

Apmetoties uz dzīvi jaunajās mītnes zemēs, latvieši ātri vien nodibināja dažādas organizācijas: draudzes, kultūras un mākslinieciskās pašdarbības kolektīvus, kā arī rajona vai pilsētas latviešu biedrības. Plaši tika dibinātas arī “Daugavas Vanagu” nodaļas. Vietēja līmeņa latviešu biedrības nodarbojās gan ar pašpalīdzības jautājumiem, gan latviskās kultūras kopšanu un vispār veidoja stabilu pamatu Trimdas organizatoriskajai struktūrai. Politiskajā darbā šīs lokālās organizācijas lielākoties (protams, ar izņēmumiem) iesaistījās, piedaloties augstāka līmeņa, resp., mītnes zemes centrālās organizācijas vai globālas latviešu organizācijas darbībā. Lai izprastu šo organizatorisko struktūru, nepieciešams aplūkot mītnes

zemju centrālo latviešu organizāciju dibināšanas apstākļus, darbības mērķus un organizāciju uzbūvi.

Amerikas latviešu apvienība (ALA) dibināta 1951. gada 24. februārī. Dibināšanas kongresā piedalījās 115 delegāti, kuri pārstāvēja 11 265 Amerikas latviešus, tajā tika pieņemti jau iepriekš izstrādātie statūti.²⁹² Gan statūtu izstrādāšanā, gan vispār organizācijas izveides sākumposmā ļoti liela loma bija Latvijas sūtņa ASV Jūlija Feldmaņa darbībai. J. Feldmanis uzņēmās vienas centrālas, visus Amerikas latviešus vienojošas organizācijas izveidošanu un lielā mērā tieši viņa personība spēja apvienot dažādas centrālās organizācijas veidošanas iniciatīvas un panākt vienošanos par kopīgiem pamatprincipiem. J. Feldmanis vadīja gan statūtu izstrādi un dibināšanas kongresa sasaukšanu, gan arī pašu ALA dibināšanas kongresu. Pēc organizācijas nodibināšanas gan J. Feldmanis no tālākas aktīvas darbības tajā atteicās, jo aktīva darbība ASV organizācijā (kāda ALA bija, neskatoties uz tās etnisko, resp., latvisko raksturu) nebija savienojama ar viņa diplomāta statusu.²⁹³

ALA pēc savas struktūras bija jaukta tipa, tā apvienoja gan organizācijas, gan arī individuālus biedrus. Biedri nevēlēja valdi tieši, bet reizi gadā izraudzīja delegātus ALA kongresam, kas savukārt lēma svarīgākos jautājumus un ievēlēja valdi,²⁹⁴ kas starplaikā reāli pārvaldīja organizāciju. Ar laiku individuālo biedru skaits un nozīme organizācijas darbā mazinājās, līdz 1970. gada kongresā individuālie biedri ievēlēja vairs tikai vienu delegātu, turpretī organizāciju delegātu bija pāri par 100.²⁹⁵ ALA darbības mērķi tika iedalīti trīs nozarēs: politiskajā, kultūras un aprūpes. Politiskos darbības mērķus un uzdevumus politiskajā laukā sīkāk detalizēja dibināšanas kongresā nolasītie Alfrēda Bērziņa un Evalda Freivalda referāti. Politikas mērķi cita starpā paredzēja “apvienot un aktivizēt Amerikā dzīvojošos latviešus cīņā par Latvijas neatkarības atgūšanu, latvietības saglabāšanu” un paredzēja izveidot ciešu sadarbību gan ar citu zemju latviešu organizācijām, diplomātisko dienestu, gan arī ar “apspiesto tautu radniecīgām organizācijām”.²⁹⁶ Savukārt pirmais un

---

²⁹² Albats B., Klīve V. V. *ALA: Amerikas Latviešu apvienība, 1951–1986*. Lincoln: Amerikas Latviešu apvienība, 1986, 5. lpp.

²⁹³ Lejiņš P. Sūtnis Jūlijs Feldmans un Amerikas latviešu apvienība. *Jūlijs Feldmans: piemiņas rakstu krājums*. Linkolna: Vaidava, 1963, 11.–18. lpp.

²⁹⁴ Krūmiņa M. Amerikas latviešu apvienības (ALA) dibināšana un darbības apskats 1950.–60. gados. *Latvijas Vēsture*, 2007, 4 (68), 29. lpp.

²⁹⁵ Klīve V. Latviešu organizācijas Amerikas Savienotajās Valstīs. *Archīvs*, XII. 1972, 107. lpp.

²⁹⁶ Tēzes pie A. Bērziņa referāta par ALA politikas mērķiem. Albats B., Klīve V. V. *ALA: Amerikas Latviešu apvienība, 1951–1986*, 203. lpp.

galvenais politiskās darbības uzdevums bija “atgūt Latvijas valsts neatkarību un latviešu tautas brīvību un pašnoteikšanos apvienotās Eiropas rāmjos”.²⁹⁷

Latviešu apvienība Austrālijā (LAA) nodibināta 1951. gada 22. jūlijā Melburnā, un tās dibināšanas sanāksmē piedalījās 19 delegāti no 14 Austrālijas latviešu organizācijām. Austrālijas latviešu apvienība izveidojās un darbojās kā organizāciju apvienība,²⁹⁸ tai nebija individuālu biedru un Austrālijas latvieši tās darbā vai vadības vēlēšanās piedalījās kā biedru organizāciju delegāti. LAA statūtos ierakstītie mērķi bija: veicināt Austrālijas latviešu organizāciju sadarbību sabiedriskā, kultūras un palīdzības laukā un veicināt latviskās kultūras saglabāšanu, veidošanu un tautas ideju īstenošanu.²⁹⁹ Jaunzēlandē centrālās latviešu organizācijas izveidošanos kavēja nelielā latviešu skaita ģeogrāfiskā izklidētība. Lai arī pirmie šādas organizācijas dibināšanas mēģinājumi notika jau 1952. gadā³⁰⁰, organizācija faktiski eksistēja vairāk formāli kā praktiski. 1972. gadā Jaunzēlandes latviešu apvienība pievienojās Austrālijas latviešu apvienībai, izveidojot Latviešu apvienību Austrālijā un Jaunzēlandē (LAAJ).³⁰¹

Latviešu Nacionālā apvienība Kanādā (LNAK) nodibināta 1950. gada 6. maijā Toronto, saplūstot divām organizācijām: Kanādas Latviešu Nacionālajai apvienībai (dibināta 1948. gada 25. septembrī Toronto, tās dibināšanā piedaloties delegātiem no 12 dažādām Kanādas latviešu biedrībām un kopām) un Latvijas palīdzības organizācijai (*Latvian Relief Association*, dibināta Halifaksā 1947. gadā).³⁰² LNAK biedri bija visi Kanādā dzīvojošie latvieši. Balsstiesības padomes vēlēšanās bija visiem, kas individuāli vai caur vietējām organizācijām vai draudzēm bija nomaksājuši dalības maksu.³⁰³ LNAK mērķis bija “apvienot Kanādā esošos tautiešus vienā saimē latvietības saglabāšanai un kopēju uzdevumu veikšanai.”³⁰⁴

Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā tika dibināta 1950. gadā pēc sūtņa Kārļa Zariņa ierosinājuma kā organizācija, kas pārstāvētu Lielbritānijā dzīvojošos latviešus. Organizāciju dibinot, tika apsvērti abi iespējamie varianti – veidot to kā zemāka līmeņa

²⁹⁷ Tēzes pie Ev. Freivalda referāta par ALA uzdevumiem politiskā laukā. Albats B., Klīve V. V. *ALA: Amerikas Latviešu apvienība*, 1951–1986, 203. lpp.

²⁹⁸ Ritenis J. Latviešu apvienība Austrālijā. *Archīvs*, XII. Melburna: LAA zinātnes nozare un Kārļa Zariņa fonds, 1972, 125.–126. lpp.

²⁹⁹ Latviešu apvienība Austrālijā. Švābe L. (red.). *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi*. Stokholma, 1962, 113. lpp.

³⁰⁰ Reinfelds R. R. Latvieši Jaunzēlandē, 358. lpp.

³⁰¹ Didrihsone-Tomaševska I. Austrālijas latviešu kopiena: galvenās attīstības tendences. *Latvijas Arhīvi*, 2010, 2, 255. lpp.

³⁰² Līpīte S., Jablovska G. (sast.). *Latviešu biedrības pasaulē. Uzziņu krājums*. Rīga: Madris, 2008, 159. lpp.

³⁰³ Turpat, 159.–160. lpp.

³⁰⁴ *Latvieši Kanādā*. Toronto: Valters Ziediņš, 1952, 16. lpp.

organizāciju apvienību vai arī ievēlēt vispārējās Lielbritānijā dzīvojošo latviešu vēlēšanās. Rīcības komitejas pirmajā sēdē tika izlemts: "... Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā sastāv no tiešās un aizklātās vēlēšanās ievēlētiem 25 locekļiem un ir augstākā latviešu pārstāvniecība – augstākais nacionāli-politiskais orgāns Lielbritānijā, kas vada un vieno latviešus kopējai cīņai par latviešu tautas un valsts nākotni, un sadarbojas ar Latvijas valdības ārkārtējo pilnvaru nesēju sūtni Lielbritānijā, citiem Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem un Trimdas organizācijām."³⁰⁵ Pirmās vēlēšanas notika 1950. gada 30. septembrī – 1. oktobrī, tajā piedaloties 7049 vēlētajiem.³⁰⁶ Vēlākajās vēlēšanās, sakarā ar tālāku izceļošanu un latviešu skaita samazināšanos Lielbritānijā, vēlētajū skaits bija mazāks.

Statūtos LNPL formulēja par savu darbības mērķi kopīgo latviešu nacionāli-politisko interešu sargāšanu un cīņu par latviešu tautas un demokrātiskas Latvijas valsts brīvību un neatkarību, izvirzot arī sešus darbības uzdevumus: vadīt latviešu nacionāli-sabiedrisko darbu Lielbritānijā, sadarboties ar citu tautu organizācijām cīņā pret komunismu, pārstāvēt Lielbritānijas latviešus citu zemju latviešu organizācijās, rūpēties par latviešu tiesiskā, sociālā un materiālā stāvokļa uzlabošanu, saglabāt un kopt nacionālo kultūru, veicināt izglītību, veicināt sabiedrisko organizāciju sadarbību Lielbritānijā.³⁰⁷ LNPL darbojās informācijas, izglītības un kultūras, saimniecības, darba un juridisko padomu nozares. Politiska rakstura darbu ar mērķi panākt Latvijas valsts atjaunošanu LNPL galvenokārt veica, sadarbojoties ar citām Eiropas latviešu organizācijām LAK EC ietvaros.³⁰⁸

Zviedrijas latviešu centrālā padome (ZLCP) dibināta 1953. gada 15. februārī, Stokholmā latviešu organizāciju pārstāvju sanāksmē. ZLCP darbības mērķi bija: 1) Cīņa par Latvijas atbrīvošanu, 2) latviešu nacionālo interešu pārstāvēšana un aizstāvēšana; 3) latviešu nacionālās vienprātības un sadarbības sekmēšana; 4) latviešu izglītības un kultūras, nacionālās un politiskās audzināšanas veicināšana; 5) latvisko tradīciju uzturēšana.³⁰⁹ Vēlēšanu tiesības bija visiem Zviedrijā dzīvojošiem latviešiem neatkarīgi no pavalstniecības, viņu bērniem neatkarīgi no otra laulātā tautības, kā arī Zviedrijā dzīvojošiem cittautiešiem, kas ir likumīgi laulāti ar Zviedrijā dzīvojošiem latviešiem.³¹⁰ Vēlētajiem bija jābūt

---

³⁰⁵ L.N.P.L. Rīcības komitejas ziņojums, 27.11.1949. *Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrs*, kolekcija "Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā", fails 1/1.

³⁰⁶ Andrups J. Lielbritānijas latviešu vēsture. *Latvieši Lielbritānijā*, I. Loughborough: LNPL, 1995, 200.–203. lpp.

³⁰⁷ LNPL Statūtu projekts, 1950. *Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrs*, kolekcija "Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā", fails 1/1.

³⁰⁸ Kažociņš I. Latvieši Anglijā. *Archīvs*, XII. Melburna: LAA zinātnes nozare un Kārļa Zariņa fonds, 1972, 141.–144. lpp.

³⁰⁹ Statūtu 4. punkts. *Zviedrijas Latviešu centrālā padome*. Vesterosa: Ziemeļblāzma, 1978

³¹⁰ Statūtu 3. punkts. Turpat.

sasniegušiem 18 gadu vecumu un viņu tiesības vēlēt nebija atkarīgas no to piederības kādai latviešu organizācijai vai dalības maksām. Vēlēšanas sākotnēji noritēja reizi divos, tad reizi trijos, bet no 1968. gada – reizi četros gados. Vēlēšanas notikušas 1953., 1955., 1959., 1962., 1965., 1968., 1972., 1977. utt. gados. 1953. gadā pirmajās vēlēšanās piedalījās 1286 vēlētāji, vēlākajās vēlēšanās ap 1200. Pēc ZLCP pašu aprēķiniem, vēlētāju vidējais skaits 1200 ir apmēram 70% no visiem sabiedriski aktīvajiem Zviedrijas latviešiem.³¹¹ Rēķinot no visa latviešu skaita Zviedrijā, tas sastāda aptuveni vienu ceturto daļu.

Vācijā turpināja darboties daļa no jau bēgļu nometņu laikā izveidotajām organizācijām, par galveno izvirzoties Latviešu centrālajai padomei (LCP) ar tās izpildinstitūciju Latviešu Centrālo komiteju. 1949. gadā LCP pārveidoja savus statūtus, pielāgojot tos apstākļiem pēc nometņu likvidēšanas un 1951. gadā organizācija oficiāli reģistrēta Rietumvācijā ar nosaukumu Latviešu Tautas kopība Vācijā. Augstākais lēmējorgāns ir organizāciju delegātu sapulce – Latviešu Centrālā padome Vācijā (LCPV). Biedru organizāciju delegāti reizi 3 gados ievēlēja LCK piecu (vēlāk sešu) personu sastāvā.³¹² Katrā Vācijas pavalstī darbojās LCK apgabala komiteja vai pārstāvis.³¹³

Latviešu apvienības izveidojās arī Dienvidamerikas kontinentā. Brazīlijas latviešu apvienība dibināta Sanpaulu 1950. gadā, un tās darbība bijusi ar mainīgu intensitāti, īpaši aktivizējoties 80. gados.³¹⁴ 1950-to gadu vidū apvienībā bija apmēram 150 biedru.³¹⁵ Argentīnā 1948. gadā tā vietā, lai dibinātu jaunu organizāciju, tika nolemts atjaunot 1935. gadā dibinātās “Latvju savienības Argentīnā” darbību, par organizācijas mērķi izvirzot kļūt par kultūras centru un sniegt palīdzību jaunajiem ieceļotājiem. Līdz 1959. gada septembrim Argentīnā iznāca žurnāls “Latvija”.³¹⁶ Pastāvēja arī latviešu organizācijas citās Dienvidamerikas valstīs, piemēram, Čīlē, Urugvajā. Latviešu apvienība Čīlē nodibināta 1946. gadā Santjago, bet latviešu skaits pakāpeniski samazinājās un pēc politiskās varas maiņas 1970. gadā latviešu organizēta darbība Čīlē praktiski izbeidzās, pārstāja darboties arī draudze un Čīlē bija palikušas tikai atsevišķas latviešu ģimenes.³¹⁷ Urugvajā darbojās pavisam neliela Urugvajas latviešu biedrība.

---

³¹¹ *Zviedrijas Latviešu centrālā padome*. Vesterosa: Ziemeļblāzma, [1978], 15. lpp.

³¹² Latviešu centrālā padome un Latviešu centrālā komiteja Vācijā. *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi*, 115. lpp.

³¹³ Kangeris K. Sabiedriskā rosība Vācijā, 171.–172. lpp.

³¹⁴ Līpīte S., Jablovskā G. (sast.). *Latviešu biedrības pasaulē. Uzziņu krājums*, 118. lpp.

³¹⁵ Mekšs J. Latvieši Brazīlijā. *Latviešu trimdas desmit gadi*, 365. lpp.

³¹⁶ Ozols I., Restberga-Zalta M. *Latvieši Argentīnā*. Buenos Airesa: Imanta, 2001, 15. lpp.

³¹⁷ Veigners I. *Latvieši rietumzemēs*. Rīga: Drukātava, 2009, 104. lpp.

Eiropā lielākās un politiski nozīmīgākās neapšaubāmi bija jau aplūkotās Trimdas kopienas un to organizācijas Lielbritānijā, Zviedrijā un Vācijā. Tomēr latviešu apvienības un organizācijas pastāvēja arī pārējās Eiropas valstīs, tai skaitā tajās, kurās bija neliels latviešu skaits. Latviešu apvienība Francijā sākotnēji dibināta 1947. gada 10. jūlijā kā Latvijas Palīdzības Komiteja Francijā ar mērķi rūpēties par Francijas latviešiem, arī kara gūstekņiem. 1954. gadā palīdzības komiteja tika pārveidota par Latviešu Apvienību Francijā (*Union Lettone en France*).³¹⁸ Beļģijā 1948. gada 28. augustā dažādas Beļģijā pastāvošās organizācijas un palīdzības fondi nodibināja Beļģijas Latviešu Organizāciju padomi, kuras galvenais uzdevums bija sarīkot vienotas Beļģijas latviešu organizācijas vēlēšanas. Vispārēju Beļģijas latviešu vienlīdzīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu rezultātā 1950. gadā tika ievēlēta Beļģijas latviešu nacionālā komiteja 15, vēlāk – 7 locekļu sastāvā.³¹⁹ Latviešu apvienība Dānijā izveidota 1949. gadā uz 1945. gadā dibinātās Latviešu palīdzības komitejas pamata.³²⁰ Latviešu Palīdzības biedrība Norvēģijā dibināta 1952. gada 17. februārī, pateicoties Paulas un Hermaņa Dzelzskalnu iniciatīvai sadarbībā ar Latvijas ģenerālkonsulu Norvēģijā Arturu Vanagu. Biedrībā bija 44 biedri un, neskaitot pārtraukumu no 1971. līdz 1978. gadam, biedrība darbojās pastāvīgi līdz pat mūsdienām. 2007. gadā biedrībā reģistrēti 47 biedri, tās darbību pārņēmuši pēc 1990. gada Norvēģijā ieceļojušie latvieši.³²¹

Pēc sākotnējā vispārīgo organizāciju tīkla izveides, savas atsevišķas organizācijas dibināja arī atsevišķas Trimdas grupas, nozīmīgākā no tādām politisko akciju kontekstā ir Trimdas jaunieši. Kā pirmā Trimdas vienas mītnes zemes jauniešu organizācija 1952. gada novembrī tika nodibināta Amerikas latviešu jauniešu apvienība (ALJA), nosakot biedru vecumu no 18 līdz 30 gadiem.³²² 1954. gadā tika nodibināta Eiropas Latviešu jauniešu apvienība (ELJA) ar trīs apakšnodaļām: Anglijas nodaļa (dibināta 1956. gada 30. septembrī); Skandināvijas nodaļa (dibināta 1961. gada 17. augustā) un Vācijas nodaļa (dibināta 1963. gada 31. jūlijā). Tāpat 1954. gadā tika dibināta Latviešu nacionālā jauniešu apvienība Kanādā (LNIJAK). No 1962. gada regulāras tikšanās rīkoja arī Austrālijas Trimdas jaunieši, bet organizācija dibināta tikai 1969. gada 8. maijā. Līdzīgi kā vispārējo organizāciju gadījumā, pēdējā dibināta Dienvidamerikas latviešu jauniešu biedrība – 1977. gada 4. janvārī, pirms

---

³¹⁸ Līpīte S., Jablovska G. (sast.). *Latviešu biedrības pasaulē. Uzziņu krājums*, 125. lpp.

³¹⁹ Gulbis K. Latvieši Beļģijā. *Latviešu trimdas desmit gadi*, 359.–360. lpp.

³²⁰ Briedis V. Latvieši Dānijā. *Latviešu trimdas desmit gadi*, 361.–362. lpp.

³²¹ Līpīte S., Jablovska G. (sast.). *Latviešu biedrības pasaulē. Uzziņu krājums*, 303.–306. lpp.

³²² Minutes of the Founding congress of the American LYA, November 29–30, 1952. *Immigration History Research centre archive (IHRC)*, Collection “American Latvian Youth Association (ALJA)”, Box 1, file “Protokoli 1952–1953”.

Dienvidamerikas latviešu apvienības dibināšanas.³²³ Tajā ietilpstošā Brazīlijas latviešu jauniešu apvienība bija aktīva 1970. gadu nogalē un 1980. gados.³²⁴ Brazīlijas latviešu jauniešu apvienības darbība, tāpat kā BLA darbība, lielā mērā bija atkarīga no atsevišķu īpaši aktīvu latviešu darbības, kuriem darbību pārtraucot, arī organizācijas lielā mērā panīka. Kopumā jauniešu apvienības lielā mērā atkārtoja mītnes zemju centrālo organizāciju struktūru un izveidojās pēc šīm centrālajām organizācijām (izņēmums – Dienvidamerikas valstis). Tās pārvaldīja valde, kuru uz gadu ievēlēja reizi gadā sanākoša biedru pilnsapulce.

Visās lielākajās mītnes zemju centrālajās organizācijās to darbība tika strukturēta nozarēs. Lai arī nozaru skaits katrā organizācijā atšķīrās, Kultūras un izglītības nozares, aprūpes (palīdzības) nozare, saimnieciskā nozare, informācijas nozare bija visbiežāk sastopamās. Informācijas nozare lielākās organizācijās nereti dalījās “ārējās” un “iekšējās” informācijas nozarēs. Iekšējās informācijas nozares nodarbojās ar biedru apziņošanu un organizācijas iekšējās administrēšanas jautājumiem, bet “ārējās informācijas” nozares bija tieši atbildīgas par Trimdas politisko darbu – mītnes zemju informēšanu par latviešiem vispār, Latvijas Republikas neatkarības idejas popularizēšanu mītnes zemju sabiedrībā, šīs idejas aizstāvību un politisko lobiju.

Centrālās latviešu organizācijas izveidojās visās zemēs, kur bija kaut cik ievērojamas latviešu kopienas un tās bija ļoti dažādas, atkarībā no to pārstāvošo kopienu lieluma. Neapšaubāmi lielākā bija ALA, kamēr, piemēram, Norvēģijas Latviešu palīdzības biedrības rindās bija pat mazāk kā 50 cilvēku. Atšķīrās arī kopienas reprezentācijas princips. Dažas no organizācijām pārņēma vai vismaz pirmajos gados mēģināja pārņemt iepriekš LCP lietoto principu un tās vēlēja visi latvieši attiecīgajā zemē, citas izvēlējās organizatoriski vienkāršāko un reālāk īstenojamo modeli un veidojās kā citu, mazāku organizāciju apvienības, kurā balsstiesības bija šo dalīborganizāciju delegātiem.

2.2.2. Reģionālās un centrālās organizācijas

Mītnes zemēs izveidotās centrālās organizācijas savukārt tālākai darbības koordinēšanai apvienojās reģionālās un pat globālās organizācijās.

Eiropas latviešu organizācijas apvienošā reģionālā organizācija Latvijas atbrīvošanas komitejas Eiropas centrs (LAK EC) dibināts 1951. gada 31. jūlijā Londonā, piedaloties pārstāvjiem no LNPL, Beļģijas Latviešu Nacionālās komitejas, Latviešu apvienības Dānijā, Latviešu Palīdzības komitejas Francijā, Francijas latviešu biedrības,

³²³ Nodibināta DLJA. *Laiks*, 29.01.1977., 6. lpp.

³²⁴ Līpīte S., Jablovska G. (sast.). *Latviešu biedrības pasaulē. Uzziņu krājums*, 118. lpp.

Latvijas Centrālās Padomes Vācijā, Latviešu Nacionālā Fonda Skandināvijā un Latvijas sūtnim Itālijā A. Spekke. Neskatoties uz pārstāvēto valstu lielo skaitu, LAK EC darbībā rosīgākās tomēr bija lielākās organizācijas – latvieši Lielbritānijā, Vācijā un Zviedrijā.³²⁵ 1956. gadā LAK EC darbam pievienojās arī ZLCP. 1952. gada decembrī pieņemtie statūti formulēja, ka LAK EC darbības mērķis ir cīņa par neatkarīgu, demokrātisku Latvijas valsti. LAK EC pēc savas struktūras bija organizāciju apvienība, kurā (vienā no retajām) darbojās gan iesaistīto Eiropas valstu latviešu organizācijas, gan arī tās politiskās partijas, kas pēdējā Latvijas Republikas Saeimā bijušas pārstāvētas ar vismaz 5 deputātiem. LAK EC darbības centrs parasti atradās Londonā, bet delegātu sapulces aptuveni 25 delegātu sastāvā reizi gadā sanāca dažādās Eiropas valstīs (Lielbritānija, Vācija, Zviedrija).³²⁶

Jau bēgļu nometņu laikā notika pirmie mēģinājumi izveidot vienu centrālu latviešu Trimdas organizāciju (Latviešu Nacionālā padome³²⁷), kura gan nespēja pielāgoties jaunajiem apstākļiem pēc bēgļu masveida izceļošanas no Vācijas un savu darbību pārtrauca. Sarunas par globālas Trimdas latviešu organizācijas izveidošanu aizsākās 50-to gadu sākumā, dažādu zemju centrālajām organizācijām piedāvājot savu redzējumu par organizācijas izveides nepieciešamību, struktūru, pārvaldi, atrašanos, nosaukumu utt. Vienas centrālas organizācijas, kas varētu runāt visu Trimdas latviešu vārdā, nepieciešamība netika apšaubīta.

Raugoties retrospektīvi, no mūsdienu viedokļa, tā kā vislielākais skaits Trimdas latviešu bija apmetušies uz dzīvi ASV, kura turklāt bija arī galvenais PSRS pretinieks un tātad potenciāli Trimdas sabiedrotais, tad bija tikai loģiski, ka centrālās organizācijas sēdeklim jāatrodas ASV. Tomēr Eiropas latviešu organizācijas, galvenokārt LAK EC, 1950-to gadu sākumā pieprasīja organizācijas sēdekļa atrašanos Eiropā vai vismaz divu vienlīdzīgu organizācijas centru izveidi, no kuriem viens atrastos Eiropā, norādot uz Latvijas atrašanos Eiropā un attiecīgi lielāku iespējamību, ka vajadzības gadījumā Eiropā dzīvojošie latvieši efektīvāk varēs iesaistīties notikumos Latvijā. Tā kā sekmīgas globālās Trimdas organizācijas izveidošanai bija nepieciešama visu lielo reģionālo vai valstu centrālo organizāciju vienošanās un piekrišana, sarunas varēja sekmīgi turpināties tikai 1954. gadā, kad LAK EC atkāpās no savas prasības par otru organizācijas centru Eiropā un piekrita organizāciju lokalizēt Vašingtonā.³²⁸

---

³²⁵ Dunsdorfs E. Sabiedriskā rosība mūsu organizācijās. *Archīvs*, XII. Melburna: LAA zinātnes nozare un Kārļa Zariņa fonds, 1972, 43. lpp.

³²⁶ Latvijas atjaunošanas komitejas Eiropas centrs. *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi*, 146.–147. lpp.

³²⁷ Sk. nodaļu 2.1.1. Pārvietoto personu nometnes.

³²⁸ Garoza I. Grubuļainais ceļš līdz vienotas vispasaules latviešu organizācijas izveidei. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības ieguldījums Latvijas neatkarības atgūšanā un tās stiprināšanā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 58. lpp.

Līdzīgi kā mītnes zemju centrālās organizācijas, arī globālā organizācija varēja būt vai nu organizāciju apvienība, vai arī vispārīgās vēlēšanās ievēlēta pārstāvniecība. Ir grūti iedomāties, kā 1950-tajos gados varētu praktiski tikt organizēta efektīva visu Trimdas latviešu dažādos kontinentos balsošana jeb vispārīgas vēlēšanas, tādēļ šī organizācija, reāli raugoties, varēja būt veidota tikai kā citu, zemāka līmeņa organizāciju apvienība (kaut arī tika izvērtēta arī iespējamība veidot vispārējās Trimdas vēlēšanās ievēlētu organizāciju³²⁹).

1955. gada beigās trīs no četrām lielākajām reģionālajām organizācijām – ALA, LAK EC un Austrālijas latviešu apvienība, bija vienojušās par jaundibināmās organizācijas principiem un tās nosaukumu Brīvās pasaules latviešu apvienība (nosaukums mainīts uz “Pasaules Brīvo latviešu apvienība” tikai 1970-to gadu sākumā). LNAK pievienojās tās darbam jau pēc organizācijas nodibināšanas 1956. gadā. Lēmums par organizācijas dibināšanu tika pieņemts 1955. gada 14. oktobrī, bet savu darbību organizācija praktiski uzsāka 1956. gada 25. februārī, kas arī tiek uzskatīts par organizācijas oficiālo dibināšanas brīdi. BPLA darbības mērķis bija “sekmēt latviešu tautas atbrīvošanu un Latvijas valsts un neatkarības atjaunošanu, kultūras saglabāšanu un jaunradi un palīdzību visā pasaulē izkaisītiem latviešiem”.³³⁰ BPLA/PBLA darbībā noteicošā loma Trimdas laikā bija ALA pārstāvjiem,³³¹ kas sākotnēji arī bija paredzēts organizācijas statūtos. PBLA valdi veidoja delegāti no visām dalīborganizācijām: četri no ALA (viens pārstāvēja Dienvidameriku), viens no LNAK, trīs no LAK EC un divi no Austrālijas.³³²

Reģionālo organizāciju veidošanās process atsevišķos reģionos turpinājās ilgu laiku arī vēl pēc globālās Pasaules Brīvo latviešu apvienības izveidošanas. Viens no reģioniem, kur šie procesi notika visvēlāk, ir Dienvidamerika. Ir ziņas par mēģinājumiem veidot centrālu Dienvidamerikas latviešu organizāciju jau 1952. gadā³³³, bet šie mēģinājumi acīmredzot nevainagojās ar panākumiem, un kā viena no visvēlākajām, Dienvidamerikas latviešu apvienība (DALA) dibināta Sanpaulu tikai 1977. gada 16. aprīlī pēc mācītāja Jēkaba Mekša ierosmes. Dibināšanas kongresā piedalījās Brazīlijas, Venecuēlas un Argentīnas latviešu pārstāvji. Par pirmo DALA priekšsēdētāju tika ievēlēts Venecuēlas latvietis Vilis Vītols, un

---

³²⁹ Garoza I. Grubuļainais ceļš līdz vienotas vispasaules latviešu organizācijas izveidei, 56. lpp.

³³⁰ Sk.: Brīvās pasaules latviešu apvienības statūtu projektu, kas pieņemts Amerikas Latviešu apvienības Centrālās valdes sēdē 1955. gada 5. martā. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības darbības apskats, 1956–2001*, 26.–27. lpp.

³³¹ Pirmais PBLA priekšsēdētājs no citas valsts latviešu organizācijas bija Linards Lukss (Latviešu nacionālā apvienība Kanādā), kurš atradās amatā no 1988. līdz 1989. gadam.

³³² Spilners I. Pasaules Brīvo latviešu apvienības dibināšana. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības darbības apskats, 1956–2001*, 21. lpp.

³³³ Latviešu apvienības Brazīlijā prezidija 1952. gada 18. februāra vēstule J. Feldmanim. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1572. l., 1.–2. lpp.

organizācijas sēdeklis līdz pat 2006. gadam atradās Venecuēlā.³³⁴ DALA izveidošanos rosināja 70. gados pieaugošā latviešu organizāciju, īpaši PBLA, politiskā aktivitāte pasaulē, kurā iesaistīties vēlējās arī salīdzinoši nelielā latviešu kopiena Dienvidamerikā.³³⁵ Organizācijas galvenie mērķi bija: sekmēt Dienvidamerikas latviešu sadarbību un Latvijas politiskā stāvokļa un kultūras izgaismošanu citiem Dienvidamerikas iedzīvotājiem; veicināt centienus attiecībā uz pašnoteikšanās tiesību atjaunošanu latviešu tautai un cilvēktiesību ievērošanu Latvijā; veicināt latviešu valodas, folkloras un vēstures mācīšanu, kultūras saglabāšanu u.c.³³⁶ Pēc savas nodibināšanas DALA pievienojās PBLA, kur līdz tam Dienvidamerikas latviešu intereses bija pārstāvējis ALA delegāts.

Zināmā mērā paralēli jau aprakstītajai organizāciju sistēmai pastāvēja vēl viena Trimdas globāla organizācija – Daugavas Vanagi. Daugavas Vanagi sākotnēji izveidojās Cēdelgemas (*Zedelgem*, Beļģija) karagūstekņu nometnē, kurā atradās nepilni 12 tūkstoši latviešu leģionāru.³³⁷ Pirmais aicinājums veidot vienu karavīrus apvienojošu organizāciju tika publicēts nometnes laikrakstā “Laika Griežos” 1945. gada 20. decembrī. Tajā noformulēti arī sākotnējie organizācijas mērķi: vienot atvaļināto karavīru saimi; aprūpēt tās atsevišķos locekļus un to piederīgos; “ņemt daļību mūsu tautas turpmākā likteņa veidošanā”.³³⁸ Šim aicinājumam atsaucās ap 70% no visiem nometnē esošajiem karavīriem un 1946. gada 6. janvārī tika ievēlēta pirmā Latviešu aprūpes biedrības Daugavas Vanagi pagaidu valde.³³⁹ Pēc atbrīvošanas no gūstekņu nometnes organizācija turpināja darboties bēgļu nometnēs, tai skaitā aktīvi piedaloties LCP un LNP darbā. Ar laiku izveidojās atsevišķas Daugavas Vanagu nodaļas vispirms angļu un amerikāņu okupācijas zonās, bet līdz ar izceļošanu – arī dažādās citās valstīs. Ļoti nozīmīgs organizācijas tālākajai attīstībai, kas ļāva nodrošināt tās turpināšanos arī Trimdas tālākajās paaudzēs, bija 1950. gada augusta delegātu sapulces lēmums, ka organizācijā var uzņemt par biedriem ne tikai bijušos karavīrus, bet arī “abu dzimumu latviešus, kas nav ņēmuši daļību Latvijas brīvības cīņās ar ieročiem rokās, bet gatavi aktīvi atbalstīt cīņu par Latvijas atbrīvošanu, parakstot par to svinīgu solījumu.”³⁴⁰ Līdz ar šo lēmumu vienlaikus Daugavas Vanagu darbības lauks tika definēts daudz plašāk

³³⁴ Līpīte S., Jablovska G. (sast.). *Latviešu biedrības pasaulē. Uzziņu krājums*, 118. lpp.

³³⁵ Gūtmane D. Latviešu trimdas politiskās aktivitātes Brazīlijā. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā: Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA, 2011, 158. lpp.

³³⁶ Ozols I., Restberga-Zalta M. *Latvieši Arģentīnā*. Buenos Airesa: Imanta, 2001, 30. lpp.

³³⁷ Hāzners V. (red.). *Laiks, telpa, ļaudis. Daugavas Vanagu organizācijas pirmie 25 gadi. Vēstures apcere*. Pirmā daļa. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1974, 63.–64. lpp.

³³⁸ Turpat, 126.–128. lpp.

³³⁹ Turpat, 133.–145. lpp.

³⁴⁰ Turpat, 218. lpp.

nekā tikai aprūpes darbs, un tajā pašā laikā organizācija no bijušo karavīru apvienības kļuva par daudz plašāku, uz nacionālā patriotisma pamatiem cilvēkus apvienojošu organizāciju. Tās biedru skaits 1970-tajos gados tuvojās 10 000, bet šo skaitli īsti nekad nerasniedza.³⁴¹

Ar laiku Daugavas Vanagu struktūra apvienoja visas Trimdas galvenās mītnes zemes. 1952. gadā tika statūtos nostiprināta vēlāk visu Trimdas laiku pastāvējusī Daugavas Vanagu struktūra, kura pārvērtā organizāciju par centralizētu globālu struktūru. Par organizācijas augstāko orgānu tika noteikta Centrālā valde, kuru ievēlēja visi biedri nodaļu kopsapulcēs. 1950. gadu sākumā dažādos dokumentos tika arī nostiprināts Daugavas Vanagu darbības virziens attiecībā uz Latvijas neatkarības atjaunošanas veicināšanu un latviskuma saglabāšanu Trimdā.³⁴²

Faktiski izveidojās divas savstarpēji ļoti saistītas (daudzi aktīvi Trimdas latvieši bija iesaistīti abās struktūrās), bet tomēr arī atšķirīgas globālās Trimdas organizācijas: PBLA un Daugavas Vanagi. PBLA struktūru veidoja piramidāls, hierarhisks zemāka līmeņa organizāciju tīkls: reģionālās organizācijas (kā piemēram, ALA), kuras sastāvēja no mazākām organizācijām, kuras savukārt formāli pārstāvēja atsevišķas pilsētas vai reģiona latviešus. Ne visi organizācijas formāli pārstāvētie latviešu trimdinieki bija personīgi vai kādā praktiskā veidā iesaistīti PBLA darbībā. Daugavas Vanagu struktūru veidoja nodaļas dažādās vietās, kuras kopā saturēja Centrālā valde un, atšķirībā no PBLA, daļība Daugavas Vanagos bija tieši personiska. PBLA formāli pārstāvēja visus latviešus Trimdā vispārīgi, bet iestāšanās Daugavas Vanagos bija katra biedra individuāls un apzināts lēmums – šī atšķirība noteica abu organizāciju dažādo raksturu tālākajās aktivitātēs.

2.2.3. Citas politiskas organizācijas

Lietuviešu un igauņu Trimdas kopienu politiskās prasības attiecībā uz Lietuvas un Igaunijas neatkarības atjaunošanu bija tādas pašas, kā latviešu Trimdas prasības Latvijas gadījumā. Ļoti līdzīgā vēsturiskā pieredze, resp., padomju okupācija, bēgļu gaitas un dzīve Trimdā, kā arī kopīgais politiskais mērķis – Baltijas valstu neatkarības atjaunošana, bija priekšnoteikumi, kas dabīgi noveda pie visu triju tautību Trimdu sadarbības politiskos jautājumos. Šīs sadarbības koordinēšanai un nodrošināšanai tika dibināta virkne kopīgu baltiešu organizāciju, kuras, līdzīgi kā latviešu pašu organizācijas, bija visdažādāko līmeņu: no vienas pilsētas vai reģiona baltiešu kopienas aptverošām līdz pat globālām.

³⁴¹ Hāzners V. (red.). *Laiks, telpa, ļaudis. Daugavas Vanagu organizācijas pirmie 25 gadi. Vēstures apcere*. Pirmā daļa. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1974, 345. lpp.

³⁴² Sk., piemēram: Daugavas Vanagu organizācijas idejiskie pamati un darbība svešumā. Pieņemts 1950. gada 20. augustā. Hāzners V. (red.). *Laiks, telpa, ļaudis*, 427.–429. lpp.

Dažādo baltiešu kopējo politiska rakstura organizāciju starpā ir atzīmējamas vairākas, kuru darbība bija ilglaicīga un Trimdas politisko aktivitāšu spektrā izteikti pamanāma un nozīmīga. Galvenās šādas organizācijas ir trīs: Baltiešu aicinājums Apvienotām Nācijām (*Baltic Appeal to the United Nations*, BATUN), Apvienotā amerikāņu baltiešu komiteja (*Joint Baltic American National Council*, JBANC) un Baltiešu amerikāņu brīvības līga (*Baltic American Freedom League*, BAFL).

Baltiešu aicinājums Apvienotām Nācijām jeb **BATUN** izveidojās 1966. gada sākumā un tā izveidošanas ierosme bija protesta demonstrācija Ņujorkā 1965. gada 13. novembrī. Demonstrācijas mērķis bija panākt Baltijas valstu jautājuma (resp., to okupācijas) apspriešanu ANO un eventuālu ANO rīcību situācijas atrisināšanai. Demonstrācija, kurā piedalījās pāri par 11 tūkstošiem cilvēku³⁴³ un kura izpelnījās ievērojamu mediju uzmanību, pieņēma dokumentu "Baltiešu Aicinājums apvienotajām Nācijām". Šo dokumentu kopā ar vairākiem citiem memorandiem un informatīviem materiāliem baltiešu brīvprātīgie turpmākajās nedēļās pēc demonstrācijas nogādāja visās ANO misijās. Brīvprātīgo delegācijas laika posmā no 1965. gada novembra līdz 1966. gada februārim personīgi apmeklēja apmēram 50 no kopumā 119 ANO misijām Ņujorkā, pārējām dokumenti tika piesūtīti pa pastu.³⁴⁴

1965. gada februārī daļa brīvprātīgo delegācijās iesaistīto baltiešu aktīvistu nolēma dibināt BATUN kā pastāvīgu organizāciju. Organizācija tika reģistrēta Ņujorkas štatā, bezpeļņas nevalstiskas organizācijas statusā ar nosaukumu Apvienotais Baltiešu aicinājums (*United Baltic Appeal*, UBA) 1967. gadā³⁴⁵. Šādas nosaukuma izmaiņas bija nepieciešamas, jo Ņujorkas štata likumi neļāva izmantot organizācijas oficiālajā nosaukumā vārdu salikumu "Apvienotās Nācijas". BATUN formāli skaitījās viens no Apvienotā Baltiešu aicinājuma departamentiem³⁴⁶, bet realitātē organizācija visvairāk darbojās un kļuva atpazīstama tieši ar BATUN nosaukumu un BATUN vizuālo logotipu. BATUN darbības mērķis bija panākt iespēju baltiešu tautām realizēt pašnoteikšanās tiesības, resp., panākt Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu un cilvēktiesību ievērošanu tajās. BATUN dibināšanas laikā izvirzītie darbības uzdevumi bija: lobēt ANO misijas un tās dažādos orgānus, lai panāktu Igaunijas, Latvijas un Lietuvas neatkarības atjaunošanu un veicinātu to dalību ANO; pievērst ANO, ārzemju līderu un starptautiskās sabiedrības uzmanību Baltijas jautājumam; informēt baltiešu Trimdas sabiedrību par BATUN aktivitātēm, nozīmīgiem attīstības gadījumiem baltiešu lietā ANO un par pašreizējo situāciju padomju okupētajās Baltijas valstīs; veicināt un organizēt

³⁴³ Latviešu brīvības saucieni AN. *Latvija*, 27.11.1965.

³⁴⁴ Okas Ainso S. *The Story of BATUN*. [B.v.n.], 2018, p. 8.

³⁴⁵ BATUN 1966–1976. 9. lpp. *IHRC*, BATUN kolekcija, Box 1.

³⁴⁶ Okas Ainso S. *The Story of BATUN*, p. 9.

lokālas un globālas baltiešu Trimdas aktivitātes, tādas kā demonstrācijas un vēstuļu rakstīšanas kampaņas, lai protestētu pret baltiešiem nodarītajām netaisnībām viņu dzimtenēs un citur.³⁴⁷

BATUN pēc savas uzbūves bija biedru organizācija. Sākotnējo darbību ļāva uzsākt 10 000 dolāru ziedojums no Roberta Hirša ģimenes, un arī turpmāk finansējumu savai darbībai BATUN ieguva galvenokārt no biedru un labvēļu ziedojumiem. 1976. gadā biedru bija aptuveni 850.³⁴⁸ Vēlākos gados atsevišķus projektus finansēja arī dažādas latviešu, lietuviešu vai igauņu Trimdas organizācijas.³⁴⁹

Apvienotā baltiešu amerikāņu komiteja (*Joint Baltic American Council*, JBAC. Vēlāk organizācija mainījusi nosaukumu uz *Joint Baltic American National Council*, **JBANC** un plašāk pazīstama ar šo nosaukumu) dibināta 1961. gada 27. aprīlī Vašingtonā. To kopīgi dibināja ALA, Amerikas Igaņu Nacionālās padome (*Estonian American National Council*) un Amerikas Lietuviešu padome (*Lithuanian American Council*). Organizācijas dibināšanas deklarācijā formulēts organizācijas mērķis: apvienot mūsu pūles, lai panāktu trīs Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu un to atjaunošanu par brīvām un demokrātiskām republikām, saskaņā ar vispārīgi atzīto pašnoteikšanās principu.³⁵⁰

Faktiski JBANC galvenais uzdevums bija saskaņot un kvalitatīvi uzlabot visu triju tautību Trimdu veikto Baltijas valstu jautājuma lobēšanu ASV valsts pārvaldes iestādēs. Sākotnēji šī saskaņošana un sadarbība tika panākta, rīkojot triju Baltijas valstu lielāko organizāciju vadītāju regulāras tikšanās vismaz reizi gadā, kuru laikā tika saskaņoti darbības virzieni un panāktas vienošanās par atsevišķu projektu īstenošanu.³⁵¹ Organizācijas darbība izmainījās 70. gadu sākumā, kad trīs dalīborganizācijas deleģēja pastāvīgus pārstāvjus darbam Vašingtonā un vēl pēc laika uzsāka algot arī pastāvīgus darbiniekus, kas nodarbojās ar Baltijas valstu jautājuma lobēšanu ASV federālajās iestādēs.³⁵²

Baltiešu amerikāņu brīvības līga (**BAFL**) tika izveidota 1981. gadā Dienvidkalifornijā, kopīgi sadarbojoties latviešiem, lietuviešiem un igauņiem. BAFL no citām līdzīgām organizācijām atšķīra galvenokārt fakts, ka tā jau no paša sava darbības sākuma piesaistīja savu mērķu īstenošanai profesionālu ASV publisko attiecību veidošanas

³⁴⁷ Okas Ainso S. *The Story of BATUN*, p. 10.

³⁴⁸ BATUN 1966–1976. 9. lpp. *IHRC*, BATUN kolekcija, Box 1.

³⁴⁹ Okas Ainso S. *The Story of BATUN*, p. 10.

³⁵⁰ Declaration by the Estonian National Committee in the United States, the American Latvian Association in the United States, and the Lithuanian American Council. April 27, 1961. *IHRC*, ALA, Box 11, mape 9 “Miscellaneous Baltic Organizations, 1961–1973”.

³⁵¹ Genys J. B. The Joint Baltic American Committee and the European security conference. *Journal of Baltic Studies*, 1978, vol. 9, issue 3, p. 247.

³⁵² Turpat, 247.–258. lpp.

firmu “*The Hannaford Company*”, kura bija pazīstama ar savu veiksmīgo darbību attiecībā uz R. Reigana ievēlēšanu par ASV prezidentu.³⁵³ Šīs firmas izstrādātie ieteikumi kļuva par BAFL darbības sākotnējiem uzdevumiem: “izveidot ciešākus sakarus ar ASV valdības un preses pārstāvjiem, attīstīt sistemātisku informācijas kampaņu visu ASV mērogā, novērst Latvijas vārda dzēšanu no kartēm, panākt likumu izdošanu, kas nodrošinātu baltiešu sūtniecību darbību nākotnē, novērst baltiešu nacionālpolitisko darbinieku nepatiesu nomelnošanu utt.”³⁵⁴ Organizāciju finansēja latviešu, lietuviešu un igauņu Trimdas organizācijas un privātpersonu ziedojumi. BAFL turpina aktīvi darboties arī šodien, veicinot demokrātijas attīstību un drošību Baltijas valstīs, to kultūru popularizēšanu un veicinot Baltijas valstu un ASV sadarbību.³⁵⁵

Praktiski visās valstīs, kurās bija kaut cik nozīmīga baltiešu diaspora, tika nodibinātas arī reģionālās baltiešu organizācijas, kuras apvienoja visu trīs Baltijas valstu centrālo organizāciju pārstāvjus. Šādas reģionālās baltiešu organizācijas ir piemēram, Baltiešu Federācijas Kanādā (*Baltic Federation in Canada*), Baltiešu padome Lielbritānijā (*Baltic Council in Great Britain*), Austrālijas Baltiešu padome (*Baltic Council of Australia*), Jaunzēlandes baltiešu klubs, Dienvidamerikas baltiešu padome, Dienvidaustrālijas Baltiešu padome (*Baltic Council of South Australia*) u.c.

Jāatzīmē arī vairākas politiskas organizācijas, kuras tika dibinātas noteiktu politisku satricinājumu iespaidā, un kuru darbība neaprobežojās tieši ar tās radījušā notikuma risināšanu, bet turpinājās arī vēlāk. Tādas bija, piemēram, Pasaules baltiešu apvienība un HELLP. Pasaules Baltiešu apvienība (*Baltic World Council*, arī – *Baltic World Conference*) tika nodibināta 1972. gada 18. novembrī ar mērķi trim Baltijas valstu Trimdām efektīvāk sadarboties saistībā ar tuvojošos Eiropas Drošības un sadarbības konferenci. Pasaules Baltiešu apvienībā (PBA) piedalījās PBLA, Augstākā Komiteja Lietuvas atbrīvošanai un Igaunų pasaules padome.³⁵⁶ PBA izvirzīja šādus sadarbības mērķus: veidot draudzību un saskaņu triju tautu starpā, kopīgi palīdzēt igauņu, latviešu un lietuviešu tautai atbrīvoties no padomju okupācijas, kopīgi darboties Igaunijas, Latvijas un Lietuvas neatkarības atjaunošanas kustībā. Lai to panāktu, trīs dibinātājorganizācijas vienojās saskaņot savu politisko darbību, apmainīties ar informāciju par notikumiem okupētajās Baltijas zemēs un svarīgākajiem notikumiem baltiešu dzīvē brīvajā pasaulē, kā arī vienojās izveidot kopīgu

³⁵³ Organizē Baltiešu-amerikāņu brīvības līgu. *Laiks*, 18.07.1981.

³⁵⁴ Mobilizācija brīvībai. *Laiks*, 28.11.1981.

³⁵⁵ Sk.: BAFL mājas lapu: <https://bafl.com> (skatīts 22.08.2019.).

³⁵⁶ Blumbers J. H. Kā PBLA valdes priekšsēdis U. Grava vērtē garo valdes sēdi “Rotā” 1972. gada novembrī? *ALA žurnāls*, 01.01.1973., nr. 8.

informācijas biroju.³⁵⁷ PBA turpināja darbu arī vēlāk, tai skaitā Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas procesu laikā 1980-to gadu beigās un 1990-to gadu sākumā.

HELLP (*Help Estonian, Latvian and Lithuanian People*) tika nodibināta Austrālijā, protesta sanāksmē Hobartā, 1974. gada 1. septembrī³⁵⁸ speciāli protestu īstenošanai saistībā ar Austrālijas un Jaunzēlandes veikto Baltijas valstu inkorporācijas Padomju Savienībā atzīšanu *de jure*.³⁵⁹ HELLP mērķis bija “informēt visplašākās aprindas par Baltiešu pārdzīvošanas un pašnoteikšanās cīņu un strādāt par valdības lēmuma grozīšanu”.³⁶⁰ HELLP ar laiku pārveidojās par faktiski baltiešu politiskās sadarbības organizāciju Tasmānijā, un tā vairāk vai mazāk aktīvi darbojās politiskā laukā līdz pat Latvijas neatkarības atjaunošanai un turpināja pastāvēt vēl arī vairākus gadus pēc tam.

Latviešu, lietuviešu un igauņu Trimdas iesaistījās arī plašāku politisku organizāciju darbībā, kuru mērķi bija anti-komunistiski, vērsti pret Padomju Savienību vai kā citādi atbilda Trimdas nacionāli politiskajiem mērķiem. Tāda bija, piemēram, Trimdas darbība Brīvās Eiropas Komitejas ietvaros.³⁶¹

Bez baltiešu savstarpējās sadarbības organizācijām jāatzīmē arī liels skaits dažādu vairāk vai mazāk politiska rakstura latviešu Trimdas organizāciju, kuras parasti autonomi darbojās kādā pilsētā vai reģionā. To darbības laiks bija bieži vien īslaicīgs vai pastāvēšana – nenoteikta un bieži vien arī oficiāli neregistrēta.

2.3. Politiskās darbības aizsākumi

2.3.1. Politiskās darbības aizsākumi DP nometnēs un mītņos zemēs

Pirmie politiskie protesti no latviešu bēgļu puses pret Latvijas Republikas palikšanu PSRS sastāvā pēc kara beigām un aicinājumi atjaunot Baltijas valstu neatkarību uzsākās jau drīz pēc kara beigām. Jau 1945. gada 25. maijā latviešu, lietuviešu un igauņu bēgļi nosūtīja vēstuli Hāgenovas apriņķa militārajai pārvaldei, skaidrojot Baltijas valstu aneksijas un došanās bēgļu gaitās apstākļus un lūdzot piešķirt bēgļiem politisko emigrantu statusu un tam atbilstošu starptautisku aizsardzību.³⁶² 1946. gada 9. februārī Frohofenas latviešu kolonijas

³⁵⁷ Ko darīs Baltiešu pasaules centrs? *Austrālijas Latvietis*, 25.01.1973.

³⁵⁸ Skaidra valoda. *Austrālijas Latvietis*, 20.09.1974., 1. lpp.

³⁵⁹ Sīkāk sk. nodaļu 5.1.2. Austrālijas un Jaunzēlandes lēmums *de jure* atzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS.

³⁶⁰ Turpinās liels darbs ar izcilu atsaucību. HELLP aktivitāte Tasmānijā. *Austrālijas Latvietis*, 06.12.1974., nr. 1256.

³⁶¹ Sk. nodaļu 4.1. Latviešu Trimdas darbība Brīvās Eiropas komitejas ietvaros.

³⁶² Latviešu, lietuviešu un igauņu bēgļu vēstule Hagenovas apriņķa militārajai pārvaldei. 25.05.1945. *LNA LVA*, 2335. f., 1. apr., 2. l., 58. lp.

locekļi sagatavoja ASV delegātei ANO pilnsapulcē Londonā Eleonorai Rūzveltai adresētu vēstuli, kurā lūdza nepieļaut Latvijas Republikas atzīšanu par Padomju Savienības sastāvdaļu un lūdza Rūzvelta kundzi “pilni ticības starptautiskiem taisnības principiem un lielajai Amerikas demokrātijai, uzņemties rūpes par mums, lai tiktu izlabota mums nodarītā netaisnība un mēs latvieši varētu atgriezties savā tēvzemē, bet tikai brīvā, patstāvīgā suverēnā demokrātiskā Latvijā.”³⁶³

Saglabājušās ziņas par atsevišķām nometnēs notikušām protesta demonstrācijām un mītiņiem. Tādi notika gan tikai ar baltiešu piedalīšanos, gan arī daudz plašākā mērogā. Piemēram, 1949. gada 15. maijā Zufenhausenas ukraiņu nometnē tika plānota plaša protesta demonstrācija “pret baznīcu vajāšanām, deportācijām un necilvēcībām aiz dzelzs priekškara”, kurā piedalījās Štutgartes apkārtnes armēņu, igauņu, latviešu, lietuviešu, ukraiņu, čehu, baltkrievu un ungāru bēgļi.³⁶⁴

Demonstrāciju laikā tikušas pieņemtas arī politiskas rezolūcijas un memorandi. Piemēram, 1949. gada jūnijā vairākās nometnēs notika sanāksmes un pasākumi, veltīti deportāciju piemiņas dienai. 1949. gada 11. jūnijā ap 3700 igauņu, latviešu, lietuviešu un ukraiņu pulcējās protesta demonstrācijai Hanavas nometnē un pieņēma divu lapaspušu garu rezolūciju. Rezolūcija poētiskā un emocionālā valodā aprakstīja boļševiku pakļautībā esošo tautu ciešanas un izciestos pārdarījumus, pieminēja 1941. gada deportācijas, apsūdzēja diktatoru Staļinu un tam pakļautos boļševikus un NKVD genocīdā, cilvēktiesību un starptautisko tiesību normu pārkāpumā un aicināja “atjaunot brīvību un neatkarību tām Eiropas un Āzijas tautām, kuras pašlaik atrodas boļševiku pakļautībā un okupācijā”.³⁶⁵ Arī DP nometnē “Valka” netālu no Nirnbergas 1949. gada 14. jūnijā notika protesta demonstrācija, pieminot 1941. gada deportācijas, un tajā tika pieņemts protesta memorands. Memorands apraksta deportācijas un padomju “koncentrācijas nometnēs” nodarītās zvērības kā tālu pārspējošas Buhenveldes un Aušvices nometnēs nodarītos briesmu darbus; tā apraksta baltiešu bēgļu skaitu, izkaisīto stāvokli un izmisumu attiecībā uz neiespējamību atgriezties dzimtenē. Rezolūcijas noslēgumā tās autori izsaka cerību rietumu demokrātijai morālajās kvalitātēs: “Lai arī mums ir bijis jāiziet cauri dažādiem sarūgtinājumiem, mēs neesam zaudējuši savu ticību un cerību uz lielajām demokrātijām. Mēs esam droši, ka viņu taisnīguma apziņa pasargās mūs no turpmākiem sarūgtinājumiem. Mūsu upuri apelē pēc

---

³⁶³ Vēstules E. Rūzveltai uzmetums. 09.02.1946. *LNA LVA*, 2335. f., 1. apr., 55. l., 49. lp.

³⁶⁴ H. Rituma vēstule A. Lambergam. 10.05.1949. Turpat, 225. l., 57. lp.

³⁶⁵ Resolution adopted on June 11th 1949 at Hanau/on Main. Turpat, 70. lp.

palīdzības pie pasaules sirdsapziņas.”³⁶⁶

Abi minētie dokumenti ir klasiski DP nometņu laika agrīno politisko dokumentu paraugi gan pēc to stila, gan argumentācijas un satura. Nometnēs radītajiem agrīnajiem politiskajiem dokumentiem ir raksturīgs ļoti emocionāls, izpušķots un aprakstošs valodas stils. Izmantotā argumentācija ir morālas dabas: dokumentu autori apraksta Baltijas valstīm nodarīto vēsturisko netaisnību, detalizēti un emocionāli aizkustinoši runā par tautas kā tādās un personīgajiem pārdzīvojumiem un traģēdijām. Galvenais arguments nepieciešamībai atjaunot Baltijas valstu neatkarību ir morāla nepieciešamība, apelācija pie taisnīguma principa – labot nodarīto netaisnību. Bieži vien nometņu pārvaldēm vai amatpersonām adresētajos dokumentos, kas saturēja konkrētas, praktiskas prasības uzlabot bēgļu stāvokli tādā vai citādā veidā, bija iekļauta arī prasība atjaunot brīvu, neatkarīgu Latviju.

Viens no jautājumiem, kas daļai latviešu bēgļu četrdesmito gadu otrajā pusē bija praktiski ļoti svarīgs un vienlaikus arī saturēja politiskus elementus, bija latviešu leģiona jautājuma izgaismošana. Tā praktiskā nozīme attiecās vispirms uz Vācijas okupācijas varu attieksmi pret sagūstītajiem latviešu karavīriem: neizdošanu Padomju Savienībai un atbrīvošanu no gūstekņu nometnēm, bēgļu statusa un ar to saistītās apgādes un palīdzības piešķiršanu un vēlāk – iespējām bijušajiem karavīriem iegūt atļauju izceļot uz vēlamajām mītnes zemēm.³⁶⁷ Tomēr tajā pašā laikā šis jautājums bija nesaraujami saistīts ar politiskajām prasībām un Latvijas vēstures notikumu izskaidrošanu un baltiešiem pieņemamas attieksmes veidošanu rietumu valstīs pret šiem notikumiem. Šajā procesā aktīvi iesaistījās gan Latvijas Republikas diplomāti, gan arī bēgļu organizācijas – LCP, Latvijas Sarkanais krusts u.c.

Darbību bēgļu nometnēs ar dažādiem panākumiem mēģināja uzsākt arī pirmās tīri politiskiem mērķiem dibinātās organizācijas, kā, piemēram, Latvijas Nacionālā padome. Savās deklarācijas un darbības plānos LNP jau savā darbības sākumā bija iezīmējuši praktiski visus tos galvenos darbības virzienus un paņēmienus, kas vēlākajos gados bija raksturīgi latviešu organizācijām visās mītnes zemēs un tika plaši pielietoti Latvijas Republikas neatkarības idejas saglabāšanai ārpus Latvijas padomju okupācijas periodā. LNP pirmajā pilnsapulcē noformulētie darba uzdevumi LNP prezidijam paredzēja izstrādāt un novirzīt pēc piederības: vēstījumu dzimtenei, uzsaukumu bēgļiem, memorandu par Latvijas stāvokli un iesniegt to “mūsu centieniem atbilstošās organizācijās draudzīgās valstīs” un ANO

---

³⁶⁶ Memorandum accepted on the fourteenth of June 1949 at the protest manifestation of the Baltic states nations (Estonia, Latvia, Lithuania) residing at the DP camp Valka, near Nurnberg, Germany. *LNA LVA*, 2176. f., 1.v apr., 299. l., 156.–157. lp.

³⁶⁷ Sīkāk par karavīru jautājuma risināšanu sk. piemēram: Hāzners V. (red.). *Laiks, telpa, ļaudis*, 251.–302. lpp.

pilnsapulcei.³⁶⁸ Šie darba uzdevumi būtībā aptvēra visus galvenos politiskās darbības virzienus, proti: mēģinājumi morāli atbalstīt Latvijas neatkarības idejas saglabāšanos pašā Latvijā, nosūtot (vai vēlākajos gados – noraidot ar radio palīdzību) informāciju uz Latviju; rūpēties par latviskuma un Latvijas neatkarības idejas saglabāšanu pašu latviešu bēgļu vidū; veikt politiskā lobija darbu mītnes zemēs un starptautiskās organizācijās, iepazīstinot tās ar Baltijas valstu situāciju un meklējot atbalstu tās risināšanai.

Tomēr praktiski LNP visveiksmīgāk darbojās ar politiskajām lietām nesaistītajos jautājumos: latviešu bibliotēku komplektēšanā, sakaru uzturēšanā ar citu tautu bēgļu organizācijām u.tml.³⁶⁹ LNP Prezidija attieksme, izteikumi un rīcība liecina, ka viņi uzskatīja LNP nevis tik daudz par organizāciju, kas izveidota politiskās darbības īstenošanai ar mērķi mēģināt panākt Latvijas Republikas atjaunošanu, bet gan drīzāk par kaut ko līdzīgu valdībai Trimdā, koordinācijas centru visu latviešu bēgļu politiskās darbības vadīšanai.³⁷⁰ Šādu lomu LNP nebija spējīga veikt, kas 1950. gadā bija jau vispārīgi skaidrs Trimdas sabiedrībā.³⁷¹

Organizāciju efektīvāku un koordinētāku vispārīgu politisku darbību sākuma periodā bieži vien traucēja šādas savstarpējās nesaskaņas un reālajos apstākļos nepamatotas ambīcijas kā LNP gadījumā. Šajā periodā vēlākā Trimdas organizatoriskā un arī iekšējā autoritātes struktūra vēl nebija izveidojusies, bet vienlaikus nozīmi jau bija zaudējušas Latvijas valstī pastāvējušās varas struktūras un dažādus amatus pavadošā autoritāte bieži vien jaunajos apstākļos vairs nebija uzturama. Nometnēs noritēja ļoti aktīvs Trimdas kā grupas jauno iekšējo sociālo struktūru veidošanās process, kam bija raksturīgas izteiktas nesaskaņas un konkurence starp dažādiem spēkiem.

Viens no Baltijas valstīm svarīgiem notikumiem šajā laikā, kurš dabīgi pievērsa sev latviešu bēgļu organizāciju un Latvijas diplomātiskā dienesta uzmanību, bija Parīzes miera konference 1946. gadā. Latvijas Centrālā Padome nosūtīja memorandu Lielbritānijas Ārlietu ministram E. Bevinam, lūdzot Parīzes miera konferencē “atteikt Padomju Savienības prasībām pret Baltijas valstīm un pieprasīt tūlītēju padomju okupācijas pārtraukšanu Baltijas valstīs un neatkarīgas Latvijas atjaunošanu uz 1922. gada Latvijas konstitūcijas pamata.”³⁷² Līdzīgus aicinājumus atsevišķi aktīvistu un organizācijas piesūtīja Lielbritānijas un citu valstu

³⁶⁸ LNA LVA, 2335. f., 1. apr., 5. l., 12. lp.

³⁶⁹ Beķere K. Latviešu Nacionālās padomes politiskā darbība (1948–1951). *Vēsture: Avoti un cilvēki. Sources and People*, XXII. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2019.

³⁷⁰ LNA LVA, 2335. f., 1. apr., 8. l., 3.–5. lp.

³⁷¹ No pagātnes uz nākotni. *Laiks*, 30.12.1950.

³⁷² Latvijas Centrālās padomes rezolūcija. 13.04.1946. *Lielbritānijas Nacionālais arhīvs*, FO 371/55972.

Ārlietu ministrijām arī saistībā ar ārlietu ministru sanākumi Maskavā 1947. gadā.³⁷³ Šīs konferences laikā, lai pievērstu lielvalstu uzmanību Baltijas valstu jautājumam, baltieši Oldenburgas rajona bēgļu noietnēs īstenoja vienas dienas badastreiku. Daudzas no noietnēm arī nosūtīja britu okupācijas zonas vadītājam deklarācijas, kurās uzsvēra nepieciešamību ievērot arī mazo valstu tiesības uz brīvību un suverenitāti.³⁷⁴

Arī mītnes zemēs pirmās politiskās akcijas norisinājās vēl pirms vispārīga organizāciju tīkla izveidošanas 1950-to gadu sākumā, kas noslēdza šo agrīnās darbības posmu. Viena no lielākajām šādām agrīnajām politiskajām akcijām bija saskaņota vēstuļu sūtīšana sakarā ar PSRS okupācijas karaspēka ienākšanas Baltijas valstīs 10. gadadienu 1950. gada jūnijā. Akcijas iniciators bija Latviešu Nacionālais fonds (LNF) Zviedrijā sadarbībā ar LCP un LNP³⁷⁵, kurš aicināja visus latviešus Vācijas bēgļu noietnēs un mītnes zemēs nosūtīt vēstules pasaules ietekmīgāko valstu vadītājiem: ASV prezidentam H. Trumenam un Valsts sekretāram D. Ečesonam, Lielbritānijas premjeram K. Etlījam un konservatīvās partijas līderim V. Čērčilam un citiem valstsvīriem pēc attiecīgās zemes latviešu organizāciju ieskata. Vēstules latvieši bija aicināti rakstīt angļu vai kādā citā piemērotā svešvalodā, bet sliktākajā gadījumā – kaut vai latviski. Saturiski vēstulēm bija jāatspoguļo pirms 10 gadiem Latvijas valstij nodarītā netaisnība un jāizsaka prasība pēc Latvijas brīvības atjaunošanas.³⁷⁶ Lai atvieglotu vēstuļu sastādīšanu svešvalodās, kā arī visas akcijas sekmīgākai koordinēšanai, LNF izdeva speciālu brošūru, kurā bija ievietoti vēstuļu paraugi un vispārīgi norādījumi vēstuļu sastādīšanai un adresēšanai. Brošūru plaši izplatīja, tai skaitā laikraksts “Latvija” to nosūtīja visiem saviem abonentiem. Akcijas finansēšanai LNF izplatīja propagandas pastmarku, kuru aicināja iegādāties visus latviešus, lai tādējādi atbalstītu akcijas norisi.³⁷⁷

Vēstuļu akcijas rezultātā izsūtīto vēstuļu kopējo skaitu aprēķināt nav iespējams un akcijas apjomus iespējams aplēst tikai aptuveni. BBC raidītājs, ziņojot par šo akciju, vēstuļu skaitu aplēsa uz 45 000³⁷⁸, kas gan visticamāk uzskatāms par pārspīlējumu. Amerikas Balss aplēsa vēstuļu skaitu uz 20 000, šis skaitlis varētu būt tuvāk patiesībai.³⁷⁹ Zināms, ka, piemēram, Vācijas Ziemeļreinas–Vestfālenes apgabalā dzīvojošie apmēram 2300 latvieši

---

³⁷³ Piemēram, F. Cielēna vēstule Lielbritānijas premjerministram K. Etlījam. 01.03.1947. *Lielbritānijas Nacionālais arhīvs*, FCO 371.N2823/170/59.

³⁷⁴ Zunda A., Feldmanis I. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. Baltijas jautājums 1940–1988*. Rīga: Jumava, [b.g.n.], 61.–62. lpp.

³⁷⁵ Jāatzīmē, ka LNP skeptiski attiecās pret šīs akcijas rīkošanu un principā tajā neiesaistījās. Sīkāk sk.: Beķere K. Latviešu Nacionālās padomes politiskā darbība (1948–1951), 32. lpp.

³⁷⁶ Latvijas okupācijas gadadienai pacelsim visi savu balsi. *Latvija*, 20.05.1950.

³⁷⁷ Nekavējoties jāsāk vēstuļu akcija. *Turpat*, 07.06.1950.

³⁷⁸ 17. jūnija vēstuļu akcijas atbalsis. *Turpat*, 15.07.1950.

³⁷⁹ Vēstuļu akcija noslēgusies. *Latvju Vārds*, 06.07.1950.

kopumā nosūtījuši 734 vēstules: ASV prezidentam H. Trumenam – 475 vēstules, Lielbritānijas politiķim V. Čērčilam – 68, ASV Valsts sekretāram D. Ečesonam – 67, ASV vice-prezidentam Dž. Dallesam – 28, Lielbritānijas premjeram K. Etlijam un Francijas prezidentam V. Oriolam – pa 19 utt.³⁸⁰ Eitīnas nometnē dzīvojošie latvieši nosūtījuši 120 vēstuļu.³⁸¹ Ir arī zināms, ka vairāk nekā 150 no visas pasaules šīs akcijas ietvaros sūtītu Francijas prezidentam Vensānam Oriolam adresētu vēstuļu ir saglabājis Francijas Ārlietu ministrijas arhīvā.³⁸² Tā kā galvenie akcijas adresāti bija ASV un Lielbritānijas augstākās amatpersonas, kā to skaidri norāda arī Ziemeļreinas–Vestfālenes apgabala latviešu nosūtīto vēstuļu dalījums, tad tiem nosūtītās vēstules visticamāk bija vairāki tūkstoši katram.

Vēstuļu autori saņēma arī formālas atbildes no ASV, Austrālijas, Lielbritānijas u.c. amatpersonām, kam vēstules tika piesūtītas. Vinstona Čērčila atbildi latviešiem publicēja arī angļu galvenie laikraksti *The Times*, *Daily Telegraph* un *Daily Mail*.³⁸³ Uz LNF priekšsēdētāja V. Ģintera sūtīto vēstuli ASV prezidentam H. Trumenam³⁸⁴ atbildēja ASV vēstniecība Stokholmā.³⁸⁵ Tāpat šī vēstuļu akcija guva ievērojamu pasaules preses uzmanību, to vairākas reizes minēja BBC, Zviedrijas un ASV laikraksti.

Ir arī likumsakarīgi, ka šīs pirmās lielās, praktiski pa visu pasauli koordinētās Trimdas politiskās akcijas īstenošanas iniciatori bija Zviedrijas latvieši. Neskatoties uz Zviedrijas divdomīgo nostāju Baltijas valstu inkorporācijas atzīšanas jautājumā un leģionāru izdošanu, Zviedrijas latvieši salīdzinoši ar citām mītnes zemēm agri dibināja organizācijas un uzsāka politiskās akcijas. Tas izskaidrojams ar faktu, ka Zviedrijā lielākā daļa latviešu arī ieceļoja ātrāk kā citās mītnes zemēs – vēl kara laikā nepastarpināti no Latvijas ar laivām, nepiedzīvojot vairākus gadus ilgušo DP nometņu periodu.

Agriņajam politiskās darbības periodam ir raksturīga politisko prasību cieša kopesība ar praktiskām un tūlītēji risināmām problēmām, tādām kā bēgļu stāvokļa atvieglināšana un politiskā statusa noskaidrošana, leģionāru statusa izgaismošana, izceļošanas iespēju panākšana. Visas šīs bēgļu situācijas problēmas tieši vai netieši bija saistītas ar Latvijas valsts zaudējumu un mēģinot panākt to risinājumu, lielākā vai mazākā mērā latviešu bēgļi prasīja

---

³⁸⁰ Nometņu dzīve. *Latvija*, 12.08.1950.

³⁸¹ Nometņu dzīve. Turpat, 28.06.1950.

³⁸² Vēstuļu oriģināli Francijas Ārlietu ministrijas arhīvā: MAE, EU-Europe, URSS 1949–1955, vol. 130, *Pays Baltes. Motions et pétitions*. Sīkāk sk.: Deksnis E. B., Beķere K. Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības uzturēšanā 1945–1991. *Akadēmiskie raksti 4 sējumos "Latvieši un Latvija"*. III sēj.: Jundzis T., Zemītis G. *Atjaunotā Latvijas valsts*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 78. lpp.

³⁸³ *Latvju Vārds*, 10.08.1950.

³⁸⁴ LNF valdes priekšsēdētāja V. Ģintera vēstules H. Trumenam noraksts latviešu valodā. *LNA LVA*, 2335. f., 1. apr., 226. l., 5.–7. lp.

³⁸⁵ Trumena atbilde brīvajiem latviešiem. *Latvju Vārds*, 06.07.1950.

arī galvenās cēloņproblēmas – Baltijas valstu neatkarības zaudējuma – risināšanu. Politiskajiem iesniegumiem šajā periodā raksturīga ļoti emocionāla valoda, kā arī emocijās, taisnīguma un morāles kategorijās balstīta argumentācija. Tajos izpaužas nevis politiska argumentācija, bet gan bēgļu pārdzīvotās sāpes, izmisums un visam pāri – milzīga pārestības un nodarītas netaisnības sajūta. Protams, ir ļoti apšaubāmi, vai tādiem argumentiem bija kāds svars un nozīme rietumu lielvaru politiskajā sistēmā pēc Otrā pasaules kara. Tomēr tas nemaina faktu, ka jau nometņu laikā notika mēģinājumi ar politiskā lobija – vēstuļu, petīciju, memorandu u. tml. palīdzību ja ne panākt Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu, tad vismaz pievērst lielvaru uzmanību šādas problēmas eksistēšanai. Masveida akcijas katrā ziņā panāca rietumu lielvalstu līderu uzmanību un Baltijas valstu problēmas apzināšanos šo līderu administrācijās un attiecīgajās valsts pārvaldes struktūrās.

2.3.2. Attiecības ar Latvijas Republikas diplomātisko dienestu

Pēc Otrā pasaules kara ārpus Latvijas atradās ne vien bēgļi, bet arī daļa no Latvijas Republikas diplomātiskā dienesta. Otrā pasaules kara beigās pasaulē darbojās četras no pirmskara divpadsmit Latvijas sūtniecībām: Lielbritānijā (Londonā), ASV (Vašingtonā), Argentīnā (Buenosairesā; sūtnis akreditēts arī Brazīlijā) un pastāvīgā delegācija Tautu savienībā Šveicē (Ženēvā); darbu turpināja arī lielāks skaits konsulu un goda konsulu³⁸⁶. Pārējās sūtniecības kara laikā bija tikušas slēgtas, tai skaitā daļai sūtņu pakļaujoties PSRS prasībām un nododot sūtniecības PSRS. Arī no atlikušajām sūtniecībām tikai Lielbritānijā un ASV esošās darbojās ilgstoši.

Diplomātu iespējas turpināt darbu ārvalstīs, neskatoties uz *de facto* Latvijas valsts likvidāciju, balstījās uz Latvijas Ministru Kabineta 1940. gada 17. maijā izdotajām ārkārtas pilnvarām Latvijas sūtnim Londonā Kārlim Zariņam. Pilnvaras deva K. Zariņam tiesības aizstāvēt Latvijas intereses visās valstīs (izņemot Igaunijā, Lietuvā, Somijā, Zviedrijā, Vācijā un Padomju Savienībā); izdot saistošus rīkojumus visām Latvijas misijām (izņemot minētajās valstīs); rīkoties ar valsts līdzekļiem, attiecīgo misiju rīcībā esošo kustamo un nekustamo mantu; uz laiku atcelt no amata sūtņus, kā arī atcelt no amata vai pārvietot visus citus misiju darbiniekus; likvidēt pārstāvniecības, izņemot sūtniecību ASV; iecelt delegātus sapulcēm un konferencēm un ārkārtējos apstākļos nodot šo pilnvaru sūtnim ASV A. Bīlmanim.³⁸⁷

Protams, diplomātisko pārstāvniecību iespējas darboties katrā konkrētā valstī bija arī

³⁸⁶ Sk.: K. Zariņa vēstule Lielbritānijas ārlietu departamentam, 09.12.1946. *Lielbritānijas Nacionālais arhīvs*, FCO 371.112.

³⁸⁷ Plašāk par ārkārtas pilnvarām sk.: Lerhis A. Latvijas valdības 1940. gada 17. maija pilnvaru jautājums. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2001, 1, 48.–79. lpp.

tieši atkarīgas no uzņemošās valsts attieksmes pret jautājumu, vai Baltijas valstis turpina eksistēt no tiesiskā viedokļa jeb *de jure*,³⁸⁸ un tas attiecīgi atšķirās dažādās valstīs. Vislabākajā situācijā bija Latvijas sūtniecība ASV, jo ASV neatzina Baltijas valstu inkorporāciju Padomju Savienībā ne *de jure*, ne arī *de facto* un joprojām atzina diplomātu tiesības pilnā mērā pārstāvēt Latvijas intereses. Diplomātiskā dienesta darbības turpināšanās ASV bija vienlaikus gan neatzīšanas politikas simbols, gan tās apliecinājums. Teorētiskās neatzīšanas doktrīnas simboliska iemiestošana praksē bija principiāli svarīgs diplomātiskā dienesta uzdevums.

Pēc K. Zariņa nāves 1963. gadā ASV pārstāvniecība kļuva arī no Latvijas diplomātiskā dienesta iekšējās hierarhijas viedokļa galvenā, ASV pārstāvniecības vadītājam A. Spekkem uzņemoties visa Latvijas Republikas diplomātiskā dienesta vadību, kas palika ASV sūtniecības rokās līdz pat neatkarības atjaunošanai. Tāpat pārstāvniecības ASV nozīmi pastiprināja fakts, ka caur to no ASV noguldītajiem Latvijas valsts finanšu līdzekļiem tika finansēta ne vien ASV sūtniecības, bet arī visa Latvijas diplomātiskā un konsulārā tīkla darbība.

Svarīgs priekšnoteikums Latvijas sūtniecības ASV un visa diplomātisko pārstāvniecību tīkla pastāvēšanai bija nepieciešamo finanšu līdzekļu esamība. 1940. gadā sūtnim Zariņam izdotajās ārkārtas pilnvarās, kuras acīmredzami bija domātas tikai īsāka kritiska laika perioda pārvarēšanai, sūtniecībām tika ļauts rīkoties tikai ar to rīcībā esošajām salīdzinoši nelielajām naudas summām, bet nebija paredzēti ilgtermiņa risinājumi. Tāpēc jau kara gados sūtniecībām nācās risināt jautājumu par finansēm savas pamatdarbības nodrošināšanai. Gan Lielbritānija, gan ASV jau kara laikā sāka atvēlēt nelielas summas no Latvijas valstij piederošajiem šajās valstīs noguldītajiem – un pēc Latvijas okupācijas bloķētajiem – finanšu līdzekļiem sūtniecību darbam pašu nepieciešamāko izdevumu segšanai. Lielbritānija jau sākotnēji atvēlēja līdzekļus tikai to diplomātu darbības nodrošināšanai, kuri darbojās pašā Lielbritānijā. Sākot ar 1959. gadu Lielbritānijas valdība pakāpeniski plānoja subsīdiju pārtraukšanu. Izstrādātais plāns paredzēja sākt samazināt subsīdijas no 1961. gada janvāra un pilnībā pārtraukt izmaksas četru gadu laikā.³⁸⁹ Tādējādi pēc 1961. gada atbildība par visa diplomātiskā dienesta finansēšanu bija sūtniecības ASV rokās.³⁹⁰

Latvijas sūtniecības ASV budžets veidojās galvenokārt no ASV noguldīto Latvijas valsts līdzekļu procentiem, kurus katru gadu noteiktā apjomā sūtniecībai apstiprināja ASV

³⁸⁸ Sk. nodaļu 5.1. Baltijas valstu inkorporācijas PSRS *de jure* neatzīšanas politikas uzturēšana.

³⁸⁹ Zunda A., Feldmanis I. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā*, 139.–141. lpp.

³⁹⁰ Sk. K. Zariņa saraksti šajā jautājumā. *LNA LVA*, 2263. f., 1. apr., 152. l.

valsts departaments. Papildus tam sūtniecības budžetu papildināja nelieli ieņēmumi no konsulārās darbības. Sūtniecība ASV savā no Latvijas noguldījumu līdzekļiem saņemamajā gada budžetā paredzēja ne tikai līdzekļus pašas sūtniecības darbam, bet arī praktiski visu Latvijas diplomātisko pārstāvniecību un konsulātu pastāvēšanai. Piemēram, 1960. gadā caur sūtniecību ASV līdzekļus saņēma pārstāvniecība Brazīlijā, diplomātiskie pārstāvji Spānijā, Šveicē, konsulāts Monreālā (Kanādā), pārstāvji Francijā, Itālijā, Vācijā, Zviedrijā, Beļģijā un Nīderlandē, kā arī sūtniecība Londonā. Budžetā nelielas summas bija paredzētas pabalstiem ASV un Eiropā dzīvojošiem latviešiem, kā arī pabalstus saņēma sūtņu Bīlmaņa un Feldmaņa atraītnes un Austrālijā dzīvojošā bijušā Latvijas prezidenta Alberta Kvieša atraītnē.³⁹¹

Visu Latvijas diplomātisko pārstāvniecību tīklu finansējošais sūtniecības ASV budžets ilgākā laika periodā mainījās maz, pieaugot no 157 tūkstošiem dolāru 1959. gadā līdz 168 tūkstošiem 1967. gadā.³⁹² Attiecīgi, dzīves dārdzībai ar katru gadu pieaugot, sūtniecību rīcībā esošais budžets, kurš bija “izdzīvošanas” budžets jau 1950-to gadu sākumā, ar katru gadu spēja segt aizvien mazāk vajadzību. Viens no sāpīgiem jautājumiem bija darbinieku algas. 1955. gadā K. Zariņš atzīmēja, ka Londonas sūtniecībā darbinieki joprojām saņemot 1945. gadā noteiktās algas, lai arī dzīves dārdzība desmit gadu laikā augusi vairākkārtīgi.³⁹³ Vēl pēc laika, 1963. gadā sūtnis bija spiests vēlreiz konstatēt to pašu – dzīves dārdzībai pieaugot trīskārtīgi, algas sūtniecības darbiniekiem palikušas iepriekšējās un jau ir zemākas kā ASV mazkvalificētiem apkalpotājiem.³⁹⁴ Līdzīga situācija bija arī pašā sūtniecībā ASV, īpaši 60. gadu sākumā, kad dažu gadu laikā tai bija jāpārņem arī visa Londonas sūtniecības finansēšana.³⁹⁵ Finansiālā ziņā sūtniecības ASV un visu Latvijas diplomātu darbs Trimdā bija nemitīga cīņa par izdzīvošanu.

ASV Valsts departaments arī rūpīgi sekoja katrai budžeta pozīcijai un nepiekāpīgi uzsvēra, ka Baltijas valstu iesaldētos līdzekļus iespējams izmantot strikti tikai pašu nepieciešamāko diplomātisko pārstāvniecību funkciju finansēšanai. Pretējā gadījumā Valsts departaments varētu būt spiests pakļauties politiskam spiedienam izmantot iesaldētos līdzekļus ASV pilsoņu finansiālo prasību pret Baltijas valstīm segšanai.³⁹⁶ Ikgadējā budžeta sagatavošana un saskaņošana prasīja no diplomātiem intensīvu darbu bieži vien vairāku

³⁹¹ Budget of the Latvian Legation in Washington for 1960. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 4880. l., 18. lp.

³⁹² Turpat, 4880. l.

³⁹³ K. Zariņa vēstule A. Spekkem, 1955. gada 2. septembris. *LNA LVA*, 2263. f., 1. apr., 152. l., 47. lp.

³⁹⁴ K. Zariņa vēstule A. Spekkem, 1963. gada 21. janvāris. Turpat, 63. lp.

³⁹⁵ A. Spekkes vēstule K. Zariņam, 1963. gada 24. janvāris. Turpat, 67. lp.

³⁹⁶ US Department of State, memorandum for the file. March 27, 1956. *NARA*, RG59, 1955–59 Central Decimal file, 601.600 11/3-2756.

mēnešu garumā.³⁹⁷ Sūtniecības darbinieku sastāvs arī bija neliels. ASV sūtniecībā strādāja 6 darbinieki (vēlākajos gados mazāk): sūtniecības vadītājs pilnvarotā lietveža rangā, padomnieks, galvenais ierēdnis (*chief clerk*), arhivists un divi zemāka ranga ierēdņi (*clerk*). Pēc vajadzības atsevišķi tika algots arī jurists³⁹⁸. Tādējādi gan no budžeta, gan cilvēkresursu viedokļa sūtniecības ASV līdzekļi bija visai ierobežoti. Nedaudz brīvākā situācijā līdz 1961. gadam, kad subsīdijas sāka samazināt Lielbritānijas valdība, bija Latvijas sūtniecība Lielbritānijā.

Neapšaubāmi gan Trimdai, gan arī diplomātiskajam dienestam bija viens un tas pats mērķis – panākt, vai vismaz veicināt Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Tomēr iespējas un metodes, ar kādām katrs no šiem abiem latviešu spēkiem ārpus okupētās Latvijas varēja rīkoties šī mērķa sasniegšanai, atšķīrās. Šīs atšķirības gan iespaidoja abu spēku savstarpējās attiecības, gan arī diezgan skaidri nodalīja abu spēku darbības sfēras Latvijas neatkarības idejas uzturēšanas laukā.

Periodā uzreiz pēc Otrā pasaules kara, kamēr vairums latviešu bēgļu atradās DP nometnēs un kamēr noritēja to izceļošana uz pastāvīgām mītnes zemēm un iekārtošanās tajās, diplomātu aktivitātes un iesaiste bēgļiem aktuālu jautājumu risināšanā bija ļoti nozīmīga. Piemēram, lielā mērā tieši J. Feldmanim jāpateicas par Amerikas latviešu apvienības dibināšanu.³⁹⁹

Diplomātiskais dienests piedalījās arī pie pirmo tieša politiskas sadarbības rakstura kontaktu veidošanas starp Trimdu un ASV Valsts departamentu, proti, ieteica Valsts departamentam potenciālos kandidātus latviešu paneļa (un attiecīgi vēlāk Komitejas Latvijas Brīvībai) izveidei Brīvās Eiropas komitejas ietvaros.⁴⁰⁰ Pēc šī sākotnējā aktīvā darbības perioda, diplomātiskais dienests šķietami zaudēja savu aktivitāti. Lai arī J. Feldmanis ļoti aktīvi darbojās, palīdzot nodibināt ALA, pēc tās dibināšanas viņš paziņoja, ka tālākajā tās darbā aktīvi piedalīties nevarēs.⁴⁰¹ Šāda norobežošanās saistāma ar pašu diplomātu statusu un tā uzliktajiem ierobežojumiem. 1961. gadā pieņemtā Vīnes konvencija (un arī pirms tam pastāvošās diplomātisko darbību regulējošās starptautisko tiesību normas) aizliedza diplomātiem iejaukties uzņemošās valsts iekšējās lietās. Diplomāti varēja brīvi piedalīties

---

³⁹⁷ Par budžeta veidošanu un saskaņošanu sīkāk sk.: Beķere K. Diplomātiskais dienests trimdā: Latvijas neatkarības uzturētāji un starptautiskie izaicinājumi. *Latvijas ārlietu simtgade. Darbi un personības*. Rīga: Latvijas ārpolitikas institūts, 2017, 119.–134. lpp.

³⁹⁸ Sk.: *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 4880. l.

³⁹⁹ Lejiņš P. Sūtņis Jūlijs Feldmans un Amerikas latviešu apvienība. *Jūlijs Feldmans*. [Grand Haven, MI: Apgāda VAIDAVA spiestuve, 1963], 11.–18. lpp.

⁴⁰⁰ Sk. nodaļu 4.1. Latviešu Trimdas darbība Brīvās Eiropas komitejas ietvaros.

⁴⁰¹ Krūmiņa M. Amerikas latviešu apvienības (ALA) dibināšanas un darbības apskats 1950.–60. gados. *Latvijas Vēsture*, 2007, 4 (68), 29. lpp.

dažādās latviešu kultūras un etniskās identitātes saglabāšanas organizācijās, ko savu iespēju robežās tie Trimdas laikā arī darīja. Bet jebkuras politiska rakstura darbības organizēšana bija diplomātiskajam statusam riskanta.

Izejot no šiem ierobežojumiem, kurus uzlika pati diplomātu stāvokļa specifika, un vēl vairāk – īpaši nestabilā un simboliski ļoti svarīgā baltiešu sūtniecību pastāvēšanas loma, skaidri nodalījās tās sfēras, kurās diplomāti varēja aktīvi piedalīties un to arī darīja. Diplomāti varēja savas valsts vārdā griezties ar paziņojumiem, protestiem un memorandiem pie savas uzņemošās valsts valdības un tādām starptautiskām organizācijām, kā piemēram, ANO – informējot par savām valstīm aktuālām lietām un izsakot iebildumus par kādu konkrētu notikumu vai rīcību, kas aizskāra Latvijas intereses. Bet diplomāti nedrīkstēja, pat ja pastāvošajos finansiālajos un cilvēkresursu apstākļos viņiem tāda iespēja būtu bijusi, aktīvi lobēt uzņemošās valsts, piemēram, ASV Kongresu vai Valsts departamentu, lai panāktu Latvijai labvēlīgus lēmumus. Nedrīkstēja arī aktīvi piedalīties latviešu – nu jau ASV pavalstnieku un ASV reģistrētās – politiskās organizācijās. Šādas darbības nepārprotami klasificētos kā iejaukšanās uzņemošās valsts iekšējās lietās un draudētu ar diplomātiskā statusa zaudējumu.

Savus ierobežotos resursus un darbību apzinājās arī paši diplomāti. Atskatoties uz sūtniecības darbību Trimdas pirmajā desmitgadē, sūtniecības ASV lietvedis A. Dinbergs raksta: “1948. gads bija lielu pārbaudījumu un saviļņojumu gads, jo 26. jūlijā nomira sūtnis Dr. A. Bīlmanis. (...) viņam aizejot, tas redzami atsaucās uz mūsu politisko darbu Amerikā. Par laimi var teikt, ka šajā laikā pasaules politiskā konjunktūra, un sevišķi Amerikas sabiedriskā doma, bija stipri ievirzījusies mums par labu, kamdēļ arī dabīgi, ka sūtniecības tālākā darbība arī attiecīgi pieskaņojās šiem jaunajiem apstākļiem un no līdzšinējās dedzīgās cīņas politikas ievirzīja savu darbību vairāk politiski-administratīvā gultnē.”⁴⁰²

Tomēr Trimdā ne visi izprata diplomātu īpašo stāvokli un šī stāvokļa uzliktos ierobežojumus, kā arī tīri praktisko līdzekļu – finanšu un cilvēkresursu – ierobežotos apjomus. Trimdas organizāciju un atsevišķu aktīvistu, pat atsevišķu bijušo diplomātu attieksme pret funkcijas joprojām pildošo diplomātisko dienestu bija nereti ļoti kritiska. Par kopējo Trimdas sabiedrības attieksmi pret diplomātisko dienestu un tā zemās aktivitātes apzināšanos liecina, piemēram, nesaskaņas un pretrunas attiecībā uz to, kā vērtēt Latvijas sūtniecības Londonā un sūtņa Kārļa Zariņa darbību. Plašākas publiskas debātes par šo jautājumu izcēlās 1958. gada 13.–14. septembrī LAK EC sesijā Stokholmā. Sesijas darba

---

⁴⁰² Dinbergs A. Latvijas sūtniecības darbs Vašingtonā. Tichovskis H. (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi*. [B.v.n.]: Astras apgāds, 25. lpp.

gaitā A. Kroders iesniedza rezolūciju, kuras būtība bija deklarēt, ka PBLA jāklūst par Trimdas politiskās darbības vadības centru. Rezolūcijas teksts aizsākās ar vārdiem “Atzīstot mūsu diplomātisko institūtu darbību par apsveicami apmierinošu...”.⁴⁰³ Pret šādu pozitīvu diplomātiskā dienesta vērtējumu debatēs ar asām runām uzstājās vispirms Ādolfs Šilde, un pēc viņa arī viens no LSDSP Trimdā redzamiem darbiniekiem Emīls Ogrīņš. Ā. Šilde kritizēja K. Zariņu nepiedalīšanos ACEN sēdēs un tamlīdzīgās starptautiskās sanāksmēs, sūtniecības pieeju attiecībā uz informatīvu darbu iepirkšanu vai finansiālu atbalstīšanu, kā arī kopumā nepietiekamu aktivitāti. E. Ogrīņš savukārt apzīmēja sūtni par “pilnīgi nespējīgu”⁴⁰⁴ un kopumā “lietoja aizskarošus izteicienus pret sūtni Zariņu.”⁴⁰⁵

Atklāta diplomātisko pārstāvniecību kritika no Trimdas atsevišķu redzamu darbinieku vai organizāciju puses bija neapšaubāmi saistīta ar zināmiem riskiem: tā veicināja šķelšanos un nesaskaņas Trimdas sabiedrībā kā tādā, kā arī grāva diplomātisko pārstāvniecību prestižu, eventuāli apdraudot to jau aprakstīto simbolisko statusu un atzīšanu no rietumvalstu puses. Par šiem argumentiem pēc Stokholmas sesijā izskanējušajiem pārmetumiem atgādināja Amerikas Latviešu apvienība, arī norādot, ka šādu pārmetumu “atreferēšana veikla, Latvijai naidīga propagandista rokās var izvērsties par ļoti efektīvu ieroci.”⁴⁰⁶ ALA arī izdevās nepieļaut līdzīga rakstura publiskas diplomātu kritikas izplatīšanos ASV.

Diplomātiem, īpaši K. Zariņam, kritizētāji pārmeta arī finanšu resursu nelietderīgu izmantošanu. Lai arī diplomātiem pieejamais finansējums un arī atalgojums bija, salīdzinoši ar diplomātu statusam pienācīgu, ļoti neliels, tomēr – salīdzinot ar Trimdas nacionālpolitisko darbu, kas lielākoties bija brīvprātīgs un netika apmaksāts vispār, īpaši Trimdas sākuma posmā, tad diplomātiem pieejamās summas tiešām varēja šķist ļoti lielas. Šādu salīdzinājumu kritiskos vārdos formulēja Ādolfs Šilde: “Darba nespējīgs cilvēks, kāds ir Kārlis Zariņš, varētu būt priecīgs, ja tam izmaksātu kā vecuma pensiju trešdaļu algas, t.i., nevis dol. 1200,— bet 400.—, jo arī tas nebūtu maz. Par atlikušo naudu varētu atalgot 2 līdz 3 jaunus, darba spējīgus cilvēkus ārējās informācijas un nacionālās kultūras darbā. Ko līdz runāt un lemt par plašu cīņas darbu, (...) ja tam nav naudas, bet mūsu sūtniecības vecu un nespējīgu darbinieku dēļ pārvērš par pašpalīdzības un valsts bērū kasi.”⁴⁰⁷ Jāatzīmē, ka zināmu neizpratni par

---

⁴⁰³ Latvijas Atjaunošanas Komitejas Eiropas centra sesija š.g. 13. un 14. septembrī Stokholmā. *Latvju Vārds*, 09.10.1958., 1. lpp.

⁴⁰⁴ Ā. Šildes vēstule P. Reinhardam. 25.09.1958. *LNA LVA*, 2176. f., 1.v apr., 537. l., lp. bez nr.

⁴⁰⁵ Latvijas Atjaunošanas Komitejas Eiropas centra sesija š.g. 13. un 14. septembrī Stokholmā. *Latvju Vārds*, 09.10.1958.

⁴⁰⁶ Nekaitēsim latviešu lietai. ALA atzinums Latvijas sūtniecību darba novērtēšanā. *Latvija Amerikā*, 25.10.1958.

⁴⁰⁷ Ā. Šildes vēstule A. Abakukam. 1958. gads. *LNA LVA*, 2176. f., 1.v apr., 537. l., lp. bez nr.

Lielbritānijas sūtniecības algotajiem salīdzinoši daudzajiem – sešiem darbiniekiem 1958. gadā iekšējā dokumentā izteica arī Lielbritānijas Ārlietu ministrijas Ziemeļu departamenta direktors R. Mensons.⁴⁰⁸

Tāpat kopumā diplomātiskajam dienestam tika pārņemta vāja aktivitāte, pasivitāte un iespēju neizmantošana. Tā, piemēram, 1960. gadā Fēlikss Cielēns publiskā referātā latviešu Trimdas auditorijai Zviedrijā asi kritizēja darbojošās diplomātiskās pārstāvniecības kā “nespējīgas iespaidīgi pasaules forumā iestāties par Latvijas atbrīvošanu” un norādot, ka cīņa par Baltijas valstu atbrīvošanu ir pirmām kārtām diplomātiska cīņa, jo nav cerību uz jaunu bruņotu konfliktu, tādēļ Baltiešu diplomātiem tajā būtu jābūt daudz aktīvākiem spēlētājiem.⁴⁰⁹ Atreferējot šī referāta norisi Trimdas laikrakstos, žurnālisti tā saturam veltīja kritiskus un nedaudz sarkastiskus virsrakstus: “Diplomāts ar sapņu pīpi”⁴¹⁰, “Jauns “plāns” ar veciem “vaibstiem””,⁴¹¹ “Pasaules notikumi romantiskā skatījumā”⁴¹² un atzīmēja, ka runātāja teikto auditorija uzņēmusi neviennozīmīgi. Kritiski uztverti galvenokārt F.Cielēna piedāvājums dibināt pilnīgi jaunu Trimdas latviešu pārstāvniecības organizāciju⁴¹³ un pārāk optimistiska attieksme pret jaunievēlēto ASV prezidentu F. Kenediju, kamēr diplomātiskā dienesta kritiku auditorija acīmredzot uzņēmusi drīzāk labvēlīgi.

Nemot vērā izklāstītos apstākļus, nav pārsteidzoši, ka aktīvākais darbs Latvijas neatkarības atjaunošanas veicināšanas laukā ātri vien pārgāja no diplomātiskā dienesta pie Trimdas organizācijām. Diplomātiskais dienests, protams, līdz pat Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai turpināja būt viens no spēlētājiem attiecībā uz Latvijas neatkarības idejas uzturēšanu rietumu valstīs un, kas nenoliedzami bija svarīgākais, veiksmīgi saglabāja savu ļoti nozīmīgo simbolisko statusu. Diplomātiskais dienests savas kompetences un resursu ietvaros turpināja informēt ASV Valsts departamentu par Latvijas valsts oficiālo viedokli dažādos jautājumos. Sūtniecības vadītājs arī uzturēja pastāvīgus kontaktus ar lietuviešu un igauņu diplomātiskajiem pārstāvjiem un atbilstošos gadījumos arī iesniedza Valsts Departamentam kopīgus memorandus visu triju Baltijas valstu vārdā. Savukārt Trimdas organizācijas kā etniskas interešu grupas darbojās mītnes zemju likumos atļautajos ietvaros, gan informējot sabiedrību, gan mēģinot panākt Baltijas valstīm labvēlīgus politiskus lēmumus. Tā kā dažādās Trimdas organizācijās darbojās (salīdzinot ar diplomātisko dienestu)

⁴⁰⁸ Zunda A., Feldmanis I. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā*, 139.–140. lpp.

⁴⁰⁹ Diplomāts ar sapņu pīpi. Referāts Stokholmā ar apšaubāmiem apgalvojumiem. *Latvija Amerikā*, 28.12.1960.

⁴¹⁰ *Latvija Amerikā*, 28.12.1960.

⁴¹¹ *Laiks*, 14.12.1960.

⁴¹² *Londonas Avīze*, 23.12.1960.

⁴¹³ Jauns “plāns” ar veciem “vaibstiem”. *Laiks*, 14.12.1960.

plašs cilvēku loks, un to politiskās aktivitātes neierobežoja diplomātiskais statuss, tās šādu politiskā lobija darbu veica nesalīdzināmi aktīvāk kā to varēja darīt diplomāti. Laika gaitā Trimdas organizācijas arī spēja piesaistīt finanšu līdzekļus, kas daudzkārt pārsniedza diplomātiskajām misijām pieejamos līdzekļus. Latvijas Republikas diplomāti bija valsts simbols un simboliski valsts gribas paudēji, bet politiskās aktivitātes Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā bija gandrīz pilnībā Trimdas organizāciju rokās.

***

Nokļūstot Trimdā, jau pirmajos gados latvieši izveidoja hierarhisku Trimdas organizāciju struktūru. Šīs struktūras pamatā bija vietēja līmeņa organizācijas (ciemu, pilsētu vai apgabalu organizācijas, draudzes, kultūras veicināšanas biedrības, mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi utt.), kuras savukārt apvienojās mītnes zemes centrālajās latviešu pārstāvniecībās, kuras jau formāli pārstāvēja visus vienā valstī dzīvojošos Trimdas latviešus. Atsevišķas centrālās organizācijas tika veidotas, apejot pirmo organizāciju līmeni un pamatojoties uz konkrētajā zemē dzīvojošo latviešu balsojumu. Centrālās organizācijas tālāk iekļāvās reģionālās organizāciju apvienībās, kuras visbeidzot izveidoja globālu latviešu Trimdas organizāciju – PBLA. Paralēli tai izveidojās otra, uz personīgas dalības pamata veidota globāla organizācija – Daugavas Vanagi.

Pārvietoto personu nometnēs pavadītais laiks, kuru raksturo ļoti aktīva sabiedriskā un kultūras, kā arī iespēju robežās – politiskā dzīve, neapšaubāmi ielika pamatus vēlākajai sadarbībai jau Trimdā dažādajās mītnes zemēs. Izveidotās ciešās personiskās saites un personīgās pazīšanās bija ļoti nozīmīgs faktors kontaktu saglabāšanai vēlākajos Trimdas gados un kopīgu organizāciju izveidošanā ne tikai ar tuvākās apkārtnes latviešiem, bet arī ar citos kontinentos uz dzīvi aizbraukušajiem latviešiem. Nometņu laiks veidoja savstarpējās sadarbības pamatus, kā arī nodrošināja pirmo politisko ideju cirkulāciju latviešu bēgļu starpā un deva tiem sākotnējo politiskās darbības pieredzi Latvijas Republikas neatkarības idejas aizstāvībai, ko bēgļi vēlāk turpināja mītnes zemēs.

Izveidotā Trimdas organizatoriskā struktūra bija pamats vēlākajām politiskajām aktivitātēm, kā arī kopumā neatkarības idejas uzturēšanas ilglaicīgumam un šīs domas svarīguma saglabāšanai. Mazas, sadrumstalotas kopienas daudz ātrāk zaudē savu nacionālo identitāti un asimilējas mītnes zemju sabiedrībās, kamēr hierarhiska un salīdzinoši plaša organizatoriska struktūra palīdzēja vismaz daļai latviešu uzturēt sevī latviskumu, kā arī apmainīties viedokļiem un attīstīt politiska rakstura idejas un darbību. Trimdas kopienai bija raksturīga izteikta noslāņošanās: Trimdas sabiedrisko un politisko procesu vadībā bija ļoti

neliela un maz mainīga cilvēku grupa, kamēr lielākā daļa Trimdas vai nu atsvešinājās no latviešu sabiedrības pavisam vai arī piedalījās tās aktivitātēs drīzāk pasīvi vai epizodiski.

Neskatoties uz procentuāli nelielo politiski aktīvi iesaistīto Trimdas daļu, faktiskos skaitļos un resursu pieejamībā jau drīz pēc tās izveidošanas tā kļuva par ietekmīgāko latviešu spēku rietumvalstīs. Politiskās darbības jomā Trimdas izveidotā organizāciju struktūra bija daudz spējīgāka un plašāka, nekā savā statusā un resursos ļoti ierobežotās Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības, kuras savukārt ļoti aktīvi bija aizstāvējušas Latvijas neatkarības ideju Otrā pasaules kara gados un uzreiz pēc tā. Pakāpeniski politiskais darbs Latvijas neatkarības idejas saglabāšanas un neatkarības atjaunošanas veicināšanas jomās praktiski pilnībā pārgāja no diplomātiskā dienesta Trimdas rokās, diplomātiem saglabājot vairāk simbolisku funkciju.

3. nodaļa. PUBLISKĀ NARATĪVA VEIDOŠANA BALTIJAS JAUTĀJUMĀ

Jebkurā demokrātiskā pārvaldes sistēmā, un mazākā mērā arī nedemokrātiskās, pēc būtības politiskos lēmumus ietekmēt spējošais faktors ir sabiedrība – konkrētās valsts pilsoņi, kuri piedalās vēlēšanās un tādējādi īsteno principu “vara pieder tautai”. No politiķu redzes viedokļa ir svarīgi, ko par kādu jautājumu domā viņu valsts pilsoņi, potenciālie vēlētāji nākamajās vēlēšanās. Tas attiecas arī uz ārpolitikas stratēģijām gan kopumā, gan, tai skaitā detaļās – piemēram, attiecībā uz kādas valsts attieksmi pret Baltijas valstu jautājumu. Latviešu, lietuviešu un igauņu Trimdas nebija tik daudzskaitlīgas, lai varētu tieši ietekmēt vēlēšanu rezultātus, piemēram, ASV. Tādēļ, lai panāktu sev vēlamu attieksmi politiķu vidū, vispirms bija nepieciešams panākt pietiekoši lielas sabiedrības daļas ieinteresētību par konkrēto jautājumu. Šajā gadījumā tas nozīmēja vispirms jau mītnes zemju sabiedrības izglītošanu par Baltijas valstīm – publiska priekšstata jeb naratīva mērķtiecīga un ilglaicīga veidošana Baltijas valstu jautājumā.

Protams, trimdinieku mītnes zemju sabiedrību priekšstats par Baltijas valstīm veidojās arī no tūri ikdienišķiem faktoriem, kaut vai personīgos kontaktos ar trimdiniekiem vai caur trimdinieku profesionālās darbības panākumiem saimniecībā, zinātnē, mākslās utt. Trimdas politiskās darbības izvērtējuma kontekstā gan vispirms ir jāizvērtē tieši apzināti organizēto aktivitāšu veidi, kas tika izmantoti publiskā naratīva veidošanai par Baltijas valstīm. No šādām organizētām aktivitātēm kā svarīgākās atzīmējama informācijas izplatīšana ar Trimdas publikāciju un mītnes zemju mediju starpniecību, kā arī ar dažādu publisku pasākumu palīdzību un svētku svinēšanu.

3.1. Informācijas izplatīšana par Baltijas valstīm

3.1.1. Trimdas publikācijas

Trimdas dažādās organizācijas izdeva ļoti daudz dažādu periodisku publikāciju, grāmatu un neliela apjoma informatīvu darbu. Vairāk vai mazāk regulārus periodiskos izdevumus latviešu Trimdā izdeva jau 1940-to gadu otrajā pusē, Vācijas pārvietoto personu nometnēs. Arī pēc izceļošanas no Vācijas un apmešanās uz dzīvi mītnes zemēs, ātri vien tika nodibināti un izdoti laikraksti un žurnāli. Kopumā Trimdā latviešu un citās valodās 1940.–

1960. gadā iznāca ap 800 nosaukumu periodisko izdevumu⁴¹⁴, liela daļa no tiem gan tikai dažos numuros. 1961.–1970. gadā iznāca attiecīgi ap 460 nosaukumu⁴¹⁵ periodisko izdevumu, 1971.–1980. gadā – ap 550⁴¹⁶, bet 1981.–1991. gadā ap 500⁴¹⁷ periodisko izdevumu. No visa šī lielā izdevumu skaita tikai salīdzinoši neliela daļa iznāca regulāri un ilgstoši.

Šajā periodisko izdevumu skaitā ietilpst gan lielākie Trimdas periodiskie laikraksti, kuri iznāca visu vai gandrīz visu Trimdas laiku vairāku tūkstošu un pat vairāk kā desmit tūkstošu eksemplāru lielā tirāžā (kā “Laiks”⁴¹⁸, “Austrālijas Latvietis”⁴¹⁹ un “Latvietis Amerikā”⁴²⁰), gan arī visdažādāko organizāciju iekšējie periodiskie izdevumi. Tie bieži vien tika izplatīti tikai organizācijas biedriem un attiecīgi, atkarībā no biedru skaita, varēja būt arī tikai daži desmiti vai pat mazāk eksemplāru un arī ne vienmēr tipogrāfiski drukāti. Daudzveidība Trimdas periodisko izdevumu klāstā bija ļoti liela.

Trimdā attīstījās arī literatūra un grāmatu izdošana – gan oriģinālas un tulkotas daiļliteratūras, gan arī Latvijas vēstures un kultūras pētījumi.⁴²¹

Latviešu valodā izdotie Trimdas periodiskie izdevumi un grāmatas neapšaubāmi bija ļoti nozīmīgi Trimdas iekšējās identitātes un īpašas Trimdas latviskās kultūrtelpas, atšķirīgas no Latvijā pastāvošās latviskās kultūrtelpas, veidošanā. Taču attiecībā uz mītnes zemju sabiedrības viedokļa par Baltijas valstīm veidošanu, praktiska nozīme bija tikai tām publikācijām, kuras tika izdotas mītnes zemju iedzīvotājiem saprotamās valodās: lielākoties angļu, bet arī citās: spāņu, franču, zviedru utt. Šīs publikācijas bija neatņemama Trimdas politiskās darbības daļa, tās tika apzināti veidotas ar mērķi informēt mītnes zemju sabiedrības

---

⁴¹⁴ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1940–1960*. 2. daļa. *Periodika, notis, kartes, programmas un katalogi*. Zviedrija: Daugava, 1972, 23.–151. lpp.

⁴¹⁵ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija 1961–1970*. Zviedrija: Daugava, 1977, 183.–267. lpp.

⁴¹⁶ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija 1971–1980*. Zviedrija: Daugava, 1988, 183.–279. lpp.

⁴¹⁷ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija 1981–1991*. Latvija: Daugava, [b.g.n.], 191.–279. lpp.

⁴¹⁸ Iznāk kopš 1949. gada Ņujorkā, metiens ap 12 600–13 000 eksemplāru, izdeva apgāds “Grāmatu draugs”. Andersons E. (red.). *Latvju enciklopēdija, 1962–1982*. 2. sēj. Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1985, 375. lpp.

⁴¹⁹ Iznāk kopš 1949. gada, ilggadīgs redaktors Emīls Dēliņš, tirāža ap 3000 eks. Andersons E. (red.). *Latvju enciklopēdija, 1962–1982*. 1. sēj. Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1983, 118. lpp.

⁴²⁰ Iznāk kopš 1948. gada Kanādā, Toronto, izdošanu finansē Daugavas Vanagu organizācija. Tirāža ap 4500 eks. Andersons E. (red.). *Latvju enciklopēdija, 1962–1982*. 2. sēj. Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1985, 375. lpp.

⁴²¹ Viens no spilgtākajiem piemēriem ir Daugavas apgādā izdotā Latvijas vēstures grāmatu sērija, kas iznāca kopš 1958. gada un aptver 12 grāmatas par dažādiem Latvijas vēstures posmiem un tematiem, t.sk.: Švābe A. *Latvijas vēsture, 1800–1914*. Stokholma: Daugava, 1958; Dunsdrofs E., Spekke A. *Latvijas vēsture, 1500–1600*. Stokholma: Daugava, 1964; Andersons E. *Latvijas vēsture, 1914–1920*. Stokholma: Daugava, 1967; Aizsilnieks A. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1945*. Stokholma: Daugava, 1968, u.c.

un politiķus, veidot to viedokļus un arī gluži vienkārši mītnes zemju pārvaldes struktūrām, tādām kā Valsts departaments ASV vai ārlietu ministrijas citās valstīs, piegādāt uzticamu un šo institūciju ikdienas darbā praktiski izmantojamu informāciju par Baltijas valstīm, komunistiskā režīma pārkāpumiem tajās utt.

Informatīva periodika. Viens no efektīvākajiem veidiem, kā izpildīt šo uzdevumu – piegādāt politiķiem, medijiem, intelektuāļiem un vispār interesentiem uzticamu un regulāru informāciju par Baltijas valstīm, būtu ar regulāru, saturiski un vizuāli pietiekoši kvalitatīvu periodiskā izdevuma palīdzību. Izdevumam būtu jābūt kādā no pasaules izplatītākajām valodām, un ņemot vērā Trimdas politisko aktivitāšu koncentrēšanos ASV un angļu valodas plašo izplatību kā tādu, izdevumam visdrīzāk būtu jāiznāk angļu valodā. Neapšaubāmi, ka šādu izdevumu visefektīvāk varētu veidot, ja tā veidošanā piedalītos pēc iespējas lielāka Trimdas daļa un vairākas pēc iespējas ietekmīgākas Trimdas organizācijas, tādējādi nodrošinot gan lielāku finanšu resursu pieejamību, gan arī ceļot potenciālā izdevuma prestižu.

Šāda viena, centrāla, ārzemniekiem domāta Trimdas izdevuma nepieciešamību latvieši Trimdā apzinājās jau no paša sākuma, un par to savās sēdēs sprieda jau Latviešu Nacionālā padome Vācijā DP nometnēs. Realitātē tomēr visu Trimdas laiku atkal un atkal dažādas organizācijas atjaunoja mēģinājumus radīt avīzi vai žurnālu, kas varētu tuvuoties šāda centrālā informatīvā orgāna lomai, tai skaitā sadarbojoties ar citu tautu trimdām un diasporām. Šeit aplūkoti veiksmīgākie mēģinājumi izveidot šādu izdevumu.

Visilgāko laiku iznākošais periodiskais izdevums angļu valodā bija Latvijas sūtniecības ASV izdotais “Latvijas informācijas biļetens” (*Latvian Information Bulletin*). Tas iznāca no 1940. gada janvāra⁴²² līdz pat Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai.⁴²³ Kā oficiālas pārstāvniecības izdevumam, tam bija savas stiprās puses, bet arī daudzi ierobežojumi. Izdevuma oficiālais statuss tam jau pēc būtības deva zināmu uzticamības un prestiža auru. Tajā pašā laikā uz izdevuma saturu attiecās arī visi tie paši ierobežojumi, kas uz diplomātu darbību vispār.⁴²⁴ Izdevuma prestižu ļoti grāva tā vājais tehniskais izpildījums. Spiedīgajos finansiālajos apstākļos sūtniecība bija spiesta izdot šo žurnālu ar tiem minimālajiem līdzekļiem, kas bija tās rīcībā: uz lēta papīra, pavairotu ar sūtniecības rīcībā esošajām novecojušajām iekārtām utt. Rezultātā izdevuma vizuālais tēls bija drīzāk nepievilcīgs un degradēja tā satura nozīmību potenciālo lasītāju acīs. Īpaši vēlākajās Trimdas

⁴²² Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1940–1960*. 2. daļa, 89.–90. lpp.

⁴²³ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1981–1991*, 238. lpp.

⁴²⁴ Sk. nodaļu 2.3.2. Attiecības ar Latvijas Republikas diplomātisko dienestu.

desmitgadēs savu iespaidu uz izdevuma kvalitāti izdarīja arī ļoti ierobežotie sūtniecības cilvēkresursi.

Sākot ar 1950. gadu vidu Komiteja Latvijas brīvībai⁴²⁵ izdeva žurnālu “*Baltic Review*”. Šī žurnāla uzdevums bija piedāvāt uzticamu, zinātniski korektu informāciju par Baltijas valstīm un tā brīža situāciju tajās. Žurnālu kopīgi sagatavoja visas trīs baltiešu komitejas, taču katram numuram bija savs galvenais redaktors pārmaiņus no latviešu, lietuviešu vai igauņu vidus.⁴²⁶ Pirmais izdevums iznāca 1953. gada decembrī un izdevums turpināja iznākt līdz pat 1971. gadam. Katrs izdevums bija veltīts kādai konkrētai tēmai. Atšķirībā no daudziem Trimdas izdevumiem, kuri bieži vien bija veidoti spiedīgos finanšu apstākļos un iespējami lētāk, “*Baltic Review*” tika drukāts uz bieza, labas kvalitātes papīra un labā poligrāfiskā kvalitātē. Žurnāls tika izdots gan angļu, gan arī franču valodā.⁴²⁷ KLB salīdzinoši bagātīgais pieejamais finansējums ļāva arī pietiekoši plaši šo žurnālu izplatīt: to izplatīja ASV bibliotēkām, politiķiem, redzamiem sabiedriskiem darbiniekiem un intelektuāļiem, Valsts departamenta pārstāvjiem, medijiem u.c.

Arī vairums no lielākajām Trimdas politiskajām organizācijām izdeva savus periodiskos izdevumus, kuri bija domāti galvenokārt mītnes zemju sabiedrības informēšanai par organizācijas darbību un politiskajiem mērķiem. Eiropas Apspiesto tautu asambleja (ACEN)⁴²⁸ izdeva savu žurnālu “ACEN ziņas” (*ACEN News*), kas informēja par organizācijas darbību un mērķiem. Sākotnēji žurnāls iznāca reizi mēnesī, bet pēc vispārējā finansējuma samazināšanas 1965. gadā – reizi divos mēnešos.

Ilgstoši iznāca arī Zviedrijā triju Baltijas valstu centrālo organizāciju kopīgi izdots žurnāls “Ziņas no dzelzs priekškara otras puses” (*Newsletter from Behind the Iron Curtain*). Tas iznāca no 1947. gada maija⁴²⁹ līdz pat Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai, kopā iznākot vismaz 540 numuriem.⁴³⁰ Žurnāla gada abonements 1986. gadā maksāja 100 zviedru kronas jeb 15 ASV dolārus,⁴³¹

Bija arī mēģinājumi izdot informatīvus regulārus laikrakstus cittautiešiem citās valodās, piemēram, spāņu valodā Dienvidamerikā. Argentīnā Visvaldis Gusts pēc savas iniciatīvas izdeva informatīvu biļetena spāņu valodā “Ziņas no Baltijas valstīm” (*Noticiero de*

---

⁴²⁵ Par KLB darbu sk. nodaļu 4.1. Latviešu Trimdas darbība Brīvās Eiropas komitejas ietvaros.

⁴²⁶ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1940–1960*. 2. daļa, 43. lpp.

⁴²⁷ Turpat, 127. lpp.

⁴²⁸ Sk. nodaļu 4.2. Eiropas Apspiesto tautu asambleja.

⁴²⁹ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1940–1960*. 2. daļa, 120. lpp.

⁴³⁰ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1981–1991*, 255. lpp.

⁴³¹ Newsletter from behind the iron curtain, 1986, nr. 531, vol. XXXXI. *LNA LVA*, 2197. f., 1. apr., 5. l., 133. lp.

los Países Bálticos). Izdevuma pirmais numurs iznāca 1959. gada decembrī⁴³², tas iznāca sākotnēji vairākas reizes gadā, bet 1960-to gadu otrajā pusē un 1970-to sākumā tikai reizi gadā vai pat retāk; biļetenu pārstāja izdot 1970-to gadu vidū. Šajā izdevumā (kā kurā numurā, vidēji 20–30 lapaspušu apjomā) tika publicēti raksti par Latvijas vēsturi, okupāciju un inkorporāciju Padomju Savienībā, kritiski aprakstīti pašreizējie notikumi okupētajā Latvijā un padomju varas īstenotā politika. Biļetena pirmie numuri iznāca 500 eksemplāru tirāžā, vēlāk 300 un mazāk eksemplāru.⁴³³ Izdevējs tos Argentīnā izplatīja valsts pārvaldes struktūrās, piemēram, valsts prezidentam (saņemot arī prezidenta sekretāra pateicību par atsūtītajiem materiāliem⁴³⁴), ministriem, senāta un parlamenta locekļiem; augsta ranga militārpersonām u.c. sabiedriski aktīviem cilvēkiem, piemēram, laikrakstu redaktoriem un baznīcas amatpersonām.⁴³⁵ Biļetena satura veidošanu, sūtot uz Argentīnu tajā publicējamus materiālus, atbalstīja gan vairākas Trimdas organizācijas, gan arī Latvijas sūtniecība Vašingtonā. Biļetena iespiešanu neregulāri finansiāli atbalstīja Nacionālais Fonds Zviedrijā.⁴³⁶ Simboliskas summas izdevuma sūtīšanas izdevumu segšanai no saviem ierobežotajiem līdzekļiem nosūtīja ASV sūtniecība Vašingtonā.⁴³⁷ Līdzīgs mazāka apjoma pret-komunistiska rakstura izdevums – “Brīvības balss” (*Voz de la Libertad*) neilgu laiku 1956.–1957. gadā iznāca Urugvajā, kur to izdeva pavisam nelielā latviešu kopiena Montevideo V. Bergmaņa vadībā.⁴³⁸

Latvijas vēsturi skaidrojošas publikācijas. Trimdas politiskās prasības bija tieši un nesaraujami saistītas ar vēstures notikumiem. Otrais pasaules karš un tā ietekme uz Baltijas valstu likteni bija iemesls tai situācijai, kurā trimdinieki atradās, un pamats visām viņu politiskajām cerībām un prasībām. Tādēļ likumsakarīgi, ka Trimdā ļoti plaši centās skaidrot mītnes zemju sabiedrībai un politiķiem Latvijas un Baltijas tautu vēsturi. Latvijas senākās vēstures un starpkaru perioda vēstures skaidrošana palīdzēja apliecināt svešautiešu lasītājam latviešu tautas seno un plašo vēsturi, tātad – nosacītu “vērtību” un tiesības uz savu valstiskumu.

Cittautiešiem domātas vispārīgas Latvijas vēsturi skaidrojošas grāmatas svešvalodās iznāca lielākā vai mazākā skaitā un ļoti dažādas pēc savas kvalitātes un apjoma visu Trimdas laiku.

⁴³² Noticierno de los Países Bálticos, 12.1959., nr. 1. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1185. l., 1. lp.

⁴³³ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija*, 1961–1970, 246. lpp.

⁴³⁴ Argentīnas prezidenta sekretāra vēstules V. Gustam kopija, 08.11.1961. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1185. l., 21. lp.

⁴³⁵ V. Gusta vēstule A. Spekkem, 05.06.1960. Turpat, 7. lp.

⁴³⁶ V. Gusta vēstule A. Spekkem, 05.06.1960. Turpat.

⁴³⁷ A. Spekkes vēstule A. Gustam, 09.06.1960. Turpat, 8. lp.

⁴³⁸ V. Bergmaņa vēstule A. Spekkem, 06.02.1956. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1611. l., 5. lp.

Vispārīgas neliela apjoma informatīvas grāmatas par Latviju piemērs ir Amerikas Latviešu apvienības 1968. gadā izdotā grāmata “Latvija” (*Latvia*), izdota par godu Latvijas Republikas neatkarības proklamēšanas 50. gadadienai. Grāmata iznāca trīs dažādās valodās: angļu valodā 12 000 eksemplāru metienā, spāņu valodā – 5000 eksemplāru, kā arī franču valodā – 3000.⁴³⁹ Tās ievadā, uzsverot grāmatas publicēšanas politiskos mērķus, ALA priekšsēdētājs Pēteris Lejiņš raksta: “Šīs grāmatas publicēšana ir viens no daudziem Amerikas latviešu apvienības mēģinājumiem palīdzēt latviešiem aiz dzelzs priekškara atgūt brīvību un neatkarību no Padomju Savienības okupācijas. Tiešais mērķis ir vērst brīvās pasaules (...) sabiedriskā viedokļa uzmanību uz latviešu tautas nožēlojamo stāvokli, un tajā pat laikā kodolīgā formā piedāvāt uzticamus pamatfaktus par Latviju, latviešiem un viņu pašreizējo traģisko situāciju. (...) Šis ir lūgums latviešu tautas aiz dzelzs priekškara vārdā, kuri paši, atrodoties diktatūras pakļautībā, nevar aizstāvēt savu lietu.”⁴⁴⁰ Šis citāts lielā mērā ir attiecināms teju uz visu Trimdas izdoto informatīvo un propagandas materiālu klāstu.

No šī materiālu klāsta, Trimdas politiskajai cīņai nozīmīgas pirmkārt bija grāmatas, atmiņu apcerējumi un tamlīdzīgas publikācijas, kuri skaidroja liktenīgos Otrā pasaules kara notikumus Latvijā, kuru rezultātā Baltijas valstis zaudēja neatkarību; tādu Trimdā iznāca ļoti liels skaits. Vēl kara laikā un Trimdas sākuma posmā ļoti aktīvs šādu sacerējumu rakstītājs bija Alfrēds Bīlmanis. Laika posmā no 1940. līdz 1947. gadam iznāca vismaz 26 dažāda apjoma A. Bīlmaņa sarakstītas publikācijas⁴⁴¹ par Latvijas un Baltijas valstu politiskā stāvokļa dažādiem aspektiem. Vēlāk atsevišķās brošūrās tika pārdrūkāti arī vairāki Bīlmaņa raksti žurnālos, piemēram: “Cīņa par dominanti Baltijā”⁴⁴² un “Leģenda par Baltijas barjervalstīm”.⁴⁴³ Protams, iznāca arī daudzu citu autoru radīti teksti.

Vairākos gadījumos kādai konkrētai tēmai veltītas publikācijas izdeva kāda no informatīvo periodisko izdevumu izdevniecībām un izplatīja tos kā sava laikraksta vai žurnāla pielikumus. Piemēram, 1957. gadā “Baltic Review” paspārnē izdots atsevišķi brošēts raksts par padomju veikto Latvijas okupāciju un inkorporāciju.⁴⁴⁴

---

⁴³⁹ *Latvia*. Washington: American Latvian Association, 1968, p. 72.

⁴⁴⁰ Lejiņš P. Introduction. *Latvia*. Washington: American Latvian Association, 1968, pp. 5–6.

⁴⁴¹ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1940–1960*. 1. daļa. Zviedrija: Daugava, 1968, 305.–307. lpp.

⁴⁴² Bīlmanis A. *The struggle for domination of the Baltic*. Reprinted for private circulation from Journal of Central European Affairs, Vol 5, No 2, July 1945.

⁴⁴³ Bīlmanis A. *The legend of the Baltic Barrier States*. Reprinted for private circulation from Journal of Central European Affairs, Vol 6, No 2, July 1946.

⁴⁴⁴ *The soviet occupation and incorporation of Latvia. June 17 to August 5, 1940*. New York: The Baltic Review, 1957, 61 p.

Viena no visveiksmīgākajām izteikti politiska rakstura Trimdas publikācijām bija grāmata “Šie vārdi apsūdz” (*These names accuse*). Grāmata saturēja īsu A. Švābes rakstītu vēsturisku ievadu un tālāk uz vairāk nekā 500 lapām – no Latvijas 1940.–1941. gadā uz Sibīriju deportēto personu sarakstu. Grāmatas emocionālo iespaidīgumu kāpināja tas, ka saraksti grāmatā nav pārrakstīti, bet gan publicēti fotokopiju veidā no oriģinālā saraksta – ar rakstāmmašīnu cieši aprakstītas lapas, kurās doti izsūtīto, arestēto un uz Padomju Krieviju ar varu evakuēto personu vārdi un uzvārdi, dzimšanas datums un vieta un pēdējā zināmā dzīvesvietas adrese. Šī saraksta oriģinālu vācu okupācijas laikā bija sastādījusi organizācija “Tautas palīdzība” un saraksts bija ticis nosūtīts Starptautiskajam Sarkanajam krustam Šveicē kā materiāls, kas varētu palīdzēt noskaidrot izvesto likteņus.⁴⁴⁵ Pirmo reizi grāmata tika izdota 1951. gadā Stokholmā, to izdeva Latvijas Nacionālais fonds. 1982. gadā tika sagatavots un izdots jauns izdevums, iekļaujot tajā papildus vēl trīs tūkstošus deportēto vai citādi par padomju varas upuriem kļuvušo personu vārdus, kurus bija izdevies apzināt PBLA.⁴⁴⁶

Savā it kā vienkāršībā šī grāmata ar savu saturu un iespaidīgo apjomu bija emocionāli ļoti iedarbīgs pārliecināšanas līdzeklis. Šo sarakstu potenciālo spēku pārliecināt ļoti kodolīgi un precīzi formulēja jau pirmā izdevuma izdevēji: “Kāpēc mēs publicējam aizvesto sarakstu? Tas ir iespaidīgākais dokuments, kāds vien ir mūsu rīcībā, lai atgādinātu latviešu tautas prasību pēc taisnības.”⁴⁴⁷ Arī grāmatas ievadā skaidroti tās mērķi: “Mūsu mērķis ar šo publikāciju ir dot dokumentāru pierādījumu faktam, ka Padomju Krievijā un tās anektētajās valstīs notiekošais genocīds ir fundamentāla boļševiku partijas radītās administratīvās un ekonomiskās sistēmas daļa. (...) Latvijas un pārējo Baltijas valstu liktenis Otrā pasaules kara laikā nebija ārpolitikas nejaušība, bet gan Kremļa rūpīgi sagatavota un plānota akcija pretim dominēšanai pasaulē, pretim *pax sovietica*.”⁴⁴⁸

Protams, Trimdas organizācijas ļoti plaši izplatīja šo grāmatu savās mītnes zemēs, nododot to ASV prezidentam,⁴⁴⁹ visdažādāko valstu (t.sk. ASV, Kanādas, Austrālijas, Dānijas u.c.) ministriem un politiķiem,⁴⁵⁰ Dānijas karalim⁴⁵¹, baznīcas amatpersonām dažādās

⁴⁴⁵ *These names accuse*. Stockholm: Latvian National Fund, 1951, pp. 36, 59.

⁴⁴⁶ Aizvesto saraksti = *These names accuse*. *Latvija Amerikā*, 05.06.1982., 6. lpp.

⁴⁴⁷ *These names accuse* – šie vārdi apsūdz! *Latvju Vārds*, 05.10.1951.

⁴⁴⁸ *These names accuse*. Stockholm: Latvian National Fund, 1951, p. 5.

⁴⁴⁹ Latvian envoy received by U.S. president. *Austrālijas Latvietis*, 18.02.1952., 4. lpp.

⁴⁵⁰ Aizvesto saraksti – Dānijas valsts ministram un tieslietu ministrei. *Latvju Vārds*, 28.02.1952.; Par aizvesto sarakstu pasniegšanu. *Austrālijas Latvietis*, 09.06.1952., 2. lpp.; ASV Senāta prezidents par aizvesto sarakstiem. *Latvju Vārds*, 08.05.1952.; Cerības un siltas jūtas, Kanādas valdība atbild latviešu iesniegumam. *Laiks*, 17.12.1952.

⁴⁵¹ Aizvesto saraksti Dānijas karalim. *Latvju Vārds*, 10.01.1952.

valstīs⁴⁵², presei utt. – īsi sakot, iespējami plaši jebkurai sabiedrībā ietekmīgai un sabiedrības viedokli veidojošai amatpersonai. Grāmatas otrā izdevuma iznākšana pievērsa arī augsta līmeņa pasaules mediju uzmanību: rakstu deportācijām veltīja Vācijas ievērojamais laikraksts “*Die Welt*”, kā arī Zviedrijas, Norvēģijas un Dānijas laikraksti.⁴⁵³

Grāmatu Trimdas organizācijas izmantoja arī kā papildu elementu savās politiskajās demonstrācijās. Piemēram, Baltiešu jaunatnes kongress Bostonā 1983. gadā sarīkoja unikālu 24 stundu garu demonstrāciju. Bostonas pilsētas centrā netālu no Masačūsetsas štata pašpārvaldes nama (*The Massachusetts State House*) jaunieši pie improvizēta kapa atveida, savstarpēji mainoties, visu diennakti skaļi lasīja vārdus no “Šie vārdi apsūdz” izsūtīto sarakstiem.⁴⁵⁴ Deportēto sarakstu skaļa lasīšana tika vairākkārt izmantota arī citās demonstrācijās gan ASV, gan Eiropā – piemēram, Bonnā 1986. gadā, deportāciju piemiņas dienai veltītā demonstrācijā.⁴⁵⁵

Savu politisko prasību taisnīguma un Latvijai, Lietuvai un Igaunijai nodarītās vēsturiskās netaisnības pierādīšanai kalpoja arī cita veida dokumentu krājumu izdošana, kas apliecināja Baltijas valstu inkorporācijas PSRS prettiesisko raksturu. Viens no tādiem bija, piemēram, A. Bīlmaņa sastādītais krājums ar dokumentiem, kas atspoguļoja Latvijas–Krievijas attiecības.⁴⁵⁶

Tikpat nozīmīgi, kā skaidrot vēsturisko notikumu netaisnību un prettiesiskumu un informēt par tiem svešautiešus, bija arī apliecināt padomju režīma Baltijas valstīs nedemokrātisko raksturu, izgaismot tā pāridarījumus latviešu tautai ne vien vēsturiskā griezumā, bet arī tekošajā laikā – tādējādi morāli stiprinot savu pozīciju, kā arī emocionāli noskaņojot sev par labu sabiedrības viedokli. Daudzas publikācijas apvienoja vairākus šādus sabiedrības informēšanas un pārliecināšanas elementus. Viens no piemēriem ir 1981. gadā Stokholmā Latvijas Nacionālā fonda un Igaunju Informācijas centra izdotā brošūra “Iedzīvotāju masu deportācijas no padomju okupētajām Baltijas valstīm” (*Mass deportations of population from the soviet occupied Baltic states*). Tajā īsi aprakstīti vēstures notikumi: Baltijas valstu okupācija un aneksija, masu deportācijas no Baltijas valstīm, otrā padomju okupācija un pretošanās kustības trijās Baltijas valstīs uzreiz pēc kara. Tālāk sniegta informācija par 1980. gadā, resp., bukleta sagatavošanas laikā, pastāvošajām cietuma nometnēm (bukletā sauktas par koncentrācijas nometnēm) Baltijas valstīs. Brošūrai pievienoti

⁴⁵² Luterāņu pasaules konference Hannoverē. *Latvija Amerikā*, 02.08.1952., 2. lpp.; Aizvesto saraksti Austrāliešu baznīcu galvām. *Austrālijas Latvietis*, 19.05.1952., 1. lpp.

⁴⁵³ Internacionālā prese atzīmē “These names accuse”. *Latvija*, 25.07.1983., 3. lpp.

⁴⁵⁴ Baiļu ēnā pat pēc 30. gadiem. *Laiks*, 17.09.1983., 1. lpp.

⁴⁵⁵ Simboliem bagāts 14. jūnijs Bonnā. *Laiks*, 02.07.1986., 8. lpp.

⁴⁵⁶ Bīlmanis A. *Latvian-Russian relations. Documents*. Washington: Latvian legation, 1944, 255 p.

pielikumi: pavēles īstenot deportācijas Lietuvas teritorijā pirmās lapas faksimila kopija, saraksts ar deportētajiem ievērojamajiem Baltijas valstu politiķiem un sabiedriskajiem darbiniekiem, lapa no deportēto sarakstiem utt.⁴⁵⁷ Nav gan zināma šīs brošūras tirāža, bet tā ir tipisks piemērs lielam skaitam Trimdā iznākušo līdzīgu publikāciju.

Propagandas bukleti. Trimdā gan organizācijas, gan atsevišķos gadījumos pat privātpersonas, izdeva arī lielu skaitu visdažādāko informatīva rakstura bukletus par Latviju un Baltijas valstīm, pret-komunistiska rakstura bukletus vai publikācijas saistībā ar konkrētu politisku notikumu.

Bieži vien pavairoja un publiski izdalīja visdažādākās deklarācijas, manifestus, memorandumus un tamlīdzīgus Trimdā pieņemtus politiskus dokumentus. Piemēram, atsevišķā brošūrā nodrukāts un izplatīts tika Baltijas valstu pārstāvju Aicinājums ANO ģenerālās asamblejas prezidentam Osvaldam Aranjam (*Oswaldo Aranha*), kuru ANO 1947. gadā formāli iesniedza trīs Baltijas valstu diplomātiskie pārstāvji ASV. Brošūrā iekļauta gan triju sūtņu pavadvēstule, gan arī pats diezgan garais Aicinājuma teksts. Aicinājumā diezgan detalizēti aprakstīta okupācijas gaita visās trijās Baltijas valstīs un tam sekojošie notikumi, ieskaitot deportācijas. To no Latvijas puses parakstījis J. Rancāns (parakstoties kā prezidenta vietas izpildītājs Trimdā), kā arī bijušie Latvijas Republikas politiķi: Ādolfs Bļodnieks, Voldemārs Bastjānis, Ādolfs Klīve un Bernhards Krūka.⁴⁵⁸

Dažādus memorandumus īpaši aktīvi Trimdas organizācijas publicēja, gatavojoties politiskā lobija darbam Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes sanāksmju laikā Helsinkos un pēc tam EDSA pārskata konferencēs.⁴⁵⁹

Jāatzīmē, ka atsevišķas neliela apjoma publikācijas iznāca ļoti lielā tirāžā. 1956. gadā iznākusī brošūra “Amerika, klausies un dzīvo!”⁴⁶⁰ iznākusi pat vairākos 10 000–15 000 eksemplāru lielos metienos.⁴⁶¹ Brošūra “No komunistiskās verdzības uz brīvību un jaunu dzīvi”⁴⁶² izdota 25 000 lielā metienā, utt.

Pastkartes. Baltijas valstu popularizēšanai un politisko prasību atgādināšanai Trimdā izdeva arī sīko druku: pastkartes, tematiskās aploksnes, pastmarkas un pamarkas. Šie

---

⁴⁵⁷ *Mass deportations of population from the soviet occupied Baltic states. On the occasion of the 40th anniversary of first deportations of Estonians, Latvians and Lithuanians.* Stockholm, 1981, 40 p.

⁴⁵⁸ *Appeal by representatives of the Baltic Nations to the General Assembly of the United Nations.* [Izdošanas gads un vieta nav norādīti], 31.–32. lpp.

⁴⁵⁹ Sk. nodaļu 5.2. Darbība EDSA procesa ietvaros.

⁴⁶⁰ Kņeža P. *America, listen and live! Hear a man with a message. Christianity or communism.* Jacksonville; Florida: Peter Knezha, 1956, 6 p.

⁴⁶¹ Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1940–1960.* 2. daļa, 253. lpp.

⁴⁶² Lamberts J. *Over the billows. From communistic slavery to freedom and a new life.* Indiana, 1960, 30 p.

izdevumi kalpoja vienlaikus kā popularizācijas līdzeklis, un arī kā naudas līdzekļu vākšanas veids, lai finansētu vai nu kādu specifisku politiska rakstura akciju, vai arī organizācijas darbību kā tādu. Pamarkas vairākkārt izdeva, Daugavas Vanagu apvienība, īpaši 1980-to gadu nogalē. “Daugavas Vanagi” arī rīkoja konkursu pamarku zīmējumu dizaina izgatavošanai, aicinot māksliniekus radīt pamarkas dizainu konkrētai tēmai, piemēram, 1987. gadā – lai ilustrētu rusifikācijas draudus Baltijas valstīm.⁴⁶³

“**Baltijas dilemma**”. Visā kopējā Trimdas politiska rakstura kopējā publikāciju klāstā kā īpaša ir izceļama Edgara Dunsdorfa grāmata divās daļās “Baltijas Dilemma” (*Baltic Dilemma*). Grāmata vairāk nekā 300 lapaspušu apjomā aplūko Austrālijas valdības lēmumu atzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS *de jure* un šim lēmumam sekojošās Trimdas latviešu, lietuviešu un igauņu protesta akcijas.⁴⁶⁴ Šo grāmatu E. Dunsdorfs sarakstīja un izdeva jau 1975. gadā, vēl tikai turpinoties cīņai par lēmuma atsaukšanu. Dunsdorfs ļoti plaši un detalizēti aprakstījis 1974. gada notikumus, protams jāņem vērā, ka viņa rīcībā bija tikai tā informācija, kas tajā laikā bija pieejama sabiedrībai. Daļu grāmatas izdošanai nepieciešamo līdzekļu piešķīra Baltiešu padome, daļa tika savākta subskripciju veidā.⁴⁶⁵ Grāmata un autora publiskas lekcijas par šādu pat tēmu bija viens no daudzajiem faktoriem un pasākumiem, kas nodrošināja baltiešiem labvēlīgu atrisinājumu, proti, panāca, ka Austrālija atsauca savu lēmumu.⁴⁶⁶ Vēlāk izdotajā grāmatas otrajā sējumā arī pats autors uzsver, ka grāmatas rakstīšanas mērķis bija tīri politisks – iespaidot sabiedrības viedokli, nododot tās rīcībā faktus par Austrālijas premjerministra Gofa Vitlama veikto Baltijas inkorporācijas atzīšanu. Ar grāmatas palīdzību autors cerēja “palīdzēt opozīcijai gūt uzvaru nākamajās federālajās vēlēšanās, jo tikai tādā ceļā bija kāda cerība, ka liktenīgais lēmums tiks atsaukts.”⁴⁶⁷

3.1.2. Mītnes zemju sabiedriskie mediji

Mītnes zemju sabiedriskie mediji neapšaubāmi bija viens no ietekmīgākajiem veidiem, lai iespaidotu sabiedrības viedokli un lai informētu par Baltijas valstīm. Atreferējums medijos daudzkārt palielināja jebkura Trimdas politiskā lobija pasākuma vai publiskās politiskās akcijas informatīvo vērtību, palīdzot aptvert nesalīdzināmi plašāku

⁴⁶³ Sacensības DV pamarku metu zīmēšanā. *Laiks*, 08.04.1987., 5. lpp.

⁴⁶⁴ Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*. New York: Robert Speller & Sons Publishers, 1975.

⁴⁶⁵ LAAJ vietējo organizāciju pārstāvju sanāksmes protokols, 12.09.1974. *LNA LVA*, 2183. f., 1.v apr., 49. l.

⁴⁶⁶ Sk. nodaļu 5.1.2. Austrālijas un Jaunzēlandes lēmums *de jure* atzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS.

⁴⁶⁷ Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*. Part II. Melbourne: Baltic Council of Australia, 1982.

mērķauditoriju. Tādēļ ir arī pašsaprotami, ka centieni ar savām prasībām un pasākumiem nokļūt publisko mediju slejās caurvij teju visas Trimdas politiskās aktivitātes.⁴⁶⁸

Mēģinājumi piesaistīt ne vien tiešo kāda pasākuma līdzdalībnieku vai skatītāju, bet arī mediju uzmanību neapšaubāmi bija viens no primārajiem argumentiem, ko Trimdā ņēma vērā, rīkojot publiskās politiskās demonstrācijas un izvēloties to vizuālo noformējumu, izmantojot teatrālus elementus, utt. Latvieši Trimdā arī regulāri sekoja savu mītnes zemju preses rakstiem par Latviju un latviešiem, ievietojot īsus preses apskatus savos lielākajos laikrakstos, piemēram, lielākajā laikrakstā "Laiks" regulāri parādījās rubrika "ASV prese par Latviju un latviešiem".

Trimdā labi apzinājās, ka, lai nonāktu mediju uzmanības lokā, ir jāvar arī piedāvāt pietiekoši kvalitatīvu ilustratīvo materiālu. Tādēļ trimdinieki arī paši rūpējās par to, lai dokumentētu savas rīkotās politiskās akcijas. Labs piemērs ir 1980-to gadu pirmajā pusē daudzviet rīkotās "Solidaritātes sardzes", kuras tika rīkotas, lai izteiktu atbalstu Latvijā apcietinātajiem Žanim Skudram, Jurim Būmeistaram un citiem tā sauktajiem "sirdsapziņas cietumniekiem" un vispār pievērstu uzmanību cilvēktiesību neievērošanai Latvijā. Sardžu būtība bija, ka demonstrētājs atrodas publiskā vietā īpašā tērpā, uz kura izvietoti uzraksti: Latvijā par sagrauto baznīcu un Latvijas lauku māju fotografēšanu notiesātā Žana Skudras vārds un prasība viņu atbrīvot. Demonstrētājs izdalīja arī skrejlapīņas ar citu notiesāto vārdiem un īsiem apstākļu paskaidrojumiem.⁴⁶⁹ Akcija aizsākās 1981. gada 8. augustā Minsterē,⁴⁷⁰ taču izplatījās arī Austrālijā⁴⁷¹, Zviedrijā⁴⁷² un citur. Taču, lai arī pēc būtības šāda akcija bija individuāla, akcijas rīkotāji īpaši uzsvēra, ka tajā nepieciešams piedalīties diviem dalībniekiem – vienam veikt jau aprakstīto demonstrēšanu, bet otram – būt "novērotājam jeb ziņotājam, kas, fotografējot norises, rūpējas par labu dokumentāciju".⁴⁷³

Vēl viens spilgts piemērs, kas apliecina Trimdā pastāvošo izpratni par nepieciešamību pašiem dokumentēt notiekošo (kā arī apliecina rūpīgu un pārdomātu politisko akciju plānošanu) tajos gadījumos, kad demonstrācijas ilgums ir ļoti neliels un to nevar iepriekš izziņot, ir gadījums ar Padomju Savienības līderi Ņikitu Hruščovu personificējošas cūkas palaišanu skraidīt Stokholmas ielās 1964. gadā. Protestējot pret Hruščova vizīti Zviedrijā,

---

⁴⁶⁸ Atsevišķi gadījumi analizēti vairākās šī darba vietās, piemēram, nodaļās 3.2. Svētku un atceres dienu politizēšana; 5.2. Darbība EDSA procesu ietvaros u.c. Šajā apakšnodaļā dots tikai vispārīgs izmantoto paņēmieni kopsavilkums.

⁴⁶⁹ Latviešu solidaritāte. *Latvija*, 04.10.1982., 1. lpp.

⁴⁷⁰ Turpat.

⁴⁷¹ Cilvēku tiesību sardze Adelaidē. *Latvija*, 12.07.1982., 1. lpp.

⁴⁷² Solidaritātes sardzē Zviedrijā. *Laiks*, 07.11.1981., 1. lpp.

⁴⁷³ Latviešu solidaritāte. *Latvija*, 04.10.1982., 1. lpp.

Zviedrijas latviešu jaunieši iegādājās dzīvu sivēnu kā vispiemērotāko dzīvnieku lai simbolizētu Hruščovu, turklāt ņemot vērā vārdu spēli, proti, cūkas rukšķi krieviski “hru-hru”. Sivēnam apsēja sarkanu lenti, uzzīmēja tam uz sāna stilizētu seju un palaida sivēnu skraidīt pie Stokholmas pils, kur viesojās Hruščovs. Pēc zināmas tvarstīšanas policijai sivēnu izdevās noķert.⁴⁷⁴ Šādas spontānas un slepeni izplānotas akcijas, kas robežojās ar vai pat bija pāri sabiedrisko kārtību noteicošo likumu robežām, jau pēc to būtības pietiekoši kvalitatīvi dokumentēt varēja tikai paši organizācijas rīkotāji. Šīs akcijas rīkotāji parūpējās par kvalitatīviem attēliem un nodeva negatīvus Zviedrijas vienai no lielākajām avīzēm “*Dagens Nyheter*”. Lielā mērā tieši fotogrāfiju esamība noteica to, ka ziņa par šādu asprātīgu demonstrāciju parādījās ne tikai Zviedrijas avīzēs, bet ar to starpniecību arī Vācijā, ASV un citur.⁴⁷⁵

Informēt sabiedrību ar mediju palīdzību bija iespējams dažādos veidos, ne tikai mēģinot panākt sarīkoto politisko akciju atspoguļošanu un līdz ar to arī savu prasību izskaidrošanu. Līdzīgi, kā gadījumā ar Trimdas pašas publicētajiem darbiem⁴⁷⁶, svarīga bija arī vispārīga rakstura informācija par Latviju vai Baltijas valstīm, to vēsturi, kultūru, valodu, aktuālajiem notikumiem Baltijā utt. Tie varēja būt gan raksti laikrakstos un žurnālos, piemēram, Komiteju Latvijas, Lietuvas un Igaunijas brīvībai vadītāju kopīgi sagatavots raksts par genocīdu Baltijā, kuru 1953. gadā publicēja “*The New York Times*”.⁴⁷⁷

Plašas iespējas piedāvāja arī radio un televīzijas raidītāju sniegtās iespējas. Īpaši labi popularizēšanai varēja izmantot latviešu mūzikas atskaņojumus radio. Epizodiski tādi notika dažādos raidītājos, parasti tos piesaistot kādam svinīgam notikumam, piemēram, Latvijas Republikas pasludināšanas gadadienām. Bija arī veiksmīgi mēģinājumi popularizēt latviešu mūziku regulāru raidījumu veidā. Tāds bija projekts “Skani, latvju mūzika!” (*The Sound of Latvian music*) ASV un Kanādas radio raidītājos. Projekta iniciatore un organizācijas “*The sound of Latvian music, Inc*”, kura nodrošināja visu nepieciešamo raidījumu skanēšanai, vadītāja bija dzejniece Austra Balka. Regulāri radio raidījumi sākas no 1979. gada, vispirms dažādos universitāšu un klasiskās mūzikas raidītājos ASV piecpadsmit minūšu garās programmās. 1979. gada nogalē un 1980. gadā raidījumus uzsāka arī vairāki raidītāji

---

⁴⁷⁴ *Nyet, nyet, soviet! Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā.* Rīga: LAPA, 2018, 22.–27.

lpp.

⁴⁷⁵ Turpat, 22.–23. lpp.

⁴⁷⁶ Sk. nodaļu 3.1.1. Trimdas publikācijas.

⁴⁷⁷ Report on activities for the month of April, 1953. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1389. l., 22. lp.

Kanādā.⁴⁷⁸ 1982. gadā raidījumi tika raidīti jau kopumā astoņpadsmit raidītājos ASV un Kanādā.⁴⁷⁹

Darbībai aizvien paplašinoties, lielākās grūtības sagādāja nevis jaunu sadarboties gribošu raidītāju atrašana, bet gan tieši raidījumu satura nodrošināšana, resp., mūzikas atlases izveidošana, raidījumu ierakstīšana platēs un nosūtīšana radio raidītājiem. Jau 1981. gada janvārī bija izveidotas 52 piecpadsmit minūšu garas programmas un 26 pusstundu garas programmas, paredzot ieskaņot vēl vismaz tikpat pusstundas garo programmu.⁴⁸⁰ Ieskaņošana bija saistīta ar salīdzinoši lielām izmaksām. Tāpat lielas summas bija vajadzīgas, lai nodrošinātu lentes ierakstam – iknedēļas raidījumam viena raidītāja vajadzībām gadā bija nepieciešams ieskaņot un savlaicīgi nosūtīt 52 lentes, kuru kopējās izmaksas bija ap 500 ASV dolāriem. Attiecīgi 18 un vairāk raidītāju nodrošināšana ar ierakstiem prasīja ļoti ievērojamus līdzekļus.⁴⁸¹ Organizācija ieguva līdzekļus no Trimdas organizāciju un privātpersonu ziedojumiem, kā arī saņēma epizodisku atbalstu no atsevišķām ASV institūcijām, piemēram, Mičiganas štata mākslas padomes un tamlīdzīgām.⁴⁸² Tomēr ierakstīšanas procesa ievērojamo izmaksu dēļ organizācija pastāvīgi atradās naudas grūtībās un bieži arī parādos, dažbrīd parādiem sakrājoties vairāku tūkstošu, un pat 6000 ASV dolāru apmērā.⁴⁸³ Par spīti grūtībām, latviešu mūzikas raidījumu nodrošināšana turpinājās vēl arī 1980-to gadu pašā nogalē,⁴⁸⁴ ar mūzikas palīdzību veiksmīgi popularizējot arī Latviju.

Uz radio piedāvātajām publicitātes iespējām koncentrējās arī Amerikas Latviešu apvienības izveidotās Skaņu projektu darba grupas Latvijas 50 gadu atcerei informācijas vākšanas un apkopošanas plāns. Tas paredzēja par godu Latvijas Republikas proklamēšanas 50. gadadienai sagatavot “dažādus skaņu un uzskatāmus materiālus amerikāņu sabiedrības informācijas darbam”.⁴⁸⁵ Sagatavoti tika gan tīri informatīvi ASV latviešu sabiedrībā pieejamo skaņu plašu, filmu un raidījumu katalogi, gan arī demonstrēšanai gatavi produkti: pusstundu gara radio programma angļu valodā ar stāstījumu par Latviju, mūziku, intervijām; krāsu filma ar tekstiem latviešu un angļu valodā par Latvijas 50 gadu atcerei veltīto ceļojošo izstādi; profesionāli ieskaņota latviešu simfoniskās mūzikas skaņu plate.⁴⁸⁶

⁴⁷⁸ Latviešu mūzika 17 radio raidītājos. *Laiks*, 26.05.1982., 3. lpp.

⁴⁷⁹ Skani, latvju mūzika! *Latvija Amerikā*, 06.11.1982., 20. lpp.

⁴⁸⁰ Skani, latvju mūzika! *Latvija Amerikā*, 17.01.1981., 7. lpp.

⁴⁸¹ “Skani, latvju mūzika!” radio raidījumi. *Laiks*, 15.02.1984., 3. lpp.

⁴⁸² Skani, latvju mūzika! *Latvija Amerikā*, 17.01.1981., 7. lpp.

⁴⁸³ Latviešu mūzika 17 radio raidītājos. *Laiks*, 26.05.1982., 3. lpp.

⁴⁸⁴ Desmit gadu. *Laiks*, 01.11.1989., 3. lpp.

⁴⁸⁵ ALA Skaņu projekta darba grupas vēstule latviešu organizācijām un draudzēm ASV, 15.06.1968. *IHRCA*, kolekcija “Nikolajs Rasins papers”, Box 1.

⁴⁸⁶ Turpat.

Atgriežoties pie drukāto mediju, resp., preses piedāvātajām publicitātes iespējām, tad vēl viens no iespējamiem variantiem, kā panākt publikācijas par Latviju un Baltijas valstīm, bija ieinteresēt izdevumu redaktorus un tādējādi panākt, lai tie skar šos jautājumus savās redaktoru slejās. Ar šādu apsvērumu lielāko avīžu un žurnālu redaktori vienmēr bija iekļauti to sabiedriski nozīmīgo personu starpā, kuriem tika piesūtīti dažādi informatīvi materiāli, publikācijas un politiski memorandi un citi dokumenti. Daudzos gadījumos šāda taktika bija arī veiksmīga.

Vēl viena iespēja publicēt savu viedokli (un vienlaikus arī pamudināt periodiskā izdevuma žurnālistus vai redaktoru iedziļināties uzrunātajā problēmā), bija lasītāju vēstuļu sūtīšana. Šo paņēmieni Trimdā izmantoja gan gadījumos, kad bija nepieciešams pievērst pozitīvu vai negatīvu uzmanību kādam politiskam notikumam, gan arī visai bieži gadījumos, kad kādā avīzē vai žurnālā bija ticis publicēts kāds raksts, kas bija vai nu kļūdaini attiecībā uz Baltijas valstīm, vai arī tām nelabvēlīgs. Piemēram, 1957. gadā *“The New York Times”* ievietoja A. Bļodnieka rakstīto lasītāja vēstuli, kurā tas aizrādīja uz neprecizitātēm un kļūdām šajā laikrakstā iepriekš iespiestā rakstā, proti, norādot pareizu masu deportāciju no Baltijas valstīm gadu, kā arī, ka deportētos nevar apzīmēt par “antisociāliem elementiem”, jo to vidū bija arī daudz bērnu un jauniešu.⁴⁸⁷ Arī par dažādām nepilnībām un kļūdām vārdnīcās, kartēs, skolu grāmatās u.c. informatīvos materiālos kāds Trimdas aktīvists no Ohajo aicināja tautiešus nevis rakstīt vēstules šo materiālu izdevniecībām, bet gan tieši lasītāju vēstules lielākajiem laikrakstiem, pamatoti norādot, ka tā iespējams sasniegt daudz lielāku publicitāti.⁴⁸⁸

Lasītāju vēstuļu rakstīšana varēja būt gan epizodiska un individuāla iniciatīva, gan arī organizēta akcija, daļa no lielāka pasākumu kompleksa ar mērķi pievērst uzmanību kādai noteiktai situācijai vai problēmai. Piemēram, 1959. gadā, tuvojoties Hruščova vizītei ASV, Trimdas aktīvistu organizēti masveidā rakstīja protesta vēstules pret šo vizīti vietējiem laikrakstiem, daļu no kurām laikraksti arī tiešām publicēja.⁴⁸⁹ Laikraksts “Laiks” savukārt publicēja vispārīgus ieteikumus, kas būtu jāievēro, lai laikrakstiem rakstītās vēstules tiktu publicētas.⁴⁹⁰

Tāpat vienmēr pastāvēja iespēja sevišķi svarīgu informāciju laikrakstos ievietot apmaksāta sludinājuma veidā. Arī šo iespēju Trimdā izmantoja, lielākoties īpašos gadījumos, publicējot svarīgu politisku vēstījumu vai arī praktiskas nepieciešamības pēc, piemēram,

⁴⁸⁷ ASV prese par Latviju un latviešiem. *Laiks*, 19.10.1957., 6. lpp.

⁴⁸⁸ Lasītāju balsis: pretinformācija. *Laiks*, 06.02.1952., 2. lpp.

⁴⁸⁹ ASV prese. *Laiks*, 05.09.1959., 6. lpp.

⁴⁹⁰ Kā rakstīt vēstules amerikāņu redaktoriem. *Laiks*, 02.01.1960., 7. lpp.

paziņojot pat kādu plānotu lielu demonstrāciju. Tā kā šāda lielformāta sludinājumu izvietošana bija saistīta ar ievērojamām izmaksām, šādu paņēmieni Trimdā neizmantoja pārāk bieži. Lielbritānijas latvieši apsvēra sludinājuma publicēšanu “*The Times*” 1967. gadā, saistībā ar Lielbritānijas plāniem izdot Padomju Savienībai Lielbritānijā deponēto Latvijas zeltu, taču secināja, ka izmaksas ir pārāk lielas – vienu lapaspusi liels reklāmas laukums “*The Times*” maksātu 2000 mārciņas,⁴⁹¹ kas bija latviešu organizāciju rocībai ļoti liela summa.

Ņemot vērā ievērojamās izmaksas, apmaksātu sludinājumu piedāvātās publicitātes iespējas Trimdā izmantoja tiešām īpaši svarīgos gadījumos. Šādu metodi izmantoja 1974. gadā Austrālijā saistībā ar Austrālijas valdības lēmumu *de jure* atzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS. Lielākajās Austrālijas avīzēs tika ievietoti sludinājumi, kuros īsi tika raksturota Baltijas valstu vēsture, to inkorporācija PSRS, izskaidrots valdības lēmums un vērsta uzmanība uz lēmuma šaubīgajām pusēm: slepenību, nevajadzīgumu, amoralitāti.⁴⁹² Komiteja Lietuvas brīvībai, piemēram, 1967. gadā ievietoja “*New York Times*” atklātu vēstuli premjeram Kosiginam Baltijas valstu jautājumā.⁴⁹³ Savukārt Apvienotā Baltiešu komiteja pēc Helsinku Nobeiguma akta parakstīšanas ievietoja “*Washington Post*” laikrakstā ceturtdaļu lapaspusi garu atklāto vēstuli ASV Prezidentam Dž. Fordam.⁴⁹⁴

3.2. Svētku un atceres dienu politizēšana

Dažādu svētku un atceres dienu atzīmēšana Trimdā neapšaubāmi bija populāra un arī no dažādiem aspektiem svarīga. Kopīga lustīgu Jāņu dienas tradīciju iedzīvināšana, sirsnīgi apsveikumi Ziemassvētkos latviešu Trimdas organizācijām un aktīvistiem, Latvijas Republikas proklamēšanas dienas svinīga atzīmēšana vai deportāciju godbijīga pieminēšana – visas šīs bija Trimdu vienojošas tradīcijas, kam bija neapšaubāma loma latviešu kopienas iekšējās saliedētības veicināšanā. Taču tajā pat laikā patriotiskajām svētku un atceres dienām bija arī papildus – politiska nozīme. Protams, arī politiskajiem svētkiem bija sava neapšaubāma ietekme uz Trimdas kopienu iekšējo dzīvi, saliedētību utt., tai skaitā tās bija viens no politisko ideju cirkulācijas mehānismiem.⁴⁹⁵ Taču no Latvijas Republikas valstiskās neatkarības idejas uzturēšanas svešumā viedokļa vairāk svarīga bija šo svētku publiska

⁴⁹¹ Zelts ir, bet cik? *Laiks*, 29.03.1967., 6. lpp.

⁴⁹² Baltic Council of Australia darbības programma, 20.08.1974. *LNA LVA*, 2462. f.

⁴⁹³ Lietuviešu atklātā vēstule Kosiginam. *Laiks*, 28.06.1967., 8. lpp.

⁴⁹⁴ Par ko mēs sakām paldies, un par ko nē. *Laiks*, 02.08.1975., 2. lpp.

⁴⁹⁵ Sk.: Beķere K. 18. novembra atzīmēšana trimdā: tradīcija, identitātes apliecinājums, politiska manifestācija. *Svētki un svinēšana arhīvu dokumentos* (Latvijas Valsts vēstures arhīva zinātniskie lasījumi, 5). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2019, 50.–75. lpp.

atzīmēšana, to politizēšana un izmantošana sabiedrības informēšanai un politisku prasību izteikšanai ārpus savām Trimdas kopienām.

Paši trimdinieki arī pietiekoši labi apzinājās svētku svinēšanas daudzpusīgo nozīmi un uzdevumus gan Trimdas iekšienē, gan mītnes zemju sabiedrībā: “Mūsu svētku programmām uzdevums ir saistīt mūsu tautiešus pie kopējā likteņa, informēt mūsu amerikāņu draugus un reprezentēt mūsu lietu vietējiem konsulāriem pārstāvjiem, vēstīt ziņas par Latviju lielākai audiencī.”⁴⁹⁶

Populārākās dienas, kuru atzīmēšana izpildīja arī šīs politiskās un informatīvās funkcijas, neapšaubāmi bija Latvijas Republikas proklamēšanas diena – 18. novembris, un deportāciju piemiņas diena – 14. jūnijs.

3.2.1. 18. novembris

Latvijas Republikas pasludināšanas gadadienas jeb 18. novembra svinības Trimdā varēja būt ļoti dažādas, atkarībā no konkrētās Trimdas kopienas latviešu skaita un pieejamajiem finanšu līdzekļiem, kā arī no jubilejas nozīmīguma un tml. aspektiem. Svinības varēja būt gan ļoti nelielas, gan arī visnotaļ plašas. Svinības mazākās kopienās varēja notikt gandrīz vai privātā kārtā, piemēram, pavisam nedaudzu cilvēku saviesīga kopā sanākšana Urugvajā latviešu biedrības priekšnieka mājās⁴⁹⁷. Bet svinības varēja būt arī ļoti plašas un ar dažādiem pasākumiem ilgt vairāk nekā nedēļu dažādās pasaules valstīs un iesaistīt tūkstošiem cilvēku, piemēram, Latvijas valsts proklamēšanas apaļās 50. gadadienas svinības 1968. gadā.

Tomēr, neskatoties uz atšķirībām dažādos gados un vietās, atsevišķi elementi ir raksturīgi lielākajam vairumam 18. novembra svinību Trimdā, veidojot stabilu un maz mainīgu svinēšanas tradīciju. Viens no šādiem elementiem ir svētku dievkalpojums. Mazākās kopienās, kur latviešu sociālās dzīves centrs bija tieši draudze, tas varēja būt arī gandrīz vienīgais pasākums⁴⁹⁸, kuram sekoja neformāls kafijas galds. Tāpat tradicionālas svētku sastāvdaļas bija svinīgais svētku akts, koncerts un saviesīgā daļa. Svinīgajā aktā runas teica speciālie lūgtie viesi: redzami Trimdas sabiedriski darbinieki, lielo organizāciju vadītāji, diplomāti utt., tika nolasīti saņemtie apsveikumi no organizācijām vai prominentiem Trimdas sabiedriskajiem darbiniekiem. Svinīgajai daļai sekoja koncerts, kurā parasti uzstājās latviešu

---

⁴⁹⁶ Latvijas valsts proklamēšanas atceres sarīkošanas komitejas Minesotā Padomes sēdes protokols, 11.01.1968., 3. lpp. *Minesotas Universitātes Imigrācijas vēstures pētniecības centra arhīvs* (Immigration History Research center archives, turpmāk – *IHRCA*), Nikolajs Rasins papers, box 1.

⁴⁹⁷ 18. novembris Urugvajā. Latvija (Letonia). Revista literaria e informativa), Nr. 174, 12.1951., 7. lpp. *LNA LVA*, 1971. f., 2. apr., 237. l., 68. lp.

⁴⁹⁸ Piemēram, Dānija. Sk.: Dānijas latviešu Informācijas biļetens, Nr. 2 (313), 26.11.1974. *LNA LVA*, 1971. f., 2. apr., 256. l., 22. lp.

mūziķi, kori vai deju kopas. Vakarų noslēdzošā saviesīgā daļa, atkarībā no pasākuma apjomiem un rīkotāju rocības variējās no vienkāršāka groziņu vakara vai kafijas galda, līdz īstām ballēm ar baltiem galdautiem klātiem galdiem un dejām.

18. novembra atzīmēšanai bija raksturīga arī sava tradicionāla simbolika un tie bija pirmkārt Latvijas valstiskuma simboli: Latvijas karogs atradās svinību vietā, noformējumā tika izmantotas Latvijas karoga krāsas. Latvijas himnas dziedāšana valsts proklamēšanas atceres dienā bija pašsaprotama, tāpat kā iekārtojums un dekorācijas tautiskā stilā. Tika atbalstīta ierašanās uz svinībām tautastērpos vai ar kādu latvisku akcentu pie apģērba. Nacionālie un tautiskie simboli: karogs, tautastērpa detaļas (īpaši greznie tautastērpu vainagi), augu, t.sk. ozolzaru vijumi, ģerboņa detaļas, Brīvības pieminekļa kontūras u.c. tika plaši izmantoti arī ielūgumu noformējumā.⁴⁹⁹

18. novembra pasākumu lielākoties ļoti līdzīgais raksturs dažādās mītnes zemēs un desmitgadēs un maz mainīgais svinēšanas rituāls ir daļēji likumsakarīgs un veidojas dabiski (piemēram, nacionālās simbolikas pielietošana nacionālo svētku noformējumā ir pašsaprotama), bet daļēji šāda vienveidība bija arī latviešu Trimdas centrālo organizāciju apzināti panākts rezultāts. Centrālās organizācijas nereti, gatavojoties svētkiem, izsūtīja dalīborganizācijām vispārīgas vadlīnijas vai rekomendācijas 18. novembra atzīmēšanai. Lielākoties šīs rekomendācijas bija vai nu aicinājumi patriotiski svētku noskaņā aktivizēties un vairāk iesaistīties Trimdas politiskajā darbā, vai arī šie ieteikumi attiecās tieši uz politiskajām akcijām svētku ietvaros. Tā piemēram, 1960. gadā ALA Informācijas birojs aicināja latviešus būt īpaši aktīviem 18. novembra atzīmēšanā, jo pagājuši 20 gadi kopš Latvijas okupācijas; kā arī papildus latviešiem domātiem svinīgiem aktiem rīkot arī pieņemšanas amerikāņu sabiedrībai, lai pievērstu to uzmanību Baltijas valstu stāvoklim. Uz pieņemšanām būtu jāaicina “attiecīga štata un pilsētas augstākās amatpersonas, politiskās dzīves vadītāji, redzamākie sabiedriskie darbinieki un preses pārstāvji”, un šādas pieņemšanas būtu “lielisks līdzeklis Latvijas un latviešu lietas labā”.⁵⁰⁰

1953. gadā ALA Informācijas Birojs savukārt izveidoja par paraugu izmantojamas “tēzes 18. novembra svētku runai”, kuras saturēja īsu, patriotisku (un no mūsdienu vēstures zinātnes viedokļa – visai tendenciozu) Latvijas valstiskuma izveides vēstures pārskatu, un uzsvēra valsts juridisko pastāvēšanu arī okupācijas apstākļos.⁵⁰¹ ALA sagatavotos materiālus

---

⁴⁹⁹ Piemēram, sk. greznos svētku ielūgumus Brazīlijā 1950. gados. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1351. l., 1., 6. lp.

⁵⁰⁰ Amerikas Latviešu apvienības Informācijas Biroja valdes sēdes Protokols nr. 1, 31.08.1960. *IHRCA*, Eriks Dundurs Collection, Box 2.

⁵⁰¹ Tēzes 18. novembra svētku runai, 11.1953. Turpat.

18. novembra runām un rakstiem katram interesentam “uz pieprasījuma izsūta ALA sekretariāts”.⁵⁰² Ar līdzīgiem “ieteikumiem” vai “atzinumiem” kā būtu uzlabojama 18. novembra atzīmēšana, publiski nāca klajā arī dažādas citas, mazāk ietekmīgas organizācijas.⁵⁰³

Gatavojoties Latvijas proklamēšanas 50. gadadienai, ALA savā 16. kongresā 1967. gada maijā vienbalsīgi pieņēma “Latvijas 50 gadu atzīmēšanas platformu un vadlīnijas”, kā arī visai detalizēti izstrādātu neatkarības proklamēšanas atzīmēšanas un turpmāko darbību plānu. Tas aptvēra gan tiešas politiskas akcijas, kuras būtu rīkojamas 50. gadadienas ietvaros, gan arī pievērsās vispārīgākiem jautājumiem: sadarbības stiprināšana ar lietuviešiem un igauņiem, bērnu latviskā izglītošana Trimdā patriotiskā garā, vispārēja politiskās aktivitātes kāpināšana utt.⁵⁰⁴

Piesaistīt iespējami plašas sabiedrības uzmanību, tādējādi veicinot informētības līmeni mītnes zemju sabiedrībā par Baltijas valstīm un baltiešu prasībām, vislabāk arī 18. novembra svinību gadījumā bija iespējams ar mītnes zemes publisko mediju palīdzību. Latvijas (vai attiecīgi Lietuvas un Igaunijas lietuviešiem vai igauņiem) proklamēšanas gadadienas atzīmēšana bija labs iemesls mēģināt panākt ziņu parādīšanos vietējos medijos. Nelielus rakstus par latviešiem un Latviju 18. novembra sakarā parasti dažādas mītnes zemju avīzes publicēja katru gadu, pievērsot plašāku uzmanību gadījumos, kad kādi noteikti apstākļi attaisnoja pastiprinātu interesi. Piemēram, 1949. gadā veselās sešas Čīles, kurā latviešu bija ļoti maz, avīzes veltīja rakstīņus (visticamāk jau neliela apjoma) par latviešiem sakarā ar 18. novembra svinībām. Šāda publicitāte izskaidrojama ar paaugstinātas intereses esamību tobrīd sabiedrībā par Eiropas pārvietotajām personām un viņu ieceļošanu Čīlē, tai skaitā latviešiem, kā arī atsevišķu latviešu sportistu panākumiem Čīlē tobrīd.⁵⁰⁵ Pēc līdzīga principa neliela apjoma ziņas par Latviju 18. novembra kontekstā publicēja visdažādākie vietējie pilsētu un štatu laikraksti.

Trimda plaši izmantoja arī radio un televīzijas raidītāju piedāvātās iespējas sasniegt sabiedrību. 18. novembra svētkiem par godu jau no 1950. gadu sākuma bieži tika veidoti īsi informatīvi raidījumi par Latviju vietējos radiofonos Kanādā,⁵⁰⁶ dažādās ASV vietās,⁵⁰⁷

⁵⁰² Materiāli 18. novembra svinībām. *Laiks*, 07.11.1953., 2. lpp.

⁵⁰³ Piemēram, sk.: Kā aktivizējamās 18. novembra svinības. *Laiks*, 22.10.1960., 6. lpp.

⁵⁰⁴ Latvijas 50 gadu atzīmēšanas platforma un vadlīnijas. *IHRCA*, Nikolajs Rasins papers, box1.

⁵⁰⁵ 18. novembris un prese. *Latvija* (Letonia. Revista literaria e informativa), Nr. 151, 01.1950., 17. lpp. *LNA LVA*, 1971. f., 2. apr., 237. l., 30. lp.

⁵⁰⁶ 18. novembris Kanadas raidītājos. *Laiks*, 11.11.1950., 3. lpp.

⁵⁰⁷ Kas visvairāk rosina sabiedrības interesi. *Laiks*, 20.04.1974., 1. lpp.

Argentīnā⁵⁰⁸ u.c. Lai veicinātu šādus raidījumus, tika ierakstītas un latviešu organizāciju starpā izplatītas skaņu lentes ar piemērotu latviešu mūziku izmantošanai 18. novembra raidījumos.⁵⁰⁹

Viena no mediju un arī nepastarpināti sabiedrības ieinteresēšanas iespējām bija pašas svētku norises, resp., atsevišķu pasākumu iespējami plaša publiskošana dažādos veidos un dažādu publisku kultūras pasākumu piesaistīšana svētku norisei. Svētku norisē tika iekļauti mītnes zemju publikai domāti koncerti, daiļamatniecības vai mākslas izstādes u.tml. Ļoti bieži 18. novembrī vai neilgi pirms tā tika atklātas visdažādākās izstādes, piemēram, latviešu mākslas izstāde Ņujorkā 1951. gadā,⁵¹⁰ J. Kalmītes gleznu izstāde Čikāgā 1958. gadā,⁵¹¹ divdesmit divu latviešu mākslinieku gleznu izstāde Toronto 1968. gadā,⁵¹² K. Veinberga akvareļu izstāde Sidnejā 1978. gadā⁵¹³ un daudzas citas ASV, Kanādas, Austrālijas, Dienvidamerikas un Eiropas dažādās pilsētās.

Tāpat svētku norises tika izmantotas arī tiešai politisko aprindu izglītošanai un kontaktu veidošanai un uzturēšanai ar politiķiem. Visaugstākā ranga mītnes zemes amatpersonas uz savām svinībām aicināja Latvijas Republikas diplomātiskā dienesta pārstāvji, īpaši jau sūtniecībā ASV un pirmajā desmitgadē pēc kara. Uz 1951. gada 18. novembra svinībām bija uzaicināti un piekrita piedalīties, piemēram, valsts sekretāra vietnieki dažādās jomās, resp., nozaru ministri; valsts departamenta ierēdņi: atbildīgie par Austrumeiropas jautājumiem, protokola vadītājs, kā arī ASV valsts sekretārs.⁵¹⁴ Šo tradīciju uzaicināt pēc iespējas redzamākus un augstāka ranga mītnes zemes politiķus, intelektuāļus, t.s. viedokļu līderus un, protams, arī mediju pārstāvjus uz savām svinībām turpināja arī Trimda un šādi lūgtie viesi – cittautieši piedalījās praktiski katrās 18. novembra svinībās gan ASV, gan Dienvidamerikā, Eiropas valstīs un Austrālijā. Piemēram, 1963. gada 18. novembra svinībām Hanoverē Vācijā – piedalās gan Lejassaksijas Landtāga deputāts Baselavs (*W. Baselau*), gan pilsētas birģermeistars Lēnhofs (*Lehnhoff*).⁵¹⁵

1968. gadā Mineapolē latvieši rīkoja plašu banketu, kurā piedalījās gan paši Trimdas latvieši (par samaksu), gan arī lūgti viesi no konsulārā korpusa, ASV un Minesotas valdības pārstāvji, redzami amerikāņu sabiedriskie darbinieki un preses pārstāvji. Trimdas latviešu

⁵⁰⁸ Apvienoto latviešu organizāciju 18. novembra rīcības komitejas apkārtraksts Nr. 1, 06.1968. *LNA LVA*, 1971. f., 2. apr., 232. l., 2.–3. lp.

⁵⁰⁹ Kanādas DV svētku ievadījums. *Laiks*, 03.05.1980., 1. lpp.

⁵¹⁰ Latviešu mākslas izstāde 18. novembrī. *Latvija-Brīvā Balss*, 04.08.1951.

⁵¹¹ Čikāgas hronika. *Laiks*, 15.10.1958., 6. lpp.

⁵¹² Kā Toronto sagaida Latvijas 50 gadus. *Laiks*, 13.11.1968., 5. lpp.

⁵¹³ Sarīkojumi. *Austrālijas latvietis*, 17.11.1978., nr. 1454, 6. lpp.

⁵¹⁴ Sk. ielūguma atteikumus un apstiprinājumus. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 4290. l., 16.–60. lp.

⁵¹⁵ *LNA LVA*, 2335. f., 1. apr., 381. l., 6., 7. att.

maksājumi par piedalīšanos banketā sedza gan viņu pašu, gan arī aicināto viesu uzņemšanas izmaksas.⁵¹⁶ Austrālijā kā viena no nozīmīgām epizodēm būtu atzīmējama Austrālijas premjerministra Malkolma Freizera (*Malcolm Fraser*) rakstiski atsūtītā apsveikuma runa 1975. gada 18. novembra svinībām, kam sekoja premjerministra personīga viesošānās Latviešu namā 30. novembrī (sakarā ar Austrālijas lēmuma atzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS *de jure* atcelšanu).⁵¹⁷

Vēl viens paņēmiens iespējami ciešu attiecību uzturēšanai ar vietējiem politiķiem un varas pārstāvjiem bija iespējami vairāk iesaistīt viņus svētku norisē un pat rīkošanā. Tā 1968. gadā latvieši Mineapolē uzaicināja pilsētas mēru Artūru Neifteilinu (*Arthur Naftalin*) būt par 18. novembra svētku rīkošanas komitejas goda priekšsēdētāju. Pilsētas mērs šo uzaicinājumu arī pieņēma. Sprotams, ka goda priekšsēdētāja nosaukums nenozīmēja, ka pilsētas mērs bija tieši iesaistīts tīri praktiskajos svētku rīkošanas darbos, bet katrā ziņā pilsētas galva bija labi informēts par svētku pasākumiem un vairākos arī piedalījās. Turklāt pilsētas galvas iesaiste, kaut vai formāla, atvieglināja dažādu sīku jautājumu risināšanu pilsētas pārvaldē, piemēram, saņemt atļauju tiesas nama karoga mastā uz ēkas jumta divas dienas svinību laikā uzvilkt Latvijas karogu.⁵¹⁸

Nacionālo svētku reizes bija labi piemērotas arī politisko lobija akciju veikšanai un Trimdas sabiedrība, patriotiskās svētku noskaņas iespaidā, bija aktīvāk gatava piedalīties dažādās politiska rakstura akcijās. 18. novembra svētku sanāksmēs nereti tika pieņemtas politiskas rezolūcijas. Piemēram, Ņujorkā uz 18. novembra svinībām sapulcējušies latvieši 1949. gadā pieņēma rezolūciju, aicinot ASV Kongresu, prezidentu, valdību un tautu uzturēt spēkā Latvijas *de jure* neatzīšanas politiku un aktīvi atbalstīt neatkarības atjaunošanu. Rezolūcijas kopijas tika paredzēts izsūtīt ASV prezidentam, Valsts sekretāram, Ņujorkas mēram, medijiem u.c.⁵¹⁹ Līdzīgu rezolūciju pieņēma arī 1950. gadā.⁵²⁰

3.2.2. Deportāciju piemiņas dienas

Deportāciju piemiņas dienas atzīmēšana Trimdā aizsākās jau Vācijas pārvietoto personu nometnēs, turpinot Latvijā jau 1942. gadā aizsākto tradīciju atzīmēt 14. jūniju kā Aizvesto piemiņas dienu.⁵²¹ Pārvietoto personu nometnēs Aizvesto piemiņas diena lielākoties

---

⁵¹⁶ Aicinājums piedalīties Latvijas valsts 50 gadu neatkarības atceres banketā. *IHRCA*, Nikolajs Rasins papers, box 1.

⁵¹⁷ *Austrālijas Nacionālais arhīvs*, sērija M 1276, lieta nr. 24.

⁵¹⁸ Ērika Dundura vēstule mēram A. Neifteilinam, 26.09.1968. *IHRCA*, Nikolajs Rasins papers, box 1.

⁵¹⁹ *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1488. l., 5.–6. lp.

⁵²⁰ Turpat, 26.–27. lp.

⁵²¹ Sk., piemēram: Aizvesto piemiņas diena Lielvārdē. *Tēvija*, 12.06.1942., 8. lpp.

tika atzīmēta ar piemiņas dievkalpojumu⁵²² vai laicīgu piemiņas aktu. Jau 1946. gadā nometnēs vērojami arī mēģinājumi ieinteresēt cittautiešus Baltijas valstu liktenī. Viens no šādiem piemēriem ir franču okupācijas zonā atrodošās nelielās Vurcahas latviešu kolonijas (ap 200 latviešu) sarīkotais Aizvesto piemiņas pasākums 1946. gada 14. jūnijā, kurā bija uzaicināti un ar runu piedalījās arī nometni pārraugošās UNRRA darbinieki, tai skaitā vietējās nodaļas vadītājs R. Lakoste (*R. Lacoste*). Savā uzrunā R. Lakoste izteica vispārīgu līdzjūtību latviešu sāpīgajām atmiņām un ieteica nākotnē saglabāt vienotību savā starpā.⁵²³ Vēlāko Trimdas politisko aktivitāšu kontekstā ir zīmīgi atzīmēt, ka reportāžas autors, pamatojoties uz patiesību ļoti vispārīgās un neko nesološās, lai arī, protams, labvēlīgās R. Lakostes runas, entuziastiski secina, ka nebūtu brīnums, ja tieši Francija būtu tā, kas “mūsu jautājumu var ienest starptautiskā arēnā”.⁵²⁴

1949. gadā vairākās Vācijas pārvietoto personu nometnēs saistībā ar deportāciju piemiņas dienu notika plašas protesta manifestācijas. Hānavas pārvietoto personu nometnē 11. jūnijā sapulcējās ap 3000 latviešu, lietuviešu, igauņu un ukraiņu, protestējot pret “padomju terora režīmu, tautu slepkavību un deportāciju”. Sanāksmē tika pieņemta arī rezolūcija, kas pieprasīja atjaunot padomju pakļautībā esošo Eiropas un Āzijas valstu brīvību un neatkarību.⁵²⁵

Dažas dienas vēlāk – 14. jūnijā pārvietoto personu nometnē “Valka” netālu no Nirnbergas notika līdzīgs protesta pasākums, kas pulcēja tāpat ap 3000 latviešu, lietuviešu un igauņu dalībnieku. Pasākumā sapulcējušies pieņēma vairākas lapaspuses garu memorandu, kurā ļoti emocionālā un tēlainā valodā tika aprakstītas baltiešu tautām kara un pēckara laikā nodarītās pārestības. Memorands nebija specifiski adresēts kādai konkrētai valstij vai institūcijai, tas acīmredzot bija domāts demokrātiskajām rietumvalstīm kā tādām: “Mēs, šeit mūsu tautas Lielo Sēru dienā sapulcējušies, lūdzamies, lūdzam un apsūdzam: dodiet mums savu palīdzību atbrīvojot mūsu dzimtās zemes no padomju okupantiem, sniedziet mums palīdzību atbrīvojot mūsu izsūtītos tautiešus, lai mums visiem atkal reiz būtu iespēja dzīvot un strādāt mūsu pašu valstīs, mūsu mīļajās Igaunijā, Latvijā un Lietuvā – mūsu tēvu zemēs!” Memorandu parakstījuši nometnes Latviešu komitejas priekšsēdētājs mācītājs Jānis Turks, Igaunņu komitejas priekšsēdētājs skolotājs K. Vīrelaids un Lietuviešu komitejas priekšsēdētājs inženieris Vl. Liatuks, kā arī Franku novada latviešu nometņu apvienības ģenerālsekretārs

⁵²² Piemēram, Vircburgas latviešu nometnē 1946. gadā. Sk.: Mocekļu piemiņai. *Vircburgas Latviešu Vēstis*, 22.06.1946.

⁵²³ Skumja gada diena. *Vircburgas Latviešu Vēstis*, 29.06.1946.

⁵²⁴ Turpat.

⁵²⁵ Pārvietoto personu nometnē Hānavā protesta manifestācijā pieņemta rezolūcija, 11.06.1949. *LNA LVA*, 2335. f., 1. apr., 225. l., 70. lp.

(paraksts nesalasāms).⁵²⁶ Šī memoranda pilnu tekstu 29. jūnija numurā bija publicējis viens no Beļģijas lielajiem laikrakstiem *La Libre Belgique*, ievadot to ar līdzjūtības izteikšanu baltiešiem.⁵²⁷ Vispār 1949. gadā arī ASV un Kanādā laikrakstos vērojama pastiprināta interese par 14. jūnija piemiņas dienu un deportācijām.

Vēlākajos gados, pēc izceļošanas no Vācijas pārvietoto personu nometnēm uz pastāvīgu dzīvi dažādās valstīs, Deportāciju piemiņas diena aizvien vairāk un vairāk ieguva politisku raksturu. Protams, 14. jūnijs saglabāja savu svinīga piemiņas pasākuma raksturu, taču tajā pat laikā tas aizvien vairāk no zaudēto draugu un tuvinieku personīgas pieminēšanas pasākuma, kāds tas bija pirmajos gados, pārvērtās par ierosinātāju politiskai darbībai un iespēju vēlreiz un atkal atgādināt mītnes zemju valdībām un sabiedrībām par latviešiem, lietuviešiem un igauņiem nodarītajām pārestībām un neatrisināto Baltijas valstu pašnoteikšanās jautājumu.

Kopumā deportāciju piemiņas dienu programmas parasti sastāvēja no vairākiem pasākumiem: svinīga piemiņas pasākuma vai nu publiski pilsētvidē vai slēgtās telpās, un kādas politiska rakstura demonstrācijas vai gājiena vai tamlīdzīgi. Salīdzinājumā ar, piemēram, Latvijas Republikas proklamēšanas gadadienas atzīmēšanu, ir vērojamas gan atšķirības, gan arī līdzības. Deportāciju piemiņas dienās, protams, netika rīkotas svētku balles. Taču, kas attiecas uz piemiņas dienas notikuma izmantošanu politiskiem mērķiem, tika izmantoti praktiski visi tie paši paņēmieni sabiedrības informēšanai, politiķu un mediju intereses piesaistīšanai.

Diezgan tipisks 14. jūnija pasākumu kopums ir, piemēram, Aizvesto piemiņai Ņujorkā sarīkoti pasākumi 1952. gadā. Atzīmējot deportāciju kārtējo gadadienu, latvieši, lietuvieši un igauņi sarīkoja protesta demonstrāciju un kopīgu svinīgu pasākumu. Protesta demonstrācija ar plakātiem notika pie padomju ANO delegācijas ēkas Ņujorkā un piesaistīja arī vietējo mediju uzmanību. Demonstranti izdalīja garāmgājējiem informatīvas lapiņas un mēģināja tās nodot arī padomju delegācijai, taču tas neizdevās.⁵²⁸ Saviesīgajā pasākumā piedalījās vairāki ievērojami viesi: bijušais ASV sūtnis Baltijas valstīs A. Bliss Lēns, FEC prezidents admirālis H. B. Millers, kā arī ASV Senators Bentons. Pasākuma organizatoriem – pārstāvjiem no Komitejām Latvijas, Lietuvas un Igaunijas brīvībai – rakstisku vēstījumu bija atsūtījis ASV prezidents H. Trūmens, šis vēstījums tika arī nolasīts piemiņas pasākumā. Vēstījumā

---

⁵²⁶ Pārvietoto personu nometnē "Valka" pieņemts memorands, 14.06.1949. *LNA LVA*, 2176. f., 1.v apr., 299. l., 156.–157. lpp.

⁵²⁷ Ļoti bēdīgas ainas. Rietumu prese vairs nevirās runāt par krievu noziegumiem Baltijas valstīs. *Latvija*, 09.07.1949.

⁵²⁸ 14. jūnija piemiņas akti un demonstrācijas. *Latvija Amerikā*, 21.06.1952., 2. lpp.

prezidents apliecināja ASV simpātijas pret paverdzinātajām Latvijas, Lietuvas un Igaunijas tautām un sašutumu par okupācijas varas veiktajiem pāridarījumiem, kā arī apstiprināja, ka ASV nekad nav atzinusi Baltijas valstu varmācīgo inkorporāciju PSRS.⁵²⁹

Ar lielāku vērienu saprotami tika atzīmētas apaļas gadadienas. 1971. gadā, kad pagāja 30 gadi kopš deportācijām, svinīgus atceres pasākumus rīkoja ne vien lielākajos latviešu centros ASV un Eiropā, bet teju visās pasaules vietās, kur dzīvoja kaut nelielas latviešu kopienas.

Rietumvācijā deportāciju 30. gadadienu tika pieminēta lielākoties ar dievkalpojumu un svētbrīžu palīdzību. Dievkalpojumi un piemiņas brīži notika Frankfurtē, Hamburgā, Kaizerslauternā, Lībekā, Ķelnē, Eslingenā, Memingenā, Špakenbergā, Hannoverē. Lielākajās pilsētās pēc dievkalpojuma notika arī ērģeļmūzikas vai koru koncerti un latviešu solistu dziedājumi, kā arī tematiski piemēroti priekšlasījumi.⁵³⁰

Zviedrijas latviešu nacionālais fonds 1971. gadā izdeva deportāciju gadadienu veltītu pastkarti, kurā bija attēlots padomju soda nometņu atrašanās vietu plāns Mordovijas reģionā un vairāku šajās nometnēs politisku motīvu dēļ ieslodzīto portreti.⁵³¹

Kanādā 14. jūnija pasākumu 1971. gadā rīkoja Baltiešu federācija Kanādā un galvenais pasākums bija baltiešu izpildītāju koncerts Toronto. Tajā tika ielūgti piedalīties ap 20 goda viesu no Kanādas sabiedriskās un politiskās elites.⁵³²

No pārējiem atšķirīgs piemiņas pasākums notika Koloradospringsas pilsētā Kolorado štatā. Koloradospringsas latvieši 1968. gadā, atzīmējot Latvijas Republikas proklamēšanas 50. gadadienu, bija īstenojuši interesantu projektu, proti, pilsētas centrā pie publiskās bibliotēkas tika ierīkota Latvijas Brīvības strūklaka, veidota simboliskas kokles formā ar trīs zvaigznēm. Tās ierīkošanu daļēji (1000 US dolāru) finansiāli atbalstīja pilsētas pārvalde, taču lielāko daļu izdevumu sedza latviešu savāktie ziedojumi.⁵³³ Pieminot masu deportāciju trīsdesmito gadadienu, pie strūklakas notika svētbrīdis un tās pamatos tika ievietota kapsula ar dokumentiem.⁵³⁴ Dokumentu kapsulā ievietots pergaments ar aptuveni 2000 to cilvēku vārdiem, kas atbalstījuši strūklakas celtniecību; vairāki laikraksti, tostarp lielākā Trimdas latviešu laikraksts *Laiks* numurs, Bībele latviešu valodā, Latvijas pastmarkas un naudas

⁵²⁹ 15. jūnijs Ņujorkā izsludināts par Baltijas brīvības dienu. *Latvija Amerikā*, 21.06.1952., 2. lpp.

⁵³⁰ Neaizmirstamais tomēr aizmirstas. *Latvija*, 03.07.1971., 4. lpp.

⁵³¹ Atceroties 30 gadus, kas šogad paiet. *Austrālijas Latvietis*, 11.06.1971., 1. lpp.

⁵³² Baltiešu koncerts 14. jūnijā. *Latvija Amerikā*, 09.06.1971., 3. lpp.

⁵³³ Sk. Latvijas sūtniecības ASV saraksti ar Brīvības strūklakas komiteju Koloradospringsā. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1478. l.

⁵³⁴ No krasta līdz krastam. Kolorado Springs. *Laiks*, 29.05.1971., 2. lpp.

paraugi, Latvijas karodziņš u.c. materiāli. Kapsulas atvēršana bija paredzēta pēc 100 gadiem kopš tās sagatavošanas jeb 2070. gada 22. novembrī.⁵³⁵

Protams, deportāciju 30. gadadienu plaši atzīmēja arī ASV latviešu lielākajos centros. Piemēram, Vašingtonā 14. jūnijs tika atzīmēts ar dievkalpojumu katoļu katedrālē, kur piedalījās ap 200 baltiešu, un kafijas galdu pēc dievkalpojuma. Apvienotā Baltiešu komiteja arī sagatavoja un nosūtīja vēstuli ASV prezidentam Niksonam, kurā atgādināja par deportāciju nodarīto postu un lūdza prezidentu “apgaismot pasaulei baltiešu likteņus”.⁵³⁶

1970. gadu sākumā trimdinieku vidū bija arī daži deportācijas pārdzīvojuši latvieši, kuriem bija izdevies atgriezties Latvijā un pēc tam izbraukt uz rietumiem. Viņu atmiņu un pieredzes stāsti bija iedarbīgs līdzeklis, kā atgādināt par 14. jūnija nozīmi gan pašai latviešu kopienai, gan arī ieinteresēt svešautiešus. Viens no tādiem deportācijas piedzīvojušajiem bija Augusts Mertens, izsūtīts uz 10 gadiem 1945. gadā. Viņa pieredzes stāsts jau pēc viņa nāves tika publicēts vairākos Trimdas drukātajos medijos, tai skaitā laikrakstā “Austrālijas latvietis”.⁵³⁷

Deportāciju piemiņas diena bija arī viens no tiem datumiem, kad tika sastādīts un piemiņas masu pasākumos pieņemts liels skaits visdažādāko politiska rakstura dokumentu: proklamāciju, deklarāciju, memorandu utt. Jau iepriekš minētās “Valkas” un Hānavas nometnēs deportāciju piemiņas dienās 1949. gadā pieņemtās protesta rezolūcijas ir vieni no salīdzinoši nedaudzajiem Vācijas pārvietoto personu nometnēs radītajiem politiskajiem dokumentiem, kas nevis attiecas uz nometņu dzīves uzlabošanu, bet satur prasības atjaunot Latvijas neatkarību.

Arī vēlākajos gados šādu dokumentu tieši 14. jūnija kontekstā ir pieņemts ļoti daudz, turklāt ne tikai politiski daudz aktīvākajā ASV, bet arī citās valstīs, tai skaitā tādās, kas parasti neizcēlās ar īpašu politisko aktivitāti. Piemēram, 1953. gada 14. jūnijā kopīgu pasākumu deportācijās aizvesto piemiņai rīkoja baltiešu organizācijas Buenosairesā: Biedrība Igaunija, Latviešu apvienība, Lietuviešu klubs un Latviešu-lietuviešu brālība. Šīs organizācijas pieņēma kopīgu rezolūciju, ar kuru izteica nosodījumu Baltijas valstu okupācijai un okupācijas varas īstenotajām genocīda akcijām Baltijas valstīs, kā arī aicināja Argentīnas presi sniegt morālu atbalstu Baltijas valstu centieniem, bet Argentīnas republikas prezidentu H. D. Peronu – atjaunot diplomātiskās attiecības (resp., domāts acīmredzot – atjaunot Baltijas

---

⁵³⁵ Liecības, kuras lasīs pēc 100 gadiem. *Laiks*, 19.06.1971., 1. lpp.

⁵³⁶ 14. jūnijs ASV galvas pilsētā. Baltiešu vēstule prezidentam Niksonam. *Turpat*, 2. lpp.

⁵³⁷ Trīsdesmit gadu ilga komunistu brutalitāte. *Austrālijas Latvietis*, 11.06.1971., 1., 4. lpp.

valstu diplomātiem Argentīnā viņu diplomātisko statusu) ar Latviju, Lietuvu un Igauniju. Rezolūcija tika nosūtīta Argentīnas valsts valdībai, ANO un Argentīnas preseī.⁵³⁸

Raksturīga parādība Trimdā ir deportāciju piemiņas dienas pārveidošana no tikai sēru dienas par atzīmējamu dienu, izmainot tās nosaukumu un vienlaikus uzsverot šīs dienas atzīmēšanas politisko prasību aspektu – šī diena bieži, īpaši ASV, dažādu administratīvo vienību (štata, pilsētas utt.) ietvaros tika proklamēta kā Latvijas brīvības diena, vai biežāk – Baltijas brīvības diena.⁵³⁹

Deportāciju piemiņas dienas jeb 14. jūnija atzīmēšana pēc savas būtības neapšaubāmi atšķirās no, neskatoties uz Trimdas apstākļiem un neatkarības zaudējumu, tomēr svinīgās un patriotiski pacilājošās Latvijas Republikas proklamēšanas dienas atzīmēšanas. Deportāciju piemiņas diena bija sēru diena, un tās atzīmēšana daudz vairāk kā 18. novembra gadījumā bija politiska un publiska. Šī diena bija, protams, veltīta vispirms deportāciju upuru pieminēšanai, bet vismaz tikpat svarīgs vai pat vēl svarīgāks mērķis bija runāt par šīm deportācijām publiski un, apelējot pie šī nodarījuma latviešu tautai, pieprasīt tai pašnoteikšanos un atbrīvošanu no okupācijas varas, kas bija īstenojusi šādas necilvēcīgas deportācijas. Deportācijas bija mītnes zemju sabiedrību emocionāli uzrunājošs piemērs padomju īstenotajām represijām Baltijas valstīs, neapšaubāms cilvēktiesību un cilvēcības principu pārkāpums – tādēļ ir arī likumsakarīgi, ka tieši 14. jūnija kontekstā katru gadu tika rīkotas ļoti daudz un dažādas politiskas akcijas.

3.2.3. Politiska rakstura atzīmējamās dienas

Trimdā ar laiku izveidojās arī vairākas regulāras (vai daļēji regulāras) periodiski notiekošas atzīmējamās dienas, kuru atzīmēšanas tradīcijas bija radītas Trimdā un raksturīgas specifiski Trimdai. Turklāt visu šo atzīmējamo dienu rašanās iemesli un būtība bija izteikti politiski un tās bija daļa no Trimdas politiskās darbības – centieniem uzturēt mītnes zemju sabiedrībā un politiskajās aprindās Baltijas valstu neatkarības ideju kā aktuālu un zināmu konceptu un informēt sabiedrību kopumā par Baltijas valstīm kā neatrisinātu politisku problēmu. Šīs svinību dienas bija zināmā mērā mākslīgi konstruētas, piesaistot tās pastāvošiem nozīmīgiem datumiem: 18. novembrim, 14. jūnijam, vai Molotova–Ribentropa pakta parakstīšanas dienai – 23. augustam, un to mērķis principā bija plašākas uzmanības pievēršana šiem datumiem.

---

⁵³⁸ Baltiešu organizāciju Buenosairesā rezolūcija, 14.06.1953. *Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrs "Straumēni"*, LAK EC kolekcija, Vispārīgās informācijas daļa.

⁵³⁹ Sk. nodaļu 3.2.3. Politiska rakstura atzīmējamās dienas.

Atsevišķas no šīm Trimdā konstruētajām atzīmējamām dienām attiecās specifiski uz Latviju un latviešu Trimdu, kā, piemēram, Latvijas brīvības dienas. Taču vairums bija kopīgas vai nu visiem baltiešiem, kā Baltijas brīvības dienas, vai arī vēl plašākai tautību kopai ar līdzīgām politiskām prasībām, piemēram, Apspiesto tautu nedēļa vai Melnās lentes diena.

Apspiesto tautu nedēļa. Neskatoties uz to, ka Apspiesto tautu nedēļas (*Captive Nations week*) nosaukums asociatīvi saistās ar Eiropas Apspiesto tautu asamblejas (*Assembly of Captive European Nations*, ACEN)⁵⁴⁰ nosaukumu un ACEN vēlākajos gados bieži vien bija vieni no galvenajiem Apspiesto tautu nedēļas rīkotājiem, ACEN nav šīs tradīcijas ierosinātāja. Apspiesto tautu nedēļas atzīmēšana ASV tika iedibināta 1959. gadā ar Kongresa rezolūciju, kuru 17. jūlijā apstiprināja ASV prezidents Dvaits Eizenhauers, un tādējādi tā ieguva likuma spēku (*Public Law 86-90*). Deklarācija īsumā atzīmēja lielo dažādas etniskās izcelsmes cilvēku lomu ASV kā nācijas izveidē un nostiprināšanā; konstatēja lielas daļas pasaules tautu atrašanos “komunistu imperiālisma” verdzībā kā draudu ASV un visas brīvās pasaules drošībai; attēloja ASV kā “cilvēka brīvību citadelī”, ar kuru šīs paverdzinātās tautas saista savus atbrīvošanas centienus; kā arī attiecīgi izteica pārliecību, ka ir tikai pareizi un piedienīgi, ka ASV tauta ir līdzdalīga šo tautu centienos atgūt brīvību un neatkarību. Visu šo uzskaitīto iemeslu dēļ deklarācija noteica, ka ASV prezidentam jāizsludina 1959. gada jūlija trešā nedēļa par Apspiesto tautu nedēļu un jāaicina ASV pilsoņi atzīmēt šo nedēļu ar piemērotām aktivitātēm. Tāpat deklarācija noteica, ka prezidents tiek aicināts turpināt katru gadu izsludināt šo nedēļu, kamēr “brīvība un neatkarība nebūs sasniegta visām apspiestajām tautām pasaulē.”⁵⁴¹

Šīs deklarācijas veidošanas iniciatīva bija ASV ukraiņu diasporas nopelns, deklarācijas teksta autors bija ASV ukraiņu izcelsmes politiķis, izteikts pret-komunists Levs Dobrianskis (*Lev Dobriansky*). L. Dobrianskis 1959. gadā arī dibināja un ilgus gadus vadīja Nacionālo apspiesto tautu komiteju (*National Captive Nations Committee*), kuru nereti jauca ar ACEN. Pēc pirmās rezolūcijas pieņemšanas un šīs nedēļas atzīmēšanas tradīcijas uzsākšanas ACEN pievienojās šai iniciatīvai un veltīja daudz pūļu, lai lobētu šīs nedēļas atzīmēšanas turpināšanu.⁵⁴² Kopš deklarācijas pieņemšanas, Apspiesto tautu nedēļa ir tikusi

⁵⁴⁰ Sk. nodaļu 4.2. Eiropas Apspiesto tautu asambleja.

⁵⁴¹ Joint Resolution providing for the designation of the third week of July as “Captive Nations Week”. *Public Law 86-90*. Pieejams: <https://www.govinfo.gov/app/details/STATUTE-73/STATUTE-73-Pg212> (skatīts 10.02.2020.).

⁵⁴² Mazurkiewicz A. “The voice of the silenced peoples”. The Assembly of Captive European Nations. Zake I. (ed.). *Anti-communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, p. 177.

pasludināta katru gadu bez izņēmuma līdz pat mūsdienām, 2019. gadā notiekot sešdesmito reizi.⁵⁴³

Apspiesto tautu nedēļas deklarācija, salīdzinājumā ar ACEN, ievērojami paplašināja to valstu loku, uz kuru tika attiecināts “apspiesto tautu” apzīmējums. Deklarācija minēja 22 valstis un teritorijas gan Eiropā, gan Āzijā, to skaitā bez ACEN pārstāvētajām vēl arī tādas valstis kā Austrumvācija, Armēnija, Azerbaidžāna, Gruzija, Ķīna, Ziemeļkoreja, Tibeta, Turkestāna, Ziemeļvjietnama u.c.⁵⁴⁴

Pēc ASV prezidenta proklamācijas parauga Apspiesto tautu nedēļu regulāri proklamēja arī atsevišķu štatu un pilsētu pārvaldes, pielāgojot šo proklamāciju vietējiem apstākļiem un dažkārt arī nedaudz izmainot svinību datumus, iespējams, atkarībā no plānotajiem pasākumiem. Piemēram, 1971. gadā Ilinoisas štatā Apspiesto tautu nedēļa notika no 11. līdz 18. jūlijam,⁵⁴⁵ bet Čikāgā tajā pašā gadā – no 12. līdz 17. jūlijam.⁵⁴⁶

Apspiesto tautu nedēļa piesaistīja ļoti augsta līmeņa ASV politiķu uzmanību, tai skaitā ASV Kongresā un Senātā. Piemēram, 1965. gadā runu par godu Apspiesto tautu nedēļai ASV Senātā teica senators Pauls H. Duglass.⁵⁴⁷ Gadu vēlāk, 1966. gadā, ASV Kongresa debatēs saistībā ar Apspiesto tautu nedēļu piedalījās rekordliels skaits runātāju – 100 pārstāvju palātas un 14 Senāta locekļu. Debatēs runātāji piekāpās tādiem jautājumiem kā tābrīža stāvoklis Austrumeiropā un Viduseiropā, padomju imperiālisms un komunistu agresija, bet teju ceturtdaļa no visiem runātājiem izteicās pret fundamentālo cilvēka brīvību ignorēšanu komunistiskā bloka valstīs. Debatēs runātāji arī kopumā apliecināja turpinošos ASV atbalstu apspiesto tautu centieniem pēc brīvības un pašnoteikšanās.⁵⁴⁸ Tiesa gan, ASV pārvaldes attieksme pret Apspiesto tautu nedēļas atzīmēšanu bija ļoti atkarīga no izmaiņām ASV un PSRS attiecībās: attiecību pasliktināšanās periodā attieksme bija ieinteresētāka un sirsnīgāka, bet attiecībām uzlabojoties – drīzāk formāla.

Apspiesto tautu nedēļu dažādu tautību trimdinieki parasti atzīmēja, rīkojot savās pilsētās veselu pasākumu kopumu. Šis pasākumu kopums pēc apmēriem un apmeklētības,

---

⁵⁴³ Smith M. Communism is making a comeback; so should Captive Nations Week. *Miami Herald*, 12.07.2019.

⁵⁴⁴ Joint Resolution providing for the designation of the third week of July as “Captive Nations Week”. *Public Law 86-90*. Pieejams: <https://www.govinfo.gov/app/details/STATUTE-73/STATUTE-73-Pg212> (skatīts 10.02.2020.).

⁵⁴⁵ State of Illinois Governor proclamation. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, mape “Captive Nations Week 1971”.

⁵⁴⁶ City of Chicago Office of the Mayor proclamation. Turpat

⁵⁴⁷ Paul H. Douglas speech, July 20, 1965. Janauskas G. (Ed.) “Kongresinē akcija” *Baltijos valstybių okupacijos nepripažinimo politikoje 1961–1974 m.* Vilnius: VDU Lietuvių išėivijos institutas, 2011, pp. 265–267.

⁵⁴⁸ 100 deputātu debatē par 100 miljonu apspiesto. *Laiks*, 06.08.1966., 2. lpp.

protams, dažādās vietās atšķirās un bija atkarīgs gan no aktīvu pret-komunistisku organizāciju skaita un aktivitātes konkrētā pilsētā, gan arī gluži vienkārši no Austrumeiropas izcelsmes iedzīvotāju daudzuma un organizētības. Tradicionāli Apspiesto tautu nedēļas sarīkojumi bija dažādas demonstrācijas, politiska rakstura sanāksmes un semināri, gājieni un manifestācijas, kā arī (kas vairāk gan raksturīgi pasākumiem citās valstīs, nevis ASV) vainagu nolikšanas ceremonijas pie brīvības cīņās kritušo karavīru piemiņai veltītiem pieminekļiem. Parasti tika rīkots arī svinīgs nedēļas atklāšanas pasākums.

Pasākumu sarīkošanai parasti tika izveidota organizācijas komiteja, kurā ietilpa pārstāvji no dažādu tautību vietējām organizācijām. Piemēram, 1971. gadā Čikāgas Apspiesto tautu komiteju sastādīja triju Baltijas valstu, ukraiņu, horvātu, serbu, slovāku, čehoslovāku, vācu un baltkrievu organizāciju pārstāvji. Komiteju vadīja latvietis Viktors Vīksniņš.⁵⁴⁹

Priekšstatu par tipisku Apspiesto tautu nedēļas pasākumu programmu ASV dod, piemēram, pārskats par šīs nedēļas atzīmēšanu 1974. gadā. Čikāgā notika tradicionālā apspiesto tautu parāde ar karogiem un plakātiem. Detroitā nedēļas pasākumus ievadīja publisks svētbrīdis Kenedija laukumā, no kurienes sapulcējušies devās uz laukumu pie Detroitas upes, kur notika publisks mītiņš ar dažādu amatpersonu, tai skaitā Mičiganas gubernatora, Detroitas pilsētas padomes priekšsēdētāja un kongresa locekļa, uzrunām. Runām sekoja apspiesto tautu mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu uzstāšanās. Filadelfijā vispirms notika protesta gājieni ar karogiem cauri pilsētai, bet tā noslēgumā – svinīgs publisks pasākums ar runām un prezidenta deklarācijas nolasīšanu. Arī Bostonā notika publisks pasākums ar karogiem un plakātiem. Gan Detroitā, gan Filadelfijā sapulcējušies pieņēma protesta deklarācijas, kuras pēc tam tika nosūtītas ASV augstākajām amatpersonām, ieskaitot ASV prezidentu.⁵⁵⁰

Lai arī Apspiesto tautu nedēļas tradīcija vispirms tika izveidota ASV, to plaši atzīmēja arī citās valstīs: Austrālijā, Lielbritānijā un vairākās Dienvidamerikas valstīs.

Austrālijā Apspiesto tautu nedēļas pasākumus regulāri rīkoja jūlija pēdējā nedēļā, taču tā kā Austrālijā jūlijs ir ziemas vidus, tad 1972. gadā Apspiesto tautu nedēļas rīkošana tika pārcelta uz pavasari, resp., septembri un dažādi pasākumi notika no 9. līdz pat 24. septembrim. Nedēļu atzīmēja ar pasākumiem lielākajās Austrālijas pilsētās. Sidnejā tradicionāli šo pasākumu starpā bija gājieni un vainaga nolikšana pie kritušo karavīru

---

⁵⁴⁹ Chicago Captive nations week resolutions. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, mape "Captive Nations Week 1971".

⁵⁵⁰ Apspiesto tautu nedēļa ASV centros. *Latvija Amerikā*, 03.08.1974., 9. lpp.

pieminekļa, kā arī svinīgs atklāšanas pasākums.⁵⁵¹ Melburnā notika automašīnu brauciens ar plakātiem cauri pilsētai, kā arī sanāksme.⁵⁵² Citos gados pasākuma programmas bija līdzīgas.

Dienvidamerikas valstīs Apspiesto tautu nedēļas rīkošana bija galvenokārt ACEN delegāciju nopelns. Līdzīgi kā citur ārpus ASV, Dienvidamerikā Apspiesto tautu nedēļa nebija piesaistīta jūlija pēdējai nedēļai un notika dažādos laikos, kas katru gadu varēja atšķirties.

Argentīnā ar īpaši plašiem pasākumiem atzīmēja 1962. gada Apspiesto tautu nedēļu, jo tās laikā Argentīnā viesojās ACEN tā brīža ģenerālsekretārs, rumāņu diplomāts Brutus Koste (*Brutus Coste*). Apspiesto tautu nedēļas pasākumi šajā gadā notika no 12. līdz 15. novembrim. Tradicionāli nedēļa tika atklāta ar publisku ziedu vainaga nolikšanas ceremoniju, kas notika Sanmartina laukumā. Pasākumā privātā kārtā piedalījās arī Argentīnas Ārlietu ministrijas Austrumeiropas nodaļas vadītājs. Vainaga nolikšanas ceremoniju un apspiesto tautu karogu parādi filmēja un fotografēja arī liels skaits televīzijas un ziņu dienestu fotogrāfu, pasākuma rīkotāji šo ceremoniju novērtēja kā ļoti izdevušos. Uzreiz pēc ceremonijas sekoja intervijas radio un preses konference.⁵⁵³ Turpmākajās dienās notika dažādas pieņemšanas un vizītes Argentīnas pārvaldes orgānos, tai skaitā pie Argentīnas prezidenta Hosē Marijas Guido (*José María Guido*), Argentīnas iekšlietu ministra un Ārlietu ministrijas Austrumeiropas nodaļas vadītāja.⁵⁵⁴

Pieticīgāka bija 1967. gada Apspiesto tautu nedēļa Buenosairesā no 17. līdz 23. septembrim. To ievadīja svinīgs dievkalpojums Buenosairesas katedrālē, kam sekoja ziedu un vainagu nolikšana pie cīņās kritušiem karavīriem veltīta pieminekļa Buenosairesas centrā Maija laukumā (*Plaza de Mayo*), bet 22. septembrī Apspiesto tautu nedēļu noslēdza saviesīgs pasākums ar svinīgām ACEN delegāciju pārstāvju uzrunām.⁵⁵⁵

Brazīlijas ACEN delegācija, neraugoties uz centrālās ACEN organizācijas darbības norietu ASV, turpināja arī 1970-tajos gados katru gadu organizēt Apspiesto Tautu nedēļu un publisku ziedu nolikšanas ceremoniju pie Nezināmā kareivja kapa. Piemēram, 1972. gadā delegācijas rīkotajos Apspiesto Tautu nedēļas pasākumos piedalījās vairāki augsti Brazīlijas kara ministrijas pārstāvji, bet latviešu sabiedrības piedalīšanās pasākumos bija ļoti minimāla, ierodoties tikai dažiem cilvēkiem.⁵⁵⁶ Arī Apspiesto tautu nedēļas rīkošanai nepieciešamo

⁵⁵¹ Bogdanovičs G. Apspiesto tautu nedēļa. *Austrālijas Latvietis*, 15.09.1972., 3. lpp.

⁵⁵² Apspiesto tautu sarīkojums Melburnā. *Austrālijas Latvietis*, 15.09.1972., 1. lpp.

⁵⁵³ L. Simona vēstule E. Gasparo, 13.11.1962. *IHRC*, ACEN kolekcija, 45. kaste, 4. mape "Delegation in Argentina, August 1962–1963".

⁵⁵⁴ *Semana de las Naciones Cautivas en la Argentina, Año 1962. Programa. Turpat.*

⁵⁵⁵ Ielūgums piedalīties Apspiesto tautu nedēļas sarīkojumos Buenosairesā. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1185. l., 132.–133. lp.

⁵⁵⁶ A. Rūsiņa vēstule A. Dinbergam, 30.08.1972. *HIA*, Alfreds T. Rusins, Box 2.

finanšu līdzekļu sagādāšana Dienvidamerikas valstīs 1970. gados lielākoties bija uz pašu delegātu, vietējo sabiedrisko aktīvistu pleciem.⁵⁵⁷

Salīdzinoši nelielais latviešu skaits un to ģeogrāfiskā izklienība Dienvidamerikas kontinentā likumsakarīgi nozīmēja arī to, ka sarīkot kādas politiskas akcijas bija sarežģīti un tādas netika rīkotas pārāk bieži. Tāpat bija ļoti grūti piesaistīt Argentīnas vai Brazīlijas valdību uzmanību kaut kur tālu Eiropā esošo Baltijas valstu problēmām. Apspiesto tautu nedēļa šajā ziņā bija izņēmums, kurai ar savu daudz plašāko fokusu un vairāku tautību iesaisti bija daudz lielāks potenciāls piesaistīt sabiedrības un pārvaldes uzmanību. Attiecīgi latviešiem Dienvidamerikā Apspiesto tautu nedēļa bija viens no lielākajiem un nozīmīgākajiem politiska rakstura ikgadējiem pasākumiem.

Baltijas valstu brīvības dienas. Līdz pat 1982. gadam Baltijas valstu brīvības dienas notika neregulāri, tās tika izsludinātas atsevišķu štatu vai pilsētu līmenī. Lielākoties Baltijas valstu brīvības dienas atzīmēšana saistījās ar deportāciju piemiņas dienu jūnija vidū.⁵⁵⁸ Viens no agrākajiem šādiem piemēriem ir Ņujorkas pilsētā jau 1952. gadā 15. jūnijā izsludinātā Baltijas brīvības diena.⁵⁵⁹

1980-to gadu sākumā baltiešu organizācijas mēģināja panākt, lai, līdzīgi kā 1959. gadā tika noteikta Apspiesto tautu nedēļa, arī Baltijas brīvības diena ar prezidenta apstiprinātu ASV Kongresa rezolūcijas palīdzību kļūtu par likumā noteiktu regulāru ikgadēju pasākumu. Šādu rezolūciju Kongresā 1982. gada sākumā iesniedza kongresmenis Henrijs Haidis (*Henry Hyde*) un vēl 56 kongresa locekļi. Baltiešu Trimdas organizācijas aicināja visus latviešus rakstīt vēstules sava štata kongresmeņiem un aicināt tos atbalstīt šo rezolūciju.⁵⁶⁰

Tomēr galvenokārt rezolūcijas pieņemšana bija Baltiešu amerikāņu brīvības līgas (*Baltic American Freedom League*, BAFL) politiskā lobija rezultāts. BAFL bija arī idejas autore un iniciatore.⁵⁶¹ BAFL savā darbībā izmantoja Trimdas organizācijām netipisku līdzekli – algoja profesionālu sabiedrisko attiecību firmu, kas veica mērķtiecīgu politiskā lobija un informatīvo kampaņu mērķa sasniegšanai. BAFL darbību finansēja latviešu trimdinieku un Trimdas organizāciju ziedojumi, vispirms jau no Dienvidkalifornijas, kur atradās BAFL, bet arī citas.⁵⁶² (Sk. pielikumu nr. 3)

ASV prezidents R. Reigans apstiprināja 1982. gada 18. jūnijā Kongresa pārstāvju palātas un Senāta kopīgo rezolūciju par Baltijas brīvības dienu, tādējādi piešķirot tai likuma

⁵⁵⁷ V. Gusta vēstules A. Bērziņam noraksts, 30.03.1968. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1185. l., 165.–166. lp.

⁵⁵⁸ Sk. nodaļu 3.2.2. Deportāciju piemiņas diena.

⁵⁵⁹ 15. jūnijs Ņujorkā izsludināts par Baltijas brīvības dienu. *Latvija Amerikā*, 21.06.1952., 2. lpp.

⁵⁶⁰ Baltic Freedom day. *Čikāgas Ziņas*, 01.04.1982.

⁵⁶¹ Kongress prasa proklamēt Baltijas brīvības dienu. *Laiks*, 19.06.1982., 1. lpp.

⁵⁶² Baltiešu–Amerikāņu brīvības līga. *Čikāgas Ziņas*, 01.03.1982., 2.–3. lpp.

spēku (*Public Law 97-196*), līdzīgi kā tika iedibināta Apspiesto tautu nedēļa. Rezolūcija konstatēja, ka Baltijas valstu tautas ir pēc etniskām, kultūras un valodas pazīmēm pilnīgi atšķirīgas no Krievijas tautām, ka Baltijas valstis bijušas neatkarīgas demokrātiskas valstis, un ka PSRS ir “1940. gadā prettiesiski sagrābusi un okupējusi Baltijas valstis un ar spēku inkorporējusi tās PSRS pretēji to nacionālajai gribai un vēlmei pēc neatkarības un suverenitātes”. Deklarācija arī atzīmēja PSRS veiktās deportācijas, pilsonisko un reliģijas brīvību apspiešanu Baltijas valstīs un pamata cilvēktiesību neievērošanu. Tā noteica deportāciju piemiņas dienu 14. jūniju par Baltijas brīvības dienu, “kā simbolu Amerikas tautas solidaritātei ar apspiesto baltiešu tautu centieniem”.⁵⁶³ (Sk. pielikumu nr. 4)

Taču, atšķirībā no Apspiesto tautu nedēļas rezolūcijas, šī aicināja ASV prezidentu pasludināt Baltijas brīvības dienu tikai konkrētajā gadā un neparedzēja turpināt šo tradīciju katru gadu. Tātad faktiski katru gadu, lai panāktu Baltijas brīvības dienas pasludināšanu ASV prezidenta līmenī, bija nepieciešams panākt jaunu rezolūciju. 1983. gadā tāda tika pieņemta 13. jūnijā (*Public Law 98-39*) ar praktiski nemainītu tekstu.⁵⁶⁴ Šādas rezolūcijas turpināja pieņemt arī vēlākie ASV kongresi.

Lai arī Baltijas brīvības dienas jau iepriekš bija tikušas izsludinātas štatu un pilsētu līmenī, līdz ar R. Reigana proklamāciju 1982. gadā pirmoreiz baltiešiem šāda uzmanība bija piešķirta visas ASV mērogā.

Melnās lentes diena. Aplūkojamā perioda beigu posmā Trimdā izveidojās vēl viena ikgadēja atzīmēšanas diena – Melnās lentes diena (*Black ribbon day*). Melnās lentes diena tika pirmoreiz ieviesta Kanādā 1986. gadā pēc Toronto igauņu kopienas ierosinājuma. Sākotnēji bija domāts rīkot šo dienu 14. jūnijā – deportāciju piemiņas dienā. Taču, tā kā organizatori vēlējās piesaistīt arī poļu, ukraiņu, ungāru u.c. kopienas, tika meklēti datumi, kas būtu nozīmīgi visām šīm kopienām. Kā iespējama variants tika izvirzīta vasaras saulgriežu diena, 21. jūnijs.⁵⁶⁵ Beigās kā piemērotāks datums tika izraudzīts 23. augusts, Molotova–Ribentropa pakta parakstīšanas diena, un Melnās lentes dienas pasākumu organizēšanā apvienojās igauņu, latviešu, lietuviešu, ukraiņu, poļu, ungāru un čehoslovāku pārstāvji,⁵⁶⁶ kā arī Kanādas Nacionālā pilsoņu koalīcija⁵⁶⁷ (*National Citizens' Coalition*). Dienas simboliskais

---

⁵⁶³ Joint Resolution designating “Baltic Freedom Day”. *Public Law 97-196*, 18.06.1982. Pieejams: <https://www.govinfo.gov/app/details/STATUTE-96/STATUTE-96-Pg117> (skatīts 10.02.2020.).

⁵⁶⁴ Joint Resolution designating “Baltic Freedom Day”. *Public Law 98-39*, 13.06.1983. Pieejams: <https://www.govinfo.gov/app/details/STATUTE-97/STATUTE-97-Pg208> (skatīts 10.02.2020.).

⁵⁶⁵ Minutes of Executive meeting of Baltic Federation of Canada, 13.01.1986. *LNA LVA*, 2451. f., 1.v apr., 44. l., 6. lp.

⁵⁶⁶ Toronto igauņu ierosmē radies projekts par Black Ribbon day atzīmēšanu. *Latvija Amerikā*, 03.05.1986., 5. lpp.

⁵⁶⁷ 1967. gadā dibināta Kanādas konservatīva politiskā lobija grupa, darbojas joprojām.

nosaukums “Melnās lentes diena” bija izveidots, pamatojoties uz asociāciju ar tolaik ASV izplatīto dzelteni lentīti, kura tika nēsāta Irānas ķīlnieku krīzes laikā, lai demonstrētu atbalstu Teherānā ASV vēstniecībā ieslodzītajiem ASV pilsoņiem. Pēc šīs analogijas melnajai lentei bija jāsimbolizē aiz Dzelzs priekškara “ieslodzītos” ķīlniekus, resp., Padomju Savienības pakļautībā esošās tautas.⁵⁶⁸

Lai arī šīs dienas atzīmēšanas iniciatori bija Kanādā dzīvojošie igauņi un arī organizācijas komiteja atradās Toronto, tomēr jau no pirmās organizēšanas reizes Melnās lentes diena bija izplānota kā starptautisks pasākums, kas tiktu vienlaikus atzīmēts iespējami plaši – Ziemeļ- un Dienvidamerikā, Austrālijā un arī Eiropā abpus dzelzs priekškara.⁵⁶⁹

Melnās lentes dienas pasākumi bija diezgan labi apmeklēti un notika vairākās Kanādas un ASV pilsētās.

Kanādā lielākie pasākumi notika Toronto un Monreālā. Toronto, neskatoties uz nelabvēlīgiem laika apstākļiem, Melnās lentes dienas pasākums pulcināja ap 2000 dažādu tautību dalībnieku.⁵⁷⁰ Toronto sapulcējušos pasākuma dalībniekus uzrunāja Toronto pilsētas galva A. Egltons un vairāki citi konservatīvo partijas deputāti. Pasākumu ļoti plaši atspoguļoja ne vien vietējās TV un radio stacijas, bet arī Kanādas nacionālā televīzija.⁵⁷¹ Monreālā 1986. gada Melnās lentes diena tika atzīmēta ar vainagu nolikšanas ceremoniju pie kritušo karavīru piemiņai veltītā pieminekļa Kanādas laukumā un publiskām runām. Dalībnieki nēsāja apsietas ap roku simboliskās melnās lentes. Pēc ceremonijas ap 200 pasākuma dalībnieku – baltieši, poļi, ukraiņi, ungāri, slovāki, čehi un rumāņi – devās gājienā līdz Padomju Savienības vēstniecībai, lai izteiktu protestu pret savu dzimto zemju apspiešanu. Pasākuma norise piesaistīja diezgan ievērojamu mediju uzmanību, to atspoguļoja vairāki vietējie televīzijas un radio kanāli.⁵⁷²

Organizatoru spēju pietiekoši plaši informēt sabiedrību un politiķus par Melnās lentes dienu apliecina tas, ka Kanādas premjerministrs Braiens Malrūnijs 23. augustā nosūtīja pasākuma organizācijas komitejai adresētu vēstījumu.⁵⁷³

ASV Melnās lentes dienas pasākumi 1986. gadā notika, tāpat kā Kanādā, vairākās pilsētās, tostarp plašākie – Bostonā, Ņujorkā un Vašingtonā. Ņujorkā pasākumā piedalījās ap

---

⁵⁶⁸ Minutes of Executive meeting of Baltic Federation of Canada, 13.01.1986. *LNA LVA*, 2451. f., 1.v apr., 44. l., 6. lp.

⁵⁶⁹ International Black Ribbon day committee formed. *Montreālas Latviešu Biedrības Ziņotājs*, 01.07.1986., 11. lpp.

⁵⁷⁰ Atgādina nacistu un komunistu draudzības līgumu. *Latvija Amerikā*, 30.08.1986.

⁵⁷¹ Viņi runāja Kremļa apspiesto vārdā. Turpat, 1. lpp.

⁵⁷² Black Ribbon day. *Montreālas Latviešu Biedrības Ziņotājs*, 01.09.1986., 23. lpp.

⁵⁷³ Kanādas ministru prezidenta Braiena Malrūnija vēstījums Melnās lentes dienas rīcības komitejai. *Latvija Amerikā*, 30.08.1986., 20. lpp.

400 dalībnieku, no kuriem tikai ap 20 latviešu. Piedalījās arī vairāki ASV kongresa locekļi. Mediji gan, atšķirībā no Kanādas, sevišķu uzmanību pasākumam neveltīja.⁵⁷⁴ Vašingtonā Melnā lentes diena tika atzīmēta ar aptuveni 20 ar plakātiem un melnām lentēm dekorētu auto braucieni pa Vašingtonas centru, tai skaitā gar Balto namu.⁵⁷⁵ Bostonā arī notika Melnās lentes dienas pulcēšanās, taču tā neizpelnījās īpašu mediju uzmanību.⁵⁷⁶

1987. gadā Melnās lentes dienas pasākumu organizēšanā piedalījās jau 14 organizācijas visā pasaulē un pasākums notika 42 vietās pasaulē vienlaicīgi. Plašais dalībnieku un norises vietu skaits ne vien apliecināja, ka Melnās lentes diena ieguvusi popularitāti, bet arī piesaistīja preses un televīzijas uzmanību. Toronto, pēc policijas vērtējuma, pasākumā piedalījās ap 5700 demonstrantu, un par to rakstīja Kanādas lielākās avīzes *The Toronto Star* (vairākos numuros); *The Toronto Sun*, kā arī ASV *Chicago Tribune*. Arī turpmākajos gados Melnās lentes diena tika plaši atzīmēta.⁵⁷⁷ Kopumā, neskatoties uz salīdzinoši īso laika posmu, kuru pastāvēja Melnās lentes diena, tas bija visumā ļoti veiksmīgs politiskā lobija pasākums, kam izdevās piesaistīt ASV un Kanādas politisko aprindu un sabiedrības uzmanību.

Latvijas brīvības diena. Atsevišķos gados dažādos Kanādas un ASV štatos vai pilsētās 18. novembris tika proklamēts par “Latvijas brīvības dienu”. 1968. gadā Mičiganas štatā,⁵⁷⁸ 1983. gadā Vinipegas pilsētā (Kanādā),⁵⁷⁹ tāpat Ņujorkas pilsētā 1964. gadā 18. novembris oficiāli tika vai nu no pilsētas mēra, vai no štata pārvaldes puses proklamēti kā “Latvijas brīvības diena”, bet Čikāgā 1971. gadā – Latvijas diena.⁵⁸⁰

ASV dzīvojošiem lietuviešiem viņu neatkarības dienu 1983., 1985., 1988. gadā proklamēja pat ASV prezidents Ronalds Reigans⁵⁸¹, tātad visaugstākajā iespējamajā līmenī. Latvieši tik augsta līmeņa proklamāciju neizpelnījās, kas izskaidrojams visticamāk ar lietuviešu ievērojami lielāko skaitu ASV. Tāpat vairāki R. Reigana biroja darbinieki bija lietuviešu izcelsmes.

Nedrīkst arī aizmirst, ka mītnes zemju iestāžu, īpaši jau ASV valsts departamenta, Baltā nama, štatu un pilsētu pārvaldes augstāko amatpersonu pozitīva reakcija uz dažādiem

---

⁵⁷⁴ Melnās lentes diena Ņujorkā. *Laiks*, 30.08.1986., 1. lpp.

⁵⁷⁵ Melnās lentes diena. *Londonas Avīze*, 19.09.1986., 2. lpp.

⁵⁷⁶ Akmentiņš O. “Melnās lentes” dienas demonstrācija Bostonā. *Laiks*, 06.09.1986., 5. lpp.

⁵⁷⁷ Janauskas G. *Kongresinē akcija: JAV ir Kannados lietuviiu politinis lobizmas*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 224–229.

⁵⁷⁸ 18. novembris – Latvijas brīvības diena. *Laiks*, 30.10.1968., 5. lpp.

⁵⁷⁹ Vinipega. *Laiks*, 30.11.1983., 5. lpp.

⁵⁸⁰ Office of the Mayor, city of Chicago – proclamation. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1466. l., 91. lp.

⁵⁸¹ *Ronalda Reigana prezidentālais arhīvs (Ronald Reagan Presidential Library archives)*, Series IX: Presidential proclamations, 1981–89; Box 71.

Trimdas svētkiem un atzīmējamām dienām bija ASV valdībai ļoti svarīga praktiska Baltijas valstu inkorporācijas neatzīšanas politikas sastāvdaļa, faktiski viena no retajām praktiskajām iespējām demonstrēt citādi tīri teorētisku politiku.⁵⁸² Iestāžu pozitīvā reakcija varēja izpausties visdažādākajos veidos: kā apsveikumu nosūtīšana baltiešu diplomātiskajām pārstāvniecībām un organizācijām nacionālajos svētkos, labvēlīgas (lai arī formāli deklaratīvas) atbildes uz baltiešu iesniegtajām politiskajām rezolūcijām, amatpersonu piedalīšanās dažādos svētku pasākumos, kā arī šādu te latviešu, lietuviešu vai igauņu nacionālo svētku “oficializēšanu” ar proklamāciju palīdzību. Tādējādi 18. novembra oficiāla proklamēšana no mītnes zemes iestāžu puses, no vienas puses, notika pateicoties Trimdas aktivitātēm šajā virzienā un bija daļa no šo svētku izmantošanas politiskos nolūkos, bet no otras – arī daļa no mītnes zemju oficiālās politikas un piešķīra šiem svētkiem zināmā mērā jaunu statusu un jaunu tradīciju.

---

⁵⁸² L’Hommedieu J. H. *Exiles and Constituents: Baltic Refugees and American Cold War Politics, 1948–1960* (Dissertation). Turku, 2011, p. 246.

4. nodaļa. TRIMDAS ORGANIZĀCIJU IESAISTE PRET-KOMUNISMA AKTIVITĀTĒS

Darbojoties savas mītnes zemes politiskās sistēmas ietvaros, Trimdas politiskās aktivitātes nevarēja neietekmēt notikumi un noskaņojumi mītnes zemes politikā. Viena no galvenajām šādām noskaņojuma dominantēm nenoliedzami bija Aukstais karš un ar to saistītās rietumu un padomju valstu bloka savstarpējās attiecības. Tāpat nozīmīga bija mītnes zemju sabiedrībā valdošā attieksme pret komunismu un pret-komunisma noskaņojuma intensitāte.

Otrā pasaules kara laikā ASV politikā un politiskajā retorikā galvenais uzsvars tika likts uz nacisma apkarošanu un pret-komunisma noskaņojums nebija populārs ne politiķu, ne sabiedrības vidū. Kara beigās ASV komunistiskajā partijā bija 63 000 biedru un tā bija savas popularitātes augstākajā punktā.⁵⁸³ Situācija strauji izmainījās 1940-to gadu otrajā pusē. ASV sagaidīja, ka pēc kara Padomju Savienība atgriezīsies savās pirmskara vai vismaz 1941. gada robežās, kā arī demobilizēs savus bruņotos spēkus, kā to darīja ASV un Lielbritānija. Šādas cerības izrādījās iluzoras un šī vilšanās izsauca strauju pret-komunisma noskaņojuma pieaugumu ASV sabiedrībā.⁵⁸⁴ 1950-to gadu sākumā pret-komunisma noskaņojums ASV bija plaši izplatījies un iesakņojies sabiedrībā. To veicināja vairāki faktori: partiju politika, kas izmantoja komunisma briesmas kā argumentu savstarpējās cīņās par varu; Korejas karš; Aukstais karš attiecībās ar PSRS; kā arī liela loma pret-komunisma noskaņojuma veicināšanā bija patriotiskām un veterānu organizācijām. Sabiedrības visumā negatīvo noskaņojumu pret Padomju Savienību izmantoja enerģiskas politiskā lobija grupas un dažādi politiski spēki savu individuālo pozīciju stiprināšanai un tādējādi ievērojami pavairoja un stiprināja pret-komunisma noskaņojumu arī sabiedrībā.⁵⁸⁵

Jau pašos pirmajos pret-komunisma uzplaukuma gados 1940-to gadu nogalē tika noformulēts arī morālais cīņas ar komunismu pamats, proti, ka cīņa ar komunismu ir cīņa starp brīvību un totalitārismu. Pretstatījums starp amerikāniskajām jeb visas brīvības un progresu iemiesojošajām vērtībām no vienas puses un komunistisko jeb padomju – totalitāro un visas cilvēku brīvības apspiedošo sistēmu bija noturīgs un stabils pamats visai pret-

---

⁵⁸³ Powers R. G. *Not without honor The History of American Anticommunism*. New York: The Free Press, 1995, pp. 183–187.

⁵⁸⁴ Haynes J. E. *Red scare or red menace? American anticommunism in the Cold War Era*. Chicago: Ivan. R. Dee, 1996, pp. 37–41.

⁵⁸⁵ Heale M. J. *American anticommunism. Combating the enemy within, 1830–1970*. Baltimore; London: The John Hopkins University Press, 1990, pp. 167–168.

komunisma ideoloģijai un kustībai ASV līdz pat Padomju Savienības sabrukumam.⁵⁸⁶ Viens no pret-komunisma noskaņojuma un izplatīšanas centriem bija arī reliģiskās organizācijas, īpaši katoļu baznīca, kuras komunismā redzēja savu dabīgu ienaidnieku.⁵⁸⁷

1950-to gadu sākumā ASV bija raksturīga tieši komunisma apkarošana pašā ASV iekšienē. Valdība uzskats, ka Padomju Savienība, lai uzvarētu Aukstajā karā, infiltrēs savus aģentus amerikāņu sabiedrībā un pārņems to no iekšienes, izplatot komunisma ideoloģiju. Šādu bažu izsaukto “raganu medību” rezultātā daudzi tūkstoši cilvēku zaudēja darbu nepietiekamas “amerikāniskās pārlicības” dēļ, kā arī tika veikti plaši preventīvi pasākumi, lai nepieļautu komunistu iefiltrēšanos mediju vidē (tostarp Holivudā), izglītības un reliģiskajās struktūrās.⁵⁸⁸ Piemēram, skolotājiem viens no noteikumiem, lai varētu strādāt šajā profesijā, bija lojalitātes Amerikai un pret-komunisma zvērests.⁵⁸⁹

Situācija atkal sāka izmainīties ar 1950-to gadu vidu. Līdz ar Korejas kara beigām, Staļina nāvi un prezidenta Eizenhauera administrācijas veiktajiem striktajiem pasākumiem pret komunistu iekļūšanu ASV pārvaldes struktūrās, komunisma briesmas sabiedrībai likās mazākas un arī PSRS zināmā mērā zaudēja savu draudošo imidžu. Aukstais karš no akūta konflikta pamazām pārvērtās par ilgstošu pretstāvēšanu. Attiecīgi izmainījās arī pret-komunisma noskaņojums ASV. Sabiedrībā tas joprojām saglabājās, bet vairāk kā ļaunums kaut kur ārpus ASV, kurš apkarojams jau minēto morālo principu dēļ. Ar 1955. gadu izbeidzās komunistu aģentu fanātiskā meklēšana ASV iekšienē. Pieauga liberālo brīvību vērtības apziņa un līdz ar to – arī izpratne, ka komunisma ierobežošanai drīzāk nepieciešams rādīt pārējai pasaulei amerikāniskās liberālās vērtības iespējami pievilcīgākā gaismā, tādējādi aicinot pievērsties amerikāniskajam, nevis komunistiskajam.⁵⁹⁰

60-tajos gados pret-komunisma noskaņojums ASV politikā un sabiedrībā mazinājās arvien vairāk, tā popularitāti ļoti iedragāja arī Vjetnamas kara nepopularitāte, proti, sākotnējais pārmetums, ka karš nav labākais veids, kā apkarot komunismu pamazām transformējās par pret-komunisma kustības kā tādas kritiku.⁵⁹¹

Trimdas organizācijas pamatoti saskatīja vispārējā pret-komunistiskā noskaņojumā iespēju atrast dzirdīgas ausis savām prasībām atbrīvot no komunisma, resp., PSRS varas Baltijas valstis, un attiecīgi ļoti aktīvi iesaistījās cīņā pret komunismu.

---

⁵⁸⁶ Powers R. G. *Not without honor*, p. 191.

⁵⁸⁷ Heale M. J. *American anticommunism*, pp. 170–172.

⁵⁸⁸ Turpat, pp. 184–191.

⁵⁸⁹ Powers R. G. *Not without honor*, p. 245.

⁵⁹⁰ Heale M. J. *American anticommunism*, pp. 191–196.

⁵⁹¹ Powers R. G. *Not without honor*, pp. 318–320.

4.1. Latviešu Trimdas darbība Brīvās Eiropas komitejas ietvaros

1940-to gadu otrajā pusē, aizvien saasinoties Aukstajam karam, ASV Valsts Departamenta Politikas plānošanas nodaļas (*Policy Planning Staff*) vadītājs Džordžs Frosts Kennans (*George Frost Kennan*, 1904–2005) bija viens no tiem, kas uzskatīja, ka nepieciešams cīņai ar PSRS vairāk izmantot slēptus psiholoģiskus līdzekļus jeb t.s. “organizēto politisko karu” (*organized political warfare*). 1948. gada 30. aprīlī Kennans iesniedza ASV Nacionālās drošības padomei slepenu dokumentu ar nosaukumu “Organizēta politiskā kara uzsākšana”, un šis dokuments kļuva par piedāvātās politikas ideoloģisko pamatu. Dokumentā Kennans definēja “politisko karu” visplašākajā nozīmē kā “visu valsts rīcībā esošo līdzekļu, izņemot kara, izmantošana, lai sasniegtu tās nacionālos mērķus”, turklāt šāda rīcība var būt vai nu atklāta vai slēpta. Kennans atzīmē, ka slēptais “politiskais karš” ir tradicionāls daudzās Eiropas valstīs, bet relatīvi nepazīstams ASV valdībai. Viņš uzsver: “Tā kā [mēs] esam uzņēmušies lielāku starptautisko atbildību kā jebkad iepriekš mūsu vēsturē un esam ar visu sparū iesaistīti Kremļa politiskajā karā, mēs nevaram atļauties atstāt nemobilizētus savus slēptā politiskā kara resursus.”⁵⁹²

Tālāk dokumentā F. Kennans piedāvā Nacionālajai drošības padomei apsvērt trīs konkrētu projektu īstenošanu: atbrīvošanas komitejas, pagrīdes aktivitātes aiz dzelzs priekškara un atbalstu vietējiem anti-komunistiskajiem elementiem brīvās pasaules apdraudētajās valstīs. Atbrīvošanas komiteju uzdevums būtu: “Veidot nacionālas cerības centrus un atdzīvināt mērķtiecības sajūtu starp politiskajiem bēgļiem no padomju pasaules; dot iedvesmu turpināt tautas pretestību padomju pasaules valstīs; radīt potenciālu kodolu totālai atbrīvošanas kustībai kara gadījumā.”⁵⁹³

Uz Kennana dokumentā izklāstīto ideju bāzes ASV 1948. gada vasarā Centrālās izlūkošanas pārvaldes (CIP) ietvaros tika izveidota speciāla nodaļa,⁵⁹⁴ bet 1949. gada maijā tika dibināta Nacionālā komiteja brīvai Eiropai (*National Committee for Free Europe*, NCFE). Tā tika pārdēvēta par Brīvās Eiropas komiteju (*Free Europe Committee*, FEC) 1954. gadā un ir plašāk pazīstama ar šo nosaukumu. Komiteju vadīja pieredzējis ASV diplomāts

---

⁵⁹² The Inauguration of Organized Political Warfare. 1948. gada 30. aprīlis. *Wilson Center Digital Archive*, Cold War International History Project, Collection “Radio Free Europe and Radio Liberty”, Document nr. 1, pp. 1–2.

⁵⁹³ Turpat, 3. lpp.

⁵⁹⁴ Lynn K. K. At War While at Peace: United States Cold War Policy and the National Committee for a Free Europe, Inc. Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee*. Hungary: Central European University Press, 2013, p. 20.

Džozefs Grūvs (*Joseph C. Grew*) un tās sastāvā bija lielākoties zināmas un ietekmīgas personas, piemēram, Alans Dalless (*Allen Dulles*), vēlākais ASV prezidents Dvaits Eizenhauers (*Dwight D. Eisenhower*) un vēl pāri par 20 citu personu.⁵⁹⁵

Brīvās Eiropas komitejas saistība ar ASV valdības struktūrām un CIP tika rūpīgi slēpta un organizācija tika pozicionēta kā no valdības neatkarīga privāta brīvprātīgo ASV pilsoņu apvienība. CIP un valdības struktūru loma FEC darbībā nebija publiski zināma līdz pat 1971. gadam, kad tā nāca klajā saistībā ar mēģinājumiem samazināt izmaksas sabiedriskām organizācijām no ASV budžeta.⁵⁹⁶ Realitātē FEC dibināšana bija ASV Valsts departamenta iniciatīva un jau no pašiem sākumiem to kopīgi pārraudzīja CIP un Valsts departaments. FEC savā darbībā bija jāseko vispārīgām ASV Valsts departamenta politikas nostādnēm un organizācijas darbību lielā mērā finansēja no ASV budžeta līdzekļiem caur CIP. Neskatoties uz sākotnējo valsts iesaistes slepenību, FEC bija nozīmīga daļa no ASV Aukstā kara anti-komunistiskās politikas, un tā vēlākos gados pamatoti tikusi apzīmēta par “ASV ieroci aukstajā karā” un “pirmo lielo valdības mēģinājumu pretoties krievu hegemonijai Austrumeiropā”.⁵⁹⁷

Brīvās Eiropas komitejai bija trīs galvenie darbības virzieni. Pazīstamākais un galvenais no tiem bija informatīvais darbs, galvenokārt (bet ne tikai) Radio Brīvā Eiropa (*Radio Free Europe*) aktivitātes; otrs virziens – darbs ar amerikāņu sabiedrību: ziedojumu vākšanas kampaņas un vispārīga anti-komunistiska noskaņojuma iedzīvināšana sabiedrībā, spilgtākais piemērs ir ziedojumu akcija Brīvības karagājiens (*The Crusade for Freedom*)⁵⁹⁸; trešais virziens – attiecību uzturēšana ar dažādu tautību trimdiniekiem⁵⁹⁹. Paralēli FEC īstenoja vai atbalstīja dažādas citas aktivitātes, kā Viduseiropas studiju centrs (*Mid-European study center*), Brīvās Eiropas universitāte Trimdā (*Free Europe University in Exile*), Starptautisko zemnieku savienību (*International Peasants Union*), Centrālās un Austrumeiropas kristīgo demokrātu apvienību (*Christian Democratic Union of Central and Eastern Europe*) un citas.

FEC aktivitāšu milzīgo apjomu labi raksturo tās budžets. Kopumā savas darbības visaktīvākajā periodā, desmit gadu laikā no 1949. gada līdz 1959. gadam FEC saņēma savām

---

⁵⁹⁵ Lynn K. K. *At War While at Peace: United States Cold War Policy and the National Committee for a Free Europe, Inc.*, pp. 25–26.

⁵⁹⁶ Collins L. D. *The Free Europe Committee: an American Weapon of the Cold War*. Dissertation. Carleton University, 1974, pp. 112–113.

⁵⁹⁷ Turpat, 99. lpp.

⁵⁹⁸ Sk. 5. nodaļu no: Collins L. D. *The Free Europe Committee*, pp. 256–348.

⁵⁹⁹ Komiteja Brīvai Eiropai savos tekstos izmanto dažādu komunistu pakļautībā esošo valstu diasporu pārstāvju raksturošanai vārdu “exiles”. Latviski šeit vienkāršības labad tiks izmantots apzīmējums “Trimda” arī attiecībā uz citu tautu (pret-komunistiski noskaņotajām) diasporām.

aktivitātēm no CIP nedaudz vairāk nekā 117 miljonus ASV dolāru. Finansējuma dinamika rāda, ka finansējuma apjoms īpaši strauji pieauga sākuma gados, saasinoties Aukstā kara situācijai, un sasniedza savu maksimumu – 16,1 miljonus dolāru 1952. gadā.⁶⁰⁰ Savukārt kopējais organizācijas budžets līdz 1971. gadam sastādīja 356,9 miljonus ASV dolāru, no tiem – 306,8 miljoni jeb 86% no ASV budžeta.⁶⁰¹ Pārējo summu sastādīja dažādi privātpersonu un juridisko personu ziedojumi.

Attiecību izveidošana un uzturēšana ar dažādu tautu trimdām ASV bija vienlaikus veids, kā izmantot šīs iedzīvotāju grupas kā “ieroci aukstajā karā”, un veids, kā risināt iekšpolitisku problēmu – lielu Austrumeiropas valstu etnisko grupu atrašanos ASV. Pēc atsevišķiem aprēķiniem 1950. gadu vidū, dažādu “aiz dzelzs priekškara” esošo valstu diasporas ASV (kopā gan pirms, gan pēc Otrā pasaules kara ieceļojušie) bija līdz pat 11% no visiem ASV iedzīvotājiem, tātad pietiekoši nozīmīgs skaits, lai ar to rēķinātos ar šīs grupas noskaņojumu kā ar ietekmējošu faktoru vēlēšanās. FEC kā savus darbības mērķus sadarbībai ar Trimdas kopienām uzsvēra: “1) Palīdzēt no Austrumeiropas valstīm uz ASV atbēgušajiem ne-fašistiskajiem un ne-komunistiskajiem līderiem uzturēt sevi piespiedu atrašanās ASV laikā ar noderīgu nodarbošanos un iepazīt ASV tautu, izprast tās garu un mērķus; 2) palīdzēt šiem līderiem uzturēt kontaktus ar līdzpilsoņiem citās zemēs un uzturēt viņu vidū dzīvus individuālās un nacionālās brīvības ideālus.”⁶⁰²

Sākotnēji FEC apvienoja savā paspārnē šādas organizācijas: Brīvās Čehoslovākijas padome (*Council of Free Czechoslovakia*); Poļu tautas vienības padome (*Polska Rada Jedności Narodowej*); Rumāņu nacionālā padome (*Romanian National Council*), Ungāru nacionālā padome (*Hungarian National Council*), Bulgāru nacionālā padome par brīvu un neatkarīgu Bulgāriju (*Bulgarian National Committee for Free and Independent Bulgaria*); Nacionālā komiteja brīvai Albānijai (*National Committee for a Free Albania*).⁶⁰³

Tā kā dalība FEC aktivitātēs nodrošināja stabilu finansējumu, saprotams, arī citas etniskās grupas vēlējās uzsākt šādu sadarbību. Latviešu, lietuviešu un igauņu Trimdas organizācijas 1950. gada pavasarī uzsāka kampaņu, lai pārliecinātu FEC izveidot līdzīgas grupas arī trim baltiešu Trimdām. 1950. gada vasarā uzsākās pirmās sarunas starp FEC un Baltijas valstu diplomātiem ASV, kurus FEC bija izvēlējusies kā piemērotākos sarunu

⁶⁰⁰ Collins L. D. *The Free Europe*, p. 121.

⁶⁰¹ Lynn K. K. *At War While at Peace: United States Cold War Policy and the National Committee for a Free Europe, Inc.*, p. 27.

⁶⁰² HIA, Collection: RFE/RL, Inc. Corporate Records Historical FEC, Box 1700, Folder: basic documents, 1949–82.

⁶⁰³ Mazurkiewicz A. *Uchodźcy polityczni z Europy Środkowo-Wschodniej w amerykańskiej polityce zimnowojennej (1948–1954)*. Warszawa; Gdansk: Instytut Pamięci Narodowej, 2016, pp. 267–319.

partnerus, par baltiešu grupu izveidi. Diplomāti piedāvāja izveidot konsultatīvos paneļus un atsevišķas personu grupas darbam Viduseiropas studiju centrā un Radio Brīvā Eiropa, kur tiktu izveidotas baltiešu raidījumu nodaļas. Pārrunas ilga visu 1950. gadu, līdz 1950. gada 28. decembrī FEC pārstāvji piedāvāja J. Feldmanim izveidot Latviešu Konsultatīvo paneli, ievērojot vairākus noteikumus: tā sastāvam būtu jābūt iespējami dažādus Trimdā esošos politiskos spēkus pārstāvošam, lai tādējādi veicinātu vienotību; tajā nedrīkstētu piedalīties diplomātiskā dienesta pārstāvji; tas nedublētu diplomātiskā dienesta aktivitātes; visbeidzot – tā budžets no FEC būtu apmēram 60 tūkstoši ASV dolāru gadā. Pēc līdzīgām sarunām ar igauņu ģenerālkonsulu Johannu Kaivu un Lietuvas sūtni ASV Povilu Žadeiki 1951. gada janvārī FEC deva atļauju iekļaut Baltijas valstis FEC aktivitāšu lokā. 1951. gada 24. maijā tika nodibināti Latviešu, Lietuviešu un Igaunu konsultatīvie paneļi FEC sastāvā.⁶⁰⁴

FEC vilcināšanās uzreiz izveidot baltiešu grupas ir izskaidrojama ar vairākiem iemesliem. Pirmkārt, Baltijas valstu stāvoklis principiāli atšķīrās no pārējo grupu dzimto valstu stāvokļa, tās bija vienīgās, kas bija pilntiesīgas “padomju republikas”, un vienīgās, kuru tiesisko statusu Padomju Savienības sastāvā ASV neatzina “de jure”, un kurām attiecīgi ASV eksistēja akreditēti diplomātiskie dienesti. Otrkārt, ņemot vērā Baltijas valstu nelielos izmērus, svarīgs bija arī jautājums par resursu maksimāli efektīvu izlietojumu lielāku tautību grupu organizēšanā.⁶⁰⁵ Tomēr nodibinātie paneļi pierādīja savu rīcībspēju un 1952. gada 27. februārī tie tika pārdēvēti par Nacionālajām komitejām, resp., Komiteja Latvijas (Lietuvas vai Igaunijas) brīvībai (*Committee for a Free Latvia*).⁶⁰⁶

Komiteja Latvijas brīvībai (turpmāk – KLB) sastāvēja no sešiem cilvēkiem, kamēr igauņu komitejā bija pieci, bet lietuviešu komitejā – astoņi cilvēki. Komiteju sastāva izveidē, lai arī galējo izvēli izdarīja FEC, liela nozīme bija diplomātiskā dienesta pārstāvjiem, kuri piedāvāja iespējamus kandidātus. KLB sastāvā sākotnēji bija: Vilis Māsēns, R. Drillis, Alfrēds Bērziņš, Ādolfs Bļodnieks, Ādolfs Klīve un Evalds Freivalds. Vēlāk iesaistījās arī B. Abers.

Svarīgs jautājums ir KLB pakļautības pakāpe FEC, resp., cik daudz un vai KLB bija ierobežota savās aktivitātēs un cik lielā mērā īstenotās aktivitātes bija KLB vai FEC iniciatīva utt. Lai arī nav pamata domāt, ka FEC kontrolēja KLB ikdienas darba procesa detaļas, tomēr pakļautība un līdz ar to arī zināma ierobežotība ir nenoliedzama. KLB bija finansiāli pilnīgi

⁶⁰⁴ L’Hommedieu J. H. The Baltic Freedom Committees: Politics and Policies of the Exile Community. Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee*. Hungary: Central European University Press, 2013, pp. 202–206.

⁶⁰⁵ L’Hommedieu J. H. The Baltic Freedom Committees, p. 201.

⁶⁰⁶ Turpat, 208. lpp.

atkarīga no FEC un tai bija iepriekš jākonsultējas ar FEC “par visiem finansiāliem izdevumiem, izņemot rutīnas vai turpinošos”⁶⁰⁷. Tātad KLB pirms jebkādas jaunas iniciatīvas veikšanas bija jāsaņem atļauja un finanšu izlietojums bija paredzēts stingri tikai iepriekš iepļānotām aktivitātēm un KLB nevarēja brīvi rīkoties ar viņiem iedalītajiem finanšu līdzekļiem. FEC arī (vismaz sākumposmā) noteica vispārējās saturiskās vadlīnijas KLB darbam, uz kuru pamata komiteja jau tālāk veidoja savu kārtējā perioda darba plānu.⁶⁰⁸ KLB arī nemainīgi visu savu darbības laiku katru mēnesi bija jāiesniedz FEC sīkas atskaites par savu darbību (KLB šīs atskaites paralēli piesūtīja arī citiem, piemēram, Latvijas sūtniecībai ASV⁶⁰⁹). Ar šādām pārraudzības un kontroles metodēm FEC varēja mēģināt īstenot savu stratēģisko mērķi – ar komiteju palīdzību mēģināt saliedēt un idejiskā līmenī apvienot Trimdas dažādās organizācijas un individuus. Tāpat pārraudzība nodrošināja, ka komitejas turpina darboties Valsts departamenta noteikto politikas virzienu ietvaros.

KLB darbības lauks bija ļoti plašs, tās ikdienas darbs sastāvēja no dažādām sapulcēm, oficiālām un neoficiālām sanāksmēm, ziņojumu sagatavošanas, informācijas apkopošanas, runām dažādos pasākumos, apsveikumiem, memorandu sagatavošanas utt. KLB locekļi sanāca uz kopīgām sapulcēm vidēji sešas reizes mēnesī.

Komitejas darbība bija ļoti spēcīgi orientēta uz informācijas apkopšanu un izplatīšanu un savstarpējo sakaru uzturēšanu. KLB rūpējās par to, lai informācija par pašas komitejas un visas FEC darbību sasniegtu iespējami plašu auditoriju Trimdā. KLB regulāri izplatīja informāciju par savu darbību gan regulāru preses reližu formā, kuras piesūtīja Trimdas latviešu laikrakstiem, gan arī plaši izsūtīja pārskatus par savu darbību. Piemēram, 1952. gada jūlijā KLB pārskatu par FEC un savām aktivitātēm nosūtīja pa pastu vairāk kā 200 Trimdas latviešu organizācijām ASV un citos kontinentos.⁶¹⁰ Tāpat komitejas biedri regulāri uzstājās ar priekšlasījumiem par KLB darbību visdažādāko organizāciju sanāksmēs, kongresos vai svētku dienās visā ASV, tai skaitā 1952. gadā iepazīstināja ar FEC un savām aktivitātēm ALA kongresa dalībniekus.⁶¹¹ Divi KLB locekļi – A. Bērziņš un E. Freivalds 1950-tajos gados bija arī ALA valdes locekļi, kas padarīja sadarbību ar šo organizāciju īpaši ciešu.

---

⁶⁰⁷ The role and functions of the latvian consultative panel. Page 2. *HIA*, RLE Corporate records, box 1939, Latvian consultative panel.

⁶⁰⁸ Report on the activities of the Latvian Consultative panel for the month of June, 1952. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1388. l., 27. lp.

⁶⁰⁹ Šie materiāli pieejami: *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1388.–1401. l.

⁶¹⁰ Report on the activities of the Latvian Consultative panel for the month of July, 1952. Turpat, 1388. l., 31.–32. lp.

⁶¹¹ Report on the activities of the Latvian Consultative panel for the month of March, 1952. Turpat, 12. lp.

Otrs informācijas darba virziens KLB bija informācijas apkopošana un sagatavošana gan savām, gan FEC vajadzībām. Piemēram, KLB regulāri sagatavoja presē sastopamās informācijas apkopojumus par notikumiem okupētajā Latvijā un sagatavoja preses relīzes ASV medijiem par notikumiem, saistītiem ar Latviju.⁶¹² KLB apkopoja arī informāciju par Trimdu, piemēram, gatavoja kartīšu katalogu par latviešu Trimdas zinātniekiem, kurus ar FEC palīdzību eventuāli iespējams nodarbināt viņu sākotnējās profesijās;⁶¹³ latviešu intelektuāļu Trimdā katalogu⁶¹⁴ u.tml. Papildus regulārajiem ziņu apkopojumiem par notikumiem Latvijā, pēc FEC pieprasījuma KLB gatavoja arī ziņojumus par speciāliem jautājumiem. Tāpat KLB regulāri vismaz pāris reizes mēnesī sagatavoja tekstus Amerikas Balss raidījumiem no Madrides. Pēc ACEN nodibināšanas KLB gatavoja materiālus arī dažādiem tās izdevumiem un projektiem.

Līdzīgi kā daudzas citas organizācijas Trimdā, arī KLB izdeva propagandas pretkomunistiskus materiālus un tos plaši izplatīja. Kā interesants fakts jāatzīmē, ka no 1956. gada KLB izdeva nelielu avīzi "Latvijas brīvībai", kura bija paredzēta izplatīšanai uz Latviju. Piemēram, 7. avīzes numuru uz četrām lapām 1958. gada maijā KLB nodrukāja 2000 eksemplāros, kurus no dažādām adresēm ASV, Kanādā, Meksikā, Anglijā, Holandē, Dānijā, Zviedrijā un Vācijā nosūtīja uz Latviju.⁶¹⁵

Pārsteidzoši plašs ir personu un organizāciju loks, ar kuriem KLB uzturēja korespondenci vai sadarbojās dažādos jautājumos. KLB sarakste aptvēra ne tikai Trimdas lielākās organizācijas, diplomātisko dienestu un redzamākos Trimdas sabiedriskos darbiniekus, bet arī teju visus iespējamus darbības virzienus: KLB sarakstījās ar dažādām draudzēm un baznīcas struktūrām (piemēram, pasaules luterāņu federācija), baptistu kongresu, visdažādākajām Trimdas un ASV izglītības un biznesa struktūrām, ASV nevalstiskām organizācijām, forumiem, skautu kustību, Eiropas kustību, arodbiedrībām, studentu korporācijām, pat Trimdas latviešu teātra kolektīviem.⁶¹⁶ KLB mēģināja ieinteresēt katru organizāciju, kura potenciāli kaut kādā veidā vai formā varētu būt ieinteresējama pretkomunistiskās aktivitātēs.

KLB aktīvi iesaistījās arī tādās aktivitātēs kā palīdzēšana t.s. "Kerstena komitejas" darbībā.⁶¹⁷

---

⁶¹² KLB ikmēneša darbības atskaites. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1388.–1401. l.

⁶¹³ Report on the activities of the Latvian Consultative panel for the month of June, 1952. Turpat, 1388. l., 26. lp.

⁶¹⁴ Report on the activities of the Latvian Consultative panel for the month of July, 1952. Turpat, 33. lp.

⁶¹⁵ Report of the Committee for a free Latvia. Period ended May 31, 1958. Turpat, 1390. l., 92. lp.

⁶¹⁶ KLB ikmēneša darbības atskaites. Turpat, 1388.–1401. l.

⁶¹⁷ Sk. nodaļu 4.3.1. "Kerstena komiteja".

FEC organizācija radīja ļoti labvēlīgus apstākļus sadarbībai dažādu iesaistīto tautību komiteju starpā. Visciešākā sadarbība KLB izveidojās ar igauņu un lietuviešu attiecīgajām komitejām. Komiteju vadītāji regulāri tikās, parasti divas reizes mēnesī, lai pārrunātu kopīgus projektus un koordinētu kopīgas darbības, vajadzības gadījumā notika kopīgas tikšanās arī visiem komiteju locekļiem kopā. Faktiski visas trīs komitejas sadarbojās regulāri, saskaņoja vai kopīgi veica ļoti daudzas sava ikdienas darba aktivitātes. Starp nozīmīgākajiem kopīgi īstenotajiem projektiem jāmin žurnāla “*Baltic Review*” izdošana⁶¹⁸ un Baltijas Brīvības nama (*Baltic Freedom House*) iekārtošana.

Baltijas Brīvības nams tika iekārtots 1952. gada nogalē Ņujorkā, Manhetenā. Tā galvenā funkcija bija nodrošināt kopīgas telpas ikdienas darbam un sarīkojumiem latviešu, lietuviešu un igauņu komitejas vajadzībām.⁶¹⁹ Namu kopīgi pārvaldīja izvēlēti locekļi no visām trim komitejām.

Līdz ar ACEN nodibināšanu 1954. gadā, komiteju savstarpējā sadarbība vairāk notika šīs organizācijas ietvaros.⁶²⁰ Arī komiteju politiska rakstura darbība aizvien vairāk notika caur ACEN.

KLB savu darbību izbeidza pakāpeniski, samazinoties finansējumam no ASV valsts līdzekļiem. Pirmais budžeta samazinājums notika jau, sākot ar 1958. gadu.⁶²¹ Finanšu samazinājums kļuva ļoti jūtams pēc tam, kad atklātībā nonākusī informācija par šo organizāciju finansēšanu no ASV valsts līdzekļiem izsauca sabiedrībā un politiķu vidū visai neviennozīmīgu reakciju. ASV valsts finansējums FEC tika pārtraukts ar 1971. gada 30. jūniju un ar šo datumu darbu izbeidza arī lielākā daļa nacionālo komiteju.⁶²² Dažas turpināja darboties, finansējot savu darbību no publiskiem ziedojumiem, taču to darbības apjoms ne tuvu nebija tik ievērojams kā pirms tam.

Izvērtējot latviešu piedalīšanās lomu FEC un tās nozīmīgumu, iespējami divi skatu punkti – no ASV valsts iestāžu puses, kurām bija savi plāni un mērķi, un no latviešu Trimdas politiskās darbības un turpmākās attīstības puses. Kopumā pētnieki uzskata, ka ASV politika izmantot dažādu tautību trimdiniekus kā pretdarbības Padomju Savienībai līdzekli Aukstā kara sākuma gados vērtējama kā neveiksmīga.⁶²³

---

⁶¹⁸ Sk. nodaļu 3.1.1 Trimdas publikācijas.

⁶¹⁹ Projektē Baltijas tautu brīvības namu. *Latvija*, 16.08.1952.

⁶²⁰ Sk. nodaļu 4.2.1. ACEN.

⁶²¹ The CFL Report for the Period November 1 to November 30, 1957. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1390. l., 57. lp.

⁶²² Lynn K. K. *At War While at Peace: United States Cold War Policy and the National Committee for a Free Europe, Inc.*, p. 59.

⁶²³ L'Hommedieu J. H. *Exiles and Constituents*, p. 28.

Ne tik vienkāršs un viennozīmīgs ir vērtējums tam, ko KLB pieredze deva Trimdas politiskās aktivitātes attīstībai. Ir nenoliedzami, ka KLB pieejamie un, salīdzinoši ar citām Trimdas organizācijām, ievērojamie finanšu resursi bija ļoti nozīmīgi aktīvai politiskai darbībai tieši Trimdas sākuma posmā, 1950. gados. Trimdas organizatoriskajam tīklam tikai veidojoties un stiprinoties, kā arī pašiem latviešiem tikai vēl iedzīvojoties mītnes zemē un veidojot karjeras, iegūstot īpašumus, politiskam darbam no latviešu pašu ziedojumiem pieejamais finansējums bija niecīgs. KLB pieejamais finansējums ļāva pārvarēt šo kritisko sākuma punktu, nodrošinot šajā laikā vismaz vienas politiska rakstura organizācijas aktīvu darbību.

Tāpat nedrīkst par zemu novērtēt šādā daļēji kontrolētā politiskā darbā iegūto pieredzi, kontaktus Valsts departamentā un citās struktūrās, izpratni par ASV politisko sistēmu un rīcības iespējām, kā arī izveidotos kontaktus ar citām tautībām un kopējās sadarbības pieredzi.

Par pārspīlētu tomēr būtu jāuzskata arī viedoklis, ka ASV valsts departamenta idejiskā virzība teju vai radīja visu pēckara baltiešu politisko aktivitāti vai vismaz bija viens no galvenajiem iemesliem tam, ka aktīva politiskā cīņa turpinājās arī 1960-tajos gados.⁶²⁴ Šāda viedokļa pārspīlētību pierāda tās plaša spektra politiskās aktivitātes, kuras notika gan pirms KLB darbības laika (t.sk. jau DP noietnēs) paralēli KLB darbībai un arī vēlāk. Faktiski KLB savā politiskajā darbībā izmantoja praktiski visas tās pašas metodes un paņēmienus, kurus citas Trimdas organizācijas. KLB pieejamais plašākais finansējums ļāva šo politisko darbību veikt ļoti aktīvā formā. Atsevišķas specifiskas iezīmes, kas atšķir KLB darbību no pārējām Trimdas organizācijām, ir to ļoti plašais darbības lauks un ļoti plašais uzturētais sakaru tīkls. Visticamāk, šīs iezīmes noteica FEC vadlīnijas. Lielā mērā, protams, KLB darbība nav nemaz principiāli un nedalīti nošķirama no Trimdas pārējo organizāciju darbības, jo KLB iesaistītās personas ieņēma amatus arī citās redzamās Trimdas organizācijās.

4.2. Eiropas Apspiesto tautu asambleja

Ciešā saistībā ar Brīvās Eiropas komitejas (FEC) aktivitātēm darbojās arī Eiropas Apspiesto tautu asambleja (*Assembly of Captive European Nations*, ACEN). Faktiski ACEN bija viena no Brīvās Eiropas komitejas struktūrvienībām, dažādu tautību nacionālās komitejas apvienojoša centrāla organizācija. Tāpat kā attiecībā uz dažādu tautību komitejām un Radio

---

⁶²⁴ L'Hommedieu J. H. *Exiles and Constituents*, p. 30.

Brīvai Eiropai, arī uz ACEN attiecās rūpīga slepenība par tās finansēšanu no ASV nodokļu maksātāju līdzekļiem.

ACEN tika dibināta 1954. gadā un sastāvēja no šādas valstis pārstāvošām trimdnieku delegācijām: Albānija, Bulgārija, Čehoslovākija, Igaunija, Ungārija, Latvija, Lietuva, Polija un Rumānija.⁶²⁵ Baltkrieviju, Krieviju un Ukrainu pārstāvošām diasporas delegācijām nebija ļauts piedalīties, jo ASV valsts departaments vēlējās izvairīties no tiešas konfrontācijas ar PSRS. Līdzīgu iemeslu dēļ – lai nebojātu attiecības ar Josipu Tito, arī Dienvidslāvijas pārstāvji netika uzaicināti piedalīties ACEN darbā, lai arī izteica tādu vēlmi.⁶²⁶ Tas gan netraucēja ACEN sadarboties arī ar šīm, neiekļautajām tautībām, dažādu politisku akciju īstenošanā.

ACEN pēc savas struktūras bija izveidota kā zināma Apvienoto Nāciju Organizācijas kopija. ACEN sastāvā bija nacionālās delegācijas sešpadsmit locekļu sastāvā katra, kā arī – bez balsstiesībām – t.s. piesaistītās biedroorganizācijas un konsultatīvi locekļi. Pārvaldes struktūru veidoja plenārā asambleja, sekretariāts un darba komitejas. Asamblejas sesijas parasti norisinājās Ņujorkā, atsevišķas arī Strasbūrā. ACEN ģenerālkomitejā ietilpa visu nacionālo delegāciju vadītāji. Organizāciju vadīja priekšsēdētājs, kura rīcībā bija pastāvīgs sekretariāts. Ģenerālkomitejas locekļu, nacionālo delegāciju vadītāju, ģenerālsekretāra, priekšsēdētāja u.c. amatu pilnvaru laiks bija viens gads ar iespējamu pārvēlēšanu.⁶²⁷ Šādai ANO atgādinošai struktūrai bija arī simboliska nozīme, ar tās palīdzību uzsverot, ka ACEN apvienojušās tās apspiestās tautas, kurām ir liegta iespēja brīvi piedalīties ANO darbā kā pilntiesīgām tās locekļēm. Tāpat arī sarežģītā struktūra uzsvēra vēlmi reprezentēt ACEN kā tiešām demokrātisku Austrumeiropas tautu pārstāvību.

Neraugoties uz sarežģīto struktūru, ikdienas darbā ACEN priekšsēdētājs bija organizācijas ietekmīgākā amatpersona, kurš pārstāvēja ACEN tās kontaktos ar valsts iestādēm vai privātām organizācijām un no kura lielā mērā bija atkarīga organizācijas aktivitāte. Pirmais ACEN priekšsēdētājs bija latviešu diplomāts Vilis Māsēns, kurš vadīja ACEN četrus gadus, no 1954. līdz 1958. gadam. Otrs latvietis šajā amatā bija Alfreds Bērziņš, no 1969. līdz 1970. gadam.⁶²⁸

---

⁶²⁵ Mazurkiewicz A. "The voice of the silenced peoples". The Assembly of Captive European Nations. Zake I. (ed.). *Anti-communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, p. 171.

⁶²⁶ Lynn K. K. *At War While at Peace: United States Cold War Policy and the National Committee for a Free Europe, Inc.*, p. 49.

⁶²⁷ Mazurkiewicz A. "The voice of the silenced peoples". The Assembly of Captive European Nations, pp. 171–172.

⁶²⁸ Mazurkiewicz A. The Relationship between the Assembly of Captive European Nations and the Free Europe Committee in the context of U.S. Foreign policy, 1950–1960. Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of*

Iemesli, kādēļ FEC paspārnē papildus nacionālajām komitejām tika izveidota arī viena vairākas tautības aptveroša organizācija, resp., ACEN, bija vairāki. Pirmkārt jau, šādas organizācijas izveide pavēra iespēju izmantot to propagandas nolūkos, gan uzreiz – iegūstot atbalstītājus ASV politikai attiecībā uz Austrumeiropas valstīm, īpaši Eiropā, gan arī potenciāli nākotnē – gadījumā, ja Austrumeiropā mainītos politiskā iekārta. Turklāt, tāpat kā tas daļēji tika panākts jau ar nacionālo komiteju dibināšanu – ACEN ļāva virzīt un koordinēt, un kaut kādā mērā arī kontrolēt Trimdas politiķu aktivitātes, neļaujot tām novirzīties pārāk ekstrēmā gultnē.⁶²⁹ Jebkurā gadījumā, ar FEC starpniecību kontrolētā ACEN bija viens no ASV Valsts departamenta instrumentiem Aukstā kara propagandas cīņā pret komunismu.

ACEN darbības uzdevumi bija uzskaitīti tās statūtos un bija visai plaši: uzturēt tautiešu aiz Dzelzs priekškara morāli, stiprināt viņu vēlmī pretoties; saglabāt demokrātiskos ideālus; veicināt Austrumeiropas reģiona izpēti; sniegt palīdzību bēgļiem; apgādāt brīvo pasauli ar informāciju par padomju koloniālo politiku tās satelītvalstīs un meklēt starptautisku atbalstu Centrālās un Austrumeiropas atbrīvošanai. Statūti paredzēja arī ciešu sadarbību ar Eiropas Padomi un Eiropas kustību, lai nodrošinātu apspiestajām tautām brīvu piedalīšanos šajās starptautiskajos valstu apvienībās.⁶³⁰ Tādējādi ACEN darbojās vienlaicīgi kā lobija organizācija un kā informācijas centrs, mēģinot panākt padomju kontrolē esošo tautu atbrīvošanu un to politiskās pašnoteikšanās tiesību īstenošanu.

ACEN darbība lielā mērā bija fokusēta uz ANO, gan simboliski atkārtojot ANO organizatorisko struktūru, gan arī tās lobija aktivitātēs. Par vienu no ACEN veiksmīgākajām un redzamākajām politiskajām demonstrācijām uzskatāma ēkas īrēšana iepretim ANO galvenajai mītnei Ņujorkā un tās izmantošana politiska rakstura plakātu eksponēšanai. Izīrētā ēka bija vienkārša divstāvu garāža un to bija paredzēts izmantot gan kā izstāžu zāli, gan arī tikšanās vietu ACEN sanāksmēm un nacionālo komiteju vajadzībām. Uz tās jumta tika uzstādīti desmit karogu masti, kuros pastāvīgi plīvoja deviņu ACEN dalībvalstu un ASV karogi. Savukārt ēkas fasāde tika izmantota lielformāta plakātu izvietošanai. Piemēram, viens no plakātiem vēstīja: “Apvienotās nācijas: mēs pieprasām izvest visus padomju spēkus un brīvas vēlēšanas – palīdziet mums!”.⁶³¹ Plakāti tika mainīti, pielāgojot tos dažādām

---

Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee. Hungary: Central European University Press, 2013, p. 428.

⁶²⁹ Mazurkiewicz A. “The voice of the silenced peoples”. *The Assembly of Captive European Nations*, pp. 170–171.

⁶³⁰ Mazurkiewicz A. *The Relationship between the Assembly of Captive European Nations and the Free Europe Committee in the context of U.S. Foreign policy, 1950–1960*, p. 407.

⁶³¹ Mazurkiewicz A. “The voice of the silenced peoples”. *The Assembly of Captive European Nations*, p. 174.

situācijām, politiķu vizītēm, ANO dienaskārtības jautājumiem, aktuālajiem politiskajiem notikumiem utt., piemēram: “Apvienotās Nācijas, palīdziet mums izbeigt padomju apspiešanu un ekspluatāciju”;⁶³² 1958. gada decembrī uz plakāta bija attēlota padomju rakstnieka Borisa Pasternaka ģimete un uzraksts “1918. gadā Cilvēka tiesību deklarācija pasludināja domu, vārda un preses brīvību... 1958. gadā Nobela prēmijas laureātam Borisam Pasternakam uzlikts uzpurnis un komunistu paverdzinātās tautas apklusinātas”;⁶³³ 1959. gada jūlijā plakātu rotāja Eiropas karte ar tajā iezīmētajām padomju kontrolē esošajām teritorijām un uzrakstu “Eiropa nevar dzīvot pa pusei brīva un pa pusei paverdzināta”.⁶³⁴

Ēkas priekšā tika rīkoti mītiņi un protesta demonstrācijas, piemēram, ANO gadskārtējo sesiju atklāšanas laikā. Piemēram, 1959. gada 19. septembrī, vienlaikus ar ANO pilnsapulces sesijas atklāšanu, vairāki simti dažādu tautību trimdinieku ACEN nama priekšā piedalījās protesta demonstrācijā pret padomju ielikteņu tiesībām pārstāvēt apspiestās tautas ANO un agresoru (Ungārijas sacelšanās kontekstā) nenosodīšanu šajā starptautiskajā organizācijā. Mītiņā atskaņoja apspiesto tautu himnas, pusmastā tika pacelti to karogi, runu teica ACEN priekšsēdētājs, kā arī svinīgi tika atklāts kārtējais plakāts uz ēkas sienas ar aicinājumu Apvienotām Nācijām dot Austrumu un Centrāleiropas tautām brīvību un neatkarību.⁶³⁵

Ēkas stratēģiski izdevīgais novietojums bija galvenā tās stiprā puse. Ar šo ēku un uz tās izvietotajiem plakātiem ACEN tiešām varēja sasniegt savu mērķi: nodrošināt, lai “neviens ANO apmeklētājs, neviens ierēdnis darbā ANO augstceltnē nevarētu nepamanīt ACEN uzrakstu. Uzraksts tiešām darbojas kā pastāvīgs atgādinājums par prasībām, kuras, kā pierāda notikumi Ungārijā un Polijā, ir apspiesto tautu centienu pamatā.”⁶³⁶

Baltijas valstis ACEN aktivitātēs. Tā kā ACEN veidoja deviņu valstu delegācijas un tās darbība un mērķi bija pēc sava rakstura vispārīgi pret-komunistiski, salīdzinoši diezgan reti bija gadījumi, kad ACEN pievērsās tieši Baltijas valstu jautājumam. Viens no tādiem gadījumiem bija, piemēram, 1955. gada 22. septembrī ACEN otrās plenārās sanāksmes laikā vienbalsīgi pieņemtā deklarācija, ar kuru ACEN nosodīja Baltijas valstu okupāciju un

---

⁶³² *Austrālijas Latvietis*, 04.10.1958.

⁶³³ Rietumi nevar izvairīties no līdzatbildības. *Latvija*, 22.12.1958., 3. lpp.

⁶³⁴ Palīdzot mums, jūs palīdzat paši sev! *Latvija*, 01.08.1959., 1. lpp.

⁶³⁵ Protests pret varmāku godināšanu UN. *Laiks*, 03.10.1959., 6. lpp.

⁶³⁶ Citēts pēc: Mazurkiewicz A. “The voice of the silenced peoples”. *The Assembly of Captive European Nations*, p. 175.

protestēja pret PSRS veikto Igaunijas, Latvijas un Lietuvas suverēno tiesību uzurpēšanu un “komunistu ielikteņu” mēģinājumiem pārstāvēt Igauniju, Latviju un Lietuvu ANO.⁶³⁷

1957. gada 17. septembrī ACEN vienbalsīgi pieņēma vēl vienu, ļoti līdzīgu deklarāciju, ar kuru noraidīja padomju valdības tiesības starptautiski un Apvienotajās Nācijās pārstāvēt Latviju, Lietuvu un Igauniju, kuras tikušas inkorporētas Padomju Savienībā ar varu, kā arī apstrīdēja to valdību tiesības uz šādu pārstāvību, kuras Padomju Savienība uzspiedusi Albānijai, Bulgārijai, Čehoslovākijai, Ungārijai, Polijai un Rumānijai. Paziņojumu par šādas deklarācijas pieņemšanu ACEN nekavējoties tajā pašā dienā nosūtīja visu ANO dalībvalstu, izņemot Padomju Savienības, tās 9 satelītvalstu (ar to saprotot 9 ACEN pārstāvētās valstis), izņemot Dienvidslāvijas, delegātiem Ņujorkā.⁶³⁸ Nedaudz vēlāk delegātiem pa pastu tika nosūtīts arī pilns pieņemto deklarāciju teksts.

Latviešu delegāti aktīvi piedalījās ACEN gadskārtējo sanāksmju darbā, tai skaitā teica apjomīgas runas, kurās pieskārās Baltijas valstu gadījumam un stāvoklim, kurš juridiski un faktiski tomēr bija specifisks salīdzinājumā ar pārējām Apspiestajām tautām. Sava ACEN vadītāja amata pienākumu ietvaros biežas bija V. Māsēna runas⁶³⁹, taču ne tikai viņa. Piemēram, 1955. gada 13. decembrī kārtējā plenārsēdē plašu runu par pašnoteikšanos teica bijušais Latvijas Republikas ministru prezidents Ādolfs Bļodnieks.⁶⁴⁰

Latvieši sagatavoja arī ACEN darbā nepieciešamos informācijas materiālus par situāciju gan savā dzimtenē no dažādiem tematiskiem skatu punktiem, gan arī vispārīgu informāciju ACEN darbam. No latviešu delegācijas acīmredzami aktīvākais šādu informatīvu materiālu apkopojumu un ziņu analīžu ACEN politiskās komitejas vajadzībām sagatavotājs bija Ādolfs Klīve. Viņš sagatavojis tādus ziņojumus, kā, piemēram, “Politiskā situācija sarkanajā Ķīnā”, “Krievu šovinisms Latvijā”, “Padomju Savienības Komunistiskās partijas jaunā programma”, “Dažas piezīmes par neseniem balsojumiem ANO” utt.⁶⁴¹

Jāuzsver, ka šādu deklarāciju, runu un informācijas materiālu spēju ietekmēt sabiedrisko viedokli ievērojami veicināja tas, ka ACEN ļoti plaši un vispusīgi izplatīja savas pieņemtās deklarācijas un sagatavotos informācijas materiālus. ACEN plašā struktūra un salīdzinoši bagātīgie finanšu resursi ļāva izplatīt informāciju ļoti plaši, tādējādi šāda rakstura materiāliem nonākot ne tikai pie organizācijas ierobežotā tiešo dalībnieku loka, bet arī

---

⁶³⁷ Igaunijas, Latvijas un Lietuvas delegāciju kopīga protesta deklarācija ACEN otrās sesijas atklāšanas sanāksmē, 22.09.1955. *IHRC*, ACEN kolekcija, 39. kaste, mape “Latvian delegation to ACEN, 1955–1968”.

⁶³⁸ V. Māsēna telegramma ANO delegātiem, 17.09.1957. Turpat, 80. kaste.

⁶³⁹ Sk., piemēram, runu 14.12.1955. Turpat, 39. kaste, mape “Latvian delegation to ACEN, 1955–1968”.

⁶⁴⁰ Ā. Bļodnieka runa ACEN otrās sesijas 27. plenārajā sanāksmē, 13.12.1955. Turpat, 39. kaste, mape “Latvian delegation to ACEN, 1955–1968”.

⁶⁴¹ Turpat, 39. kaste, mape “Latvian delegation to ACEN, 1955–1968”.

plašākas publikas rīcībā. ACEN gatavoja savu plenārsēžu materiālu apkopojumus, iekļaujot arī teikto runu pilnus tekstus⁶⁴², šie apkopojumi tika izdoti un plaši izplatīti, turklāt nereti arī tulkoti vairākās valodās.

ACEN delegācijas ārpus ASV. ACEN visnotaļ plaši izvērta savu darbību arī ārpus ASV, veidojot savas nodaļas jeb “delegācijas” dažādās pasaules valstīs. Šādas delegācijas īsāku vai ilgāku laika posmu bija: Meksikā un Kanādā; Dienvidamerikas valstīs: Argentīnā, Brazīlijā, Čīlē, Kolumbijā, Venecuēlā, Ekvadorā, Peru, Urugvajā; īsu laiku – Turcijā un Filipīnās; Eiropas valstīs: Austrijā, Beļģijā, Dānijā, Itālijā, Spānijā un Zviedrijā; kā arī Libānā. Jau 1956. gadā ACEN biroji atvērās arī Londonā, Parīzē un Bonnā. Vairākās valstīs, kur neizdevās izveidot delegācijas, atradās vismaz ACEN “pārstāvniecības”, piemēram, Japānā, Šveicē un Grieķijā.⁶⁴³

Latvieši nepiedalījās visu šo delegāciju darbā, tomēr atsevišķās no tām latvieši ilgāku vai īsāku laiku darbojās visnotaļ aktīvi. No latviešu trimdinieku iesaistīšanās aktivitātes viedokļa raugoties, īpašas bija ACEN delegācijas Dienvidamerikā. ACEN delegāciju Argentīnā (Buenosairesā) ilgus gadus vadīja Visvaldis L. Gusts, bet delegāciju Brazīlijā – bijušais Latvijas Republikas sūtniecības Brazīlijā juriskonsults Alfrēds T. Rūsiņš. Bijušo diplomātu darbošanās ACEN delegācijās bija diezgan tipiska un tādi gadījumi bija vairāki. Piemēram, tajā pat Brazīlijas delegācijā 1966. gada janvārī par delegātiem kļuva bijušais Čehoslovākijas diplomātiskais pārstāvis Brazīlijā Jans Reizers (*Jan Reisser*), kā arī Tadeušs Skovrocskis (*Thaddeus Skovrocki*), kura tēvs bija bijis Polijas diplomātiskais pārstāvis Brazīlijā.⁶⁴⁴ Ne visās delegācijās piedalījās visu tautību pārstāvji, vairākas darbojās nepilnā sastāvā.

Argentīnā, kur, pastāvot savstarpējām nesaskaņām Argentīnas latviešu starpā, pastāvēja attiecīgi arī organizatoriska sadrumstalotība un nespēja latviešiem vienoties vienā organizācijā,⁶⁴⁵ lai veiktu kādu politisku lobija darbu vai sabiedrības izglītošanu par Baltijas valstīm, ACEN delegācijas politiskajai aktivitātei bija īpaša nozīme. ACEN delegācija ar saviem pasākumiem iespēju ietvaros aizpildīja šo trūkumu. Viens no gadījumiem, kad ACEN

---

⁶⁴² N. Kotta vēstule B. Kalniņam, 31.05.1956. *IHRC*, ACEN kolekcija, 39. kaste, mape “Latvian delegation to ACEN, 1955–1968”.

⁶⁴³ Mazurkiewicz A. “Niejawna ingerencja rządu w swobodną wymianę poglądów” – Zgromadzenie Europejskich Narodów Ujarzmionych w zimnowojennej polityce Stanów Zjednoczonych. Łukasiewicz S. (red.). *Tajny oręż czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej*. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010, s. 260.

⁶⁴⁴ Summary of ACEN activities, January 1–31, 1966. *IHRC*, ACEN kolekcija, 5. kaste, mape “ACEN monthly reports to FEC, 1966–1968”.

⁶⁴⁵ Sīkāk par latviešu organizācijām un politisko darbību Dienvidamerikā sk.: Beķere K. Latvieši Dienvidamerikā 1945–1991: darbība Latvijas neatkarības idejas saglabāšanai. *Latvijas Universitātes žurnāls “Vēsture”*, 2017, 4, 141.–158. lpp.

Argentīnas delegācija mēģināja vērst Argentīnas politiku uzmanību tieši uz Baltijas valstu stāvokli, bija 1968. gada jūnijā, kad V. Gusts kā ACEN delegācijas vadītājs, kā arī ACEN delegācijas Baltijas komitejas vadītājs C. Jujnevičs (*Ceferino Iujnevich*) un Argentīnas ACEN draugu biedrības vadītājs Manuels V. Ordonjezs (*Manuel V. Ordoñez*) nosūtīja kopīgu vēstuli Argentīnas ārlietu ministram, kurā īsi izklāstīja Baltijas valstu vēsturi un valstiskuma zaudēšanu, un aicināja Argentīnas republiku atbalstīt triju Baltijas valstu neatkarības centienus.⁶⁴⁶ Vēstulei bija pievienota deportāciju piemiņas pasākumā pieņemta “Baltiešu deklarācija”.⁶⁴⁷

Čīles ACEN delegācijā latviešus pārstāvēja Tāļivaldis Bušs, taču nav sīkāku ziņu par viņa darbību šajā delegācijā, iespējams, ka tā bijusi tikai formāla. Delegācijas sastāvs, sākotnēji nepilns, tika izveidots jau 1956. gada nogalē, papildināts un apstiprināts 1957. gada sākumā.⁶⁴⁸

ACEN delegācijas Rietumvācijā (Bonnā) darbā aktīvi piedalījās Vilis Janums.⁶⁴⁹

Savdabīgs piemērs ir ACEN delegācijas Libānā darbība, kura citu aktivitāšu starpā pievērsās arī Baltijas valstīm. Faktiski delegācija šajā valstī sastāvēja tikai no viena cilvēka – poļu jurista un diplomāta Zigmunda Zavadovski (*Zygmunt Zawadowski*). Z. Zavadovskis bija attiecīgi arī vienīgais ACEN pārstāvis Tuvajos Austrumos. Neraugoties uz to, Z. Zavadovskis darbojās produktīvi, piemēram, tulkojot dažādus ACEN plenāro sesiju pieņemtos dokumentus un politiskus dokumentus uz arābu valodu un izplatot tos vietējai presei, kas vairākkārt arī nodrukāja daļas no šiem materiāliem.⁶⁵⁰ No iztulkotajiem vairāku ACEN periodisko izdevumu rakstiem Z. Zavadovskis sastādīja un izdeva “ACEN Ziņu” izdevuma vairākus numurus arābu valodā, kurus izplatīja Libānā, un kurus ACEN nekavējās izplatīt arī citu arābiski runājošo valstu pārstāvniecībām ANO.⁶⁵¹ Z. Zavadovskis acīmredzami ieinteresējās arī tieši par Baltijas valstu likteni, jo 1960. gadā izdeva nedaudz vairāk kā divdesmit lapaspusšu biezu bukletu par Baltijas valstīm arābu valodā “Baltijas valstu liktenis”.⁶⁵²

ACEN atkarība no FEC. Nozīmīgs, bet sarežģīti izvērtējams ir jautājums par ACEN darbības atkarību no FEC, respektīvi, cik ļoti ASV Valsts departaments varēja ietekmēt

---

⁶⁴⁶ Argentīnas ACEN delegācijas vēstule Argentīnas ārlietu ministram, 28.06.1968. *LNA LVA*, 1971. f., 2. apr., 238. l., 5. lp.

⁶⁴⁷ Declaracion de los Balticos, 06.1968. Turpat, 6. lp.

⁶⁴⁸ *IHRC*, ACEN kolekcija, 49. kaste, mape “ACEN delegation in Chile, 1956–1962”.

⁶⁴⁹ Sk. materiālus un saraksti: *Minsteres latviešu centra arhīvs*, mapes “LCK–ACEN. Sarakste 1954–1959”; “LCK–ACEN. Sarakste 1960–1963”.

⁶⁵⁰ B. Kostas vēstule Z. Zavadovskim, 01.06.1960. *IHRC*, ACEN kolekcija, 55. kaste, mape “ACEN delegation in Lebanon, 1959–1962”.

⁶⁵¹ Turpat.

⁶⁵² Brošūras eksemplārs atrodas: Turpat, 55. kaste, mape “ACEN delegation in Lebanon, publications and clippings”.

ACEN aktivitātes. Ņemot vērā tādus faktoros kā organizācijas apjomu, izplatību arī ārpus ASV, kā arī pakļautības Valsts departamentam netiešo un slepeno raksturu, departamenta ietekme uz ACEN ikdienas darbam izvēlētajām metodēm un izpausmēm ir drīzāk vērtējama kā neliela. Viens no retajiem gadījumiem, kad Valsts departaments tieši iejaucās ACEN aktivitātēs, bija Ņ. Hruščova vizītes ASV laikā 1960. gada septembrī, kad Hruščovs ieradās kā PSRS delegāts uz ANO sesiju. Uz ACEN ēkas sienas bija izveidots kārtējais lielformāta plakāts, kurā bija attēlots palankīnā sēdošs Hruščovs, kuru uz savām mugurām nes deviņas apspiestās tautas. Tomēr Hruščova ierašanās dienā plakāts, ACEN amatpersonām nezinot, bija aizsegts un redzams bija tikai balts laukums. ACEN vadība vēlāk, oktobra sākumā sakarā ar ēkas priekšā paredzēto demonstrāciju, lūdza atļauju Valsts departamentam plakātu atklāt, taču saņēma atteikumu, un mediju reportāžās no demonstrācijas tika tīrāžēts arī aizklātais plakāts.⁶⁵³

Tajā pat laikā, lai arī ikdienas propagandas un lobija darbs ACEN noritēja drīzāk bez Valsts departamenta iejaukšanās, organizācijas pilnīgo finansiālo atkarību no Valsts departamenta nevar noliegt. Būtībā organizācijas eksistēšana kā tāda bija tās finansētāja, ASV Valsts departamenta rokās un attiecīgi bija iespējama tikai tik ilgi, kamēr tā atbilda ASV ārpolitikas mērķiem: “tiklīdz kā ACEN aktivitātes novirzījās no oficiālās ASV politikas, tā pazaudēja Amerikas atbalstu”.⁶⁵⁴

Šo atkarību spilgti pierāda ACEN situācija no 1960. gadu vidus. Līdz ar izmaiņām ASV un PSRS attiecībās un ar ASV nosliekšanos par labu mierīgai līdzaspastāvēšanai ar PSRS, ACEN strikti pret-komunistiskās aktivitātes pārstāja būt nepieciešamas no ASV valsts politikas viedokļa un kļuva drīzāk traucējošas. Līdz ar to jau 1963. gadā FEC vadība plānoja, kā nemanāmi ierobežot ACEN aktivitātes un pakāpeniski reducēt ACEN par “neko vairāk kā misiņa plāksnīti pie durvīm, veidlapu galvgali un uzvārdu sarakstu, kuri var parakstīt proklamācijas, kad pēc tām ir kāda reāla nepieciešamība.”⁶⁵⁵ Šīs politikas izmaiņas nekavējoties atsaucās ACEN finansējuma apjomā – 1965. gadā tas tika samazināts vairāk kā par pusi – par 56%. Daudzas ACEN aktivitātes sekojoši bija jāpārtrauc, krasī samazinājās finansējums delegācijām ārzemēs. Turpmākajos gados, lai arī organizācija turpināja darboties, finansējums samazinājās aizvien vairāk un vairāk, līdz 1971. gadā, pēc finansēšanas fakta nokļūšanas atklātībā, tika pārtraukts pavisam. ACEN tomēr pilnībā

---

⁶⁵³ Mazurkiewicz A. The Relationship between the Assembly of Captive European Nations and the Free Europe Committee in the context of U.S. Foreign policy, 1950–1960, pp. 421–423.

⁶⁵⁴ Turpat, 427. lpp.

⁶⁵⁵ Citēts pēc: Mazurkiewicz A. The Relationship between the Assembly of Captive European Nations and the Free Europe Committee in the context of U.S. Foreign policy, 1950–1960, p. 426.

nepārtrauca savu darbību. 1972. gadā tā tika reģistrēta kā patstāvīga organizācija un turpināja ierobežotā apjomā darboties,⁶⁵⁶ balstoties uz trimdinieku brīvprātīgo darbu un brīvprātīgiem ziedojumiem līdz pat 1989. gadam.

Līdzīgs liktenis kā ACEN ASV bija arī tās delegācijām ārpus ASV. Atkarībā no vietējo aktīvistu entuziasma un finanšu iespējām, delegācijas dažviet daļēji turpināja darbu. Piemēram, ACEN delegācijas darbība Argentīnā 1971. gadā bija praktiski izbeigusies, gan finansējuma trūkuma dēļ, gan arī Argentīnas nodaļas locekļiem vai nu pārceļoties dzīvot citur, vai aizejot mūžībā.⁶⁵⁷ Brazīlijas ACEN delegācija turpināja darbību arī 1970-tajos gados, katru gadu organizējot Apspiesto Tautu nedēļu un publisku ziedu nolikšanas ceremoniju pie Nezināmā kareivja kapa Riodežaneiro. 1972. gadā delegācijas rīkotajos Apspiesto Tautu nedēļas pasākumos piedalījās vairāki augsti Brazīlijas kara ministrijas pārstāvji.⁶⁵⁸ Neapstrīdams ir fakts, ka krasais finansējuma samazinājums, izbeidzoties ASV valsts līdzekļu finansējumam, ietekmēja ACEN darbu ļoti negatīvi. Jāņem arī vērā, ka sākotnēji KLB un ACEN personālsastāvs mērķtiecīgi tika veidots no sava veida trimdinieku elites – Trimdā nokļuvušajiem bijušajiem politiķiem, diplomātiem, intelektuāļiem utt., un paaudžu nomaiņa šajās organizācijās tikpat kā nebija vērojama. Tādējādi 1970-to gadu sākumā nopietns traucēklis organizācijas aktīvai darbībai bija ne vien finanšu trūkums, bet arī tās delegātu novecošana.

Lai arī sākotnēji ACEN tika dibināts kā ASV Valsts departamenta ierosinājums un tika strukturāli pakļauts FEC, tomēr ACEN aktivitātes, un vēl jo vairāk šīs organizācijas sabiedrības apziņā ieviestais jēdziens “apspiestās tautas”, pēc savas ietekmes un rezultātiem izvērtās daudz plašāk. ACEN projekts bija starptautisks, atšķirībā no KLB un FEC aktivitātēm, kas koncentrējās tieši ASV, un ārzemju delegāciju darbība bija tikai ļoti nosacīti un pastarpināti pakļauta FEC kontrolei. Turklāt “apspiesto tautu” jeb “*captive nations*” nosaukums ļoti veiksmīgi iegājās publiskajā telpā, izveidojoties par sava veida “tirdzniecības zīmi”, ar kuru sabiedrībā varēja asociēties visdažādākās dažādu Padomju Savienības kontrolē esošu tautu diasporu pret-komunisma aktivitātes.

---

⁶⁵⁶ Mazurkiewicz A. “The voice of the silenced peoples”. The Assembly of Captive European Nations, p. 178.

⁶⁵⁷ V. Gusta vēstules V. Hazneram noraksts, 10.11.1971. LNA LVVA, 293. f., 1. apr., 1185. l., 223.–224. lp.

⁶⁵⁸ A. Rūsiņa vēstule A. Dinbergam, 30.08.1972. HIA, Alfreds T. Rusins, Box 2.

4.3. “Kerstena komiteja”

1953. gada 27. jūlijā ASV, pamatojoties uz ASV Kongresa pārstāvju palātas (*House of Representatives*) pieņemto rezolūciju nr. 346, tika izveidota ASV kongresa Īpašā komiteja Lietuvas, Latvijas un Igaunijas inkorporēšanas PSRS izmeklēšanai (*Select Committee to Investigate the Incorporation of Lithuania, Latvia, and Estonia into the U.S.S.R.*) septiņu locekļu sastāvā. Komisijas izveidošanas viens no galvenajiem iniciatoriem bija kongresa loceklis no Viskonsinas štata Čārlzs Kerstens (*Charles J. Kersten*). Savā runā Kongresā, izklāstot komitejas izveidošanas ideju, viņš uzsvēra, ka ASV atrodas ne vien ļoti daudz Baltijas valstu inkorporācijas PSRS procesu aculiecinieku, bet ka šie cilvēki ir atveduši sev līdzī uz ASV arī ļoti daudz oriģinālu dokumentu un liecību, kuri nekad nav ieraudzījuši dienas gaismu. Šo pierādījumu izgaismotie notikumi savukārt atklās pārsteidzošu kopainu, kā Padomju Savienība ir gatavojusies pārņemt Baltijas valstis, un šie plāni, nonākot atklātībā, “atmaskos padomju mānīgo miera ofensīvu”.⁶⁵⁹ Vairāki kongresa locekļi debatēs izteica atbalstu šādas komisijas izveidei un apsveica Č. Kerstenu ar rezolūcijas iesniegšanu; viedokļi pret rezolūciju debatēs netika izteikti, un Kongress rezolūciju pieņēma.

Čārlzs Kerstens kā galvenais komitejas izveidošanas virzītājs un entuziasts tika iecelts par komitejas priekšsēdētāju, tādēļ komiteja sarunvalodā plašāk pazīstama ar nosaukumu “Kerstena komiteja”.

Komitejas darba uzdevums bija veikt Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valstu sagrābšanas un “inkorporācijas” PSRS izpēti, kā arī izpētīt izturēšanos pret šīm trim baltiešu tautām sagrābšanas un “inkorporācijas” laikā. Komitejai par savas izmeklēšanas gaitā iegūtajiem rezultātiem bija jāatskaitās Kongresa pārstāvju palātai vai, ja Kongress nebūtu sasaukumā, tās sekretāram (*The Clerk of the United States House of Representatives*).⁶⁶⁰

1954. gada 4. maijā Komitejas nosaukums tika nomainīts uz ASV Kongresa Speciālā komiteja komunistu agresijas jautājumos (*Select Committee on Communist Aggression*), tā turpmāk darbojās 9 cilvēku sastāvā un tika paplašināta arī tās darbības sfēra. Atšķirībā no iepriekšējā perioda, tai tika uzdots vākt materiālus un liecības arī ārpus ASV teritorijas un izmeklēt ne tikai specifiski Baltijas valstu gadījumu, bet arī izmeklēt “brīvu iestāžu un

---

⁶⁵⁹ *United States of America Congressional Record*. Proceedings and debates of the 83rd Congress, First session. Volume 99, part 8. Washington: United States government printing office, 1953, p. 10032.

⁶⁶⁰ Turpat, 10031. lpp.

cilvēka brīvību pakļaušanu un iznīcināšanu visās citās teritorijās, kuras tieši vai netieši kontrolē pasaules komunisms, ieskaitot izturēšanos pret cilvēkiem šajās teritorijās”.⁶⁶¹

Tā kā komitejas darbība jau no paša sākuma bija vērsta uz ASV atrodošos un no Baltijas ASV ieceļojušo pēckara bēgļu rokās atrodošos materiālo un dokumentāro pierādījumu vākšanu un mutisku liecību ievākšanu no baltiešiem ASV, tad sadarbība ar baltiešu Trimdas organizācijām komitejas darbībai bija vitāli svarīga. No otras puses, latviešu Trimda bija vismaz tikpat ieinteresēta, lai šāda komiteja, kura ASV Kongresa līmenī pievērsās tieši Baltijas valstu okupācijas un inkorporācijas noskaidrošanai, tiktu izveidota un vēlāk – šīs komitejas darbības veicināšanai: “Vienaldzība vai atturēšanās šajā lietā būtu nepiedodama un tas nozīmētu, ka esam uzdevuši cīņu par Latvijas un pārējo tautu atbrīvošanu. Ja paši amerikāņi beidzot sāk atsegt mūsu tautas nelaimi un grib pasaulei rādīt īsto vainīgo, tad lai neviens tautietis vai draugs nekavējas viņus atbalstīt.”⁶⁶²

Baltieši visiem spēkiem centās veicināt komitejas izveidošanu jau tās sagatavošanas procesā, resp., mēģinot panākt pietiekošu kongresa locekļu atbalstu rezolūcijas pieņemšanai. 27. jūlijā apstiprinātā rezolūcija bija otrais Č. Kerstena mēģinājums panākt komitejas izveidošanu. Vispirms viņš 1953. gada pavasarī mēģināja virzīt Kongresā rezolūciju nr. 231, un Baltiešu trimdinieki organizēja plašu kampaņu jau šīs pirmās rezolūcijas atbalstam.

ALA, KLB un Latvijas sūtniecība Vašingtonā ar visiem iespējamajiem līdzekļiem aicināja Trimdas sabiedrību iesaistīties Kerstena rezolūcijas priekšlikuma atbalstīšanā. ALA 1953. gada maijā lielākajā Trimdas laikrakstā “Laiks” publicēja aicinājumu visiem latviešiem “iepazīstināt amerikāņu draugus, valsts, baznīcas un sabiedrības darbiniekus” ar piedāvātās rezolūcijas tekstu un lūgt viņus sūtīt atbalsta vēstules Čārlzam Kerstenam.⁶⁶³ Tāpat mazākām organizācijām uz vietām tika izsūtīti materiāli par rezolūciju un sīki norādījumi, kā atbalstīt šīs rezolūcijas pieņemšanu. Piemēram, Čikāgā latviešu organizāciju apvienība izplatīja lapiņas ar nosaukumu “svarīgs aicinājums tautiešiem”. Tajās bija apkopota īsa informācija par piedāvāto rezolūciju un tās nozīmību latviešu Trimdas centieniem un ikviens aicināts rakstīt atbalsta vēstules vai kartiņas konkrētiem kongresa locekļiem, bija norādītas arī šo kongresa locekļu adreses un arī iespējamie vēstuļu paraugteksti angļu valodā.⁶⁶⁴ Ap 500 šādu lapiņu Čikāgā tika izdalītas deportāciju piemiņas dienas sarīkojumā klātesošajiem, kā arī

⁶⁶¹ House Resolution 346 as amended by House Resolution 438. *Internal security manual. Provisions of federal statutes, executive orders, and congressional resolutions relating to the internal security of the United States*. Washington: United States government printing office, 1955, pp. 299–300.

⁶⁶² Čikāgas latviešu organizāciju apvienības aicinājums Čikāgas latviešu draudzēm, organizācijām, kopām, grupām un institūtiem. 1953. gada 15. jūnijs. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1466. l., 27. lp.

⁶⁶³ Arī jūs varat palīdzēt noskaidrot padomju melus par Latvijas stāvokli. *Laiks*, 20.05.1953., 1. lpp.

⁶⁶⁴ Svarīgs aicinājums tautiešiem. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1466. l., 28. lpp.

izsūtītas visām Čikāgā esošajām latviešu draudzēm un organizācijai tālāk izdalīšanai to biedriem.⁶⁶⁵

Šādām aktivitātēm bija arī rezultāti. Kongresa loceklis no Konektikutas H. Zīlejs-Brauns (*Horace Seely-Brown Jr.*) debatēs par rezolūcijas pieņemšanu atzīmēja, ka viņa pārstāvētajā reģionā dzīvo daudzi iebraucēji no Baltijas valstīm, kuri ir personīgi griezušies pie viņa un lūguši atbalstīt iesniegto rezolūciju par komitejas izveidi.⁶⁶⁶

1953. gada rudenī Amerikas Latviešu apvienība kopā ar Komiteju Latvijas brīvībai izveidoja kopīgu Biroju ar mērķi palīdzēt Kerstena komitejai ievākt nepieciešamo informāciju par Latviju.⁶⁶⁷ Biroju veidoja seši locekļi – trīs no ALA un trīs no KLB: ALA prezidents P. Lejiņš, KLB prezidents V. Māsēns, ALA viceprezidents A. Bērziņš, KLB loceklis A. Bļodnieks, KLB loceklis Ā. Klīve, ALA viceprezidents J. Vinters. Biroja sekretārs bija Bruno Albats. B. Albats vairākās vēstulēs komitejai un Č. Kerstenam informēja par šāda Biroja izveidi un aicināja griezties pie tā pēc jebkura veida palīdzības, kāda komitejai varētu būt vajadzīga.⁶⁶⁸

Izveidotais latviešu Birojs sastādīja projektu materiālu kopai “latviešu apsūdzībai pret Padomju Savienību”, kuru paredzēja iesniegšanai Kerstena komitejai. Šajā projektā birojs apkopoja tās tēmas, par kurām, viņuprāt, komitejai būtu nepieciešams savākt materiālus, attiecībā uz Latviju. Šādas tēmas bija kopumā 18 un tēmu loks aizsākās ar vispārīgu atskatu Latvijas vēsturē par laiku ievērojami pirms okupācijas. Šīs vēsturiskā atskata ietvaros piedāvātās tēmas bija: īss pārskats par mūsu vēsturi un brīvības cīņām; Latvijas neatkarības cīņu posms; konspektīvs pārskats par Latvijas sasniegumiem neatkarības posmā; Latvijas–Padomju Savienības attiecības no 1917. līdz 1939. gadam; Baltijas valstu sadarbība. Tālākās tēmas paredzēja detalizēt angļu-franču-padomju sarunas 1939. gada vasarā un Padomju Savienības–Vācijas 1939. gada slepenās vienošanās. Visbeidzot sekoja tēmas, kas attiecās tieši uz Kerstena komiteju interesējošo laika periodu: Latvijas–Padomju Savienības savstarpējās palīdzības pakts; padomju uzbrukums Latvijas robežsargu postenim; padomju iebrukums Latvijā; Višinska sastādītās valdības nodibināšana; “vēlēšanas”; “Saeimas”

---

⁶⁶⁵ Čikāgas latviešu organizāciju apvienības priekšsēdētāja K. Dzirkaļa vēstule Latvijas sūtniecībai Vašingtonā. 1953. gada 15. jūnijs. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1466. l., 26. lpp.

⁶⁶⁶ *United States of America Congressional Record*. Proceedings and debates of the 83rd Congress, First session. Volume 99, part 8. Washington: United States government printing office, 1953, p. 10032.

⁶⁶⁷ Nodibināts īpašs birojs, kas sagatavos un saskaņos materiālus dep. Kerstena komitejai. *Laiks*, 23.09.1953., 1. lpp.

⁶⁶⁸ B. Albata vēstule Č. Kerstenam un Kongresa Baltiešu komisijai. 1953. gada 24. novembris. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, mape “Kerstena komiteja”.

darbība; Latvijas “inkorporācija” Padomju Savienībā; Latvijas boļševizācija; deportācijas un vergu darbs; terors.⁶⁶⁹

Kopumā Trimdas organizāciju galvenais devums Kerstena komitejai pēc tās nodibināšanas bija palīdzēt apzināt iespējamus lieciniekus un organizēt šo cilvēku liecību iesniegšanu komisijai.⁶⁷⁰ Liela nozīme bija arī Baltiešu organizāciju starpvalstu sakariem ar kopienām citās mītnes zemēs, īpaši 1954. gadā, kad komitejas darbība paplašinājās arī ārpus ASV, un tika uzklauti liecinieki arī no citām zemēm, piemēram, Austrālijas, Kanādas un Vācijas.⁶⁷¹ Komitejas rīkotajās plašajās noklausīšanās par dažādiem komunistu pārkāpumiem un agresijas aktiem liecināja dažādu Centrālās un Austrumeiropas tautību pārstāvjus: ungāri, poļi, slovāki, ebreji un citi, kā arī, protams, latvieši, lietuvieši un igauņi.⁶⁷²

KLB un tās kopā ar ALA izveidotais Birojs pēc būtības darbojās kā starpnieki starp Kerstena komiteju un sazaroto latviešu Trimdas organizāciju tīklu gan ASV, gan citās valstīs, ar kura palīdzību bija iespējams efektīvi sasniegt atsevišķus latviešu trimdiniekus uz vietām un piedāvāt viņu liecības Kerstena komitejai.⁶⁷³ Tā kā komiteja varēja noklausīties tikai ļoti ierobežotu skaitu liecinieku, bija svarīgi atrast tieši tos latviešu trimdiniekus, kuru rīcībā bija vissvarīgākā informācija par komiteju interesējošiem jautājumiem un, ja vien iespējams, arī kādi dokumentāri vai lietiski pierādījumi. Tomēr, kā atzīmēja B. Albats, Kerstena komiteja pati izvēlēsies, kuras liecības tai ir svarīgas un kuras nē, tāpēc, lai arī nebūtu labi pārpludināt komiteju ar maznozīmīgām liecībām, nedrīkstētu arī noraidīt tos tautiešus, kuri vēlētos liecināt, bet kuru liecības ir šķietami mazsvarīgas.⁶⁷⁴

Potenciālo liecinieku apzināšana un pieteikšana Kerstena komitejai notika ar komitejas sagatavotu formulāru palīdzību. Izmantojot latviešu organizācijas uz vietām, šīs potenciālo liecinieku aptaujas formas tika izplatītas latviešu trimdiniekiem. Tajās bija jāieraksta, kur potenciālais liecinieks dzīvo, vai un cik labi runā angļu valodā, par kādu tēmu

---

⁶⁶⁹ Projekts latviešu apsūdzībai pret Padomju Savienību iesniegšanai ASV Tautas vietnieku nama izmeklēšanas komisijai. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, mape “Kerstena komiteja”. Publicēts: *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšana (1945–1991) dokumentos*. 4. sēj.: *Latvijas neatkarības uzturēšana trimdā (1945–1991)*. Sast. K. Beķere. Rīga: LZA BSPC, 2017, 104.–107. lpp.

⁶⁷⁰ NARA, RG 233 House of Representatives, 83rd Congress. Select Committee on Communist Aggression, Box 12. General correspondence.

⁶⁷¹ Sk., piem.: Turpat, Box 10. Files: witness forms – Australia, New Zealand; witness forms – Canada.

⁶⁷² Turpat, Box 10. Index to reports issued by the Select Committee on Communist Aggression.

⁶⁷³ Report on activities for the month of July 1953. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1389. l., 28. lpp.

⁶⁷⁴ B. Albata vēstule Dienvidkalifornijas Latviešu biedrības priekšniekam H. Braukim. 1953. gada 22. oktobris. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, mape “Kerstena komiteja”.

liecinās, kādā veidā (pa pastu, caur vietējo Trimdas organizāciju utt.) ir sasniedzams, kā arī īsi jāizklāsta piedāvātās liecības saturs.⁶⁷⁵

Aplūkojot latviešu liecinieku iesniegtās liecību pieteikumu formas, redzams, ka iesniegto liecību tematiskā dažādība bija liela un potenciālā liecību svarīguma pakāpe komitejas darbam – ļoti dažāda. Piemēram, Austrālijā Viktorijas pavalstī dzīvojošā Jūlija Krieviņa bija aculieciniece uzbrukumam Masļeņiku robežapsardzes punktam naktī uz 1940. gada 15. jūniju. Uzbrukumā viņas vīrs tika nogalināts, bet viņa pati ievainota.⁶⁷⁶ Citas potenciālo liecinieku anketas saturēja piedāvājumus liecināt par padomju apcietinājumiem, deportācijām, īpašuma konfiskāciju, padomju iestāžu spīdzinātu cilvēku mirstīgo atlieku atrašanu, vēlēšanu rezultātu falsificēšanu no padomju puses, partizānu darbību un tamlīdzīgām tēmām.⁶⁷⁷

Komiteja uzsāka pirmās liecinieku noklausīšanās 1953. gada novembra beigās. Vispirms 30. novembrī sākās 3 dienu ilga liecinieku uzklaušanās Vašingtonā, kurai sekoja līdzīgas noklausīšanās sesijas Ņujorkā, Detroitā un Čikāgā. Šajā, pirmajā izmeklēšanas posmā komiteja interesējās par jautājumiem, kas skāra Latvijas okupācijas pirmo dienu notikumus, resp., laiku no 1940. gada 16. līdz 22. jūnijam: robežincidentus, ultimātu Latvijas valdībai, militāro iebrukumu, A. Višinska aktivitātes Latvijā utt.⁶⁷⁸ Pirmās sesijas otrā sēde Vašingtonā 1. decembrī bija veltīta galvenokārt PSRS delegāta A. Višinska 1952. gada 4. decembra runā ANO komisijā izteiktajam apgalvojumam, ka Baltijas valstis Padomju Savienībā iekļāvušās brīvprātīgi un piedzīvojušas nebijušu uzplaukumu, izvērtēšanai un konfrontēšanai ar liecinieku teikto. Šajā sēdē divarpus stundu garu liecību sniedza bijušais Latvijas sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš, kurš argumentēti apstrīdēja Višinska teikto.⁶⁷⁹ 2. decembrī Kerstena komiteja nosūtīja uzaicinājumu arī pašam A. Višinskim, kurš tobrīd bija PSRS delegāts Apvienotajās Nācijās, ierasties komitejas sēdē un atspēkot pret sevi vērstos apvainojumus. A. Višinskis neatsaucās komitejas aicinājumam. Preses konferencē Ņujorkā dažas dienas vēlāk Č. Kerstens paziņoja, ka komitejas vadītās izmeklēšanas gaitā ir noskaidrojies, ka A. Višinskis ir viens no “lielākajiem mūslaiku nesodītiem kriminālnoziedzniekiem”, atzīmējot arī, ka Višinska neatsaukšanās uz komitejas aicinājumu

---

⁶⁷⁵ Sk. liecību pieteikumu formas. *NARA*, RG 233 House of Representatives, 83rd Congress, Select Committee on Communist aggression. Box 10.

⁶⁷⁶ Jūlijas Kreiviņas liecības pieteikuma forma. *NARA*, RG 233 House of Representatives, 83rd Congress, Select Committee on Communist aggression. Box 10. Folder “Witness forms – Australia, New Zealand”.

⁶⁷⁷ Turpat, Box 10. Folder “Witness forms – Australia, New Zealand”; folder “Witness forms – Canada”.

⁶⁷⁸ Kerstena komiteja sāks nopratināšanas 30. nov. *Laiks*, 18.11.1953., 1. lpp.

⁶⁷⁹ Padomju noziegumi nāk gaismā. *Laiks*, 05.12.1953., 1. lpp.

attaisnot savu rīcību netieši apliecina, ka viņš to nevar izdarīt un tādējādi apstiprina savu noziedzīgo rīcību.⁶⁸⁰

Kerstena Komiteja 1953. gada nogalē noklausījās ap 100 liecības un 1954. gada februārī publicēja ziņojumu par izmeklēšanas rezultātiem attiecībā uz Baltijas valstu inkorporāciju PSRS. Pēc šo rezultātu publiskošanas ASV Kongresā tika nolemts, ka komitejas darbs jāturpina, kā jau minēts iepriekš, nomainot tās nosaukumu un paplašinot interesējošo jautājumu loku uz komunisma pārkāpumiem vispār, ne tikai Baltijas valstīs, un paredzot liecinieku noklausīšanos ne tikai ASV, bet arī citās valstīs. Attiecīgi Kerstena komiteja 1954. gada jūnijā uzklaušīja lieciniekus arī Eiropā – Lielbritānijā un Rietumvācijā.⁶⁸¹ Lai veicinātu liecinieku atrašanu un apzināšanu no Latviešu vidus Eiropas valstīs, KLB jau 1953. gada rudenī izveidoja Ņujorkā, Londonā, Stokholmā un Vācijā speciālas atbalsta grupas no vietējiem trimdiniekiem, un A. Klīve koordinēja šo grupu darbību. Šajā gadījumā tematiskais uzsvars bija atrast lieciniekus – bijušos lauksaimniekus, kas varētu liecināt par komunistu okupācijas ietekmi uz Latvijas lauksaimniecību.⁶⁸²

Kerstena komiteja savu darbu beidza 1954. gada 31. decembrī. Tā savas izmeklēšanas rezultātus publicēja kopumā 27 ziņojumos. Visplašākais materiāls, kas veltīts Baltijas valstīm, no šiem ziņojumiem ir trešais komitejas starpposma ziņojums, kura apjoms ir vairāk nekā 500 lapaspuses.⁶⁸³ Lielāko daļu šī ievērojamā apjoma sastādīja Baltijas valstu vēstures notikumu apraksts vairākās nodaļās: neatkarības nodibināšana; Baltijas valstu konstitucionālā vēsture; Baltijas valstis 1939. gadā; Baltijas valstu starptautiskās attiecības 1920–1939; padomju agresija Baltijas valstīs 1939–40. Sējuma ievada vietā ievietots īss kopsavilkums par komitejas izdarītajiem secinājumiem un komitejas rekomendācijas. Kopsavilkumā tiek secināts, ka, pirmkārt, pastāv milzīgi un neapgāžami pierādījumi, ka Igaunija, Latvija un Lietuva tikušas no PSRS puses ar spēku okupētas un prettiesiski anektētas; jebkuri PSRS apgalvojumi, ka 1940. gada jūlija vēlēšanas bija brīvas un labprātīgas, vai ka šādi ievēlēto parlamentu pieņemtās rezolūcijas ar lūgumiem atzīt tās par padomju republikām bija tiesiskas, ir aplami un bez jebkāda faktiska pamata. Otrkārt, komiteja secināja, ka Lietuvas, Latvijas un Igaunijas militārās un politiskās okupācijas no PSRS puses turpināšanās ir viens

---

⁶⁸⁰ Izvairīdamies atbildēt, Višinskis apstiprina savus un padomju noziegumus Latvijā. *Laiks*, 09.12.1953., 1. lpp.

⁶⁸¹ Kerstena komisija sāks noklausīšanās Lielbritānijā un Rietumvācijā. *Laiks*, 16.06.1954., 1. lpp.

⁶⁸² Report on activities for the month of August 1953. *LNA LVVA*, 293. f., 1389. l., 32. lpp.

⁶⁸³ *Report of the Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States in to the U.S.S.R.*: Third interim report of the Select Committee on Communist Aggression, House of Representatives, Eighty-third Congress, second session, under authority of H. Res. 346 and H. Res. 438. Washington: United States Government printing office, 1954.

no nozīmīgiem iemesliem, kas rada pastāvošo saspīlējumu pasaulē un tādējādi ir ievērojams drauds mieram.⁶⁸⁴

Komiteja rekomendēja ASV valsts sekretāram spert visus nepieciešamos soļus, lai šim miera apdraudējumam steidzami tiktu pievērsta ANO Ģenerālās asamblejas sesijas uzmanība, un lai ASV delegācija ANO uzņemtos iniciatīvu un iesniegu Ģenerālajā asamblejā rezolūciju ar prasību ātri un pilnīgi izvest no Igaunijas, Latvijas un Lietuvas teritorijām visu PSRS militāro, politisko un administratīvo personālu.⁶⁸⁵

Lai arī šādu deklarāciju ASV delegācija ANO nekad neiesniedza, Kerstena komitejas darbībai bija liela nozīme Trimdas nacionāli-politisko centienu kontekstā. Svarīgi, ka komitejas darbībai un izdarītajiem secinājumiem – un līdz ar to arī Baltijas valstu problēmai – visā komitejas darbības laikā tika pievērsta pastiprināta ASV mediju uzmanība, un komitejas izdarītie secinājumi par PSRS pārkāpumiem Baltijas valstīs nokļuva arī sabiedrības uzmanības lokā. Komiteja ne vien sniedza regulārus darbības ziņojumus un rīkoja biežas preses konferences, bet tās vadītājs Č. Kerstens aktīvi popularizēja komitejas izdarītos secinājumus arī visdažādākos citos pasākumos, piemēram, televīzijas raidījumos skolu jaunatnei u.tml.⁶⁸⁶

Komitejas darbības laikā un arī pēc tās gala ziņojuma publiskošanas, pateicībā par pievēršanos Baltijas jautājumam, visdažādākās baltiešu Trimdas organizācijas nosūtīja Č. Kerstenam lielu skaitu pateicības vēstuļu. Tās sūtīja ne vien Trimdas organizācijas no ASV, bet arī, piemēram, no tādām attālākām valstīm kā Argentīnas.⁶⁸⁷ Komitejas darbība bija ne vien nozīmīga kā instruments plašākas ASV sabiedrības uzmanības pievēršanai Baltijas valstīm, bet tās darbībai un izdarītajiem secinājumiem bija arī tālejošākas un ilglaicīgākas sekas. Oficiālas ASV kongresa izmeklēšanas komitejas izdarīts secinājums, ka Baltijas valstu inkorporācija PSRS bija notikusi pretlikumīgi un bijusi saistīta ar ievērojamiem noziegumiem no PSRS puses, bija ļoti ievērojams atbalsts un pastiprinājums ASV īstenotajai Baltijas valstu inkorporācijas neatzīšanas politikai. Pastāvot šāda līmeņa komitejas izdarītiem konkrētiem

---

⁶⁸⁴ *Report of the Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States in to the U.S.S.R.*: Third interim report of the Select Committee on Communist Aggression, House of Representatives, Eighty-third Congress, second session, under authority of H. Res. 346 and H. Res. 438. Washington: United States Government printing office, 1954, p. 8.

⁶⁸⁵ Turpat.

⁶⁸⁶ Paldies dep. Kerstenam un Baltijas izmeklēšanas komitejai. *Laiks*, 06.02.1954., 2. lpp.

⁶⁸⁷ Baltijas tautu komitejas Argentīnas Republikā vēstule Č. Kerstenam: deklarācija par Baltijas valstu stāvokli un pateicība par pievēršanos Baltijas jautājumam. *NARA*, RG 233 House of Representatives, 83rd Congress, House Select Committee on Communist Aggression. Administrative records; Box 1, Committee hearings to Correspondence; folder: Congratulations.

secinājumiem publisku ziņojumu formā, tos ASV politiskajiem spēkiem un valsts pārvaldes administrācijai nebija iespējams ignorēt arī vēlākajās desmitgadēs.

5. nodaļa. BALTIJAS JAUTĀJUMA UZTURĒŠANA STARPTAUTISKAJĀ POLITIKĀ

5.1. Baltijas valstu inkorporācijas PSRS *de jure* neatzīšanas politikas uzturēšana

5.1.1. Rietumvalstu pozīcija Baltijas valstu inkorporācijas jautājumā

Atsevišķas valstis, piemēram ASV, skaidri deklarēja savu pozīciju attiecībā uz Baltijas valstu inkorporācijas PSRS jautājumu. Daļa savukārt izvairījās deklarēt konkrētu attieksmi un šo valstu pozīciju iespējams noskaidrot tikai pēc tās īstenotajiem praktiskajiem lēmumiem, attieksmi pret Baltijas valstu diplomātu darbību u.tml. faktoriem. Vairumam pasaules valstu, piemēram, Āfrikā vai Āzijā, savukārt Baltijas valstu inkorporācijas jautājums nebija aktuāls vispār, tas neparādījās šo valstu politiskajā dienas kārtībā, un šādas valstis nekad nenoformulēja kādu noteiktu attieksmi pret Baltijas valstu jautājumu.

Bez tālāk aplūkotajām valstīm, savu pozīciju neatzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS *de jure* deklarējušas (vai ar savu rīcību norādījušas uz šādu pozīciju), tādas valstis kā Īrija, Dienvidslāvija, Dānija, Beļģija, Spānija, Portugāle, Vatikāns, Malta, Grieķija, Itālija, Luksemburga, Turcija, Norvēģija, Nīderlande, Šveice, Somija u.c.⁶⁸⁸ Baltijas valstu inkorporāciju *de jure* atzina Bolīvija un Japāna, kā arī Austrija un Argentīna, kuras neatzina Baltijas valstu pases.⁶⁸⁹

ASV. ASV konsekventi un principiāli neatzina Baltijas valstu inkorporāciju PSRS *de jure*, ne arī *de facto*, un tieši ar šo ASV pozīciju saistījās Trimdas centieni un cerības atjaunot Latvijas valstisko neatkarību. Neatzīšanas politika arī ļāva ASV, cik vien šādos apstākļos pilnvērtīgi iespējams,⁶⁹⁰ darboties Latvijas sūtniecībai. Pamatojoties uz ASV pozīcijas milzīgo lomu visas rietumu pasaules attieksmē pret Baltijas valstu inkorporāciju PSRS, ir pašsaprotami, ka neatzīšanas politikas uzturēšana caurvija lielu daļu Trimdas politisko aktivitāšu ASV.

ASV pozīcija kopumā bija stabila un konsekventa, bet tomēr atsevišķi notikumi radīja Trimdas bažas par iespēju, ka ASV varētu atteikties no neatzīšanas politikas – viens no šādiem notikumiem bija EDSA process Helsinkos.⁶⁹¹ Vairumā citu gadījumu Trimdas

---

⁶⁸⁸ Hough W. J. H. The Annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of territory. *Journal of International and Comparative Law*, Vol. 6, Nr. 2 (winter 1985), pp. 427–437.

⁶⁸⁹ Spohr Readman K. West Germany and the Baltic Question during the Cold War. Hiden J., Made V., Smith D. J. (ed.). *The Baltic Question during the Cold War*. London and New York: Routledge, 2008, p. 120.

⁶⁹⁰ Sk. nodaļu 2.3.2. Attiecības ar Latvijas Republikas diplomātisko dienestu.

⁶⁹¹ Sk. nodaļu 5.2. Darbība EDSA procesa ietvaros.

aktivitātes lielā mērā bija vērstas uz to, lai norādītu uz gadījumiem, kad teorētiskā neatzišanas politika tika pārkāpta kādās praktiskās izpausmēs, resp., Trimda rūpējās ne tik daudz par pašas politikas uzturēšanu, kas bija stabila, bet gan, lai šī pastāvošā un spēkā esošā politika tiktu ievērota ikdienā.

Šādi gadījumi bija, piemēram, Baltijas valstu iekļaušana kartēs PSRS sastāvā vai baltiešu kultūras sasniegumu izstādīšana dažādās izstādēs ASV Padomju Savienības stendos u.tml. gadījumi, kad Baltijas valstis publiski tika apzīmētas kā Padomju Savienības sastāvdaļa. Piemēram, 1976. gadā Pasaules baltiešu apvienība secināja, ka divās akadēmiskās publikācijās – “*National geographic*” izdotā PSRS kartē un grāmatā par dažādu valstu karogiem dažādos laikos⁶⁹², pie Baltijas valstīm nav piezīmes, ka ASV neatzīst Baltijas valstu inkorporāciju PSRS. PBA nolēma nosūtīt abām organizācijām vēstules, kurās izskaidroja situāciju, kā arī pārsūtīt abām organizācijām ASV prezidenta parakstītu vēstuli, kas saturēja apgalvojumu, ka ASV neatzīst Baltijas valstu inkorporāciju PSRS.⁶⁹³ Šādi piemēri bija vēl vairāki.

Kanāda. Kanāda, līdzīgi kā ASV, neatzina Baltijas valstu inkorporāciju PSRS ne *de jure*, ne arī *de facto*. Kanādā darbojās Latvijas goda konsuls Toronto Eduards Upenieks (1920-2017), kā arī līdz 1950. gadam – Latvijas goda vicekonsula vietas izpildītājs Aleksandrs Bērziņš (1903–1980) Ņūfaundlendā.

Neskatoties uz oficiālu Baltijas valstu inkorporācijas PSRS neatzišanu, praksē tomēr bija arī gadījumi, kad neatzišanas politika netika ievērota. Viens no šādiem piemēriem ir incidents uz Kanādas robežas 1981. gada 30. jūnijā. Latvijas sūtniecības Vašingtonā padomnieks Valdemārs Kreicbergs, kurš ceļoja ar Latvijas diplomātisko pasi no ASV uz Kanādu, lai piedalītos latviešu kultūras dienu sarīkojumos, netika ielaists Kanādā. Latvijas sūtniecība nosūtīja vēstuli Kanādas sūtniecībai ASV, prasot paskaidrot šo incidentu. Jau vairākus gadus vēlāk, 1984. gada maijā Latvijas goda konsuls Kanādā Edvards Upenieks nosūtīja informāciju par šo gadījumu Kanādas ārlietu ministram, pārmetot šādu rīcību un jautājot, vai Kanāda ir izmainījusi savu politiku neatzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS. Tāpat konsuls arī jautāja, kas ticis vai varētu tikt darīts, lai šādi incidenti neatkārtotos nākotnē.⁶⁹⁴ Neskatoties uz šādiem atsevišķiem incidentiem, Kanādā, līdzīgi kā ASV Baltijas valstu inkorporācijas neatzišanas politika bija stabila.

---

⁶⁹² Smith W. *Flags through the ages and across the world*. McGraw-Hill, 1975.

⁶⁹³ Baltic World conference Minutes of the Board meeting. 11.03.1976. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Correspondence, newsletters, minutes of the Baltic World Conference in 1972”.

⁶⁹⁴ Latvijas goda konsula Edvarda Upenieka 1984. gada 23. maija vēstule Kanādas ārlietu ministram Alanam Makīhenam. *Kanādas Nacionālais arhīvs*, 20-1-2-LATV, Vol. 1.

Vācijas Federatīvā Republika. Vācijas Federatīvās Republikas (VFR) attieksmi pret Baltijas valstīm lielā mērā noteica tās pašas sarežģītais politiskais stāvoklis un tās galvenais politiskais mērķis – panākt abu Vāciju atkalapvienošanu. No vienas puses, Vācijas atkalapvienošanas jautājums bija ļoti cieši saistīts ar Baltijas valstu jautājumu: abi gadījumi pamatoja savas cerības (uz attiecīgi apvienošanu vai neatkarību) uz tautu pašnoteikšanās principiem, tos abus apdraudēja mēģinājumi juridiski nostiprināt Eiropā pastāvošās robežas utt. No otras puses, Baltijas valstu aizstāvēšana varēja pasliktināt attiecības ar PSRS, kas savukārt atkal apdraudētu tos pašus atkalapvienošanās mēģinājumus. Tāpat zināmu lomu spēlēja morāla vainas izjūta par Vācijas lomu Baltijas valstu esošajā situācijā, resp., Molotova–Ribentropa paktu.

Sākotnēji gan VFR, gan arī VDR attieksmi pret Baltijas jautājumu veidoja Vāciju okupējošo varu ietekme – padomju okupācijas zona attiecīgi atzina baltiešus par padomju pilsoņiem un tos repatriēja, kamēr Sabiedroto spēku pārvaldītās teritorijas, kas apvienojās VFR – savā ziņā automātiski pārņēma šo valstu pieeju neatzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS *de jure*. Attiecīgi VFR tikai 1952. gadā pirmoreiz skaidri formulēja savu attieksmi pret Baltijas valstu jautājumu: Vācijas zemju iekšlietu departamentiem un Vācijas diplomātiem ārvalstīs izsūtīts cirkulārs precizēja, ka VFR pieturas pie neatzīšanas politikas un, izrietot no tās, atzīst Baltijas valstu pasēs un pilsonību, bet arī uzsvēra, ka šī pozīcija ir jāpatur slepenībā.⁶⁹⁵

Latvijas diplomātiskie pārstāvji vairākkārt mēģināja panākt diplomātu atzīšanu VFR. K. Zariņa ieceltais pārstāvis VFR R. Liepiņš 1952. gada jūnijā personīgi apmeklēja VFR ārlietu ministriju un pārrunāja iespēju atzīt viņa diplomātisko statusu. Lai arī uzņemšana bija laipna un dažādos praktiskos jautājumos pretimnākoša, tomēr iespēju uzņemt R. Liepiņu diplomātiskā korpusa sarakstā Ārlietu ministrija noraidīja, norādot uz iespējamajiem sarežģījumiem ar Franciju un PSRS.⁶⁹⁶ Tikpat laipni Ārlietu ministrija uzņēma K. Zariņu 1956. gadā, apliecināja, ka VFR valdība turpina atzīt Baltijas valstu eksistenci *de jure* un *de facto*, bet noraidīja iespējamību atzīt diplomātisko pārstāvi, jo tas varētu kaitēt Vācijas atkalapvienošanai.⁶⁹⁷ VFR principā atteicās atzīt jebkādu oficiālu Baltijas valstu pārstāvju savā teritorijā – ne Baltiešu diplomātiskās pārstāvniecības, ne Trimdas valdības vai tml. Iemesli šim lēmumam bija dažādi, sākot no nevēlēšanās iesaistīties Trimdas iekšējās cīņās par varu (VFR Ārlietu ministrija jau bija tikusi iesaistīta dažādu lietuviešu Trimdas

⁶⁹⁵ Spohr Readman K. West Germany and the Baltic Question during the Cold War, p. 102.

⁶⁹⁶ R. Liepiņa vēstule K. Zariņam, 30.06.1952. Lerhis A. (sast.). *Rietumvalstu nostāja Baltijas valstu jautājumā 1940.–1991. gadā. Dokumentu krājums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018, 233.–235. lpp.

⁶⁹⁷ K. Zariņa vēstule VFR vēstniekam Lielbritānijā H. fon Hervartam, 18.12.1956. Turpat, 262.–263. lpp.

grupējumu savstarpējās cīņās par varu), un beidzot ar ārpolitiskiem apstākļiem – jau minēto laipošanu starp morālu atbalstu Baltijas valstīm un nevēlēšanos apdraudēt atkalapvienošanās jautājumu.⁶⁹⁸

Nozīmīgs dokuments VFR attieksmē pret Baltijas jautājumu bija 1955. gada 14. septembrī Maskavai nodotā “Atrunu vēstule” (*Vorbehaltsschreiben*), kurā Rietumvācija atrunāja nosacījumu, ka diplomātisko attiecību izveidošana starp VFR un PSRS nekādā veidā nenozīmē kādas no šīm abām pusēm pašreizējo teritoriju atzīšanu. Šis nosacījums vienlīdz attiecās gan uz sadalīto Vācijas teritoriju, gan arī Baltijas valstīm.⁶⁹⁹ Vēlākajos gados VFR konsekventi atsaucās uz šo Atrunu vēstuli un uzturēja spēkā tajā izteikto principu.

VFR nemainīgi pieturējās pie *de jure* neatzīšanas principa kā pie tīri juridiskas konstrukcijas, bet izvairījās jebkādā veidā to deklarēt publiski vai arī pieļaut jebko, kas būtu traktējams kā pāriešana pie aktīvas politiskas pozīcijas šajā jautājumā. VFR arī ļoti sekoja citu Rietumvalstu noskaņojumam šajā jautājumā, piemēram, pēc Vatikāna veiktās lietuviešu diplomātu pazemināšanas rangā 1958. gadā, VFR 1960. gadā apkopoja informāciju par citu valstu pozīciju attiecībā uz *de jure* neatzīšanas politiku.⁷⁰⁰

Baltijas jautājums VFR politikā tā īsti pirmoreiz parādījās dienas gaismā tikai ar 1969. gadu, saistībā ar kanclera Viljama Branta uzsākto Austrumu politiku (*Ostpolitik*). Politiska tuvošanās un sadarbības meklējumi ar Poliju un Čehoslovākiju, bet īpaši jau ar Padomju Savienību un Austrumvāciju, saprotamā kārtā darīja baltiešu trimdiniekus ļoti uzmanīgus. Atbildot uz dažādiem Baltiešu iesniegumiem un vēstulēm, VFR ārlietu ministrija turpināja piesardzīgo politiku, izvairoties no jebkādiem tiešiem apgalvojumiem. Tomēr arī pēc 1970. gada 12. augustā parakstītā līguma ar Padomju Savienību, kurā tika uzsvērta arī robežu nepārkāpjamība, VFR tomēr uzturēja spēkā savu pozīciju, ka Vācijas un attiecīgi arī Baltijas valstu robežas ar šo dokumentu nav tikušas nostiprinātas. 1970. gada 9. oktobrī VFR ārlietu ministrs Valters Šēls bundestāga diskusiju laikā paziņoja, ka neviena federālā valdība nav publicējusi kādu deklarāciju, kas saturētu Baltijas valstu inkorporācijas PSRS atzīšanu, un ka parakstītais VFR – Padomju Savienības līgums šajā sakarā neizmaina.⁷⁰¹

Jautājums par VFR iespējamo politikas maiņu no jauna pacēlās 1980. gada nogalē. Trimdas latviešus uztrauca Padomju ziņu dienestu paziņojums par VFR ģenerālkonsula Ļeņingradā Ernesta Jirkas oficiālu viesošanos Rīgā. Atbildot uz PBLA iesniegumu, VFR

---

⁶⁹⁸ Spohr Readman K. The Baltic Question in West German politics: 1949–90. *Journal of Baltic Studies*, Vol. 38, No. 2 (June 2007), p. 160.

⁶⁹⁹ Spohr Readman K. West Germany and the Baltic Question during the Cold War, p. 114.

⁷⁰⁰ Turpat, 117.–120. lpp.

⁷⁰¹ Turpat, 120.–122. lpp.

ārlietu ministrija atkārtoja jau tradicionālo formulējumu, ka VFR nostāja Baltijas valstu jautājumā nav mainījies. Kristīgo demokrātu partijas frakcijas ierosinātajā parlamentārajā izziņā ārlietu ministrija arī izskaidroja, ka ģenerālkonsuls tiešām informatīvos nolūkos apmeklējis Rīgas pilsētu, bet nav piedalījies nekādās oficiālās pieņemšanās un tādējādi viņa rīcība nav pretrunā ar pastāvošo VFR politiku Baltijas valstu jautājumā, kura nav mainījies.⁷⁰²

Kopumā VFR ļoti konsekventi pieturējās pie Baltijas valstu inkorporācijas *de jure* neatzīšanas politikas kā pie juridiska un pasīvi statiska principa, taču izvairījās šo principu publiski deklarēt vai arī kādā veidā aktīvi īstenot. Praktiskā attieksme pret Baltijas jautājumu bija pirmām un galvenām kārtām atkarīga no VFR austrumu politikas izmaiņām un mēģinājumiem panākt abu Vāciju apvienošanu.

Lielbritānija. Lielbritānija savu attieksmi pret Baltijas valstīm skaidri un viennozīmīgi formulēja jau 1946. gada janvārī, proti – ka Lielbritānija atzīst Baltijas valstu *de facto* inkorporēšanu Padomju Savienībā, bet neatzīst to *de jure*. Baltijas valstu sūtņus Lielbritānija gan neatzina par kādas valsts oficiāliem pārstāvjiem, bet saglabāja tiem visas diplomātiskās privilēģijas personīgā kapacitātē un atļāva tiem veikt konsulārās funkcijas.⁷⁰³ Lielbritānijas diplomātiem nebija ļauts doties oficiālās vizītēs uz Baltijas valstīm.

Lielbritānijas pozitīvajai attieksmei pret Baltijas valstu diplomātiem un atļaujai šiem diplomātiem turpināt cik nu iespējams pilnvērtīgu darbību, bija īpaša nozīme, jo tieši Latvijas sūtnim Londonā Kārlim Zariņam Latvijas Ministru kabinets 1940. gada 17. maijā bija izdevis ārkārtas pilnvaras, uz kuru pamata lielā mērā balstījās visa Trimdas laika diplomātiskā dienesta iekšējā struktūra un pats lēmums turpināt darbu ārvalstīs, neskatoties uz *de facto* Latvijas valsts likvidāciju. Pilnvaras deva K. Zariņam tiesības aizstāvēt Latvijas intereses visās valstīs (izņemot Igaunijā, Lietuvā, Somijā, Zviedrijā, Vācijā un Padomju Savienībā); izdot saistošus rīkojumus visām Latvijas misijām (izņemot minētajās valstīs); rīkoties ar valsts līdzekļiem, attiecīgo misiju rīcībā esošo kustamo un nekustamo mantu; uz laiku atcelt no amata sūtņus, kā arī atcelt no amata vai pārvietot visus citus misiju darbiniekus; likvidēt pārstāvniecības, izņemot sūtniecību ASV; iecelt delegātus sapulcēm un konferencēm un ārkārtējos apstākļos nodot šo pilnvaru sūtnim ASV A. Bīlmanim.⁷⁰⁴

⁷⁰² Nostāja nav mainījiesies. *Austrālijas Latvietis*, 14.01.1981., nr. 1561, 2. lpp.

⁷⁰³ Zunda A., Feldmanis I. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā*. 2. sēj. *Baltijas jautājums 1940–1988*. Rīga: Jumava, [b.g.n.], 62.–63. lpp.

⁷⁰⁴ Plašāk par ārkārtas pilnvarām sk.: Lerhis A. Latvijas valdības 1940. gada 17. maija pilnvaru jautājums. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2011, 1, 48.–79. lpp.

Lielbritānija Baltijas valstu juridiskā statusa jautājumu nesaraucami saistīja ar savstarpējo finansiālo pretenziju nokārtošanu ar PSRS, uzskatot finansiālo jautājumu (resp., Lielbritānijas pilsoņiem Baltijas valstīs kara rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu) nokārtošanu par pirmo risināmo jautājumu, tikai pēc kura atrisināšanas iespējams runāt par politikas izmaiņām. Tas gan nenozīmēja, ka finansiālo jautājumu atrisināšanai automātiski sekotu Baltijas valstu inkorporācijas PSRS atzīšana arī *de jure*.⁷⁰⁵

Pirmās Lielbritānijas un PSRS sarunas par savstarpējo finansiālo pretenziju nolīdzināšanu notika 1965. gadā, un to laikā PSRS citu prasību starpā pieprasīja arī atdot tai Lielbritānijā deponētos Baltijas valstu zelta krājumus.⁷⁰⁶ Pret šādu PSRS prasību nodot tai Lielbritānijas bankās deponētos Baltijas valstu zelta krājumus Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā protestēja jau 1965. gada sākumā, uzsverot, ka britu pilsoņi Latvijā cieta zaudējumus tieši PSRS īstenoto darbību un okupācijas dēļ, kādēļ arī pienākums atlīdzināt zaudējumus ir tieši padomju valdībai, nevis okupētajām Baltijas valstīm. Vēstulē LNPL priekšsēdētājs arī lūdza Lielbritānijas valdību ņemt vērā latviešu tautas intereses un strikti pieturēties pie esošās politikas neatzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS, attiecīgi arī atsakoties nodot PSRS rīcībā Baltijas valstu zeltu.⁷⁰⁷

Baltijas zelta jautājums atkal aktualizējās 1967. gada sākumā, kad februārī notika PSRS Ministru padomes priekšsēdētāja A. Kosigina vizīte Lielbritānijā un atsākās arī sarunas par Baltijas valstu zelta nodošanu PSRS. Sarunu atsākšana izsauca plašāku rezonansi un saskaņotu politisko darbību dažādu kontinentu Trimdas organizācijās. Pret zelta nodošanu PSRS protestēja gan vairums centrālo Trimdas organizāciju, gan arī, piemēram, bijušo Latvijas Saeimas deputātu grupa,⁷⁰⁸ gan arī tādas attālas vietas kā Jaunzēlande, Trimdas organizācijas.⁷⁰⁹ Neskatoties uz Trimdas protestiem, PSRS un Lielbritānija 1967. gada 12. februārī noslēdza vienošanos, ar kuru PSRS piekrita, ka Lielbritānijas valdība izmanto savām vajadzībām šajā valstī deponēto Baltijas valstu zeltu 6 miljonu mārciņu vērtībā, no šiem līdzekļiem 500 tūkstošus nododot PSRS, un abas puses sekojoši uzskata savstarpējās

---

⁷⁰⁵ Zunda A., Feldmanis I. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā*. 2. sēj. *Baltijas jautājums 1940–1988*, 177.–178. lpp.

⁷⁰⁶ Zunda A. Latvijas zelta nezūdošais mirdzums. *Latvijas Vēstnesis*, 12.01., 20.01.2005.

⁷⁰⁷ LNPL priekšsēdētāja Augusta Abakuka vēstule Lielbritānijas premjerministram H. Vilsonam. 1965. gada 18. janvāris. *Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrs "Straumēni"*, kolekcija LNPL, fails "2-1 LNPL sarakste".

⁷⁰⁸ Bijušo Saeimas deputātu grupas vēstule Lielbritānijas premjerministram H. Vilsonam, 1967. gada 7. aprīlis. *LNA LVA*, 1983. f., 1.v apr., 2. l., 1.–2. lp.

⁷⁰⁹ Jaunzēlandes Baltiešu kluba vēstule Lielbritānijas augstajam pārstāvim Jaunzēlandē, 1967. gada 3. maijs. *Lielbritānijas Nacionālais arhīvs*, FCO 24/201.

finansiālās pretenzijas par dzēstām.⁷¹⁰ Būtībā PSRS savas finansiālās saistības ar Lielbritāniju nokārtoja, atdodot Lielbritānijai sev nepiederošās okupēto Baltijas valstu zelta rezerves; savukārt Lielbritānija pieļāva PSRS šādi rīkoties ar Baltijas valstu līdzekļiem, neraugoties uz faktu, ka Lielbritānija neatzina Baltijas valstu inkorporāciju *de jure*.

Neskatoties uz Baltijas valstu zelta izdošanu PSRS un vēl vismaz diviem lēmumiem, kas negatīvi atsaucās uz Baltijas valstu interesēm Lielbritānijā – atteikšanos atzīt Igaunijas sūtņa Augusta Tormas pēcteci 1974. gadā un Igaunijas sūtniecības ēkas nodokļu atvieglojumu atcelšanu 1982. gadā⁷¹¹ – kopumā Lielbritānija visu aplūkojamo periodu vismaz formāli pieturējās pie sākotnēji deklarētās pozīcijas atzīt inkorporāciju *de facto*, bet ne *de jure*.

Francija. Francija pēckara gados ilgi kavējās noformulēt precīzu politiku attiecībā uz Baltijas valstīm un tās attieksme nebija konsekventa. No vienas puses, Francija atzina Baltijas valstu diplomātisko pārstāvniecību, neatzina Baltijas valstu aneksijas tiesiskumu un savukārt neatļāva saviem diplomātiem apmeklēt Baltijas valstis oficiālās vizītēs. Administratīvā prakse tajā pašā laikā pirmajos pēckara gados bija zināmā pretstatā ar neatzīšanas politikas principiem: Francija neatzina Baltijas valstu pases un Baltijas valstu pilsonību savā teritorijā, uzskatot, ka bēgļiem no tās jāatsakās, reģistrējoties Francijā.⁷¹² Šī neatbilstība neatzīšanas politikai vēlāk tika labota un Francija atzina Latvijas pilsonību un pases. Lielā mērā tiesiski šos principus nostiprināja 1951. gadā Apelācijas tiesas pieņemtais lēmums, kas secināja, ka nepastāv līgumi, kas būtu noslēguši Latvijas kā tiesiskas vienības pastāvēšanu un tamdēļ latvieši nav atzīstami par bezvalstniekiem.⁷¹³ Francija tāpat savos uzskatos balstījās uz teorētisko principu, ka aneksijas īstenošana vien nepadara to tiesisku, kamēr praksē Baltijas valstu jautājumam bija ļoti maz nozīmes.⁷¹⁴ Baltijas valstu jautājums Francijas politikā un sabiedrībā pirmās pēckara desmitgades teju vai neeksistēja un arī oficiāli savu viedokli Francijas valdība nedeklarēja.

Francijā pēc Otrā pasaules kara darbojās sūtnis Oļģerts Grosvalds, bet pēc viņa nāves 1962. gadā viņa vietā lietveža rangā stājās līdz tam sūtniecības sekretārs Kārlis Bērends.

---

⁷¹⁰ Sīkāk par sarunām zelta depozieta lietā sk.: Zunda A. Latvijas Republikas zelta liktenis un Rietumvalstis (1940–1993). *Latvijas Vēsture*, 2006, 1 (61), 32.–49. lpp.

⁷¹¹ Hough W. J. H. The Annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of territory. *Journal of International and Comparative Law*, Vol. 6, Nr. 2 (winter 1985), p. 423.

⁷¹² Champonnois S. French policy towards the Baltic States, 1939–1991. Hiden J., Made V., Smith D. J. (ed.). *The Baltic Question during the Cold War*. London; New York: Routledge, 2008, pp. 87–88.

⁷¹³ Izvilks publicēts: Lerhis A. (sast.). *Rietumvalstu nostāja Baltijas valstu jautājumā 1940.–1991. gadā*, 219.–220. lpp.

⁷¹⁴ Champonnois S. French policy towards the Baltic States, 1939–1991, pp. 85–90.

Diplomātu statuss Francijā, līdzīgi kā Lielbritānijā, bija personisks jeb *à titre personel* un tika katru gadu pagarināts.⁷¹⁵

Ir saglabājies ļoti maz ziņu par latviešu politiskām aktivitātēm Francijā attiecībā uz Latvijas *de jure* pastāvēšanas aizstāvēšanu, vai arī kādā citā jautājumā. Tas varētu būt izskaidrojams gan ar kopienas salīdzinoši nelielo izmēru un vispārējo Francijā valdošo pret PSRS labvēlīgo noskaņojumu, gan arī ar dokumentu par Francijas latviešu aktivitātēm bojāeju.

Zināmu ievērību Baltijas valstu jautājums Francijas sabiedrībā un presē ieguva tikai 1970-to gadu beigās, kad sāka parādīties publikācijas par disidentu vajāšanām Padomju Savienībā, cilvēktiesību pārkāpumiem saistībā ar Helsinku nolīguma principu neievērošanu u.tml. Ap 1980-to gadu vidu, mainoties līdz tam salīdzinoši pozitīvajai attieksmei pret PSRS, mainījās arī interese par Baltijas valstīm un auga interese par tām.⁷¹⁶ Tādējādi Francija nekad *de jure* neatzina Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienībā, bet praktiski šai neatzīšanas politikai un Baltijas jautājumam vispār Francijā bija ļoti maza publicitāte un nozīme.

Zviedrija. Zviedrija kā viena no retajām Rietumvalstīm jau kara laikā atzina Baltijas valstu inkorporāciju PSRS. 1940. gada augustā Zviedrijas valdība pārtrauca attiecības ar Baltijas valstu diplomātiem, nodeva Baltijas valstu sūtniecības PSRS diplomātiskajiem pārstāvjiem Zviedrijā un atzina Baltijas valstu pilsoņus par PSRS pilsoņiem.⁷¹⁷ Tāpat Zviedrija 1941. gada 30. maijā parakstīja Kompensācijas līgumu ar Padomju Savienību, kas nodrošināja Zviedrijai eksporta preču tirgu uz PSRS un iespēju atgūt savu zaudēto īpašumu vērtību. Parakstot šo līgumu, Zviedrija arī atzina Baltijas valstu inkorporāciju PSRS ne vien *de facto*, bet arī *de jure*. Oficiāli un skaidri šo atzīšanu Zviedrija nekad nepaziņoja.⁷¹⁸

Vēlākajos kara gados un pēc kara Zviedrijas politika bija neviennozīmīga un tomēr nepieturējās pie principa pilnīgi atzīt Baltijas valstu piederību Padomju Savienībai. Zviedrija izdeva PSRS Zviedrijā internētos latviešu, lietuviešu un igauņu karavīrus, kuri Otrā pasaules kara laikā bija dienējuši Vācijas militārajās vienībās, bet tomēr atļāva baltiešu bēgļiem apmesties Zviedrijā. Zviedrijas attieksme pret Baltijas valstīm arī piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados bija drīzāk vēsa un izvairīga. To noteica galvenokārt Zviedrijas pašas valsts drošības intereses, resp., nepieciešamība saglabāt labas attiecības ar PSRS. Aukstā kara laikā, pastāvot neuzticēšanās un zināma apdraudējuma sajūtai attiecībās

⁷¹⁵ K. Bērenda pārskats par savu statusu un diplomātisko darbību. 1968. gada 12. decembris. Publicēts: Lerhis A. (sast.). *Rietumvalstu nostāja Baltijas valstu jautājumā 1940.–1991. gadā*, 315.–316. lpp.

⁷¹⁶ Champonnois S. French policy towards the Baltic States, 1939–1991, pp. 91–96.

⁷¹⁷ Daudze A. *Latvija Zviedrija politikā, 1945–1991*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 5. lpp.

⁷¹⁸ Zunda A., Feldmanis I. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā*. 2. sēj. *Baltijas jautājums 1940–1988*, 101., 152.–153. lpp.

ar PSRS, jebkādu jautājumu izvirzīšana, kas varētu provocēt attiecību pasliktināšanos, bija nevēlama. Baltijas valstu jautājums neapšaubāmi bija šāds potenciāli problēmas radošs jautājums, no kura aplūkošanas Zviedrija rūpīgi izvairījās.⁷¹⁹

Zviedrijas attieksme krasī izmainījās par labu Baltijas valstīm 1980. gados līdz ar izmaiņām politiskajā klimatā PSRS un attiecīgi arī PSRS un Zviedrijas starpā.

Dienvideamerikas valstis. Dienvideamerikas valstīs Baltijas jautājums bija, labākajā gadījumā, mazsvarīgs un ļoti tāls no šo valstu ikdienas politikas apsvērumiem un situācijas. Baltijas valstu jautājums pastarpināti ieguva zināmu aktualitāti tikai saistībā ar dažādu Dienvideamerikas valstu attiecībām ar PSRS un ASV un šo attiecību izmaiņām. Viens no faktoriem, pēc kuriem var spriest par šo valstu attieksmi pret Baltijas valstu inkorporāciju PSRS, ir to attieksme pret Latvijas Republikas diplomātišķajiem pārstāvjiem savās teritorijās. Attiecīgi nav ziņu par Peru, Bolīvijas, Čīles, Ekvadoras, Kolumbijas, Urugvajes, Paragvajes valstu attieksmi, jo šīs valstis, kurās nebija ne kaut cik jūtamas baltiešu diasporas, ne arī Baltijas valstu diplomātišķās pārstāvniecības, klusējot apgāja Baltijas valstu atzīšanas vai neatzīšanas jautājumu, tas vienkārši nebija aktuāls. Zināmā mērā par šo valstu attieksmi var spriest pēc fakta, ka, piemēram, 1947. gadā Paragvajes, Kolumbijas, Bolīvijas, Venecuēlas un Dominikānas diplomāti Brazīlijā piesūtīja Latvijas pilnvarotajam lietvedim Brazīlijā P. Oliņam apsveikumu sakarā ar Latvijas Republikas proklamēšanas gadadienu.⁷²⁰ Šāds apsveikums gan tikai apliecina, ka šīs valstis tobrīd nebija ieņēmušas striktu un aktīvu pozīciju atzīt Baltijas valstu piederību PSRS. Pilnīgi iespējams, ka nekāda uz Baltijas jautājumu attiecināma politika šajās valstīs vienkārši nebija formulēta un apsveikums bija vienkāršs pieklājības žests, turpinot starpkaru periodā iesākto tradīciju.

Attieksme pret Baltijas valstu iekļaušanas PSRS atzīšanas vai neatzīšanas jautājumu sīkāk izsekojama tikai tādās valstīs kā Argentīna un Brazīlija.

Argentīnā pēc Otrā pasaules kara darbu turpināja Latvijas sūtniecība Buenosairesā un tās pilnvarotais lietvedis (*Chargé d' Affaires*) Dr. Pēteris Oliņš, kurš vienlaikus bija arī pilnvarotais lietvedis Brazīlijā.⁷²¹ Tomēr jau 1946. gada 30. novembrī Huana Perona (*Juan Perón*) vadītā valdība Argentīnā slēdza visu triju Baltijas valstu diplomātišķās pārstāvniecības, “jo Argentīna vēloties rēķināties ar Padomju Savienības sadarbību un

⁷¹⁹ Daudze A. Ieskats Latvijas un Zviedrijas politikā 1939.–1991. gadā. *Latvijas Vēsture*, 2004, 4 (56), 75.–85. lpp.

⁷²⁰ P. Oliņa ziņojums Latvijas sūtniecībai Londonā, 25.11.1947. Lerhis A. (sast.). *Rietumvalstu nostāja Baltijas valstu jautājumā 1940.–1991. gadā*, 2018, 199. lpp.

⁷²¹ K. Zariņa vēstule Lielbritānijas ārlietu departamentam, 09.12.1946. *Lielbritānijas Nacionālais arhīvs*, FCO 371.112.

atbalstu”.⁷²² 5. decembrī baltiešu diplomātiem piegādātais rakstiskais paziņojums turklāt arī deklarēja, ka Argentīna ne vien slēdz diplomātiskās pārstāvniecības, bet arī atzīst Baltijas valstu inkorporāciju PSRS *de jure*. 6. decembra sarunā ar Baltiešu diplomātiem Argentīnas Ārlietu ministrijas ģenerāldirektors politiskos jautājumos P. La Rosa gan šo nostāju mīkstināja, runājot par *status quo* uzturēšanu, kamēr šo jautājumu ir izlēmusi ANO. Viņš arī uzsvēra, ka Latvijas diplomātiem tiek saglabātas viņu personīgās diplomātiskās tiesības, tomēr aizliedzot tiem veikt jebkādas diplomātiskās funkcijas. P. Oliņš secināja, ka šāda laipošana un sākotnējā memoranda mīkstināšana bija saistīta ar Argentīnas diplomātisku lavierēšanu starp ASV un PSRS un attiecībām ar šīm valstīm.⁷²³

1946. gada decembra beigās P. Oliņš, formāli neatsakoties no savām diplomāta tiesībām Argentīnā, devās uz Brazīliju pārņemt tur atrodošos sūtniecību. Pēc pāris mēnešiem P. Oliņš vēlējās atkal atgriezties Argentīnā, bet viņam tika atteikta vīza un 1947. gada 15. augustā paziņots, ka nav iespējams izsniegt viņam nedz diplomātisko, nedz arī parasto vīzu – tādu iespējams saņemt tikai Padomju Savienības izdotā pasē.⁷²⁴ Tādējādi Argentīna nepārprotami arī praksē apliecināja, ka ir atzinusi Baltijas valstu juridisko piederību Padomju Savienībai.

Pēc valdības maiņas, 1957. gada oktobrī ar Argentīnas vēstnieka Lielbritānijā starpniecību tika uzsāktas sarunas par iespējamo diplomātisko pārstāvniecību atjaunošanu, taču bez rezultātiem.⁷²⁵

Brazīlijā pēc kara, 1946. gada 1. decembrī, bez pilnvarotā lietveža P. Oliņa darbojās vēl šādi diplomāti: Riodežaneiro *Chargé d' Affaires ad interim* Vilis Tomsons, bet Sanpaulu – konsuls Johans Gustavs Stols (*Johan Gustaw Stål*).⁷²⁶ Pēc sūtniecības Argentīnā slēgšanas P. Oliņš turpināja darbu Brazīlijā, kur 1947. gada nogalē valdība izteikti pret-komunistisks noskaņojums. Kopš 1948. gada pārstāvniecībā Oliņa palīgs bija juriskonsuls Alfrēds Teodors Rūsiņš.⁷²⁷

Tomēr 1961. gada 11. martā arī Brazīlijas valdība pieņēma lēmumu vairs neatzīt Baltijas valstu diplomātisko pārstāvniecību oficiālo darbību, gan saglabājot esošajiem

---

⁷²² P. Oliņa vēstule A. Bīlmanim. 1946. gada 2. decembris. Lerhis A. (sast.). *Rietumvalstu nostāja Baltijas valstu jautājumā 1940.–1991. gadā*, 172.–174. lpp.

⁷²³ P. Oliņa vēstule A. Bīlmanim. 1946. gada 9. decembris. Turpat, 175.–178. lpp.

⁷²⁴ P. Oliņa pro-memoria ASV valsts sekretāra vietniekam N. Armoram, 23.08.1947. *HIA*, Peter Z. Olins papers, Box 1.

⁷²⁵ K. Zariņa vēstule Ž. Stangam, 01.10.1958. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1568. l., 32. lp.

⁷²⁶ K. Zariņa vēstule Lielbritānijas ārlietu departamentam, 09.12.1946. *Lielbritānijas Nacionālais arhīvs*, FCO 371.112.

⁷²⁷ Sūtniecība Buenosairesā un Riodežaneiro. Andersons E. (red.). *Latviju enciklopēdija*. 4. sēj. Lincoln, 1990, 517. lpp.

diplomātiem personīgas priekšrocības un apliecinot, ka tiem tiks izdots pilnvarojums pastāvīgi uzturēties Brazīlijas teritorijā un personīgā kapacitātē brīvi izvēlēties nodarbošanos.⁷²⁸ Tomēr Brazīlijas ārlietu ministra rīkojums atļāva Baltijas valstu diplomātiskajām pārstāvniecībām turpināt dažāda veida dokumentu izdošanu, ko pārstāvniecības interpretēja visai plaši, attiecinot uz praktiski visiem konsulārajiem jautājumiem, turpinot pasu izdošanu un pagarināšanu, dzimšanas, laulību u.tml. apliecību izsniegšanu.⁷²⁹

Tomēr, neraugoties uz diplomātisko pārstāvniecību darba izbeigšanu, Brazīlija turpināja vismaz deklaratīvā līmenī pieturēties pie Baltijas valstu inkorporācijas neatzīšanas politikas. P. Oliņš 1962. gadā aktīvi mēģināja panākt sūtniecību darba atjaunošanu, apelējot pie tautu pašnoteikšanās principa un Latvijas valsts *de jure* pastāvēšanas. Brazīlijas valdība deklaratīvi atzina abus šos principus un pēc vairāku mēnešu ilgām sarunām ar Brazīlijas ārlietu ministriju, t. sk. konsulārās daļas vadību, P. Oliņam bija izdevies panākt zināmu pozitīvu noskaņojumu par labu sūtniecību atjaunošanai, kas tomēr neizdevās. Brazīlijā valdošā nestabilā politiskā situācija, kas izpaudās arī ļoti biežā vadošo amatpersonu maiņā un pārvešanā uz citiem amatiem, bija viens no faktoriem, kas neļāva panākt sūtniecību atjaunošanu.⁷³⁰

Tā kā Brazīlija, neskatoties uz pārstāvniecību slēgšanu savā valstī, formāli turpināja neatzīt Baltijas valstu piederību PSRS, baltiešu diplomātisko pārstāvju klātesamība neradīja problēmas ārzemju ceļojumos. Piemēram, Brazīlijas prezidentam 1962. gadā viesojoties Lielbritānijā, uz oficiālo pieņemšanu bija ielūgts arī Latvijas ministrs Lielbritānijā Kārlis Zariņš ar kundzi. Respektīvi, pieņemšanā tika lūgti piedalīties visi Lielbritānijā atzītie diplomāti un Brazīlijas delegācija neveica izņēmumus baltiešu sakarā.⁷³¹

Turpmākajos gados latvieši Brazīlijā turpināja izmantot katras baltiešiem labvēlīgas izmaiņas valsts pārvaldē, lai mēģinātu panākt diplomātisko pārstāvniecību atjaunošanu. Piemēram, 1964. gada sākumā igauņu un latviešu organizācijas nosūtīja telegrammas Brazīlijas prezidentam ar lūgumu atjaunot diplomātiskās misijas, līdzīgu lūgumu prezidentam nodeva arī lietuviešu pārstāvji.⁷³² Lai arī attieksme pret šiem lūgumiem šķita visumā pozitīva⁷³³, izšķirošas darbības nesekoja.

---

⁷²⁸ Brazīlijas ārlietu ministrijas 1961. gada 11. marta vēstules P. Oliņam. Lerhis A. (sast.). *Rietumvalstu nostāja Baltijas valstu jautājumā 1940.–1991. gadā*, 286.–287. lpp.

⁷²⁹ P. Oliņa vēstule K. Zariņam, 15.04.1962. *LNA LVA*, 2263. f., 1. apr., 84. l., 5. lp.

⁷³⁰ P. Oliņa vēstule K. Zariņam, 15.04.1962. Turpat, 4.–5. lp.

⁷³¹ K. Zariņa vēstule P. Oliņam, 05.04.1962. Turpat, 2.–3. lp.

⁷³² J. Mekša vēstule A. Spekkem, 04.05.1964. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1704. l., 18.–20. lp.

⁷³³ J. Mekša vēstule A. Spekkem, 10.06.1964. Turpat, 23. lp.

Pēc P. Oliņa nāves 1962. gada 27. augustā, sūtniecībai vairs nebija iespējams veikt arī jau tā ierobežotos konsulāros pakalpojumus Brazīlijā un sūtniecības juriskonsults A. Rūsiņš mēģināja panākt pēcteča iecelšanu.⁷³⁴ 1963. gadā nomira arī Latvijas Republikas valdības izdoto Ārkārtējo pilnvaru turētājs K. Zariņš Londonā, tādējādi vēl vairāk sarežģījās iespējas pat Brazīlijas valdības atļaujas saņemšanas gadījumā iecelt jaunus konsulāros pārstāvjus Brazīlijā. Brazīlijas Ārlietu ministrija jautājumu turpināja izskatīt vēl 1966. gadā.⁷³⁵ Arī turpmākajos gados Brazīlija, neskatoties uz deklarācijām, ka tā neatzīst Baltijas valstu inkorporāciju Padomju Savienībā *de jure*, neatjaunoja sūtniecību un konsulāro pārstāvju darbību.

* * *

Kopumā jāsecina, ka dažādās demokrātiskā bloka valstīs attieksme pret Baltijas valstu inkorporācijas PSRS *de jure* atzīšanu vai neatzīšanu bija atkarīga no dažādiem faktoriem, no tiem galvenie bija saistīti ar valstu primārajām ārpolitiskajām interesēm, attiecībām lielvaru starpā u.tml. nozīmes apsvērumiem. Starp daudzajiem argumentiem nepārprotami bija arī sabiedriskās domas noskaņojums attiecībā pret Baltijas jautājumu. Šis bija faktiski vienīgais no faktoriem, kuru teorētiski varēja ietekmēt latviešu Trimda vai baltiešu diasporas kopumā. Tomēr, lai šis faktors darbotos par labu baltiešu interesēm, sabiedrības noskaņojumam bija diezgan nepārprotami, jūtami un vispārīgi jābūt attiecīgi pozitīvi noskaņotam, ko ne tuvu ne vienmēr bija baltiešu diasporu spēkos panākt. Tādējādi, apkopojot minētos apsvērumus, būtu jāsecina, ka Trimdas iespējas ietekmēt *de jure* neatzīšanas politiku bija ļoti ierobežotas un faktiski reducējās tikai uz tiem gadījumiem, kad citi, nozīmīgāki faktori un apsvērumi bija baltiešiem labvēlīgi. Tomēr viens gadījums ir pretrunā ar šādu secinājumu, proti, notikumi saistībā ar Austrālijas 1974. gada lēmumu atzīt Baltijas valstu inkorporāciju Padomju Savienībā *de jure*.

5.1.2. Austrālijas un Jaunzēlandes lēmums *de jure* atzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS

Līdzīgi kā citas rietumu demokrātiskā bloka valstis, arī Austrālija un Jaunzēlande pēc Otrā pasaules kara beigām neatzina Baltijas valstu iekļaušanu PSRS *de jure*. Šāda politika bija spēkā līdz pat 1974. gada vasarai. Vēl 1974. gada 30. aprīlī Austrālijas premjerministrs

---

⁷³⁴ A. Rūsiņa vēstule T. V. Ozoliņam, 11.05.1964. HIA, Alfreds T. Rusins, Box 1.

⁷³⁵ A. Rūsiņa vēstule A. Dinbergam, 08.05.1966. HIA, Alfreds T. Rusins, Box 2.

Gofs Vitlams (*Gough Whitlam*) intervijā ar “Austrālijas Latvieša” redaktoru Emīlu Dēliņu bija apliecinājis, ka viņa valdība plāno turpināt līdzšinējo Austrālijas valdības politiku Baltijas jautājumā – atzīt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas eksistenci *de jure*, tātad – saglabāt juridisko stāvokli tādu, kāds tas bijis iepriekšējo valdību laikā.⁷³⁶ Līdzīgus uzskatus G. Vitlams bija apliecinājis arī rakstiski, 1974. gada 17. maija vēstulē Austrālijas lietuviešu padomes prezidentam V. Bukevičam (V. Bukevicius).⁷³⁷

Tomēr, 1974. gada 3. augustā masu medijos negaidīti izskanēja ziņa par politikas maiņu. Reuters ziņu aģentūras Maskavas nodaļa ziņoja, ka Austrālijas sūtnis Maskavā devies oficiālā vizītē uz trim Baltijas valstīm, līdz ar ko Austrālija *de jure* atzinusi Baltijas valstu inkorporāciju PSRS. Austrālijas Ārlietu ministrija apstiprināja izskanējušo ziņu. Oficiāla valdības paziņojuma vietā par atzinumu sabiedrība uzzināja dienas ziņās.

Lēmumu 1974. gada 3. jūlijā bija pieņēmis G. Vitlams kā ārlietu ministra vietas izpildītājs, pašam ārlietu ministram atrodoties ārzemēs. 16. jūlijā par lēmumu ticis informēts Austrālijas vēstnieks Maskavā, kurš, sekojot saņemtajām instrukcijām, 28.–30. jūlijā apmeklēja Igauniju, līdz ar to īstenojot praksē Baltijas valstu atzīšanu *de jure*.⁷³⁸ Augusta sākumā šī ziņa nonāca masu medijos.

Jautājumus Austrālijas sabiedrībā radīja fakts, ka šāds tomēr strīdīgas dabas ārpolitikas lēmums bija ticis pieņemts praktiski vienpersoniski un netika aplūkots ne parlamentā ne Kaukus (*Caucus*)⁷³⁹. Arī daļa Austrālijas senatoru un parlamentāriešu bija neizpratnē par apstākli, ka, lai arī parlaments sanāca neilgi pēc lēmuma pieņemšanas, tas nesaņēma nekādus paziņojumus par pieņemto lēmumu. Paziņots par šīm ievērojamām izmaiņām Austrālijas politikā tika tikai pēc tam, kad parlaments bija pārtraucis darbu un devies brīvdienās.⁷⁴⁰ Šāda neizpratni rosinoša vienpersoniska lēmuma pieņemšanas procedūra, kā arī valdības nevēlēšanās vai nespēja pienācīgi izskaidrot lēmuma nepieciešamību un iemeslus, noveda masu medijos un sabiedrībā pie visdažādākajām spekulācijām par lēmuma īstajiem iemesliem. Galvenās izvirzītās versijas uzskatīja, ka Vitlams mēģinājis nodrošināt sev laipnāku uzņemšanu plānotajā vizītē uz Maskavu vai arī, ka

⁷³⁶ Dēliņš E. Vēlēšanu virpulī. *Austrālijas Latvietis*, 10.05.1974., 9. lpp.

⁷³⁷ Vitlama vēstule V. Bukevičam. 1974. gada 17. maijs. *LNA LVA*, 2462. f.

⁷³⁸ Knight J. W., Dēliņš E. *Baltic states. A domestic issue, an international problem*. Stockholm: Latvian national foundation, 1980, 7. lpp.

⁷³⁹ *Caucus* – par Kaukus Austrālijā tika saukts visu strādnieku partijas parlamentāriešu un Senāta locekļu kopums un tādējādi Kaukus 1974.–1975. gadā bija ietekmīgākā valdības struktūra Austrālijā.

⁷⁴⁰ Telegram from 60 Senators and parliament members to his Excellency the Governor General on August 9, 1974. *National Archives of Australia*, Series A1838/385, Item 69/1/3/8.

Vitlams mērķis bija nodrošināt PSRS atbalstu savai kandidatūrai ANO ģenerālsekretāra amatam.⁷⁴¹

Jebkurā gadījumā Austrālijas valdība vēlējas Baltijas valstu inkorporācijas atzīšanas jautājumu nokārtot iespējami klusi. Šādu vēlmi tieši apliecina Austrālijas konsultācijas ar Lielbritāniju Baltijas jautājumā 1974. gada jūlijā. Austrālijas Augstā pārstāvja biroja Londonā vadītājs ministra rangā Dž. Aptons (*G. Upton*) savā vēstulē Lielbritānijas Ārlietu ministrijai rakstīja: “Mēs negrasāmies nākt klajā ar oficiālu paziņojumu par inkorporācijas atzīšanu, bet nākotnē mums var nākties sniegt atbildes uz pieprasījumiem par mūsu pozīciju. (...) Kanbera vēlas, lai atzīšana notiktu pēc iespējas klusāk. Vēstniekam Maskavā dots norādījums apmeklēt vienu no Baltijas republikām. Vēstnieks instruēts, ka PSRS nav jāinformē par Austrālijas valdības lēmumu. Tas jāautorizē, ja PSRS valdība to prasa, un jāpaskaidro, ka vizīte uz vienu no Baltijas republikām nozīmē inkorporācijas atzīšanu.”⁷⁴²

1974. gada 22. augustā, tātad jau labu laiku pēc tam, kad atklātībā bija nonācis Austrālijas lēmums, arī Jaunzēlande publiski paziņoja par lēmumu atzīt Baltijas valstu inkorporāciju Padomju Savienībā. Jaunzēlandes premjerministrs N. E. Kirks (*N. E. Kirk*) izplatīja šādu paziņojumu preseī:

“Premjerministrs šodien apstiprinājis, ka Jaunzēlandes valdība ir formāli atzinusi Baltijas valstu inkorporāciju Padomju sociālistisko republiku savienībā. [...] Mēs neatzīstam metodes, ar kurām šīs teritorijas tika iegūtas,” teica Kirks, “un mēs patiesi nožēlojam, ka to iedzīvotājiem netika dota iespēja pašiem noteikt savu valstisko likteni. Taču, pēc vairāk kā 30 gadiem, būtu tikai nereāli noliegt, ka Baltijas valstis atrodas zem efektīvas Padomju Savienības jurisdikcijas. Attiecīgi valdība ir nolēmusi izbeigt šo anomāliju Jaunzēlandes attiecībās ar Padomju Savienību un atzīt pastāvošās realitātes.”⁷⁴³

Lai arī Jaunzēlandes lēmums nonāca atklātībā vēlāk, ir nopietns pamats uzskatīt, ka politikas maiņas iniciatīva nāca tieši no Jaunzēlandes. 1974. gada maijā Jaunzēlandes parlamentārā delegācija bija devusies vizītē uz Padomju Savienību un vizītes programmā, ko bija sastādījusi PSRS puse, bija paredzēts apmeklēt arī Tallinu. Jaunzēlande steigā konsultējās ar Austrāliju un Lielbritāniju attiecībā uz šo valstu pozīciju Baltijas valstu atzīšanas jautājumā un saņēma atbildi no abām valstīm, ka tās atzīst Baltijas valstis *de facto*,

⁷⁴¹ *The Bulletin*, 28 September, 1974.

⁷⁴² Zunda A. Austrālijas un Jaunzēlandes pieeja Baltijas valstu jautājumam. *Latvijas Vēsture*, 2009, 2/3 (74/75), 107. lpp.

⁷⁴³ Statement, released by the Prime Minister of New Zealand on 22. August 1974. *National Archives of New Zealand*, ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1, part 4.

bet ne *de jure*.⁷⁴⁴ Attiecīgi Igaunijas galvaspilsētas apmeklējumu delegācija bija spiesta pēdējā brīdī atcelt, saprotot, ka šāda vizīte nesaskanētu ar Jaunzēlandes pastāvošo politiku – oficiāli neatzīt Baltijas valstu inkorporāciju Padomju Savienībā. Pēkšņās izmaiņas vizītes programmā radīja zināmas neērtības delegācijai un vairāki delegāti izteica viedokli, ka Jaunzēlandes attieksme šajā jautājumā ir pārāk principiāla turēšanās pie likuma burta. Delegācijai atgriežoties Jaunzēlandē, ārlietu ministrija izskatīja Baltijas valstu statusa jautājumu, lai izvērtētu, vai Jaunzēlandes viedoklis nebūtu jāmaina.⁷⁴⁵

Izskatot šo jautājumu, Jaunzēlandes valdība nonāca pie secinājuma, ka pēc tik ilga laika – trīsdesmit četrus gadus – ilgušas neapstrīdētas Padomju Savienības pārvaldes Baltijas valstīs, tradicionālā rietumu bloka valstu attieksme pret šo jautājumu ir novecojusi un Baltijas valstu inkorporācijas neatzīšanas politika ir zaudējusi jēgu. Tika secināts, ka pārskatāmā nākotnē ir ļoti niecīga iespēja Baltijas valstīm atgūt savu neatkarību, kura tām bijusi tikai ļoti neilgu laiku. Ja Jaunzēlande turpinātu neatzīt pastāvošo politisko realitāti Baltijas valstīs, tas tikai kavētu harmonisku attiecību veidošanu ar Padomju Savienību un nekādā veidā nedotu labumu Igaunijas, Latvijas un Lietuvas iedzīvotājiem. “Vienīgais praktiskais efekts, ko dod Padomju Savienības jurisdikcijas pār Baltijas valstīm neatzīšana, ir radīt ierobežojumus Jaunzēlandes diplomātu un amatpersonu iespējām ceļot uz Baltijas valstīm. Neatzīšanas politika ir anomālija Jaunzēlandes starptautiskajās attiecībās.”⁷⁴⁶

Pirms galīgā lēmuma pieņemšanas Jaunzēlandes amatpersonas neformāli konsultējās arī ar Austrālijas ārlietu ministriju, kuru netiešas sekas bija ierosinājums arī Austrālijas valdības politikas maiņai. Konsultācijas norisinājās telefoniski starp Jaunzēlandes Ārlietu ministrijas sekretāru F. Korneru (*F. Corner*) un Austrālijas Ārlietu departamenta sekretāru A. Renūfu (*Alan Renouf*) 1974. gada 4. maijā. Sarunas gaitā Korners informēja Renūfu, ka tikusi atcelta Jaunzēlandes delegācijas vizīte Baltijas valstīs un izteica izbrīnu, ka pat pēc tik ilgiem gadiem Austrālija nav atzinusi Baltijas valstu inkorporāciju Padomju Savienībā. Korners arī atzīmēja, ka acīmredzot Austrālijā ir neliela baltiešu minoritāte, kas iebilstu pret šādu lēmumu, bet Jaunzēlandes gadījumā šāda problēma nepastāv, un paziņoja, ka uzdevis savam departamentam no jauna izskatīt atzīšanas jautājumu ar mērķi izlemt, vai nav jāmaina valdības politika šajā virzienā. Renūfs no savas puses piekrita Korneram, ka turpināt neatzīt inkorporāciju pēc tik daudziem gadiem ir visai dīvaini. Renūfs savā ziņojumā par notikušo

⁷⁴⁴ Baltic republics. Report of P. Gacs. 3 September, 1974. *National Archives of Australia*, Series A1838/385, Item 69/1/3/8, part 2.

⁷⁴⁵ Ministry of foreign affairs. Report on Baltic states in preparation for Australian prime minister's visit to the New Zealand March 1976, p. 1. *National Archives of New Zealand*, ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1, part 4.

⁷⁴⁶ Turpat.

telefona sarunu raksta: “Es piekritu Korneram, ka inkorporācijas neatzīšana pēc tik daudziem gadiem šķiet visai neparasta. Ņemot vērā, ko Jaunzēlande piedāvāja darīt, es apņēmos panākt, lai paralēlas darbības tiktu veiktas šeit Kanberā. Protams, tuvojoties vēlēšanām, Austrālijas valdība nepieņems nekādus lēmumus, bet es sekošu tam, lai Austrālijas jaunā valdība pārskatītu savu pozīciju.”⁷⁴⁷

Acīmredzot tieši šī saruna starp abu valstu ārlietu departamentu sekretāriem kalpoja par pirmo pamudinājumu arī Austrālijai nopietni caurskatīt savu attieksmi pret Baltijas valstu inkorporācijas jautājumu. Šo uzskatu vēlreiz apliecina arī Jaunzēlandes ārlietu ministrija, vienā no vēlākiem saviem iekšējiem ziņojumiem norādot: “Mēs uzskatām, ka iepriekšējās Austrālijas valdības veiktās darbības attīstījās no Jaunzēlandes jautājumiem par Austrālijas politiku Jaunzēlandes parlamentārās delegācijas vizītes laikā.”⁷⁴⁸ Tāpat Jaunzēlandes ārlietu ministrija vēlākā 1976. gada ziņojumā uzsver, ka inkorporācijas atzīšana bija Jaunzēlandes iniciatīva, kuru Jaunzēlande īstenoja pati savu iemeslu pēc, nevis lai sekotu Austrālijas politikai vai pat tikai saskaņotu savu politiku ar Austrāliju.⁷⁴⁹

Pēc 4. maija telefonsarunas Renūfs konsultējās ar ārlietu ministru, kurš piekrita, ka būtu jāveic zināmi soļi Baltijas valstu inkorporācijas atzīšanas virzienā.⁷⁵⁰ Atzīstot iespējamo nosodījumu, ko varētu izraisīt šāds lēmums, tika meklēti pēc iespējas diskrētāki veidi, kā atzīšanu īstenot. Viens no variantiem piedāvāja Vitlamam minēt Baltijas valstis kā PSRS sastāvdaļu savā uzrunā Maskavas apmeklējuma laikā.⁷⁵¹ Tomēr vēlāk tika nolemts, ka šāda atzīšanas forma saistīta ar zināmu aizkavēšanos un atzīšanu labāk iespējams īstenot, nosūtot Austrālijas sūtņi Maskavā oficiālā vizītē uz vienu vai vairākām Baltijas valstīm.⁷⁵² Politikas maiņu aktīvi atbalstīja arī Austrālijas sūtņi Maskavā Plimsols, kas noteikti arī bija faktors lai izņemtu par labu politikas maiņai.⁷⁵³

Trimdas protesti Austrālijā. Pēc negaidītās ziņas izskanēšanas medijos un oficiāla apstiprinājuma no Austrālijas ārlietu ministrijas puses, baltiešu organizācijas vispirms mēģināja iegūt tuvāku informāciju: noskaidrot tik negaidīta lēmuma iemeslus, kad tas ticis

⁷⁴⁷ Record of Alan Renouf's telephone conversation with F. Corner on 6 May 1974. *National Archives of Australia*, Series A1838/385, Item 69/1/3/8 part 2.

⁷⁴⁸ Ministry of foreign affairs. Report on Baltic states in preparation for Australian prime minister's visit to the New Zealand March 1976, p. 5. *National Archives of New Zealand*, ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1, part 4.

⁷⁴⁹ Turpat.

⁷⁵⁰ Baltic republics. Report of P. Gacs. 3 September, 1974. *National Archives of Australia*, Series A1838/385, Item 69/1/3/8 part 2.

⁷⁵¹ Alan Renouf's note to Mr. Cooper on 21 May, 1974. Turpat.

⁷⁵² Letter from Australian High Commission in London to Australian Embassy in Moscow. 11 June, 1974. Turpat.

⁷⁵³ Par sūtņa atbalstu vairāk sk.: Beķere K. Latviešu trimdas loma Baltijas valstu okupācijas neatzīšanas politikā Austrālijā un Jaunzēlandē. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2011, 1/2, 30.–61. lpp.

pieņemts un kas to pieņēmis. Pirmās telegrammas Latviešu apvienība Austrālijā un Jaunzēlandē (LAAJ) Ministru prezidentam Vitlamam un opozīcijas līderiem nosūtīja nekavējoties, jau 3. augustā.⁷⁵⁴ Neizpratnē par valdības lēmumu bija arī opozīcijas partijas. Tai skaitā opozīcijas līderis B. M. Snedens (*B. M. Snedden*) tāpat nosūtīja Vitlamam telegrammu ar virkni jautājumu, kuri attiecās uz negaidītā lēmuma pieņemšanas apstākļiem.⁷⁵⁵

Pirmās protesta aktivitātes baltiešu Trimdas organizācijas uzsāka koordinēt uzreiz pēc satraucošās ziņas izskanēšanas medijos. LAAJ vispirms apsprieda situāciju ar savu nodaļu vadītājiem citās pavalstīs, PBLA valdes locekļiem Austrālijā, LAAJ padomes locekļiem, Austrālijas igauņu un lietuviešu centrālajām organizācijām⁷⁵⁶, kā arī telefoniski informēja latviešu Trimdas organizācijas citās valstīs: Latvijas Nacionālo padomi Lielbritānijā un Pasaules Brīvo latviešu apvienību ASV.⁷⁵⁷

Vienlaikus tika īstenoti divi darbības virzieni: uzmanības piesaistīšana Baltijas jautājumam, Austrālijas sabiedrības informēšana un pēc iespējas lielāku masu noskaņošana pret valdības lēmumu un vēršanās ar savām prasībām un jautājumiem pie valdības un senāta locekļiem.

Lielākajās Austrālijas pilsētās tika rīkoti protesta gājieni, tostarp gājieni lāpu gaismā, demonstrācijas ar plakātiem un protesta sanāksmes. Viena no grandiozākajām protesta akcijām norisinājās 9. augustā, kad trijās lielākajās Austrālijas pilsētās Melburnā, Sidnejā un Adelaidē notika plaša apmēra ielu demonstrācijas, kurās kopā piedalījās ap 15 000 baltiešu. Melburnā rīkotajā lāpu gājienā vien piedalījās ap 4000 demonstrantu.⁷⁵⁸ Otrs skaitliski lielākais protests notika 1974. gada 19. septembrī Kanberā un pulcēja ap 2500 demonstrantu, no tiem apmēram 1000 latviešu.⁷⁵⁹ Pērtā 18. augustā protesta gājienā piedalījās ap 1000 cilvēku, no tiem apmēram trīs ceturtdaļas – baltiešu, kas tobrīd bija lielākais baltiešu kopā sanākšanas gadījums.⁷⁶⁰ Baltiešu protesta demonstrācijas piesaistīja uzmanību ne vien ar ierastiem līdzekļiem kā plakātiem un saukļiem, bet arī ar dažādām interesantām detaļām. Piemēram, daļa baltiešu piedalījās demonstrācijās un gājienos, tērpušies tautastērpos. Interesanta protesta akcija bija arī pēc lietuviešu iniciatīvas 28. septembrī Melburnā

---

⁷⁵⁴ Telegramm from Latvian Federation of Australia and New Zealand to G. Witlam and B. Snedden. 3 August, 1974. *LNA LVA*, 2426. f.

⁷⁵⁵ Knight, J. W., Dēliņš E. *Baltic states. A domestic issue, an international problem*. Stockholm: Latvian national foundation, 1980, 5.–6. lpp.

⁷⁵⁶ Nepārtraukta rosība. *Austrālijas Latvietis*, 16.08.1974., 1. lpp.

⁷⁵⁷ U. Gravas vēstule nezināmam adresātam Austrālijā. 1974. gada 4. augusts. *LNA LVA*, 2462. f.

⁷⁵⁸ Par tiesībām un taisnību. *Austrālijas Latvietis*, 23.08.1974., 1. lpp.

⁷⁵⁹ Karogi pie parlamenta. Turpat, 04.10.1974., 1. lpp.

⁷⁶⁰ J. Grīnvalda vēstule A. Šildem, 02.09.1974. *LNA LVA*, 2176. f., 1.v apr., 204. l., 73., 79. lp.

organizētais “Dāmu gājiens Baltijas brīvībai” (*Ladies march for Baltic Freedom*) – gājiens, kurā piedalījās tikai sievietes (ap 200) latviešu, lietuviešu un igauņu tautastērpos un kura laikā tika vākti ziedojumi tālākiem protestiem. Šis gājiens piesaistīja lielu vietējās preses uzmanību.⁷⁶¹ (Sk. pielikumu nr. 5)

Masu mediji veltīja politikas maiņai un protestiem lielu uzmanību. Par valdības pieņemto lēmumu ziņoja visi laikraksti, turklāt vairums no tiem jau pirmajās dienās ieņēma negatīvu attieksmi pret šo lēmumu. Kritiski raksti parādījās tādos laikrakstos kā *The Sun*, *The Age*, *The Herald* un citos. Vienīgais laikraksts, kurš aizstāvēja valdības pozīciju, bija *The Canberra Times*.⁷⁶² Vairāki laikraksti publicēja intervijas ar baltiešu organizāciju vadītājiem, kā, piemēram, Melburnas *Herald* 6. augustā publicētā intervija ar “Austrālijas Latvietis” redaktoru Emīlu Dēliņu.⁷⁶³ Baltieši plaši izmantoja iespēju izteikt savu viedokli lasītāju vēstuļu sadaļā dažādos laikrakstos.⁷⁶⁴

Arī baltiešu rīkotās demonstrācijas guva plašu atspoguļojumu presē. Piemēram, par 9. augusta demonstrāciju Melburnā ziņoja trīs no četrām televīzijas stacijām, visi radio raidītāji un lielākie laikraksti.⁷⁶⁵ Papildus reportāžām par baltiešu protestiem, komentētāju rakstiem un Baltijas jautājumam veltītām redaktoru slejām, baltiešu organizācijas izmantoja arī preses piedāvāto iespēju izteikt savu viedokli sludinājumu veidā. Lielākajās Austrālijas avīzēs tika ievietoti sludinājumi, kuros īsi tika raksturota Baltijas valstu vēsture, to inkorporācija PSRS, izskaidrots valdības lēmums un vērsta uzmanība uz lēmuma šaubīgajām pusēm: slepenību, nevajadzīgumu, amoralitāti.⁷⁶⁶

Papildus un vienlaikus ar publiskiem pasākumiem uzmanības piesaistīšanai un sabiedrības viedokļa ietekmēšanai, Trimda izmantoja arī visas iespējas izteikt savu neapmierinātību ar valdības lēmumu tieši politiķiem un pieprasīt to atsaukt. Viena no šādām iespējām bija petīciju iesniegšana senātam un parlamentam. Jau 12. augustā, nedēļu pēc ziņas nonākšanas atklātībā, opozīcijas līdera vietniekam senātā Grīnvudam iesniegšanai senāta prezidentam tika nodota protesta petīcija ar pāri par tūkstoti (1057) Melburnas iedzīvotāju parakstiem, kura prasīja atsaukt federālās valdības lēmumu atzīt Baltijas valstu inkorporāciju Padomju Savienībā. Petīcijas autori un parakstu vākšanas iniciatori bija grupa latviešu jauniešu, bet no parakstītājiem apmēram piektdaļa bija austrālieši, tāpat apmēram piektdaļa

---

⁷⁶¹ Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*. New York: Robert Speller & Sons Publishers, 1975, 255.–256. lpp.

⁷⁶² Turpat, 235. lpp.

⁷⁶³ PM “sold us out for red welcome”. *The Herald*, 6 August, 1974.

⁷⁶⁴ Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*, 262.–263. lpp.

⁷⁶⁵ Par tiesībām un taisnību. *Austrālijas Latvietis*, 23.08.1974., 1., 3. lpp.

⁷⁶⁶ Baltic Council of Australia darbības programma. 1974. gada 20. augusts. *LNA LVA*, 2462. f.

parakstu igauņi un lietuvieši, bet trīs piektdaļas – latvieši.⁷⁶⁷ Šāds sadalījums skaidrojams gan ar latviešu trimdinieku skaitlisko vairākumu salīdzinoši ar lietuviešiem un igauņiem, gan arī latviešu lielāko aktivitāti protestos.

Kopējo senātā un parlamentā iesniegto petīciju skaitu un to parakstītāju skaitu precīzi noteikt nav iespējams. Parlamentam iesniegtās petīcijas un to parakstītāju skaits, atšķirībā no senātam iesniegtajām, Austrālijā netiek reģistrēti, kas apgrūtina precīzu skaitļu iegūšanu. Kā piemērs var kalpot senātam iesniegtās petīcijas, piemēram, 13. augustā senātā tika saņemtas petīcijas ar kopā 1899 parakstiem, 15. augustā – ar 793 parakstiem, 16. augustā – ar 231 parakstiem.⁷⁶⁸ Detalizētāku petīciju parakstītāju uzskaiti par ierobežotu laika periodu veikusi Baltiešu padome Dienvidaustrālijā (*Baltic Council in South Australia*). 12.–16. augustā senātam iesniegtas petīcijas ar 888 parakstiem, bet 16.–23. augustā petīcijas senātam ar vēl papildus 1128 parakstiem un petīcijas parlamentam ar 2904 parakstiem, kas kopā veido 4920 parakstus desmit dienu laikā no 13.–23. augustam.⁷⁶⁹

Leiboristu valdības ministriem un opozīcijas redzamākajiem locekļiem tika sūtītas gan protesta vēstules, gan arī vēstules ar lūgumiem izskaidrot savu pozīciju Baltijas valstu inkorporācijas *de jure* lēmuma sakarā. Aktīvu atbalstu valdības lēmumam pauda tikai daži no 26 ministriem, lielākā daļa leiboristu vai nu neatbildēja uz vēstulēm, vai arī izteica formālu atbalstu savas partijas lēmumam. Opozīcijā esošās liberāļu un lauku partijas locekļi izteica savu nosodījumu.⁷⁷⁰ Katrs baltiešu trimdinieks tika aicināts ar vēstuļu palīdzību noskaidrot sava apgabala deputātu viedokli, kā arī sarakstē ar apgabala deputātu izteikt savu protestu un pieprasīt lēmuma atcelšanu.⁷⁷¹

Visā protesta akciju gaitā, kas ilga vairāk par gadu, kā sava veida kulminācijas punkts iezīmējas E. Dunsdorfa grāmatas “Baltijas dilemma” atvēršana neilgi pirms paredzētajām federālajām vēlēšanām 1975. gada nogalē. Kā grāmatas vēlāk izdotajā otrajā sējumā atzīst pats autors, grāmatas rakstīšanas mērķis bija tīri politisks – iespaidot sabiedrības viedokli, nododot tās rīcībā faktus par Vitlama veikto Baltijas inkorporācijas atzīšanu. Ar grāmatas palīdzību autors cerēja “palīdzēt opozīcijai gūt uzvaru nākamajās federālajās vēlēšanās, jo tikai tādā ceļā bija kāda cerība, ka liktenīgais lēmums tiks atsaukts.”⁷⁷²

Pēc leiboristu valdības kategoriska atteikuma pārskatīt pieņemto lēmumu, īpašu nozīmi ieguva sadarbība ar opozīciju. Kļuva skaidrs, ka panākt lēmuma atcelšanu iespējams

⁷⁶⁷ Par tiesībām un taisnību. *Austrālijas Latvietis*, 23.08.1974., 1., 3. lpp.

⁷⁶⁸ Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*, 116. lpp.

⁷⁶⁹ E. Voitkuna ziņojums. 1974. gada 23. septembris. *LNA LVA*, 2183. f., 1.v apr., 49. l.

⁷⁷⁰ Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*, 143.–151. lpp.

⁷⁷¹ Baltic Council of Australia darbības programma. 1974. gada 20. augusts. *LNA LVA*, 2462. f.

⁷⁷² Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*. Part II. Melbourne: Baltic Council of Australia, 1982.

vienīgi līdz ar opozīcijas nākšanu pie varas. Opozīcijas politiķi piedalījās dažādajās baltiešu protesta sanāsmēs, teica runas demonstrācijās. Lielā mērā pateicoties baltiešu spiedienam, opozīcija Austrālijas senātā panāca neuzticības izteikšanu ārlietu ministram Vilesijam.⁷⁷³

Protesti citur pasaulē. Vienlaikus ar protestiem Austrālijā līdzīgas akcijas jau dienu pēc lēmuma nākšanas atklātībā uzsāka arī PBLA Amerikas Savienotajās valstīs un Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā.⁷⁷⁴ Trimdinieki PBLA un Pasaulē baltiešu apvienības (PBA) vadībā pret lēmumu protestēja visās valstīs, kurās bija apmetušies baltieši. Sevišķi labvēlīgu situāciju protestiem un uzmanības pievēršanai Baltijas jautājumam deva Austrālijas premjerministra Vitlama, kuru tobrīd uzskatīja par galveno lēmuma iniciatoru un uzturētāju, ceļojums pa ASV un Eiropu, kura laikā baltiešu protestētāji sagaidīja ar demonstrācijām Vitlamu visās lielākajās apmeklētajās pilsētās. Baltiešu demonstrācijas sagaidīja G. Vitlamu gan Ņujorkā, gan Kanādā, Anglijā un Bonnā.⁷⁷⁵ Ņujorkā četras demonstrācijas noorganizēja Uldis Grava, vairākas demonstrācijas Vašingtonā koordinēja Gunārs Meierovics, demonstrācijas latviešu aktīvistu vadībā notika arī Kanādā, Ādolfs Šilde organizēja protestus Bonnā, bet A.V. Abakuks vadīja protesta demonstrāciju organizēšanu Londonā.⁷⁷⁶

Ceturta un pēdējā no demonstrācijām Ņujorkā notika 5. oktobrī. Šajā laikā Ņujorkā viesojās gan G. Vitlams, gan arī Austrālijas ārlietu ministrs Vilesijs. Demonstrācijā pie Apvienoto nāciju organizācijas mītnes, kurā tobrīd atradās abi viesi no Austrālijas, sapulcējās ap 200 baltiešu ar plakātiem. Pēc divu stundu ilgušas demonstrācijas pie Apvienotajām nācijām, demonstranti devās uz netālu esošo Austrālijas misiju un iesniedza misijas sekretāram savu protestu un iepriekš sagatavotu dokumentu krājumu par Baltijas valstu *de jure* atzīšanas lietu. Pēc demonstrācijas latviešu aktīvistu izplatīja iepriekš sagatavotus preses paziņojumus gan Austrālijas laikrakstiem, gan arī vietējo Amerikas avīžu un televīzijas redakcijām. Tiesa gan, ne Vitlama runa Apvienotajās nācijās, ne arī baltiešu protests pie tās nebija izpelnījušies lielu ievērību Amerikas masu medijos. Vienlaikus ar demonstrāciju tika noorganizēta masveida protesta telegrammu, vēstuļu un pastkaršu piesūtīšana jau minētajai Austrālijas misijai no visas ASV.⁷⁷⁷

Bonnu G. Vitlams apmeklēja 1975. gada 16.–18. janvārī un tikās ar VFR kancleru. Vizītes laikā, 17. janvārī, baltieši noorganizēja protesta demonstrāciju pie Austrālijas

⁷⁷³ Knight J. W., Dēliņš E. *Baltic states. A domestic issue, an international problem*, 11. lpp.

⁷⁷⁴ U. Gravas vēstule nezināmam adresātam Austrālijā. 1974. gada 4. augusts. *LNA LVA*, 2462. f.

⁷⁷⁵ Eglītis V. Uzticēšanās pašu spēkiem. *Universitas*, 1976, 37, 38. lpp.

⁷⁷⁶ Viļa Eglītes vēstule PBLA valdes priekšsēdim U. Gravam un PBLA valdes locekļiem un ģenerāls sekretāram Melburnā. 1975. gada 7. augusts. *LNA LVA*, 2462. f.

⁷⁷⁷ U. Gravas vēstule G. Bračam, G. Bogdanovičam, V. Eglītem, J. Ritenim, A. Auziņam, E. Dēliņam, E. Voitkunam. Turpat.

vēstniecības Bonnā, par kuru ziņoja arī Austrālijas mediji.⁷⁷⁸ Demonstrācijā piedalījās ap 70 latviešu, 20 lietuviešu un 5 igauņi.⁷⁷⁹ Tika izplatītas uzsaukuma skrejlapas un sagatavots Vitlamam adresēts protesta raksts, kuru iesniedza gan Austrālijas vēstniecībā, gan arī izplatīja medijiem kopā ar informāciju par demonstrāciju.⁷⁸⁰

Demonstrāciju rīkošanu ārzemēs iespēju robežās saskaņoja arī ar Austrālijā paredzētajām protesta akcijām. Piemēram, 1974. gada 9. augustā, kad plašas demonstrācijas notika vairākās Austrālijas pilsētās, protestētāji pulcējās arī pie Austrālijas vēstniecības Vašingtonā. Arī 19. septembrī, vienlaikus ar grandiozo demonstrāciju Kanberā, tādas notika arī Amerikā – Ņujorkā, Vašingtonā un Čikāgā. Ziņas par ārzemēs notikušajām demonstrācijām nonāca Kanberā ne vien ar preses un citu mediju starpniecību, bet noteikti figurēja arī vēstniecības ziņojumos un sasniedza Austrālijas valdību arī pa diplomātiskajiem kanāliem.⁷⁸¹

Protesti Jaunzēlandē. 1974.–75. gadā protesta akciju pret Jaunzēlandes lēmumu bija salīdzinoši maz. Salīdzinot ar Austrāliju, Jaunzēlandei bija daudz mazāka nozīme starptautiskajā politikā, turklāt arī pašā Jaunzēlandē baltiešu bija stipri mazāk kā Austrālijā – pēc oficiālajiem datiem apmēram 800 visā Jaunzēlandes teritorijā. Iespējams, pamatota likās cerība, ka atzīšanas atcelšanas gadījumā Jaunzēlandē sekos Austrālijas piemēram. Tālab protesti 1974. gadā pret Jaunzēlandes lēmumu lielākoties bija papildinājums un atvasinājums protestiem Austrālijā. Piemēram, 1974. gada 17. septembrī protestu Jaunzēlandes vēstniecībā Austrālijas Baltiešu padomes un LAAJ vārdā iesniedza J. Ritenis un E. Dēliņš.⁷⁸²

Austrālijai atceļot Baltijas valstu atzīšanas lēmumu, Jaunzēlandē, pretēji cerētajam, šim piemēram nesekoja. Līdzīgi kā Austrālijā, arī Jaunzēlandē pie varas nāca līdz tam opozīcijā esošā liberālā Nacionālā partija. Atrodoties opozīcijā, partijas līderis R. D. Muldons bija nosodījis *de jure* atzīšanas lēmumu, bet, nākot pie varas, 1976. gada martā jaunā liberāļu valdība ar Muldonu priekšgalā no jauna izskatīja Baltijas valstu atzīšanas jautājumu, bet nonāca pie lēmuma nemainīt kopš 1974. gada pastāvošo politiku.⁷⁸³ Pēc valdības lēmuma turpināt *de jure* atzīšanu, baltiešu protesti Jaunzēlandē aktivizējās, lai arī ne tuvu nesasniedzot Austrālijā izvērsto protestu apmērus.

⁷⁷⁸ E. Voitkuna vēstule A. Šildem, 20.01.1975. *LNA LVA*, 2176. f., 1.v apr., 204. l., 64. lp.

⁷⁷⁹ A. Šildes vēstule E. Voitkunam, 03.02.1975. Turpat, 66. lp.

⁷⁸⁰ Austrālijas vēstniecība slēpjas aiz dzelzs režģiem Vitlama ciemošanās laikā Bonnā. Turpat, 104.–106. lp.

⁷⁸¹ Auziņš A. Latviešu politiskais darbs un Kanbera. *Kanberas latviešu saime. Piecdesmit gadi 1947–1997*. Kanbera: Kanberas latviešu biedrība, 1998, 175.–178. lpp.

⁷⁸² Turpat, 183. lpp.

⁷⁸³ Secretary's of foreign affairs report to the acting minister of foreign affairs on Baltic States. 1978. gada 12. jūlijs, 1. lpp. *National Archives of New Zealand*, ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1, part 4.

1976. gadā Auklandes, Vellingtonas un Kristčērčas (*Christchurch*) latviešu apvienības iesniedza Jaunzēlandes palamentam petīciju, kuru bija parakstījušas 842 personas. Ņemot vērā nelielo latviešu skaitu Jaunzēlandē, tas bija ievērojams parakstu skaits. Petīcija saturēja divas prasības: atsaukt Padomju Savienības jurisdikcijas pār Baltijas valstīm *de jure* atzīšanu, kas sevī ietver pastāvošās nelegālās situācijas atzīšanu, un atgriezties pie *de facto* atzīšanas; atcelt šo aktu, kas piespiež Jaunzēlandes iedzīvotājus pieņemt svešas valsts pilsonību.⁷⁸⁴ Attiecīgā formā iesniegta Jaunzēlandes valdībai, šī petīcija nonāca parlamenta Petīciju komisijā, kura savukārt griezās Jaunzēlandes ārlietu departamentā ar lūgumu komentēt petīcijā izteiktās prasības.⁷⁸⁵ Ministrijas ziņojums noslēdzas ar rekomendāciju neveikt tālākas darbības petīcijas sakarā un tajā skaidri iztirzāti pretnostatījumi Austrālijas un Jaunzēlandes situācijai šajā jautājumā. “Austrālijā ir liela (60 000) Baltiešu kopiena, kuru turklāt atbalsta citas imigrantu grupas no centrālās un dienvidu Eiropas. Atsaukšanas lēmums tika pieņemts, izpildot skaidru priekšvēlēšanu solījumu, ko bija devusi liberālās un lauku partijas koalīcija. Jaunzēlandē baltiešu kopiena ir neliela un Baltijas valstu jautājums nav ticis minēts vēlēšanu programmā. Tā kā Jaunzēlandē jautājums nav izraisījis ne stipru iekšpolitiska spiedienu, ne plašas diskusijas, Padomju Savienība varētu interpretēt Jaunzēlandes lēmumu atsaukt atzīšanu kā apzinātu un nepelnītu publisku apvainojumu laikā, kad mēs cenšamies stabilizēt mūsu attiecības un attīstīt tirdzniecību ar Padomju Savienību. Vēl vairāk, atzīšanas atsaukšana ir neskaidra no starptautisko tiesību viedokļa. Austrālijas darbībai nav tiešu precedentu un tās izraisītās juridiskās sekas ir neskaidras.”⁷⁸⁶

Iesniegumi un protesti Baltijas valstu atzīšanas jautājumā Jaunzēlandes valdībai ienāca no visdažādākajiem sūtītājiem, no kuriem tikai neliela daļa bija Jaunzēlandes izcelsmes. 1976. gada septembra otrajā pusē vēstules Jaunzēlandes parlamenta locekļiem izsūtīja divas Jaunzēlandes baltiešu organizācijas – Studentu biedrības *Fraternitas Livonica* Jaunzēlandes nodaļa un Auklandes latviešu sieviešu komiteja. Abas vēstules saturēja lūgumu parlamenta locekļiem pacelt valdībā pārskatīšanai jautājumu par Baltijas valstu inkorporācijas atzīšanu.⁷⁸⁷

---

⁷⁸⁴ The Petition of Auckland, Wellington and Christchurch Latvian Societies to the Honourable the Speaker and Members of the House of Representatives of New Zealand in Parliament assembled. August, 1976. *National Archives of New Zealand*, ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1, part 4.

⁷⁸⁵ Petitions Committee memorandum for Department of Foreign Affairs. 13 August, 1976. Turpat

⁷⁸⁶ Report of the Ministry of Foreign Affairs on Petition no. 76/18 of R. Splite and 841 others, 3. lpp. Turpat.

⁷⁸⁷ Auckland Latvian Ladies Committee. Letter to the member of parliament. 1976. gada 23. septembris un *Fraternitas livonica* student korporation. Letter to the Rt. Hon. P. M. R. D. Muldoon. 1976. gada 23. septembris. Turpat.

Atsevišķi Jaunzēlandes parlamenta dalībnieki simpatizēja baltiešu centieniem atcelt *de jure* atzīšanu. Viens no Jaunzēlandes parlamentāriešiem A. G. Malkolms (*A. G. Malcolm*) pat piedāvāja praktisku shēmu, kā Jaunzēlande varētu īstenot atzīšanas atsaukšanu.⁷⁸⁸ Arī atsevišķi Austrālijas parlamenta locekļi turpināja izrādīt interesi un atbalstīt mēģinājumus panākt lēmuma atsaukšanu arī Jaunzēlandē. Austrālijas parlamentārietis V. C. Ventvorss (*W. C. Wentworth*) 1976. gada aprīlī rakstīja vēstuli Jaunzēlandes premjeram R. D. Muldonam (*R. D. Muldoon*), kurā atgādināja par abu valstu pieņemto atzīšanas lēmumu un Frasera valdības steidzīgo rīcību lēmumu atsaukot.⁷⁸⁹ Bez šajā vēstulē izteiktā pamudinājuma sekot Austrālijas piemēram un atcelt atzīšanas lēmumu, visai interesants ir V. C. Ventvorsa uzskats, ka Jaunzēlande lēmumu pieņēmusi, sekojot Austrālijas piemēram. Tas pierāda, ka pat šajos notikumos iesaistītajiem parlamenta locekļiem nebija zināms, ka iniciatīva patiesībā nākusi no Jaunzēlandes un tieši Austrālija savā ziņā sekojusi Jaunzēlandes piemēram.

Protestus un lūgumus lēmumu atcelt, protams, uz Jaunzēlandi sūtīja arī Austrālijas latviešu un baltiešu organizācijas. Rūpīgi sagatavotu vēstuli 1976. gada maijā R. D. Muldonam iesniedza LAAJ prezidents E. Voitkuns, lūdzot “morālu atbalstu cilvēkiem Baltijas valstīs”⁷⁹⁰. Vēstulei pievienota brošūra “Piezīmes un dokumenti”. Brošūrā ievietotas ziņas par Baltijas valstīm, ieteikumi kā atsaukt *de jure* atzīšanu, citu rietumu bloka valstu pozīcijas raksturojums, kā arī virkne dokumentu: Hitlera–Staļina pakts, izvilcumi no Austrālijas senāta ziņotāja *Hansard*, ASV prezidenta Forda vēstule un citi.⁷⁹¹ Pēc Austrālijā aizvadītajām politiskajām cīņām LAAJ bija neapšaubāmi liela pieredze līdzīgu vēstuļu gatavošanā un plašs jau izstrādātu argumentu klāsts, par ko liecina šī ļoti rūpīgi pārdomātā un formulētā vēstule, kā arī apjomīgais tai pievienotais dokumentu klāsts.

Kopumā Jaunzēlandē protesti ne tuvu neizvērtās tādos apmēros kā Austrālijā. Tāpat, atšķirībā no Austrālijas, kur paši austrālieši bija visaktīvākie, jaunzēlandieši bija daudz kūtrāki un protestus iesūtīja lielākoties baltieši un to atbalstītāji no citām valstīm. Šo apstākli apstiprina arī Jaunzēlandes ārlietu ministrija savā 1976. gada ziņojumā: “Interese par Baltijas valstīm uz vietas nav liela. Līdz šim vairākums protesta ziņu nākušas no baltiešu trimdinieku

---

⁷⁸⁸ A. G. Malcolm's letter to R. D. Muldoon. 7 July, 1978. *National Archives of New Zealand*, ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1, part 4.

⁷⁸⁹ W. C. Wentworth's letter to R. D. Muldoon. 27 April, 1976. Turpat.

⁷⁹⁰ E. Voitkuns letter to R. D. Muldoon. 17 May, 1976. Turpat.

⁷⁹¹ Notes and documents in support of a request to the New Zealand Government of withdrawal of the recognition of incorporation of the Baltic States Estonia, Latvia and Lithuania into the Soviet Union. *Latvian Federaton of Australia and New Zealand*, 1976. Turpat.

grupām Austrālijā, Kanādā un ASV.”⁷⁹² Nelielā pašu Jaunzēlandes baltiešu aktivitāte skaidrojama ar mazo baltiešu skaitu un ģeogāfisko izklidētību Jaunzēlandē.

Lēmuma atcelšana. Plašie masu protesti Austrālijā un citur pasaulē uzturēja problēmas aktualitāti un demonstrēja sabiedrības nosodījumu lēmumam. Savukārt, lai lēmumu atceltu vai izmainītu – vienīgā iespēja panākt vēlamu bija pārliecināt par šāda soļa nepieciešamību opozīcijas politiķus. Viens no aktīvākajiem latviešiem, kuram visvairāk jāpateicas par panākumiem lēmuma atcelšanā, bija “Austrālijas Latvieša” galvenais redaktors Emīls Dēliņš. Emīls Dēliņš un Jānis Ritenis bija tie latvieši, kuri galvenokārt uzturēja sakarus ar parlamentāriešiem, satikās ar Austrālijas politiķiem un personīgās sarunās noskaņoja tos par labu baltiešu pozīcijai. Īpaši tuvus kontaktus E. Dēliņam bija izdevies izveidot ar opozīcijas līderi Bilu Snedenu un vairākiem viņa padomniekiem,⁷⁹³ kas bija nepārvērtējami svarīgi pozitīva rezultāta sasniegšanai un ļoti palīdzēja noskaņot opozīciju par labu baltiešiem.

Pirmie solījumi izmainīt *de jure* atzīšanas lēmumu no opozīcijas puses izskanēja jau 1974. gadā. 8. septembrī Melburnā. Uzstājoties Baltiešu padomes sanāksmē, opozīcijas līderis Snedens lēmumu asi nosodīja un, opozīcijai atgriežoties pie varas, solīja lēmumu pārskatīt. Snedena pozīcija Baltijas jautājumā bija no vienas puses asi nosodoša, bet tajā pašā laikā ļoti piesardzīga attiecībā uz jebkādiem solījumiem lēmumu pārskatīt vai atcelt. Nogaidošu attieksmi izraisīja opozīcijas nevēlēšanās dot priekšlaicīgus solījumus, kas varētu pagriezties pret viņiem pašiem gadījumā, ja Vitlama īstenotā Baltijas valstu inkorporācijas atzīšana izrādītos priekštece vispārējai atzīšanai no Rietumvalstu puses. Tomēr jau visai ātri kļuva skaidrs, ka Vitlama lēmuma iekšpolitiskā nozīme un protestu iespējamība sākotnēji tikusi novērtēta daudz par zemu. Baltiešiem ar saviem protestiem izdevās noskaņot plašas masas gan Austrālijā, gan ārpus tās pret *de jure* atzīšanas lēmumu.⁷⁹⁴ Radusies situācija bija opozīcijai politiski ļoti izdevīga, un opozīcija nekavējās to izmantot, sākotnēji gan saglabājot atturīgumu savos solījumos.

Tikai kad kļuva skaidrs, ka citas valstis negrasās sekot Austrālijas piemēram un atzīt Baltijas valstu inkorporāciju *de jure*, opozīcijas solījumi kļuva konkrētāki. 1974. gada 6. oktobrī Melburnā savā uzrunā protesta sanāksmē Snedens paziņoja, ka nākamā liberāļu valdība atcels *de jure* atzīšanas lēmumu, tiesa gan, ar atrunu, ka vispirms nepieciešams

---

⁷⁹² Ministry of foreign affairs. Report on Baltic states in preparation for Australian prime minister's visit to the New Zealand March 1976. *National Archives of New Zealand*, ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1, part 4.

⁷⁹³ Auziņš A. Latviešu politiskais darbs un Kanbera, 177., 180. lpp.

⁷⁹⁴ Knight J. W., Dēliņš E. *Baltic states. A domestic issue, an international problem*, 10. lpp.

pārliecināties, ka lēmuma atcelšana nenodarīs ļaunu atsevišķiem indivīdiem.⁷⁹⁵ Šo pašu solījumu 1975. gada 3. aprīlī atkārtoja arī jaunais opozīcijas līderis Frēzers (*M. Fraser*).⁷⁹⁶

Pilnīgai uzvarai papildus opozīcijas solījumiem vēl pietrūka tikai reālas varas šos solījumus īstenot. Virknes iekšpolitisku krīžu rezultātā 1975. gada 11. novembrī Austrālijas ģenerālgubernators atlaida Vitlama valdību. Jaunas parlamenta vēlēšanas notika 1975. gada 13. decembrī. Opozīcijas partijas savā vēlēšanu programmā iekļāva arī solījumu atsaukt Baltijas valstu inkorporācijas atzīšanas lēmumu. 13. decembra vēlēšanās liberāļu un nacionālās lauku partijas koalīcija ieguva vēl nebijušu vairākumu abās parlamenta palātās, un Frēzers kļuva par ministru prezidentu.⁷⁹⁷

Savu priekšvēlēšanu solījumu atsaukt atzīšanas lēmumu liberāļu partija izpildīja jau valdības pirmajās dienās. 17. decembrī Austrālijas vēstniekam Maskavā tika nosūtīta telegramma, kas aizliedza oficiālus Baltijas valstu apmeklējumus un sīki aprakstīja, kā paredzēts veikt Baltijas valstu inkorporācijas atzinuma atsaukšanu. Divas dienas vēlāk, 19. decembrī, Latvijas konsulam Melburnā R. G. Mekkomasam tika atjaunotas viņa konsula tiesības, par ko konsuls arī tika attiecīgi informēts. Ārlietu ministrs Pīkoks paziņoja, ka ar šiem diviem soļiem *de jure* atzīšana uzskatāma par atsauktu un Austrālija turpina atzīt Baltijas valstis tikai *de facto*.⁷⁹⁸

Baltiešiem bija izdevies izcīnīt unikālu panākumu – *de jure* atzīšanas atsaukšana, kuru nav izraisījušas pastāvošā *status quo* izmaiņas, ir unikāls gadījums starptautisko tiesību praksē un tam nav tiešu līdzinieku. Izcīnītā uzvara bija, protams, arī milzīgs morāls gandarījums visai baltiešu Trimdai. Labvēlīgu situāciju šādam panākumam radīja pati politiskā vide – leiboristu valdības nepopularitāte un liberāļu partijas gatavība atbalstīt baltiešus. Taču bez baltiešu neatlaidīgajiem protesta pasākumiem opozīcijas partijas visticamāk būtu samierinājušās ar publisku lēmuma nosodījumu, bet nebūtu nopietni apsvērušas tā atcelšanu. Baltiešu ietekmi uz opozīcijas uzskatiem un rīcību vislabāk raksturoja opozīcijas ārlietu ministrs Pīkoks savā runā 1975. gada 24. augustā: “Te mēs redzam lieliskas tautas grupas neatlaidīga pārliecināšanas darba efektu. Viņi mūs pārliecināja, ka nepietiek ar to, ka lēmumu nosoda, ka nepietiek ar to, ka valdību kritizē, bet ka mums jādod noteikts solījums, ka opozīcija, atgriežoties valdībā, pārvērtīs Latvijas, Igaunijas un Lietuvas inkorporācijas atzinumu no *de jure* atzinuma vienkāršā *de facto* atzinumā.”⁷⁹⁹

⁷⁹⁵ Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*, 281. lpp.

⁷⁹⁶ Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*. Part II, 308. lpp.

⁷⁹⁷ Dēliņš E. Latvijas problēmas Austrālijas politikā. *Universitas*, (1976), 37, 41. lpp.

⁷⁹⁸ Turpat.

⁷⁹⁹ Turpat, 38. lpp.

Lai īstenotu šādu ilgstošu, plānotu un saskaņotu protesta akciju kopumu, bija nepieciešama plānošana, saskaņota rīcība un laba organizācija, kas nebūtu bijusi iespējama bez jau pastāvošā Trimdas organizāciju tīkla. Protestu darba organizēšanā un izpildē bija iesaistītas visu līmeņu Trimdas organizācijas, pat tādas, kuras pēc savas būtības bija paredzētas tikai mākslinieciskai pašdarbībai vai kultūras kopšanai, kā kori un deju kolektīvi, kuri piedalījās demonstrāciju organizēšanā, lāpu sagatavošanā gājieniem un tamlīdzīgos darbos.⁸⁰⁰

Baltiešu labo organizētību vairākkārt atzīmēja arī Vitlams un ārlietu ministrs Vilesijs. Ārlietu ministrs Vilesijs savā runā senātā uzsvēra, ka baltieši ir ļoti labi organizēti gan starptautiski, gan arī Austrālijas līmenī. Ministrs arī deva savu novērtējumu par baltiešu protestu ietekmi: “Man jājautā, vai Austrālijas valdība var atļaut kādai no savām nacionālajām grupām noteikt Austrālijas ārpolitiku? Šķiet tieši tādu stāvokli mēs esam sasnieguši.”⁸⁰¹ Šāds novērtējums, protams, ir emocionāls pārspīlējums, bet tas vienlaikus norāda uz neapšaubāmu baltiešu aktivitāšu nozīmīgumu.

Austrālijas valdība bija rēķinājusies ar iespējamiem protestiem no baltiešu organizāciju puses, bet bija tos novērtējusi daudz par zemu. Austrālijas ārlietu departamenta sagatavotajā priekšlikumā atzīt Baltijas valstu inkorporāciju, runājot par citu rietumvalstu pozīciju šajā jautājumā, teikts: “Lielbritānijas, Kanādas un ASV pozīciju iespaido vairāki faktori, kas neattiecas uz mums. Viens no tiem ir apjomīgie iepriekš neatkarīgo Baltijas valstu banku konti ASV un, iespējams, arī citur. (...) Otrs ir ievērojami lielāka un “skaļāka” baltiešu minoritāte, īpaši ASV. Minoritāte Austrālijā sastāda ap 26 000 (5 000 igauņu, 7 000 lietuviešu un 14 000 latviešu).”⁸⁰² Acīmredzami, ņemot par pamatu oficiālos datus par baltiešu izcelsmes imigrantu skaitu Austrālijā, ārlietu departaments novērtēja varbūtējo baltiešu ietekmi Austrālijā stipri par zemu. Iespējams, šāda viedokļa veidošanos veicināja līdz tam salīdzinoši klusā un politiski neaktīvā baltiešu dzīve Austrālijā.

Katrā ziņā, Trimdas skaļie protesti ne vien panāca lēmuma atcelšanu Austrālijā, bet arī lieliski demonstrēja pārējām rietumu valstīm, ar ko jāreķinās gadījumā, ja vēl kāda no tām mēģinātu veikt šādas politikas izmaiņas. Protestu aktivitāte pierādīja, ka baltiešu diasporai Baltijas valstu jautājums joprojām ir pietiekoši svarīgs un ka baltieši vēl aizvien nav atmetuši

---

⁸⁰⁰ LAAJ vietējo organizāciju pārstāvju sanāksmes protokols. 1974. gada 12. septembris. *LNA LVA*, 2183. f., 1.v apr., 49. l.

⁸⁰¹ Senāta debates, 1974. g. 18. sept. *Austrālijas Latvietis*, 04.10.1974.

⁸⁰² Alan Renouf to the acting minister of foreign affairs on status of Baltic states. 2 July, 1974. *National Archives of Australia*, Series A1838/385, Item 69/1/3/8.

cerības atgūt savu neatkarību un ir gatavi politiski ļoti aktīvi aizstāvēt neatkarīgu Baltijas valstu ideju.

5.2. Darbība EDSA procesa ietvaros

5.2.1. Eiropas drošības un sadarbības apspriede Helsinkos

70. gadu sākumā notika tuvināšanās līdz tam ļoti saspringtajās ASV un PSRS attiecībās un šīs tuvināšanās ietvaros aizsākās sagatavošanās darbi Eiropas drošības un sadarbības konferences sasaukšanai. Panākt šādas konferences sasaukšanu PSRS bija mēģinājusi jau kopš 1950-to gadu vidus. PSRS galvenais mērķis bija ar tās palīdzību panākt formālu pēckara teritoriālā *status quo* atzīšanu Eiropā. Tāpat PSRS un pārējās Varšavas pakta valstis bija ieinteresētas ekonomiskas sadarbības izveidē ar Rietumvalstīm, redzot šādā sadarbībā iespējamu instrumentu savu ekonomisko problēmu risināšanai. Rietumvalstis savukārt bija ieinteresētas panākt lielāku pretimnākšanu attiecībā uz vienošanos militārās drošības jomā, kā arī risināt humanitārus jautājumus, īpaši – panākt brīvu cilvēku, informācijas un ideju plūsmu starp austrumiem un rietumiem. Galīgais lēmums sasaukt konferenci tika pieņemts 1972. gadā.⁸⁰³

Konferences sagatavošanas sarunas tika uzsāktas 1972. gada 22. novembrī Helsinkos, tajās piedalījās Helsinkos akreditēto diplomātisko misiju vadītāji no 32 Eiropas valstīm (Albānija vienīgā atteicās piedalīties), Kanādas un ASV. Sagatavošanas sarunu laikā tika gan izlemti praktiski organizatoriski konferences rīkošanas jautājumi kā laiks un vieta, finansēšana, norises protokols utt., gan arī galvenajās līnijās izstrādāti tematiskie jautājumi apspriešanai konferencē un pašas konferences principi. Lielā mērā tieši šo sagatavošanas sarunu jeb Helsinku konsultāciju laikā noformulētās “Helsinku konsultāciju gala rekomendācijas” noteica EDSA konferences norisi. Konferences norise tika paredzēta (un vēlāk arī notika) trīs posmos: pirmajā 35⁸⁰⁴ dalībvalstu ārlietu ministri tikās Helsinkos, apstiprināja izstrādātās “gala rekomendācijas” un izteica savu valstu viedokli par aplūkojamajiem jautājumiem (notika 1973. gada 3.–7. jūlijā). Otrais bija galvenais darba posms, kas notika Ženēvā (no 1973. gada 18. septembra līdz 1975. gada 21. jūlijam) un tajā diplomātu līmenī notika sarunas par dažādiem izvirzītajiem jautājumiem un nobeiguma teksta sagatavošana. Trešais, noslēdzošais posms atkal Helsinkos paredzēja svinīgu izstrādātā

⁸⁰³ Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe. Analysis and basic documents, 1972–1993*. Dordrecht: Kluwer International publishers, 1993, pp. 4–6.

⁸⁰⁴ 34 valstīm, kuras piedalījās sagatavošanas sarunās, pievienojās vēl Monako. No Eiropas valstīm Albānija vienīgā atteicās piedalīties.

dokumenta pieņemšanu, tas notika no 1975. gada 30. jūlija līdz 1. augustam. Par visiem jautājumiem bija jāpanāk vienbalsīgs lēmums, pret kuru neizvirzīja iebildumus neviena no dalībvalstīm, līdz ar to galvenais sarunu posms izvērtās ilgs un sarežģīts.⁸⁰⁵ EDSA aplūkojamajā laika periodā (līdz 1990. gadam) neeksistēja pastāvīga administratīva struktūra, apspriede pēc savas būtības bija diplomātiska konference. To raksturoja visu dalībvalstu vienlīdzības princips (lēmumi pieņemami vienbalsīgi); pieņemto dokumentu strikti politisks un nevis tiesisks raksturs; apspriedes darbības loks bija visu Eiropu aptverošs; tematisko loku savstarpēja sasaiste un privātpersonu un nevalstisko organizāciju iesaistīšana.⁸⁰⁶

Tematiski EDSA konferencē aplūkojamie jautājumi tika sagrupēti trīs galvenajās grupās jeb “grozos”: jautājumi par drošību Eiropā; sadarbība ekonomikā, zinātnē, tehnoloģijā un vides jautājumos; sadarbība humanitārajos un citos jautājumos. Ceturtais “grozs” bija veltīts vēlāko pārskata konferenču principu noformulēšanai. Konferences darba princips paredzēja, ka sarunām par visiem šiem jautājumu groziem ir jānotiek līdzvērtīgi un samērīgi, resp., ja tiek panākta vienošanās viena groza jautājumos, tad tādā pat mērā apspriežami arī cita groza jautājumi.⁸⁰⁷

Helsinki process piesaistīja visas pasaules uzmanību, un izņēmums nebija arī baltiešu trimdinieki, kurus bažīgus darīja jau pats attiecību uzlabošanās starp ASV un PSRS fakts. Tomēr vislielākās bažas EDSA sakarā trimdiniekos viesā apspriedes paredzētā gala dokumenta punkts, kurš par fundamentālu principu deklarēja robežu neaizskaramību un valstu teritoriālo integritāti, tātad pēc būtības paredzēja atzīt Eiropā pastāvošās valstu robežas. Līdz ar šāda principa deklarēšanu pastāvēja risks, ka Rietumu valstis varētu atteikties no savas līdz tam uzturētās Baltijas valstu aneksijas neatzīšanas politikas un starptautiski apstiprināt Baltijas valstu piederību Padomju Savienībai. Robežu atzīšana nostiprinātu PSRS tiesības uz Baltijas valstīm un padarītu Trimdas mērķi – Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu daudz sarežģītāku. Tādējādi saprotams, ka PBLA un citas Trimdas organizācijas veltīja EDSA ļoti lielu uzmanību.

Noritot EDSA procesa sarunām Helsinkos un Ženēvā, arī Trimdas organizācijas izstrādāja savus politiskās darbības plānus un stratēģijas saistībā ar konferenci. Jau 1972. gadā, noritot vēl tikai EDSA sagatavošanās sarunām, PBLA izveidoja savu svarīgāko politisko darbu sarakstu saistībā ar EDSA konferenci. Tas paredzēja sagatavot memorandus ar politisku un juridisku argumentāciju, apmeklēt EDSA pret-komunistiski noskaņoto

---

⁸⁰⁵ Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe. Analysis and basic documents, 1972–1993*. Dordrecht: Kluwer International publishers, 1993, pp. 6–8.

⁸⁰⁶ Turpat, 11.–30. lpp.

⁸⁰⁷ Turpat, 6.–9. lpp.

dalībvalstu delegācijas, valstu galvas un ārlietu ministrus, būt klāt konferences norises laikā un rīkot gan preses konferences, gan arī publiskas demonstrācijas; kā arī koordinēt darbību ar lietuviešiem un igauņiem.⁸⁰⁸ Līdzekļus šīm aktivitātēm bija paredzēts iegūt, rīkojot globālu ziedojumu vākšanas akciju latviešu Trimdas vidū visos kontinentos un valstīs. Ziedojumu akcija tika uzsākta 1973. gada pavasarī.⁸⁰⁹

Sadarbībā ar pārējām baltiešu globālajām organizācijām tika panākta Pasaules baltiešu apvienības (PBA, angļiski lietoti divi nosaukumi: *Baltic World Council* un *Baltic World Conference*) izveidošana. Lai arī vairākums politisko akciju tika veikts visu baltiešu vārdā, PBA izveidojās un darbojās, lielā mērā pateicoties tieši ASV dzīvojošo latviešu iniciatīvai un neatlaidīgai darbībai, īpaši attiecībā uz finansēšanu – Latvijas brīvības fonds latviešu trimdiniekiem deva iespēju finansēt politiskas akcijas, kamēr igauņiem un lietuviešiem šādu fondu nebija.⁸¹⁰

EDSA sasaukšana aktivizēja kopumā visu Trimdas organizāciju, ne tikai centrālo un tieši uz politisko darbību orientēto organizāciju darbu, savu iespēju robežās iesaistījās arī, piemēram, baltiešu Trimdas evaņģēliski luteriskās baznīcas. Visu triju baznīcu Trimdā vadītāji iesniedza Pasaules baznīcu padomes centrālajai komitejai aicinājumu nepalikt vienaldzīgiem un mudināt EDSA dalībvalstu valdības pievērst uzmanību Baltijas valstu stāvoklim, pacelt šo jautājumu EDSA un mudināt atjaunot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas Republiku neatkarību un pašnoteikšanos.⁸¹¹

Atbilstoši iepriekš PBLA izstrādātajam darbības plānam, gatavojoties politiskā lobija darbam konferencē, Trimdas centrālās organizācijas sagatavoja plašu informāciju par Baltijas valstīm. PBLA uzdevumā pazīstamais jurists Dītrihs Andrejs Lēbers izstrādāja memorandu par EDSA tiesiskajiem aspektiem. Tajā viņš uzsvēra, ka drošība Eiropā var tikt panākta tikai tad, kad tiks likvidētas Otrā pasaules kara sekas, kuras tika izdarītas ar tādiem paņēmieniem un līdzekļiem, kas nav savienojami ar starptautisko tiesību principiem, tostarp – Baltijas valstu okupācija. Memorandā tika izteiktas prasības konferencei pasludināt par spēkā neesošu no tā noslēgšanas brīža 1939. gada Molotova–Ribentropa pakta attiecībā pret Baltijas valstīm, kā arī atrast politisku risinājumu Baltijas valstu situācijai atbilstoši starptautiskajām

---

⁸⁰⁸ PBLA Drošības konferences priekšdarbu prioritātes. 1972. gada 14. novembris. *ALA arhīvs birojā Rokvilā*, PBLA kolekcija, mape: Eiropas Drošības konference; lieta: 1972. gads.

⁸⁰⁹ PBLA informācija tautiešiem par pasākumiem saistībā ar EDSA. *Zviedrijas Nacionālais arhīvs*, Lettiska Centralradet, mape “PBLA valde 1972, 1973”.

⁸¹⁰ Spilners I. *Mēs uzvarējam!* Rīga: autora izdevums, 1998, 34. lpp.

⁸¹¹ Igaunijas, Latvijas un Lietuvas evaņģēliski luterisko baznīcu (trimdā) vadītāju aicinājums Pasaules baznīcu padomei. 1972. gada 19. jūlijs. *Zviedrijas Nacionālais arhīvs*, Lettiska Centralradet, mape “LAK EC 1972–1973”.

tiesībām un pašnoteikšanās principam.⁸¹² Sagatavotos memorandus un informatīvos materiālus baltieši gan izsūtīja dažādu valstu valdībām un ministriem,⁸¹³ gan arī izplatīja dalībvalstu delegācijām. Trimdinieki EDSA procesa gaitā un pirms Helsinku Nobeiguma akta parakstīšanas tikās arī ar dažādu valstu vadītājiem un ārlietu ministriem, lai aicinātu tos aizstāvēt Baltijas valstu intereses un neatteikties no pastāvošās neatzīšanas politikas. Piemēram, Kanādas Ārlietu ministrijā baltiešu delegācija bija uzņemta visnotaļ labvēlīgi.⁸¹⁴

Helsinku konferences atklāšanas laikā un arī sarunu laikā Ženēvā, tur atradās arī latviešu Trimdas pārstāvji. Tā kā nodrošināt aktīvu darbību pilnīgi visu laiku nebija nedz iespējami no resursu viedokļa, nedz arī lietderīgi, PBLA pārstāvji atradās Ženēvā vairākas atsevišķas reizes ar laika atstarpēm, kas ļāva pielāgoties sarunu attīstības gaitai. PBLA delegāciju darba uzdevumi Ženēvā tika veidoti pēc standarta shēmas – tikties ar EDSA dalībvalstu pārstāvjiem dažādās komitejās un nodot tiem rakstiskus baltiešu ieteikumus un sagatavotus materiālus; tikties ar starptautisko mediju žurnālistiem; kā arī sarīkot kādu demonstrāciju vai līdzīgu publisku politisku akciju, lai “atgādinātu padomju pārstāvjiem, ka viņi nav aizmirsti.”⁸¹⁵

Redzamākais incidents saistībā ar baltiešu trimdinieku aktivitātēm EDSA sarunu laikā notika jau pirmajā konferences posmā, dalībvalstu ārlietu ministru sanāksmes laikā, kura sākās 1973. gada 4. jūlijā. Oficiālā pieņemšanā Austrumvācijas vēstniecībā uzrunāja PSRS ārlietu ministru Gromiko, sakot, ka baltieši nav atteikušies no savām tiesībām uz brīvību. Pēc šī incidenta 5. jūlijā Somijas policija arestēja deviņus Pasaules baltiešu apvienības delegātus, kuri tobrīd atradās Helsinkos: latviešus Uldi Gravu (ASV), Paulu Reinhardu (Lielbritānija), Ainu Teivenu (Zviedrija), igauņus Ilmāru Plēru (ASV) un I. Kaharu (Kanāda), kā arī lietuviešus J. Vaļunu (*J. Valiunas*, tobrīd PBA priekšsēdētājs), Dž. Genis, E. Žiloni (*E. Žilione*) un A. Vileisi (visi no ASV).⁸¹⁶ Par apcietināšanu nekavējoties tika paziņots ASV vēstniecībai Helsinkos un arī ASV ārlietu ministrijai. Helsinkos esošais ASV ārlietu ministrs Rodžers personīgi pieprasīja atbrīvot apcietinātos ASV pilsoņus, kuri savukārt atteicās atstāt apcietinājumu, kamēr nav atbrīvoti arī apcietinātie baltieši no pārējām valstīm –

---

⁸¹² D. A. Lēbera izstrādātais memorands par Eiropas drošības un sadarbības apspriedes tiesiskajiem aspektiem. Jundzis T. (red.). *4. maijs: Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Rīga: LU žurnāla “Latvijas vēsture” fonds, 2000, 386.–390. lpp.

⁸¹³ Piemēram, Vācijas Federatīvās Republikas ārlietu ministram. Sk.: U. Gravas vēstuli V. Šēlam, 1973. gada 17. maijs. *LNA LVA*, 2176. f., 1.v apr., 154. l., 4. lp.

⁸¹⁴ Baltiešu federācijas Kanādā priekšsēdētāja T. Kronberga vēstule Kanādas ārlietu ministram A. Makīhenam, 1975. gada 10. februāris. *HIA*, kolekcija “Janis Lejins”, Box nr. 1, mape “Eiropas Drošības konference 1972–77”.

⁸¹⁵ Spilners I. *Mēs uzvarējam!*, 26.–27. lpp.

⁸¹⁶ World Federation of Free Latvians Press Release. July 6, 1973. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1202. l., 10.–11. lp.

Lielbritānijas, Zviedrijas un Kanādas. 6. jūlijā visi deviņi baltieši tika atbrīvoti un tika atcelts arī sākotnējais rīkojums izraidīt viņus no Somijas teritorijas.⁸¹⁷ Apdētināšanas incidents pievērsa papildus uzmanību baltiešiem un viņu prasībām EDSA kontekstā, savukārt ASV ietekmē panāktā ātrā atbrīvošana lielā mērā radīja precedentu tam, ka PSRS vēlākajā sarunu gaitā vairāk nemēģināja kavēt baltiešu darbību.

Ilgajā sarunu laikā Ženēvā darbojās trīs atsevišķas PBLA delegācijas un to darbību varas iestādes nekādā veidā netraucēja. Delegāciju darbs bija rūpīgi plānots, jau iepriekš sadalot pienākumus delegācijas locekļu starpā, sagatavojot izdales materiālus un sarunās izmantojamo argumentāciju utt.⁸¹⁸ Pirmā PBLA delegācija – Imants Freimanis, Pauls Reinhardts un Ādolfs Šilde, uzturējās Ženēvā no 1973. gada 25. novembra un apmeklēja Vācijas, Holandes, Vatikāna, Luksemburgas, Austrijas, Lielbritānijas, ASV, Kanādas, Beļģijas, Francijas, Šveices un Itālijas delegāciju vadītājus, kā arī tikās kopīgā sanāksmē ar Norvēģijas, Zviedrijas, Dānijas un Islandes delegāciju pārstāvjiem.⁸¹⁹ Delegācija izdalīja PBLA sagatavotos memorandus delegācijām un preses aģentūrām, kopumā vairāk kā 70 angļu valodā, 45 franču valodā un tikpat vācu valodā.⁸²⁰ Otrā delegācija, kurā piedalījās Pauls Reinhardts un Ilgvars Spilners, kā arī Igaunu pasaules padomes pārstāvis Arnolds Joonsons Ženēvā darbojās 1974. gada 18.–22. februārim un apmeklēja 12 rietumvalstu delegāciju locekļiem un diplomātiem. Trešo delegāciju veidoja Augusts Abakuks un Pauls Reinhardts, kuri Ženēvā darbojās 1974. gada aprīļa beigās.⁸²¹

Neskatoties uz Trimdas pūlēm, Helsinkos parakstīšanai sagatavotā dokumenta teksts bija neviennozīmīgs un dažādi interpretējams. Dokumenta sākumā noformulētie desmit galvenie principi, kam jānosaka attiecības starp dalībvalstīm (*Declaration on principles guiding relations between participating States*), saturēja punktu par robežu neaizskaramību. Teksta sagatavošanas procesā rietumvalstis ilgu laiku uzstāja, lai šī punkta izklāstā tiktu iekļauts teikums par iespēju mainīt robežas miermīlīgā ceļā. Austrumu bloka valstis principiāli nebija ar mieru šādu iebildumu pieļaut un beigās šis teikums par robežu mainīšanu miermīlīgā ceļā tika iekļauts pirmā principa par suverenitātes vienlīdzību paskaidrojumā.⁸²² Lai arī šāds risinājums šķiet diezgan nelogisks, rietumvalstīm tas bija pieņemams, ņemot vērā

⁸¹⁷ Spilners I. *Mēs uzvarējām!*, 19.–21. lpp.

⁸¹⁸ PBLA apkārtraksts – darbības plāns Ženēvas 1. posma delegācijai. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1208. l., 35.–36. lp.

⁸¹⁹ Spilners I. *Mēs uzvarējām!*, 24. lpp.

⁸²⁰ I. Freimaņa ziņojums par PBLA delegācijas darbu Ženēvā laikā no 2.–8. decembrim 1973. g. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1208. l., 3.–4. lp.

⁸²¹ Spilners I. *Mēs uzvarējām!*, 30.–34. lpp.

⁸²² Final Act of Helsinki. Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe*, pp. 143–144.

dokumentā ierakstīto, ka visi desmit principi ir vienlīdz svarīgi un interpretējami savstarpēji saskaņoti, resp., viens atsevišķs punkts interpretējams saskaņā ar visiem pārējiem.⁸²³

Nemot vērā Helsinku nobeiguma dokumenta teksta neviennozīmību, Trimda pievērsa īpašu uzmanību tam, lai šī dokumenta parakstīšana neietekmētu rietumvalstu, un vispirms jau ASV, īstenoto Baltijas valstu inkorporēšanas PSRS neatzīšanas politiku. Tā kā parakstāmā dokumenta tekstu izmainīt nebija iespējams, bija svarīgi panākt vismaz to, lai ASV publiski paziņotu, ka Helsinku Nobeiguma Akta parakstīšanas fakts neizmainīs ASV attieksmi pret Baltijas valstu okupāciju.

Jau 1974. gada 31. maijā ar baltiešu pārstāvjiem tikās tobrīd ASV viceprezidenta amatā esošais Džeralds Fords. Lai arī sarunas galvenais temats bija radioraidījumu baltiešu valodās finansēšana radio "Brīvība" ēteram, saruna nedaudz skāra arī EDSA procesa potenciālo apdraudējumu Baltijas valstu statusam.⁸²⁴ Nākamā tikšanās sekoja jau pēc Dž. Forda stāšanās prezidenta amatā, 1975. gada 27. februārī. Prezidenta attieksme bija, kaut arī piesardzīga, bet tomēr baltiešiem labvēlīga. Tomēr ne visi spēki ASV valsts pārvaldē bija baltiešiem labvēlīgi. Henrija Kisindžera vadītās Nacionālās Drošības padomes attieksme pret Baltijas valstu jautājumu bija drīzāk nelabvēlīga. Presē parādījās pat ziņas, ka padome ieteikusi prezidentam pārtraukt diplomātiskās attiecības ar Baltijas valstīm, kā arī brīdināja, ka ja Kisindžeram izdosies īstenot iecerēto, Baltijas valstu neatzīšanas politika varētu arī tikt pārtraukta.⁸²⁵ H. Kisindžers acīmredzot saskatīja Baltijas jautājumā un baltiešu trimdinieku aktivitātēs papildus apdraudējumu jau tā sarežģītajām sarunām ar PSRS.⁸²⁶ Atsevišķi Kongresa locekļi un prezidenta administrācija, savukārt, bija baltiešiem labvēlīgi. Kongresmenis Franks Annuncio turklāt nosūtīja arī oficiālu vēstuli Kisindžeram, aicinot viņu neparakstīt nekādas vienošanās, kas varētu atzīt padomju iekarojumus par leģitīmiem un apdraudēt ASV īstenoto Baltijas valstu inkorporācijas neatzīšanas politiku.⁸²⁷ Vēstules Kisindžeram sūtīja arī dažādas Trimdas organizācijas un privātpersonas.⁸²⁸

1975. gada 25. jūlijā prezidents Džeralds Fords īsi pirms izlidošanas uz Helsinkiem, lai parakstītu Nobeiguma aktu, tikās ar vairāku Austrumeiropas etnisko grupu, pārstāvjiem. Šajā sanāksmē piedalījās ne vien baltiešu, bet arī ukraiņu, poļu, ungāru, čehoslovāku,

---

⁸²³ Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe*, p. 47.

⁸²⁴ Genys J. B. The Joint Baltic American Committee and the European Security conference. *Journal of Baltic Studies*, vol. 9, No. 3 (Fall 1978), p. 248.

⁸²⁵ Taurēns J. Helsinku process un latviešu trimda 20. gadsimta 70. gadu pirmajā pusē. *Latvijas Vēsture*, 2007, 3 (67), 110.–111. lpp.

⁸²⁶ Genys J. B. The Joint Baltic American Committee and the European Security conference, p. 249.

⁸²⁷ Letter from Frank Annunzio to Henry A. Kissinger, March 26, 1975. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1202. l., 13. lp.

⁸²⁸ Sk., piemēram, vēstuļu kopijas: turpat, 74.–87. lp.

slovāku, armēņu un baltkrievu organizāciju pārstāvji. Latviešus pārstāvēja PBLA priekšsēdētājs Uldis Grava.⁸²⁹ Savā paziņojumā saistībā ar šo tikšanos prezidents Fords uzsvēra, ka EDSA rezultāti neietekmēs ASV oficiālo Baltijas valstu inkorporācijas PSRS neatzīšanas politiku. Tajā pat laikā prezidents arī atzīmēja: “Teritoriālās integritātes principu deklarācijā ir iekļauts, ka neviena teritorijas okupācija vai iegūšana, kas ir pretrunā ar starptautiskajām tiesībām, netiks atzīta par tiesisku. Tas nav domāts, lai rosinātu cerības, ka notiks kādas nekavējošas izmaiņas Eiropas kartē, bet gan ka Savienotās Valstis nav atmetušas un nekompromitēs šo ilgi pastāvošo principu.”⁸³⁰ Tikšanās gaitā vairāki no tās dalībniekiem, tai skaitā baltiešu vārdā lietuviešu pārstāvis Pauls Dargis, izteica lūgumu, lai prezidents šo paziņojumu par ASV neatzīšanas politikas turpināšanos neatkarīgi no Nobeiguma akta deklarētu Helsinkos publiski. Prezidents Fords solīja šo ieteikumu izskatīt, bet publisks paziņojums Helsinkos tomēr nenotika. Tikšanās laikā prezidents uzsvēra, ka viņa nolasītais paziņojums ir publisks un to droši var izplatīt, tai skaitā uz valstīm aiz dzelzs priekškara ar Amerikas Balss vai Radio Brīvā Eiropa palīdzību un tādēļ viņaprāt nav nepieciešami vēl kādi citi publiski paziņojumi.⁸³¹

Pēc dažādi interpretējamā Helsinku Nobeiguma akta parakstīšanas, turklāt izpaliekot ASV prezidenta Forda publiskam paziņojumam Helsinkos uz vietas par Baltijas valstīm un neatzīšanas politikas turpināšanu, neskatoties uz Nobeiguma aktu, joprojām bija ļoti svarīgi panākt publisku, oficiālu un iespējami augstāka līmeņa ASV paziņojumu par neatzīšanas politikas turpināšanu. Jau pirms Nobeiguma akta parakstīšanas baltiešiem labvēlīgais ASV Kongresa poļu izcelsmes deputāts no Ilinoisas Edvards Dervinskis bija iesniedzis ASV Kongresā rezolūciju, kura paredzēja, ka EDSA konferencē ASV delegācija nedrīkst atzīt Baltijas valstu inkorporēšanu Padomju Savienībā un ASV jāturpina īstenot inkorporācijas neatzīšanas politiku.⁸³² Baltieši citu akciju starpā organizēja arī tipveida vēstuļu sūtīšanu ASV kongresmeņiem,⁸³³ taču šīs rezolūcijas tomēr netika pieņemtas.

Pēc Nobeiguma akta parakstīšanas baltiešiem kļuva vēl svarīgāk panākt tādas rezolūcijas pieņemšanu, kas apstiprinātu Baltijas valstu inkorporācijas neatzīšanas politikas

---

⁸²⁹ Tikšanās ar Austrumeiropas izcelsmes amerikāņiem sarunu protokols. 1975. gada 25. jūlijs. *Foreign Relations of United States*, 1969–1976, vol. XXXIX, document 322, p. 926.

⁸³⁰ ASV prezidenta Dž. Forda paziņojums saistībā ar tikšanos ar Austrumeiropas izcelsmes amerikāņiem. 1975. gada 25. jūlijs. *Dž. Forda prezidentālās bibliotēkas arhīvs*, Box 12, “7/25/75 – Presidential Remarks, Meeting with Americans of Eastern European Background”.

⁸³¹ Tikšanās ar Austrumeiropas izcelsmes amerikāņiem sarunu protokols. 1975. gada 25. jūlijs. *Foreign Relations of United States*, 1969–1976, vol. XXXIX, document 322, pp. 926–930.

⁸³² ALA aicinājums. *Laiks*, 02.04.1975., 1. lpp.

⁸³³ PBLA izveidotās paraugvēstules. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, kolekcija “PBLA”, mape “US Kongresa locekļiem sūtītās vēstules, 1975.–1976. gads”.

turpināšanos neatkarīgi no dažādi skaidrojamā dokumenta teksta. Trimdas organizācijas turpināja politiskā lobija darbu ASV Kongresā, lai panāktu attiecīgas rezolūcijas pieņemšanu, gan rīkojot demonstrācijas, gan apmeklējot iepriekšējām rezolūcijām labvēlīgos deputātus un mēģinot viņus pārliecināt atbalstīt vēl vienu jaunu rezolūciju.⁸³⁴ Visbeidzot, 1975. gada 2. decembrī ASV Kongress pieņēma rezolūciju nr. 864 (*House Resolution 864*), kurā ASV Kongress deklarēja, ka Helsinku Nobeiguma akta parakstīšana nekādā veidā nav izmainījusi ASV pastāvošo Baltijas valstu inkorporācijas PSRS neatzīšanas politiku.⁸³⁵

1975. gada 9. decembrī līdzīga satura rezolūciju arī ASV Senātā iesniedza senators no Nebraskas C. Kērtiss un baltieši mobilizēja visus spēkus, lai atbalstītu arī šīs rezolūcijas pieņemšanu. Izmantojot gan vēstuļu rakstīšanu senatoriem, gan personīgas vizītes un publiskas demonstrācijas, baltiešu Trimdas organizācijas panāca, ka 1976. gada 5. maijā ASV Kongresa 94. sasaukums pieņēma Senāta 406. rezolūciju, kas pasvītvoja ASV neatzīšanas politikas pastāvēšanu, neraugoties uz Helsinku Nobeiguma akta parakstīšanu.⁸³⁶ Tādējādi bija panākta pārliecinošs ASV kongresa abu palātu apliecinājums, ka Helsinku Nobeiguma akts nemaina Baltijas valstu inkorporācijas PSRS neatzīšanas politiku.

5.2.2. EDSA pārskata konferences

Helsinku Nobeiguma akta ceturtais tematiskais “grozs” bija veltīts Helsinku konferences rezultātu izvērtēšanai un noteica pārskata (*follow-up*) konferenču rīkošanas pamatprincipus. Pārskata konferenču uzdevums bija izvērtēt Nobeiguma aktā ietvertos apņemšanos un norunu īstenošanu, kā arī pārrunāt jaunus jautājumus un noslēgt jaunas vienošanās. Tāpat bija paredzēta iespēja rīkot arī atsevišķas ekspertu sanāksmes par kādiem konkrētiem tematiskiem jautājumiem.⁸³⁷ Līdzīgi kā Helsinku konferencē, arī šajās pārskata konferencēs baltiešu Trimda uzskatīja par savu pienākumu atgādināt par Baltijas valstu jautājumu un aicināt lielvalstis šo jautājumu risināt. Pēc Helsinkos aizsāktā parauga, uz katru no konferencēm Trimdas organizācijas sagatavoja dokumentu un citu materiālu apkopojumu, kurā detalizēja situāciju Baltijas valstīs konferencē aplūkoto jautājumu kontekstā, kā arī konferences izšķirīgos brīžos uz vietas uzturējās Trimdas aktīvisti, apmeklējot dalībvalstu delegācijas un, ja iespējams, rīkojot dažādas publiskas demonstrācijas uzmanības piesaistīšanai.

⁸³⁴ Svarīgs bija katrs deputāts. *Laiks*, 24.01.1976., 1. lpp.

⁸³⁵ Rezolūcijas kopsavilkums pieejams: <https://www.congress.gov/bill/94th-congress/house-resolution/864> (skatīts 27.12.2019.).

⁸³⁶ ASV Senāta rezolūcija nr. 406. *Documents on Disarmament 1976*. Washington: United States Arms Control and Disarmament Agency, 1978, pp. 285–287.

⁸³⁷ Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe*, pp. 49–50.

Pārskata konference Belgradā 1977–1978. Sagatavošanas darbi Belgradas konferencei tika uzsākti 1977. gada 15. jūnijā. Tā kā šī bija pirmā pārskata konference, tad sagatavošanas posmā bija arī jāizstrādā šādu pārskata konferenču norises pamatprincipi. Rietumvalstis iestājās par to, lai pēc iespējas vairāk laika veltītu jau esošo vienošanos izpildīšanas izvērtējumam, kamēr austrumu bloka valstis vēlējās koncentrēties uz jaunu vienošanos noslēgšanu. Attiecīgi konferences norise tika paredzēta trīs posmos, no kuriem pirmais būtu izvērtējuma posms, otrais – jaunu priekšlikumu apspriešanas, bet trešais – gala dokumenta sagatavošanas posms. Posmi gan netika stingri nodalīti. Belgradas tikšanās sākās 1977. gada 4. oktobrī un tās norisi raksturoja ļoti asas sadursmes starp rietumu un austrumu bloku, īpaši attiecībā uz cilvēktiesību jautājumiem. Rietumvalstis piedāvāja izvērtēšanai daudzus atsevišķus cilvēktiesību pārkāpumu gadījumus austrumu bloka valstīs, īpaši PSRS un Čehoslovākijā, kamēr austrumu bloka valstis uzstāja uz to, ka cilvēktiesību jautājumi ir šo valstu iekšēja lieta. Neskatoties uz to, ka konference turpinājās līdz 1978. gada 9. martam, sarunas nedeļa nekādus nopietnus rezultātus un 9. martā pieņemtais Nobeiguma dokuments bija ļoti īss, faktiski tikai konstatējot faktu, ka konference ir notikusi un valstis izteikušas dažādus viedokļus, kā arī vienojušās noturēt nākamo konferenci 1980. gadā Madridē.⁸³⁸

Trimdas darbība Belgradā bija pirmā reize, kad Trimdas aktīvistu mēģināja īstenot politiskas aktivitātes tieši kādā no austrumu bloka, nedemokrātiskām valstīm. Neilgi pirms konferences atklāšanas Belgradā ieradās PBLA delegācija: ALA Ārējās informācijas biroja vadītājs Oļģerts Pavlovskis un Zviedrijas Latviešu centrālās padomes valdes locekle Mudīte Krasta. Īstenojot iepriekš sastādīto politiskās darbības plānu un neraugoties uz brīdinājumiem par iespējamo apcietināšanu, abi latvieši 5. oktobrī apmeklēja Zviedrijas EDSA delegāciju un pēc šī apmeklējuma tika apcietināti, viņiem tika konfiscēti visi atvestie informatīvie materiāli un abi tika izraidīti no Dienvidslāvijas teritorijas. Arests un izraidīšana izpelnījās gan ievērojamu mediju interesi, gan arī izsauca zināmu diplomātisku skandālu, ASV delegācijai protestējot pret ASV pilsoņa izraidīšanu.⁸³⁹ Lielā mērā šis skandāls nodrošināja to, ka vēlākajās konferencēs, un arī vēlākās baltiešu organizāciju pārstāvju delegācijas Belgradā varēja netraucēti apmeklēt dalībvalstu delegācijas. Tika atzīts, ka organizācijām ir tiesības

⁸³⁸ Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe*, pp. 50–52.

⁸³⁹ Pavlovskis O. Pasaules Brīvo latviešu apvienības darbība Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas ietvaros. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības ieguldījums Latvijas neatkarības atgūšanā un tās stiprināšanā. PBLA 60. gadskārtas konferences referātu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 74.–75. lpp.

apmeklēt delegācijas un veikt lobēšanu par tiem jautājumiem un tematiem, kuri skarti Helsinku Nobeiguma aktā vai pārskata konferenču darba kārtībā.⁸⁴⁰

Delegācijas izraidīšana no Belgradas saprotami piesaistīja mediju un sabiedrības uzmanību, turklāt arī baltiešu organizācijas pašas veicināja šo interesi, iespējami plaši izplatot informāciju par notikušo. Apcietināšana notika tieši pirms paredzētās tikšanās ar ASV EDSA delegācijas vadītāju, kas bija papildus arguments gan baltiešu organizāciju protesta vēstulēs, vaicājot, uz kāda pamata Dienvidslāvijas policija aizkavē ASV pilsoņa tikšanos ar ASV delegācijas vadītāju,⁸⁴¹ gan arī vistiešākajā veidā ļāva iesaistīties ASV delegācijai Belgradā. Interese par notikušo izraidīšanu bija vērojama ne vien ASV, bet izskanēja medijos arī citās rietumvalstīs. Piemēram, O. Pavlovski saistībā ar izraidīšanu intervēja Rietumvācijas televīzija.⁸⁴²

Belgradas konferences sakarā Trimdas organizāciju izstrādātais memorands bija veidots no vairākām daļām, no kurām katra attiecās uz vienu no Helsinku Nobeiguma akta “groziem”, attiecīgi šīs daļas varēja tikt izplatītas kopā vai atsevišķi. Memorandu un citus informatīvus materiālus izplatīja ne vien konferences dalībvalstu delegācijām, bet dažādu valstu latviešu organizācijas izsūtīja arī savu valstu ārlietu ministrijām. Piemēram, 1977. gadā ziņojumu par apstākļiem okupētajā Latvijā un memorandu Belgradas konferences sakarā sagatavoja un, sadarbībā ar citām tautībām Eiropas sakaru grupas (*Europe Liason group*) ietvaros, Lielbritānijas ārlietu ministrijai iesniedza Lielbritānijas latviešu nacionālās padomes locekļi.⁸⁴³ Turklāt dažādus iesniegumus un lūgumus Belgradas konferences dalībvalstīm sagatavoja ne tikai baltiešu organizācijas, bet arī sadarbībā ar citu Austrumeiropas un Centrāleiropas tautu diasporas organizācijām. Piemēram, 1977. gada jūnijā Stokholmā kopīgu aicinājumu brīvās pasaules valstu sabiedrībām un valdībām, kā arī starptautiskām organizācijām ar lūgumu pieprasīt, lai PSRS ievēro cilvēktiesības Baltijas valstīs, parakstīja latviešu, lietuviešu, igauņu, poļu un ungāru organizācijas Zviedrijā, kā arī ACEN delegācijas Zviedrijā vadītājs un Baltiešu komitejas priekšsēdētājs.⁸⁴⁴

Belgradā uz vietas konferences laikā bez izraidītās pirmās latviešu delegācijas darbojās vēl divas PBA delegācijas. Pirmā delegācija no šīm divām darbojās Belgradā piecas

---

⁸⁴⁰ Celle O. Trimdas latviešu devums Latvijas neatkarības atjaunošanā. Blūzma V., Celle O. u.c. *Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 1998, 422. lpp.

⁸⁴¹ Uz kāda pamata tas noticis. *Laiks*, 12.10.1977., 1. lpp.

⁸⁴² Rodes vēstule iziet pasaulē. *Latvija*, 22.10.1977., 1. lpp.

⁸⁴³ LNPL Informācijas nozares vadītāja J. Andrupa pārskats par nozares darbu 1977. gadā. *Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrs “Straumēni”*, kolekcija LNPL, mape “5-1 LNPL ārējā informācija”.

⁸⁴⁴ Appeal for Human rights in the Baltic States. June 1977. *LNA LVVA*, 293. f., 1. apr., 1218. l., 41.–42. lp.

dienas, tajā piedalījās PBLA priekšsēdētājs Ilgvars Spilners, PBLA Informācijas biroja vadītājs Imants Freimanis, Latvijas Centrālās komitejas Vācijā ģenerālsēdētārs Jūlijs Kadelijs un PBA biroja vadītājs Jānis Bolšteins, kā arī igauņu pārstāve Juta Virkmā.⁸⁴⁵ Ņemot vērā pirmās delegācijas izraidīšanu un vispār politiskas rīcības brīvības trūkumu Dienvidslāvijā, otrā delegācija rīkojās ļoti piesardzīgi. Tās dalībnieki tomēr apmeklēja vairāku dalībvalstu delegācijas un izplatīja sagatavotos informatīvos materiālus. Kā vienu no svarīgākajiem Belgradas vizītēs paceltajiem jautājumiem I. Spilners atzīmēja Baltijas rusifikācijas jautājumu, kas tika veikta ar piespiedu straujas industrializācijas palīdzību un krievu iedzīvotāju iepludināšanu Baltijā. Šis aspekts, resp., ka rietumvalstu tehniskā palīdzība un finanšu aizdevumi Padomju Savienībai tiek izlietoti, lai ar forsētas industrializācijas palīdzību pārkrievotu Baltijas valstis, daudziem delegātiem ir bijis jaunums. Tāpat baltieši izplatīja arī informāciju par cilvēktiesību pārkāpumiem Baltijas valstīs.⁸⁴⁶

Atsevišķu memorandu par Helsinku Nobeiguma akta pārkāpumiem Baltijas valstīs 1977. gadā sagatavoja un publicēja arī Latviešu Nacionālā apvienība Kanādā. Memorands bija paredzēts iesniegšanai Kanādas delegācijai Belgradas konferencē, kā arī vispārīgi preseī, parlamenta locekļiem un citiem interesentiem.⁸⁴⁷

Lai izplatītā informācija par cilvēktiesību pārkāpumiem būtu iespējami noderīga un precīza, pirms konferences ALA ievāca liecības par dažādiem pārkāpumiem, kuras pievienoja konferences delegācijām izdalāmajiem materiāliem. Tika pievienotas, piemēram, liecības par 65 gadījumiem, kad PSRS kavēja vai liedza latviešu no Latvijas atkalapvienošanās ar viņu ģimenēm ASV vai Kanādā; liecības par pasta sūtījumu nenonākšanu pie adresātiem Latvijā un izsūtījumā; liecības par reliģisku apspiešanu un reliģijas ierobežojumiem utt.⁸⁴⁸ Materiāliem citu liecību starpā bija pievienota arī no Latvijas sūtīta vēstule, adresēta Belgradas konferences dalībvalstīm, kurā tās autors – Viesturs Kalniņš no Alūksnes, aprakstīja vietējo varas iestāžu centienus ierobežot Alūksnes baptistu baznīcas darbību. Vienas šīs vēstules tulkojuma kopijas atrašanās Jaunzēlandes Nacionālajā arhīvā apliecina plašo šo materiālu izplatīšanu.⁸⁴⁹

⁸⁴⁵ Spilners I. *Mēs uzvarējām!*, 94. lpp.

⁸⁴⁶ PBLA valdes priekšsēdētāja I. Spilnera vēstule PBLA valdei, Centrālo organizāciju vadītājiem, Latvijas Brīvības fondam un preseī. 1977. gada 6. novembris. *LNA LVA*, 2219. f., 1.v apr., 24. l., 200.–201. lp.

⁸⁴⁷ Memorandum on violations of the Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act. Turpat, 2570. f., 1.v apr., 95. l., 25.–45. lp.

⁸⁴⁸ Spilners I. *Mēs uzvarējām!*, 86. lpp.

⁸⁴⁹ Latvijas PSR iedzīvotāja Viestura Kalniņa vēstule Belgradas konferencē. 1977. gads. *National Archives of New Zealand*, rec. nr. 248/4/1, part 4. Baltic States: Political Affairs – General [05/76–08/78].

Trešā un pēdējā baltiešu delegācija darbojās Belgradā ciešā sadarbībā ar ASV delegāciju Belgradā un konkrēti – ASV Senatoru Robertu Dolu un lielā mērā pēc viņa aicinājuma. Senatoram līdzī uz Belgradu brauca viņa biroja likumdošanas asistente Alda Tālberga-Vīta, kā arī no PBA Gunārs Meierovics un lietuvietis Kazis Bobelis. Senators Dols visus trīs baltiešus konferencē dēvēja par saviem “ekspertiem” un attiecīgi kopā ar senatoru viņi piedalījās gan preses konferencēs, gan arī pat tikai delegāciju locekļiem paredzētajās slēgtajās plenārsēdēs.⁸⁵⁰

Belgradā saspringtās situācijas dēļ nebija iespējamas publiskas demonstrācijas. Tomēr baltieši sarīkoja neatļautu preses konferenci “Metropol” viesnīcā, kā arī nodeva PSRS vēstniecībā Belgradā Leonīdam Brežņevam adresētu protesta vēstuli.⁸⁵¹ Vēstulē I. Spilners PBLA vārdā aicināja izbeigt Baltijas valstu okupāciju, citu argumentu starpā norādot arī, ka “... aiziešana no Baltijas valstīm ļautu krievu tautai labāk koncentrēties uz savu pašu milzīgo nacionālo resursu attīstīšanu.”⁸⁵²

Pārskata konference Madridē 1980–1983. Madrides pārskata konference tika sasaukta ļoti saspringtā gaisotnē. Padomju iebrukums Afganistānā 1979. gadā, kā arī vispārējie cilvēktiesību pārkāpumi PSRS, DDR un Čehoslovākijā bija stipri pasliktinājuši attiecības rietumu un austrumu bloka valstu starpā. Madrides konferenci tikai ar grūtībām un novēlošanos izdevās atklāt 1980. gada 11. novembrī. Konferences sarunu process, ar ilgstošiem pārtraukumiem, bija nepieredzēti garš un sarežģīts un noslēdzās tikai 1983. gada jūlijā pēc Spānijas premjerministra personīgas iejaukšanās. Sarunu procesu apgrūtināja un apdraudēja tādi notikumi un sarežģījumi kā karastāvokļa izsludināšana Polijā 1981. gada decembrī, kā arī Dienvidkorejas pasažieru lidmašīnas notriekšana virs PSRS teritorijas 1983. gada 1. septembrī. Neskatoties uz šiem notikumiem, 1983. gada 9. septembrī visu 35 dalībvalstu ārlietu ministri pieņēma Madrides konferences Nobeiguma dokumentu. Tajā redzams progress bija sasniegts attiecībā uz militārās drošības jomu, kamēr cilvēktiesības skarošie punkti lielā mērā atkārtoja un vēlreiz apstiprināja Helsinku Nobeiguma aktā ietvertos. Salīdzinoši nedaudzie papildinājumi ietvēra, piemēram, punktu par tiesībām brīvi veidot un iestāties arodbiedrībās.⁸⁵³

Trimdas aktivitāšu kontekstā Madrides sanāksme ir iegājusi Trimdas vēsturē ar vairākām netradicionālām un veiksmīgām protesta akcijām, pirmkārt jau ar vizuāli iespaidīgo un atmiņā paliekošo mācītāja Māra Ķirsona protesta akciju. EDSA pārskata konferences

⁸⁵⁰ Spilners I. *Mēs uzvarējām!*, 102.–104. lpp.

⁸⁵¹ Turpat, 97.–98. lpp.

⁸⁵² I. Spilnera vēstule L. Brežņevam. 1977. gada 13. oktobris. *LNA LVA*, 2219. f., 1.v apr., 24. l., 2.–3. lp.

⁸⁵³ Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe*, pp. 52–54.

atklāšanas dienā 1980. gada 11. novembrī, konferences nama priekšā Madridē M. Ķirsons nostājās uz zemē izklāta PSRS karoga un no abu roku vēnās ievietotām kanulām tecināja uz karoga savas asinis, kamēr apkārt tika izdalītas skrejlapas, kuras paskaidroja, ka šī akcija ir protests, lai pievērstu sabiedrības uzmanību tam, ka Padomju Savienība neievēro pašas parakstītos līgumus. Šīs akcijas rezultātā M. Ķirsonu īslaicīgi apcietināja un ievietoja slimnīcā.⁸⁵⁴ Jāatzīmē, ka akcija bija rūpīgi plānota tā, lai neradītu risku M. Ķirsona veselībai vai dzīvībai. Iegriezumus vēnās veica profesionāls ārsts un arī demonstrācijas brīdī klāt bija divi latviešu ārsti – Jānis Dimants un Linards Lukss.⁸⁵⁵

Mācītāja M. Ķirsona fotogrāfija no šīs akcijas bija dramatisks un iespaidīgs attēls, iespaidu vēl paspilgtinot kaklā uzkārtajam krustam un mācītāja baltajai apkaklītei. Šī fotogrāfija parādījās Spānijas lielākajos laikrakstos, tostarp laikraksta “ABC” titullapā.⁸⁵⁶ Ziņa par šādu akciju un sensacionālais attēls tika reproducēts arī daudzos medijos ārpus Spānijas un pat ārpus Eiropas. Piemēram, attēls īsi pēc protesta akcijas tika publicēts vairākos Filadelfijas (M. Ķirsona tobrīd pastāvīgās dzīvesvietas) laikrakstos.⁸⁵⁷ Attēls parādījās arī tādā prestižā izdevumā kā “*TIME Magazine*”.⁸⁵⁸ (Sk. pielikumu nr. 6)

Otra spilgta un mediju uzmanību Madridē piesaistījusi akcija bija lielformāta plakāta izkarināšana uz stadiona sienas. Naktī pirms konferences atklāšanas latviešu jaunieši Aleksandrs Bobkovs, Andrejs Neimanis no Vācijas un Anna Muchka no Zviedrijas, pārkāpjot pāri sētai, iekļuva iepretim kongresa atklāšanas vietai esošajā “*Real Madrid*” futbola komandas stadionā un tur slepenībā sagaidīja konferences atklāšanu. Tieši konferences atklāšanas laikā jaunieši uz stadiona sienas izkarināja 30 metrus garu plakātu ar uzrakstu spāņu valodā “Brīvību Latvijai”. Plakāta izkarinātājus nekavējoties arestēja, tāpat arestēja arī Imantu Grosu un Kārli Cerbuli, kuri bija no ārpuses fotografējuši plakāta izkarināšanu, un vēl vairākus latviešus.⁸⁵⁹ Tulku statusā tika pieaicināti Madridē esošie spāniski runājošie latvieši no Venecuēlas, kuriem kopā ar spāņu advokātu palīdzēja apcietinātajiem jauniešiem nepieciešamo dokumentu un formalitāšu kārtošanā. Jauniešu atbrīvošanā iesaistījās arī viņu mītnes zemju, resp., ASV un Zviedrijas diplomāti, bet lielā mērā tieši Venecuēlas latvietis Andris Bērziņš panāca apcietināto jauniešu atbrīvošanu jau diennakti pēc to aizturēšanas.

⁸⁵⁴ *Latvju enciklopēdija, 1962–1982*. 3. sēj. Lincoln: Amerikas Latviešu apvienības latviešu institūts, 1987, 378. lpp.

⁸⁵⁵ *Nyet Nyet Soviet. Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā*. Rīga: “Latvieši pasaulē” – muzejs un pētniecības centrs, 2018, 110.–113. lpp.

⁸⁵⁶ *Contra la tirania sovietica. ABC*, 12.11.1980., 1. lpp

⁸⁵⁷ Māc. Māris Ķirsons atkal mājās. *Laiks*, 29.11.1980., 1. lpp.

⁸⁵⁸ *Nyet Nyet Soviet. Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā*, 111. lpp.

⁸⁵⁹ Turpat, 117.–125. lpp.

Paralēli šīm atsevišķajām spilgtajām epizodēm, noritēja arī plašs ikdienas politiskā lobija darbs, kuram Pasaules Brīvo latviešu apvienība uzsāka sagatavošanos jau krietni pirms konferences. Izstrādāto sagatavošanās darbu plānu apstiprināja PBLA valdes sēde 1979. gada jūnijā Visbijā.⁸⁶⁰ Bija skaidrs, ka efektīvam darbam Spānijā ir nepieciešams piesaistīt spāniski runājošus latviešus. Spānijā latviešu bija maz, tādēļ tika piesaistīti latvieši no spāniski runājošās Venecuēlas (un daļēji arī no portugāliski runājošās Brazīlijas). 1979. gada novembrī PBLA Informācijas Biroja vadītājs I. Freimanis tikās ar Venecuēlas latviešu biedrības vadību un vienojās par biedrības iesaisti Madrides pasākumu sagatavošanā: spāniski runājošie latvieši apņēmās noskaidrot, kādas darbības atļauj Spānijas likumi, noīrēt nepieciešamās telpas u.tml.⁸⁶¹

Vēl pirms konferences sākšanās tika noorganizēta vēstuļu akcija, kuras laikā Spānijas un Portugāles valdībām un ārlietu ministriem tika sūtītas vēstules no Argentīnas, Brazīlijas un Venecuēlas jeb t.s. spāņu pasaules. Venecuēlas latviešu apvienība izsūtīja apkārtrakstu savām dalīborganizācijām, izskaidrojot vēstuļu akcijas nepieciešamību: “PBLA ir lūgusi lai latvieši no Argentīnas un Venecuēlas (valstis kas nepiedalīsies konferencē) raksta Spānijas ārlietu ministram, jo pašā Spānijā nav organizētas latviešu sabiedrības, bet Spānijai būs aktīva līdzdalība konferencē. Tāpat Brazīlijas latvieši tiek aicināti rakstīt Portugāles ārlietu ministram. Venecuēlas Latviešu Apvienība savā beidzamā valdes sēdē nolēma, ka katram no 9 valdes locekļiem jārūpējas par 6 vēstuļu savākšanu starp tās organizācijas biedriem, kuru valdes locekļi pārstāv, vai arī vienkārši savu draugu un paziņu starpā, kā venezolāņu tā latviešu.”⁸⁶² Apkārtrakstam bija pievienoti vēstuļu paraugi ar saņēmēju adresēm un norādījumiem, kā šīs vēstules noformēt.

Kopumā uz Madrides konferences politiskajiem pasākumiem bija atbraukuši tuvu pie 100 latviešu, kā arī mazāks skaits lietuviešu un igauņu.⁸⁶³ Jau vairākas nedēļas pirms konferences Madridē Jūlija Kadeļa vadībā darbojās PBLA informācijas birojs. Biroja darbību visu 3 mēnešu garumā bez J. Kadeļa nodrošināja vēl arī Dienvidamerikas Latviešu jauniešu apvienības priekšsēdētāja vietiece Anita Zalta no Argentīnas. Vairākas nedēļas birojā

---

⁸⁶⁰ Pavlovskis O. Latvieši Madridē. *ALA Vēstis*, 1981, janvāris, nr. 32, 2. lpp.

⁸⁶¹ Spilners I. *Mēs uzvarējam!*, 176. lpp.

⁸⁶² Venecuēlas latviešu apvienības valdes 1980. gada 28. jūlija vēstule Venecuēlas Latviešu apvienības valdes locekļiem. *Viļa Vītola personīgais arhīvs*.

⁸⁶³ Pavlovskis O. Pasaules Brīvo latviešu apvienības darbība Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas ietvaros, 79. lpp.

strādāja Andris Bērziņš no Venecuēlas, mēnesi – Apvienotās Baltiešu komitejas Informācijas direktors Jānis Bolšteins un citi.⁸⁶⁴ Informācijas biroju aktīvi izmantoja ārzemju žurnālisti.

Madrides konferences dalībvalstu delegācijām tika izplatīts izstrādātais dokumentu apkopojums – “Ziņojums par 1975. gada 1. augusta Helsinku Nobeiguma akta īstenošanu padomju okupētajā Latvijā”. Tajā nepilnās 150 lapaspusēs trīs nodaļās bija apkopoti attiecīgi pirmā, otrā un trešā “groza” atsevišķu punktu īstenošanas pārkāpumi, skarot tādas tēmas kā reliģiju vajāšanas, rusifikācija, grāmatu konfiscēšana uz robežas, politiskajiem ieslodzītiem adresēto vēstuļu atgriešana atpakaļ sūtītājam utt. Dokumentu apkopojuma pielikumā bija pievienoti svarīgākie ar Baltijas valstu likteni saistītie dokumenti kā Molotova–Ribentropa pakts.⁸⁶⁵

Notika arī vairākas demonstrācijas, piemēram, *Puerta del Moro* laukumā 11. novembrī. Šī demonstrācija bija vienīgā no visiem plānotajiem publiskajiem pasākumiem, kas tika oficiāli atļauta. Tajā piedalījās ap 70 cilvēku, vairums latviešu no ASV un atsevišķi lietuviešu un igauņu pārstāvji.⁸⁶⁶ 18. novembrī savukārt tika sarīkota baltiešu preses konference.⁸⁶⁷

Pārskata konference Vīnē 1986–1989. Vīnes pārskata konference noritēja pavisam citādā gaisotnē, nekā divas iepriekšējās, ko noteica galvenokārt izmaiņas PSRS politiskajā klimatā, līdz ar Gorbačova nākšanu pie varas un t.s. atklātības un pārbūves politikas ieviešanu. Konferences norises uzbūve lielā mērā atkārtoja iepriekšējo pārskata konferenču programmu, resp., darbs notika trijos posmos: iepriekšējo vienošanos izpildes izvērtēšanas, jaunu priekšlikumu iesniegšanas un Nobeiguma dokumenta sastādīšanas posms. Salīdzinot ar iepriekšējām pārskata konferencēm, Vīnes konferenci raksturoja vieglāks dialogs humanitārajos jautājumos, kā arī zināmas šķelšanās gan austrumu, gan rietumu bloka valstu starpā, Austrumeiropas valstīm mēģinot izmantot konferenci savu nacionālo interešu, nevis visa valstu bloka labā. 1989. gada 19. janvārī pieņemtais Noslēguma dokuments bija liels solis uz priekšu, panākot ievērojamu progresu visos Helsinku Nolīguma “grozos”, bet īpaši – cilvēktiesību un drošības jomās.⁸⁶⁸

---

⁸⁶⁴ PBLA apkārtraksts, 1980. gada 26. decembris, 3. lpp. *Zviedrijas Nacionālais arhīvs*, fonds Lettiska Centralradet, lieta “PBLA 1981–1982”.

⁸⁶⁵ *Report on the implementation of the Helsinki Final Act of August 1, 1975 in soviet occupied Latvia*. Rockville: World Federation of Free Latvians, 1980.

⁸⁶⁶ Spilners I. *Mēs uzvarējām!*, 184. lpp.

⁸⁶⁷ Brauciens uz Eiropas drošības un sadarbības konferenci (EDSK) Madridē. Izvilcumi no dienasgrāmatas. *V. Vītola personīgais arhīvs*.

⁸⁶⁸ Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe*, pp. 55–58.

Vīnes pārskata konferencē latviešiem pavērās papildus iespējas piedalīties konferences norisē un iespēju robežās mēģināt to ietekmēt, jo PBLA valdes priekšsēdētājs Oļģerts Pavlovskis kā “sabiedrības”, resp., nevalstisko organizāciju pārstāvis, bija iekļauts oficiālajā ASV EDSA delegācijā. Attiecīgi O. Pavlovskis piedalījās ASV delegācijas iekšējās pārrunās un runu veidošanā, tāpat arī daudzās neoficiālās tikšanās ar citu valstu delegāciju pārstāvjiem pavēra iespējas daudz plašāk informēt EDSA dalībvalstu delegātus par baltiešiem svarīgajiem jautājumiem, nekā tas bija iespējams ar politiskā lobija palīdzību no malas.⁸⁶⁹

Vīnes pārskata konferences atklāšanas periodā Vīnē piedalījās diezgan daudz latviešu, gan vairāki PBLA valdes locekļi: Oļģerts Pavlovskis (kā ASV oficiālās delegācijas loceklis), Linards Lukss, Imants Freimanis, Augusts Abakuks, Artūrs Cipulis, Aristīds Lambergs, Gunārs Meierovics, Valdis Pavlovskis un citi. Bija plānota arī vismaz 30 latviešu no ASV un ap 60 no Eiropas dalība.⁸⁷⁰ Realitātē Vīnes konferencē klātesošo latviešu skaits tomēr bija ievērojami lielāks, ierodoties tai skaitā latviešu studentiem no Minsteres ģimnāzijas.

Vīnes konferences atklāšanas laikā, tāpat kā iepriekšējās konferencēs, darbojās PBLA informācijas birojs, kā arī notika vairākas baltiešu preses konferences. Kā nozīmīgs jāatzīmē fakts, ka 3. novembra baltiešu preses konferencē piedalījās ASV delegācijas vadītājs Varens Cimmermans (*Warren Zimmermann*), kurš savā uzrunā paziņoja, ka ASV Vīnes konferences gaitā pievērsīsies cilvēktiesību jautājumiem Baltijas valstīs un iestāsies par Baltijas valstu pašnoteikšanās tiesībām. Preses konferencē tika izdalīti arī latviešu sagatavotie informācijas apkopojumi dažādās valodās.⁸⁷¹

Vīnes konferencei veidotais materiālu krājums “Padomju pārkāpumi Nobeiguma akta īstenošanā okupētajā Latvijā” (*“Soviet Violations in the Implementation of the Final Act in Occupied Latvia”*) bija apjomīgāks par iepriekšējo konferenču materiālu apkopojumiem, veidojot kopā 190 lapaspuses. Tas jau pirms konferences tika izplatīts rietumvalstu valdībām, ASV EDSA komisijai, kā arī par baltiešu jautājumiem atbildīgajai amatpersonai ASV Valsts departamentā.⁸⁷² Paralēli šim apjomīgajam krājumam, Pasaules baltiešu apvienība sagatavoja arī jaunākās informācijas apkopojumus par aktuālajiem notikumiem Baltijas valstīs un nosūtīja tos EDSA dalībvalstu ārlietu ministriem. Šie apkopojumi dažu lapaspusu apjomā

---

⁸⁶⁹ Pavlovskis O. Pasaules Brīvo latviešu apvienības darbība Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas ietvaros, 84. lpp.

⁸⁷⁰ Pavlovskis O. Nationality report: Latvian. 1986. gada 17. oktobris. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, mape “PBLA”.

⁸⁷¹ Freimane V. PBLA aktivitāte Vīnē, Eiropas drošības un sadarbības konferences pirmā nedēļā, 1986. g. 3.–7.nov. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 21. l., 63. lp.

⁸⁷² Pavlovskis O. Nationality report: Latvian. 1986. gada 17. oktobris. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, mape “PBLA”.

pievērsās tādām tēmām kā rusifikācija, cilvēktiesības, miermīlīgu demonstrāciju aizkavēšana, indivīdu iebiedēšana, vides piesārņojuma krīzes.⁸⁷³

Vīnes pārskata konferencē Trimdas politiskā darbība izcēlās ar plašām publiskām demonstrācijām, tai skaitā latviešu, lietuviešu un igauņu jauniešu rīkotām teatralizētām ielu demonstrācijām. Liela kopīga baltiešu demonstrācija notika 4. novembrī, stundu pēc oficiālās konferences atklāšanas. Demonstrācijas gājiens devās no Vīnes operas uz Stefana doma laukumu. Doma laukumā demonstrantus uzrunāja Pasaules Baltiešu apvienības priekšsēdētājs K. Bobelis, kā arī Zviedrijas parlamenta deputāts Pērs Almarks un Francijas parlamenta loceklis Žans-Marī Dajē. Demonstrācijas ietvaros ar pāris tautas dejām katrs uzstājās lietuviešu un latviešu jauniešu deju kolektīvi. Demonstrāciju atspoguļoja ASV, Lielbritānijas, Holandes, Rietumvācijas un Zviedrijas televīzijas.⁸⁷⁴ Pēc demonstrācijas Sv. Stefana domā notika dievkalpojums.⁸⁷⁵

Uzmanību piesaistīja latviešu jauniešu asprātīgās teatralizētās ielu demonstrācijas. Konferences atklāšanas laikā jaunieši konferences norises vietas priekšā demonstrēja “ielu teātri”, kurā sarkanarmijas formās tērpti tankisti simboliski sabrauca Baltijas valstis. Savukārt pie Sv. Stefana katedrāles jaunieši uzstādīja karātavas, kurās simboliski tika pakārtas Baltijas valstis.⁸⁷⁶

PBLA apkopotā informācija liecina, ka kopumā Eiropas valstu presē baltiešu aktivitātes Vīnē minētas galvenokārt VFR presē, vismaz 22 dažādos preses izdevumos, tai skaitā vairākas reizes tādos redzamos laikrakstos kā “*Die Welt*”, “*Frankfurter Allgemeine*”, “*Berliner Morgenpost*” un citos. Atsevišķi raksti parādījušies arī Luksemburgas, Lielbritānijas, Austrijas, Francijas un Zviedrijas laikrakstos.⁸⁷⁷

Vīnē tika īstenota arī viena protesta akcija, kas principiāli atšķīrās no Trimdas parastajām demonstrācijām vai publicitātes akcijām, kuras parasti turējās likumos atļautajās robežās, katrā ziņā izvairoties nodarīt kādus bojājumus svešam īpašumam utt. Vīnē Gunārs Pāvuls, teātra režisors no Zviedrijas, inscenēja Vīnē uzbūvētā pieminekļa Sarkanarmijai dedzināšanu. Dedzināšanā tika izmantoti skatuves inscenējumiem paredzēti materiāli, kuri radīja iespaidīgas liesmas, bet pašam piemineklim fiziski nodarītie bojājumi bija pavisam nelieli. Policija un mediji šo dedzināšanu saprotami uztvēra kā neveiksmīgu mēģinājumu

⁸⁷³ Update: The occupied Baltic States under glasnost. *ALA biroja arhīvs Rokvilē*, mape “PBLA”.

⁸⁷⁴ Freimane V. PBLA aktivitātes Vīnē, Eiropas drošības un sadarbības konferences pirmā nedēļā, 1986. g. 3.–7.nov. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 21. l., 64. lp.

⁸⁷⁵ Baltieši demonstrē un konfrontē padomju varu Vīnē. *Laiks*, 08.11.1986., 1. lpp.

⁸⁷⁶ Celle O. Trimdas latviešu devums Latvijas neatkarības atjaunošanā, 427. lpp.

⁸⁷⁷ Statistika par rakstiem Eiropas presē. 1986. gada 8. decembris. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 21. l., 71. lp.

pieminekli uzspridzināt. Pāris dienas pēc šīs akcijas Gunārs Pāvuls tika arestēts un notiesāts ar minimālo sodu – diviem mēnešiem cietumā.⁸⁷⁸ Vita Tērauda atceras, ka 1980-to gadu otrajā pusē Trimdas jauniešu vidū ir bijušas nopietnas diskusijas par nepieciešamību pievērsties radikālākiem uzmanības pievēršanas līdzekļiem, jo miermīlīgas demonstrācijas līdz šim nav ļāvušas panākt mērķi – Latvijas atbrīvošanu.⁸⁷⁹ Trimdas vairākums tomēr bija konservatīvi noskaņots un neatbalstīja huligānisku vai pat teroristisku līdzekļu izmantošanu, norādot, ka šāda rakstura akcijas var tikai sabojāt labās attiecības ar rietumvalstu politikajām aprindām un labo iespaidu, kādu baltieši par sevi ir pasaulē radījuši.⁸⁸⁰ Šāds viedoklis bija dominējošais arī Trimdas centrālajās organizācijās.

5.2.3. Cilvēktiesību neievērošana kā viens no argumentiem pret PSRS

Helsinku procesa ietekmē nesalīdzināmi vairāk uzmanības kā pirms tam tika veltīts cilvēktiesībām. Gala dokumenta galveno principu deklarācijā 7. princips attiecās uz cilvēktiesību un fundamentālo brīvību ievērošanu, tādējādi nostādot cilvēktiesību ievērošanu vienā nozīmīguma pakāpē ar valstu suverenitātes, teritoriālās integritātes u.tml. nozīmīgiem principiem.⁸⁸¹

Līdz ar to aktualizējās arī cilvēktiesību ievērošanas, jeb drīzāk – neievērošanas jautājums PSRS, tai skaitā Baltijas valstīs. Cilvēktiesību jautājums līdz ar Helsinku dokumentu bija pacelts dienas gaismā, un tā kā situācija šajā jomā Baltijas valstīs bija pietiekoši slikta, līdz ar to cilvēktiesību jautājums bija labi izmantojams arguments Trimdas politiskajā cīņā. Arī trimdinieki paši jau uz vietas Helsinku konferencē atzina, ka cilvēktiesību un vispār humanitārie jautājumi ir vispiemērotākie konferences gaisotnei un uzmanības iegūšanai.⁸⁸²

Helsinku procesa ietvaros notika ne tikai jau aplūkotās vispārējās pārskata konferences, bet arī atsevišķiem problēmjautājumiem, tai skaitā cilvēktiesībām veltītas sanāksmes. Attiecībā uz cilvēktiesībām, nozīmīgākā bija sanāksme Kanādas galvaspilsētā Otavā (*Ottawa meeting on Human Rights and Fundamental Freedoms*) no 1985. gada 7. maija līdz 17. jūnijam. Šo sanākumi raksturoja pilnīgi pretēji viedokļi par aplūkojamo tēmu no rietumvalstu un no austrumu bloka valstu puses. Rietumvalstis izteica savas bažas par cilvēktiesību pārkāpumiem konkrētās Austrumeiropas valstīs, tai skaitā reliģiskās brīvības

⁸⁷⁸ *Nyet Nyet Soviet. Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā*, 204.–206. lpp.

⁸⁷⁹ *Nyet Nyet Soviet. Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā*, 203. lpp.

⁸⁸⁰ Demonstrācijas Vīnē. *Laiks*, 14.02.1987., 5. lpp.

⁸⁸¹ Final Act of Helsinki. Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe*, p. 146.

⁸⁸² 15 minūšu protests pie 10. zāles durvīm. *Laiks*, 15.12.1973., 1. lpp.

apspiešanu, psihiatrisko institūciju ļaunprātīgu izmantošanu politiskos nolūkos, minoritāšu tiesību pārkāpumus, tai skaitā indivīdu tiesības brīvi pārvietoties utt. Austrumu bloka valstis savukārt nevēlējās izskatīt šādus jautājumus, izvirzot dienas kārtībā tādas rietumvalstu problēmas kā masu bezdarbs u.c. Attiecīgi ekspertu sanāksme beidzās faktiski bez jebkādiem rezultātiem. Dalībvalstu viedokļi pat par šajā sanāksmē vispār izskatāmajiem jautājumiem bija tik dažādi, ka nekāda kopīga sanāksmes gala dokumenta izveide nebija iespējama.⁸⁸³

Cilvēktiesību jautājuma aktualizēšanās starptautiski radīja virkni jaunu argumentu, ar kuriem Trimda mēģina pārliecināt rietumvalstis par nepieciešamību pēc iespējas Baltijas valstīm īstenot savas pašnoteikšanās tiesības. Resp., pierādot padomju varas Baltijas valstīs slikto pārvaldību un cilvēktiesību neievērošanu, Trimda uzsvēra, ka situāciju iespējams mainīt, ļaujot latviešiem, lietuviešiem un igauņiem pašiem brīvi izvēlēties savu, demokrātisku pārvaldes formu.

Cilvēktiesību neievērošanas Baltijas valstīs jautājums bija faktiski viens no aktuālākajiem un iedarbīgākajiem Trimdas argumentiem pret Padomju Savienību 1970-to gadu otrajā pusē un īpaši – 1980-tajos gados. Cilvēktiesību argumenta lomu un arī šīs jaunās Trimdas politiskās darbības tematiskās nozares nozīmību pierāda, piemēram, tas, ka šajā laikā tika dibinātas un darbojās speciāli cilvēktiesību ievērošanas jautājumam Baltijas valstīs veltītas organizācijas. Viena no šādām organizācijām bija Kanādiešu komiteja par cilvēktiesībām Latvijā (*Canadian Committee for Human Rights in Latvia*), kuras priekšsēdētājs bija Pēteris Vasariņš, bet vice-priekšsēde Elma Miniāte. P. Vasariņš šajā laikā bija arī Kanādas Daugavas Vanagu zemes valdes Ārējās informācijas nozares vadītājs,⁸⁸⁴ un principā ar šo nosaukumu darbojās Kanādas Daugavas Vanagu Ārējās informācijas darba grupa.⁸⁸⁵ Komitejas darbības mērķis bija informēt Kanādas sabiedrību, presi un politiķus par cilvēktiesību, reliģisko un nacionālo tiesību pārkāpumiem padomju okupētajā Latvijā. Lai šo mērķi īstenotu, organizācija rakstīja vēstules politiķiem, publicēja preses relīzes un informatīvas brošūras.⁸⁸⁶

Kanādiešu komiteja par cilvēktiesībām Latvijā aktīvi darbojās arī saistībā ar Otavas cilvēktiesībām veltīto EDSA valstu ekspertu sanāksmi. Pirms sanāksmes sākuma komiteja publicēja ziņojumu par cilvēktiesību stāvokli okupētajā Latvijā ar nosaukumu “Ziņojums par Helsinku Nobeiguma akta pārkāpumu turpināšanos padomju okupētajā Latvijā kopš Madrides pārskata konferences sanāksšanas 1980. gadā” (*Report on continued violation of the*

⁸⁸³ Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe*, p. 89.

⁸⁸⁴ Aicinājums atbalstīt darbu brīvībai. *Laiks*, 05.06.1985., 1. lpp.

⁸⁸⁵ Demonstrācija par cilvēka tiesībām Toronto. Turpat, 28.12.1984., 5. lpp.

⁸⁸⁶ P. Vasariņa vēstule N. Graberam, 1985. gada 15. janvāris. *LNA LVA*, 2451. f., 1.v apr., 4. l., 26. lp.

Helsinki Final Act in Soviet occupied Latvia since the convention of the Madrid Review conference in 1980). Ziņojums ilustrēja padomju centienus rusificēt Latviju, kā arī liegt komunikācijas brīvību un apspiest reliģiju. Brošūras visi interesenti varēja saņemt pie izdevējiem.⁸⁸⁷ Tās tika arī nosūtītas Kanādas EDSA delegācijai, visiem Kanādas parlamenta locekļiem un senatoriem.⁸⁸⁸ Kanādas ārlietu ministrijas PSRS un Austrumeiropas nodaļas vadītājs Dereks Freizers (*Derek Fraser*) atbildē Pēterim Vasariņam norādīja, ka Kanāda ir līdz šim vienmēr aizrādījusi Padomju Savienībai par cilvēktiesību pārkāpumiem tās teritorijā un arī turpinās to darīt Otavas konferencē, kā arī pateicās par piesūtīto brošūru un apliecināja, ka ar to iepazīstinās Kanādas delegāciju Otavas sanāksmē.⁸⁸⁹ Savukārt šīs delegācijas vadītājs Harijs Džejs (*Harry Jay*) pateicās P. Vasariņam par dalību ārlietu ministrijas rīkotā konsultāciju pasākumā, kā arī daudzajiem iesūtītajiem rakstiskajiem materiāliem, kuros iekļautā informācija ļāvusi delegācijai labāk sagatavoties ekspertu sanāksmei.⁸⁹⁰

Šīs un vairākas citas ārlietu ministrijas ierēdņu un delegācijas locekļu sūtītās vēstules bija stipri plašākas, nekā tikai formālas pateicības vēstules, un tajās pietiekoši detalizēti tika skaidrota rakstītāju attieksme pret cilvēktiesību jautājumu Baltijas valstīs un PSRS. Piemēram, pēc Otavas konferences un gatavojoties nākamajai EDSA ekspertu sanāksmei Bernē, kura bija veltīta savstarpējiem kontaktiem (*human contacts*), Kanādas EDSA koordinators četru lapaspušu garā vēstulē P. Vasariņam izklāstīja Kanādas delegācijas pozīciju. Tāpat šajā vēstulē rakstītājs lūdza Kanādiešu komitejas par cilvēktiesībām Latvijā viedokli par stāvokli šajā jomā un informāciju par tai zināmajiem ierobežojumiem, ar kādiem Kanādas pilsoņiem ir nācies saskarties, kārtojot ar padomju bloka valstīm ģimeņu apvienošanas jautājumus vai veidojot privātus, reliģiskus vai profesionālus kontaktus ar iedzīvotājiem austrumu bloka valstīs.⁸⁹¹ Atšķirībā no bieži vien dažādu valsts iestāžu vai amatpersonu biroju rakstītajām īsajām un formālajām pateicības vēstulēm Trimdas organizācijām, šīs vēstules ar savu saturu apliecina, ka piesūtītie materiāli saņēmējiem ir tiešām kaut kādā mērā bijuši noderīgi vai vismaz interesanti un P. Vasariņa vadītās Komitejas darbs gan Kanādas ārlietu ministrijā, gan arī Kanādas EDSA delegācijas locekļu un administrācijas vidū bija pamanīts un pozitīvi novērtēts.

Kanādiešu komiteja par cilvēktiesībām Latvijā, sadarbībā ar lietuviešiem un igauņiem, Otavas ekspertu sanāksmes noslēgumā organizēja arī protesta demonstrāciju

---

⁸⁸⁷ Canadian Committee for Human Rights in Latvia News report, April 30, 1985. *LNA LVA*, 2451. f., 1.v apr., 4. l., 45.–46. lp.

⁸⁸⁸ P. Vasariņa pavadvēstule senatoriem. 1985. gada 30. aprīlis. Turpat, 47. lp.

⁸⁸⁹ D. Fraseira vēstule P. Vasariņam. 1985. gada 29. maijs. Turpat, 49.–50. lp.

⁸⁹⁰ H. Džeja vēstule P. Vasariņam. 1985. gada 27. marts. Turpat, 94. lp.

⁸⁹¹ V. Bauera vēstule P. Vasariņam. 1986. gada 15. janvāris. Turpat, 100.–103. lp.

Otavā, Savienības laukumā (*Confederation square*) 1985. gada 17. jūnijā, lai “atgādinātu pasaulei, ka šī gada jūnijā paiet 45 gadi, kopš padomju karavīri iznīcināja Baltijas valstu neatkarību”, un lai jautātu “kad pašnoteikšanās tiesības, kuras proklamē ANO harta un Helsinku Nobeiguma akts, tiks attiecinātas uz Igauniju, Latviju un Lietuvu”.⁸⁹² Demonstrētāju nogādāšanai no Toronto (kur bija visvairāk latviešu) uz Otavu tika noorganizēti autobusi.⁸⁹³ Demonstrācijā piedalījās ap 100 latviešu, tika izdalītas informatīvas skrejlapas, kā arī sniegtas intervijas presei un televīzijai. Reportāžu par demonstrāciju un interviju ar P. Vasariņu demonstrēja Otavas “CTV” stacija.⁸⁹⁴ Cilvēktiesību jautājums Otavas ekspertu sanāksmes kontekstā, kuras noslēguma dienā notika demonstrācija, bija veiksmīgs arguments sabiedrības uzmanības piesaistīšanai.

Kanādiešu komiteja par cilvēktiesībām Latvijā ir tikai vienas organizācijas darbības piemērs, kas ilustrē cilvēktiesību ievērošanas jautājuma lielo lomu Trimdas šī laika politiskās argumentācijas klāstā. Protams, Otavas ekspertu sanāksmes sakarā dažādas politiskas akcijas īstenoja arī citas Trimdas organizācijas, tai skaitā PBLA: darbojās Informācijas birojs, īsajā sanāksmes darbības laikā notika kopumā piecas demonstrācijas, notika preses konferences un tikšanās ar dažādu valstu delegācijām.⁸⁹⁵

Informācijas apmaiņa ar Latviju. Līdz ar šo jauno argumentu – cilvēktiesību pārkāpumu un vispār Helsinku Nolīguma pārkāpumu, parādīšanos Trimdas politisko argumentu lokā, aizvien pieaugošāku nozīmi ieguva informācijas apmaiņa ar Latviju. Padomju režīma pārkāpumu pierādīšanai rietumvalstu sabiedrībai un valdībām bija nepieciešami dati par notiekošo okupētajās Baltijas valstīs, tādējādi nepārvērtējami svarīga kļuva patiesas informācijas iegūšana no Latvijas, tādas informācijas, kas nepārprotami dokumentētu patieso situāciju Baltijas valstīs un pierādītu padomju varas izdarītos pārkāpumus. Informācijas izplatīšana uz Latviju, kā arī no Latvijas saņemtās informācijas izplatīšana rietumvalstīs kļuva par vienu no svarīgiem Trimdas darbības laukiem. No Latvijas slepeni izsūtītā un Trimdas rīcībā nonākusī informācija bija lielākoties dažādi disidentiski raksti, kuri uzrunāja ANO, Rietumvalstu valdības, vai arī kādu specifiskāku adresātu. Viens no rietumvalstīs nokļuvušiem šādiem rakstiem bija t.s. “17 komunistu vēstule”⁸⁹⁶ Vēstule bija tapusi Latvijā 1971. gadā un slepeni tika izvesta uz ASV, no kurienes pēc tam nonāca Stokholmā un tika plaši publicēta. Šo ārzemju komunistiskajām partijām adresēto vēstuli

⁸⁹² Canadian Committee for Human Rights in Latvia News release, June 13, 1985. *LNA LVA*, 2451. f., 1.v apr., 4. l., 58.–59. lpp.

⁸⁹³ Aicinājums 17. jūnijā braukt uz demonstrāciju Otavā. *Laiks*, 12.06.1985., 1. lpp.

⁸⁹⁴ Izcils informācijas darbs. *Turpat*, 03.07.1985., 1. lpp.

⁸⁹⁵ Mēs prasām savas tiesības. *Turpat*, 15.05.1985., 1. lpp.

⁸⁹⁶ Vēstules teksts publicēts: Berklavs E. *Zināt un neaizmirst*. Rīga: Preses nams, 1998, 332.–334. lpp.

Trimdas organizācijas ļoti plaši izmantoja savu politisko prasību pamatošanai, tās izplatīšana masu medijos piesaistīja pasaules uzmanību stāvoklim Latvijā. Lai arī šī vēstule neskāra Latvijas valstiskās neatkarības jautājumu, tā aprakstīja patiesībā notiekošo Baltijas valstu iekšienē – pārkrievošanu, piespiedu asimilāciju, ārēji šķietami demokrātisko procedūru gluži pretējo, nedemokrātisko būtību. ALA šīs vēstules kopiju nosūtīja ASV Kongresa locekļiem, daudziem ASV valsts darbiniekiem, arī ANO delegācijām. ALA savos pārskatos uzskaita, ka vēstule pavairota pat vairāk kā 1000 eksemplāros.⁸⁹⁷

Vēlākajos gados dažādu materiālu un informācijas slepena izvešana no Latvijas tikai pastiprinājās, tai skaitā arī tādēļ, ka Trimdas organizācijām bija nepieciešama informācija dažādo EDSA apspriežu materiālu sagatavošanai. T.s. “Gaismas akcija” bija viens no pazīstamākajiem un veiksmīgākajiem informācijas apmaiņas ar Latviju projektiem. Gaismas akcijas ietvaros liecības par cilvēktiesību pārkāpumiem, ieskaitot foto un video liecības, nonāca ārzemēs, kur tika iespējami plaši izplatītas tālāk ar ārzemēs dzīvojošo latviešu un Trimdas organizāciju palīdzību. Šis projekts visaktīvāk darbojās laikposmā no 1976. līdz 1979. gadam, sadarbojoties Trimdas latviešu grupai Paula Kļaviņa vadībā un cilvēktiesību grupai Rīgā Olafa Brūvera vadībā. Gaismas akcijas organizētāji tai bija formulējuši sekojošus mērķus: 1) interesēties un noskaidrot atsevišķa cilvēka situāciju, kurš zaudējis veselību, nonācis trūkumā, svešumā, apcietinājumā vai apcietinājuma draudos nevis kriminālu pārkāpumu dēļ, bet gan rīkojoties cilvēku elementāro tiesību ietvaros; 2) palīdzēt garīgi un materiāli tiem, kam apdraudēta dzīvība, brīvība, tiesības un cieņa – ziedojot savu laiku, līdzekļus un spējas; 3) celt gaismā tumsības darbus un to darītājus, kas apdraud citu cilvēku dzīvību, brīvību, tiesības un cieņu – tos eksponējot, bet netiesājot; 4) atbalstīt Kristus vēsts neierobežotu izplatīšanu ar radio un literatūras palīdzību uz tām zemēm, kur kristīgās mācības izplatīšanu aizliedz, tās vietā uzspiežot jaunatnei materiālismu un ateismu, kas savukārt veicina tautas morālo grimšanu.⁸⁹⁸

Gaismas akcijai izvēlētajam pamatojumam un mērķiem sākotnēji bija izteikti kristīgs, resp., reliģisks raksturs. Savā programmā tā pat uzsvēra, ka neviena valsts, tai skaitā demokrātiskās, Latvijas valsts neatkarību neatjaunos un par latviešu tautas eksistenci necīnīsies un deklarēja katru rēķināšanos ar palīdzību no ārpuses kā veltīgu, kamēr “šī laika politiskajā situācijā vienīgais iespējamais un arī vienīgais pareizais cīņas veids par mūsu

---

⁸⁹⁷ Albats B., Klīve V. *Amerikas latviešu apvienība 1951–1986*. Lincoln: Amerikas latviešu apvienība, 1986, 94. lpp.

⁸⁹⁸ Gaismas akcijas programmas teksts. Kļaviņš P. *Gaismas akcija: liecības un dokumenti par Gaismas akcijas slepeno un atklāto darbību dzelzs priekš kara abās pusēs 1969–1989*. Rīga: Drukātava, 2012, 152.–153. lpp.

tautas brīvību un Latvijas valsts neatkarību ir garīga cīņa.”⁸⁹⁹ Taču realitātē Gaismas akcijas darbības – izgaismot padomju noziegumus Baltijas valstīs un izplatīt par tiem pierādījumus rietumos – ļoti labi sakrita arī ar Trimdas kopīgās politiskās cīņas mērķiem, kamēr saturiski Gaismas akcija iekļāvās vispārējo cilvēktiesību aizstāvības kustībā pasaulē, kas jau bija izaugusi ārpus kristīgās baznīcas ietvariem. Viens no pazīstamākajiem Gaismas akcijas panākumiem bija nelielas videofilmas nokļūšana rietumos, kurā bija nofilmēti ieslodzītie darba nometnē Rīgā, netālu no Šķirotavas stacijas, kurā tajā laikā sodu izcieta Olafs Brūvers. Filmu slepeni uzņēma Olafa Brūvera brālis Pāvils Brūvers.⁹⁰⁰ Protams, tajā laikā filmētāja vārds tika turēts stingrā slepenībā.

Filma izraisīja rietumos milzīgu ažiotažu, jo tā bija pirmā reize, kad rietumos atklātībā parādījās nepārprotama liecība par darba nometņu eksistēšanu. Turklāt radās arī izdevība skaidrot rietumvalstu sabiedrībai, ka šādās nometnēs tiek ieslodzīti pat par tādiem pārkāpumiem kā Olafs Brūvers – par sabiedriskas aptaujas veikšanu.⁹⁰¹ Nelielo trīs minūšu filmiņu 1975. gada decembrī demonstrēja gan Lielbritānijas BBC raidītājs, gan arī televīzija Francijā un ASV divas no lielākajām televīzijas stacijām NBC un ABC. Filmā redzamā norāde ar adresi ļāva nepārprotami identificēt, ka nofilmētā nometne atrodas Rīgā. ASV televīzijā filmas demonstrēšanu pavadīja arī plašāki paskaidrojumi par Baltijas valstīm, izmantojot arī tekstus no Šolzeņicina darba “Gulaga arhipelāgs”.⁹⁰²

Šāda publicitāte neapšaubāmi bija nozīmīgs solis sabiedrības ieinteresēšanai un informēšanai par patiesībā notiekošo padomju režīma pārvaldītajās Baltijas valstīs, kā arī ļāva trimdiniekiem ilustrēt un pierādīt padomju puses noliegtos cilvēktiesību pārkāpumus Latvijā, kas kopumā neapšaubāmi atbalstīja arī Trimdas latviešu galveno mērķi, proti, uzturēt ideju par Latvijas neatkarību un veicināt tās atjaunošanu.

5.2.4. Kopenhāgenas tribunāls un Baltijas brīvības un miera kuģis

Ar īpašiem pasākumiem Trimda atzīmēja Helsinku Nolīguma parakstīšanas desmitgadi 1985. gadā, kad turklāt apritēja arī 40 gadi kopš Otrā pasaules kara beigām un 45 gadi kopš Baltijas valstu okupācijas 1940. gadā. Divas no redzamākajām šādām akcijām bija t.s. Kopenhāgenas tribunāls un Baltijas brīvības un miera kuģa brauciens.

⁸⁹⁹ Turpat, 155.–156. lpp.

⁹⁰⁰ Brūvers P. Kā notika filmēšana. Kļaviņš P. *Gaismas akcija: liecības un dokumenti par Gaismas akcijas slepeno un atklāto darbību*, 106. lpp.

⁹⁰¹ Atbalss rietumu presē. Kļaviņš P. *Gaismas akcija: liecības un dokumenti par Gaismas akcijas slepeno un atklāto darbību*, 152.–153. lpp.

⁹⁰² Filmu reportāža pārsteidz pasauli. *Laiks*, 20.12.1975., 1. lpp.

Kopenhāgenas tribunāls. Kopenhāgenas tribunāla jeb Baltiešu tribunāla akcija paredzēja sarīkot formālu tiesas sēdi Kopenhāgenā 1985. gada 25. un 26. jūlijā. Šajā tribunālā starptautiski prominenta tiesnešu komanda uzklausītu lieciniekus un izvērtētu šādu pret Padomju Savienību vērstu apsūdzību pamatotību: Igaunijas, Latvijas un Lietuvas prettiesiska okupācija; iedzīvotāju proporciju izmaiņšana un demogrāfisku izmaiņu uzspiešana šīm trim valstīm ar deportāciju un iedzīvotāju masveida pārvietošanas palīdzību; igauņu, latviešu un lietuviešu valodu, izglītības sistēmu un kultūru rusifikācija; cilvēktiesību pārkāpšana un pamata brīvību liegšana, neļaujot īstenot demokrātisku dzīves veidu; militāro un kara flotes bāzu izvietošana, izveidojot ap Baltijas jūru militāru zonu; igauņu, latviešu un lietuviešu iesaukšana padomju karaspēkā un piespiedu dienests ārpus šo valstu teritorijām, piemēram, Kubā, Vjetnamā un Afganistānā; apzināta dzīves apstākļu pasliktināšana ar mērķi atņemt Igaunijai, Latvijai un Lietuvai to tiesisko un praktisko potenciālu atgūt suverēnu valstu statusu.⁹⁰³ Apsūdzības tika detalizēti izklāstītas 66 lapaspusē garā dokumentā, kurš tika publiskots un nosūtīts paredzētajiem tiesnešiem pirms tribunāla.⁹⁰⁴

Tribunāla galvenais rīkotājs bija Pasaules baltiešu apvienība, kas arī uzstājās šajā tribunāla tiesas procesā kā apsūdzētājs. Tribunāls norisinājās viesnīcā “*SAS Scandinavia*”, telpā ar aptuveni 140 cilvēku ietilpību. No šīm 140 vietām 80 bija rezervētas akreditētiem žurnālistiem, bet pārējās pieejamas klausītājiem. Drošības apsvērumu dēļ klausītājiem gan bija jāreģistrējas tribunāla organizētāju birojā un jāsaņem apmeklētāja apliecība.⁹⁰⁵ Tribunāls notika angļu valodā, nepieciešamības gadījumā nodrošinot sniegtajām liecībām tulkojumu uz angļu valodu.⁹⁰⁶

Tribunāla tiesnešu sastāvu vadīja austriešu tiesību zinātnieks, Insbrukas universitātes profesors un Starptautiskās Cilvēktiesību līgas (*International League of Human Rights*) konsultatīvās padomes loceklis Teodors Veiters (*Theodor Veiter*). Pārējie tiesneši bija Zviedrijas parlamenta deputāts Pērs Ālmarks (*Per Ahlmark*), Kestona koledžas Anglijā direktors, mācītājs Maikls Bordo (*Michael Bourdeaux*), Francijas parlamenta Nacionālās aizsardzības komitejas vicepriekšsēdētājs Žans-Marī Dajē (*Jean-Marie Daillet*) un Eiropas Cilvēktiesību komisijas Eiropas Padomē Strasbūrā prezidents Džeimss Favsets (*James*

---

⁹⁰³ Baltic World Conference press release. July 19, 1985. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 14. l., 5. lp. o.p.

⁹⁰⁴ J. Kadeļa informācijas apkopojums par Baltiešu tribunālu. 1985. gada 15. augusts. *Lielbritānijas Latviešu dokumentācijas centrs Straumēnos*, kaste: Baltic Council, mape: Baltic Peace and Freedom Cruise and Baltic Tribunal 1985.

⁹⁰⁵ Tribunāla informācijas biroja vadītāja Jūlija Kadeļa informatīvs kopsavilkums par Kopenhāgenas tribunālu. Turpat.

⁹⁰⁶ Baltic tribunal against the Soviet Union in Copenhagen fact sheet. Turpat.

Fawcett).⁹⁰⁷ Sākotnēji tika plānots, ka tiesnešu kolēģiju vadīs Apvienoto Nāciju cilvēktiesību komitejas loceklis, Austrijas parlamenta loceklis un Vīnes universitātes profesors Fēlikss Ermakora (*Felix Ermacora*),⁹⁰⁸ taču dienu pirms tribunāla sākuma prof. Ermakora paziņoja organizatoriem, ka tiešie pienākumi ANO cilvēktiesību komitejā neļaus viņam piedalīties tribunālā⁹⁰⁹ un viņa vietā par vadītāju tika izvēlēts Teodors Veiters. Tribunāla akcijas sekmīgai norisei bija ļoti svarīgi, ka izvēlēta tiesnešu kolēģija bija starptautiski atpazīstama un kompetenta. Tādēļ, publiskojot informāciju par tribunāla aktivitātēm žurnālistiem, PBA ļoti uzsvēra tiesnešu personības, tai skaitā izplatot arī vienu lapu garu informāciju par katru no tiesnešiem, kurā bija apkopoti nozīmīgākie katra tiesneša profesionālie sasniegumi un pievienotas arī tiesnešu fotogrāfijas.⁹¹⁰

Tribunāla sagatavošanas gaitā Pasaules baltiešu apvienība nosūtīja vēstuli arī Mihailam Gorbačovam, uzaicinot padomju valdību piedalīties tribunālā ar saviem lieciniekiem. Šo uzaicinājumu PBA izmantoja arī pasākuma publicitātes kampaņā, uzsverot, ka civilizētas atbildes vietā saņēmuši tikai apvainojumus un pat draudus.⁹¹¹ Par Padomju Savienības atbildi uz tribunālu var uzskatīt uz Kopenhāģenu tribunāla laikā kultūras apmaiņas braucienā nosūtīto zinātnieku un intelektuāļu no Baltijas valstīm delegāciju. Šī delegācija sarīkoja savu preses konferenci, lai no savas puses “informētu par stāvokli trijās republikās.”⁹¹²

Tribunāls uzklaušīja 16 liecinieku stāstīto. Pirmajā dienā sniegtās liecības attiecās uz Baltijas valstu okupāciju 1940. gadā, kā arī rusifikācijas politiku visās trijās Baltijas valstīs, kamēr otrā dienā tiesneši uzklaušīja liecības attiecībā uz pārējām apsūdzībām par plašu tēmu loku, tostarp mākslas cenzūru, cilvēktiesību pārkāpumiem un reliģiskajām vajāšanām Baltijas valstīs.⁹¹³

Pirmajā tribunāla dienā savu liecību (iesniegtu rakstiski) par notikumiem Rīgā 1940. gada jūnijā sniedza Kenets Bentons (*Kenneth Benton*), kurš 1940. gadā bija Lielbritānijas vice-konsuls Rīgā un atradās Rīgā. Viņš uzsvēra, ka padomju spēki jau no paša sākuma

⁹⁰⁷ Baltic World Conference press release. July 26, 1985. *LNA LVA*, 2253, 1.v apr., 14. l., 4. lp.

⁹⁰⁸ PBLA preses informācija, Mīnsterē, 1985. gada 8. jūlijs. *Lielbritānijas Latviešu dokumentācijas centrs Straumēnos*, kaste: Baltic Council, mape: Baltic Peace and Freedom Cruise and Baltic Tribunal 1985.

⁹⁰⁹ Radio Free Europe/Radio Liberty news report “Baltic tribunal opens”. July 25, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

⁹¹⁰ Šādu informatīvu lapu piemērus sk.: *Lielbritānijas Latviešu dokumentācijas centrs Straumēnos*, kaste: Baltic Council, mape: Baltic Peace and Freedom Cruise and Baltic Tribunal 1985.

⁹¹¹ Baltic World Conference press release. July 19, 1985. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 14. l., 5. lp.

⁹¹² Ziņu apkopojums “Baltic tribunal in Copenhagen puts Soviet Union on trial”, 1985. gada 24. jūlijs. *Lielbritānijas Latviešu dokumentācijas centrs Straumēnos*, kaste: Baltic Council, mape: Baltic Peace and Freedom Cruise and Baltic Tribunal 1985.

⁹¹³ Radio Free Europe/Radio Liberty news report “Baltic tribunal opens”. July 25, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

demonstrējuši naidīgu attieksmi, kā arī, ka plānoti ticis izmainīts Latvijā tobrīd tradicionāli ierastais dzīves veids, piemēram, aizliedzot tautas tērpus un puķu nolikšanu pie pieminekļiem. Jurists un tiesību zinātnieks, lietuvietis Aleksandrs Štromas savukārt savā liecībā uzsvēra un argumentēja Padomju Savienības veiktās Baltijas valstu inkorporācijas prettiesisko raksturu. Pārējie liecinieki runāja par dažādiem rusifikācijas aspektiem.⁹¹⁴ Otrajā dienā liecības vairāk koncentrējās uz cilvēktiesību pārkāpumu pierādīšanu. Liecinieku starpā bija krievu disidents Boriss Veils, latviešu bijušais politeslodzītāis Gunārs Rode, lietuviešu dzejnieks Toms Venclova (*Tomas Venclova*), latviešu rakstniece un bijusī politeslodzītā Helēna Celmiņa u.c.⁹¹⁵

26. jūlijā tribunāls noslēdza savu darbību, un tiesnešu kolēģija savus atzinumus formulēja tajā pašā dienā publiskotajā Kopenhāgenas manifestā. Tajā vispirms tika secināts, ka Igaunijas, Latvijas un Lietuvas valstu okupācija un aneksija ir starptautisko publisko tiesību un Padomju Savienības ratificēto līgumu pārkāpums un ka ir jāatjauno baltiešu tautu tiesības uz pašnoteikšanos un dzīvi bez diskriminācijas un iejaukšanās viņu tēvzemē. Tiesneši atzīmēja, ka masveida krievu imigrācija Baltijas valstīs ir nodarījusi nopietnu kaitējumu baltiešu valodām, kultūrai, reliģijai, identitātei un politiskajai struktūrai. Tāpat tribunāls secināja: “Trīs Baltijas valstu liktenis ir unikāls cilvēces vēsturē. Nekur citur pasaulē kādreizējas parlamentāras demokrātijas nav tikušas iekarotāja okupētas, anektētas un kolonizētas. Unikāls liktenis pelna unikālu politiku no pasaules demokrātisko valdību puses. Mēs aicinām tās pacelt Baltijas valstu padomju okupācijas jautājumu visos forumos, pieprasot brīvību un neatkarību Igaunijai, Latvijai un Lietuvai. Ar šo Kopenhāgenas manifestu mēs paziņojam, ka pašreizējā situācija Baltijas valstīs apdraud izredzes uz mieru un brīvību Eiropā un pasaulē.”⁹¹⁶ P. Almarks preses konferencē uzreiz pēc tribunāla noslēgšanās uzsvēra, ka šajā manifestā tiesneši ir gribējuši uzsvērt pirmkārt Baltijas valstu unikālo situāciju cilvēces vēsturē.⁹¹⁷

---

⁹¹⁴ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report “Early testimony at Baltic Tribunal”. July 25, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

⁹¹⁵ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report “Religious presecution in Baltic States” July 26, 1985. Turpat.

⁹¹⁶ Baltic World conference press release, July 26, 1985. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 14. l., 4. lp. – 4. lp. o.p.; Manifesta tulkojums latviešu valodā publicēts: *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšana (1945–1991) dokumentos*. 4. sēj. *Latvijas neatkarības uzturēšana trimdā (1945–1991)*. Sast. K. Beķere. Rīga: LZA BSPP, 2017, 280. lpp.

⁹¹⁷ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report “Baltic tribunal ends” July 26, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

Ar Tribunālu saistītos materiālus – apsūdzību, sniegtās liecības, manifestu, kā arī īsu informāciju par tiesnešiem – PBA nedaudz vēlāk publicēja atsevišķā gandrīz 200 lapaspušu biežā materiālu krājumā, kuru plaši izplatīja preseī u.tml.⁹¹⁸

Baltijas brīvības un miera kuģis. Demonstrācija Kopenhāgenā 25. jūlijā, paralēli Kopenhāgenas tribunāla norisei, ievadīja Baltijas brīvības un miera kuģa akcijas pasākumu kopumu. Demonstranti devās gājienā uz PSRS vēstniecību, kā arī noklausījās padomju disidenta Vladimira Bukovska runu.⁹¹⁹

Kuģa brauciena galvenais mērķis bija “Igaunijas, Latvijas un Lietuvas tuvākiem kaimiņiem atgādināt, ka miers Eiropā nav dalāms no cilvēka tiesību respektēšanas un demokrātijas atjaunošanas trīs PSRS okupētajās Baltijas republikās”.⁹²⁰ Citas akcijas rīkotāju izvirzītās prasības bija atbrīvot Baltijas valstis no PSRS atomieročiem; pārtraukt PSRS īstenotos cilvēktiesību un pašnoteikšanās tiesību pārkāpumus Baltijas valstīs. Akcijas dalībnieki izteica savu atbalstu baltiešu disidentiem, kas tikuši apcietināti par vides aizsardzības jautājumu aktualizēšanu. Tādējādi šajā politiskajā akcijā Trimdas jaunieši pievērsās nepieredzēti plašam jautājumu lokam, izceļot tautas pašnoteikšanās tiesības kā pamatu un garantu visām citām tiesībām un brīvībām.⁹²¹ Tāpat organizatori cerēja, ka kuģa brauciens palīdzēs izveidot personīgus kontaktus Trimdas baltiešu jauniešu starpā, kas būtu pamats sadarbības turpināšanai baltiešu starpā un izvirzīja arī baltiešu un – eventuāli – arī Baltijas valstu sadarbības apspriešanu par vienu no brauciena uzdevumiem.⁹²²

Baltijas brīvības un miera kuģa braucienu organizējas visu trīs Baltijas valstu Trimdas jauniešu organizācijas ciešā sadarbībā. Pasākuma rīcības komiteju vadīja pārstāvji no visām trim Baltijas valstīm: Gintars Grušs (*Gintaras Grušas*) pārstāvēja lietuviešu trimdiniekus, Māris Graudiņš – latviešus, Marts Kikerpu (*Mart Kikerpuu*) – igauņus.⁹²³

Kuģa brauciens ilga trīs dienas⁹²⁴ un tika īstenots ar kuģi “Baltic Star” un brauciena maršruts veda no Stokholmas (izbraukšana 26. jūlija vakarā) pa Baltijas jūru starp Gotlandi

---

⁹¹⁸ *Baltic World Conference versus The Union of Soviet Socialist Republics*. Maryland: Baltic World Conference, 1985.

⁹¹⁹ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report. July 26, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

⁹²⁰ Mārča Štāla aicinājums piedalīties Baltijas Brīvības un miera kuģa braucienā. Stokholma, 1985. gada jūnijs. Publicēts: Cipulis A., Brancis M. (sast.). *Pasaules brīvo latviešu apvienības darbības apskats: 1956–2001. Rakstu un materiālu krājums*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2001, 127. lpp.

⁹²¹ Baltic Peace and Freedom Cruise Objectives. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 15. l., 35. lp. o.p.

⁹²² A Baltic Peace and Freedom Cruise. Turpat, 16. l., 3. lp.

⁹²³ Letter from Baltic Council to Estonian, Latvian, Lithuanian Organizations from November 20, 1984. *Latviešu dokumentācijas centrs Lielbritānijā*, Baltic Council materiāli.

⁹²⁴ Akcijas sagatavošanas gaitā tika apsvērts arī variants rīkot 6 dienas ilgu braucienu pa maršrutu Stokholma–Kopenhāgena–Baltijas valstu krasti–Helsinki–Stokholma, kas tādā gadījumā ļautu nobraukt arī gar Lietuvas krastiem, nevis tikai gar Latvijas un Igaunijas krastiem, kā paredzēja trīs dienu versija. Sīkāk sk.: Final

un Baltijas valstu krastiem, viesojās Helsinkos (28. jūlijā) un tālāk no Helsinkiem atpakaļ uz Stokholmu (iebraukšana 29. jūlijā), kur vēl arī nākamajā dienā, 30. jūlijā, notika ar kuģa braucieniem saistīti pasākumi.⁹²⁵ Pasākuma kulminācijā 31. jūlijā un 1. augustā notika plašs baltiešu folkloras koncerts Stokholmas brīvdabas muzejā.⁹²⁶ Kuģa braucienā piedalījās 206 latvieši, 55 lietuvieši un 40 igauņi, vairums no tiem jaunieši. Tāpat piedalījās arī ap 50 dažādu rietumu zemju laikrakstu, radio un televīzijas pārstāvji un ap 20 politiķu, zinātnieku, rakstnieku un mākslinieku.⁹²⁷

Šādas akcijas īstenošana prasīja ievērojamus finanšu līdzekļus. Kopējās pasākuma izmaksas (tai skaitā kuģa īre, kuģa degviela un ostas nodevas, reklāmas materiāli, rīkošanas izmaksas, ēdināšana, telpu īre Kopenhāgenā un Stokholmā, transporta izdevumi u.c.) sākotnēji, projektu plānojot, tika lēstas vispirms ap 165 500 ASV dolāru,⁹²⁸ vēlāk pat ap 235 000 dolāru.⁹²⁹

Daļu brauciena izmaksu sedza paši tā dalībnieki. Piedalīšanās braucienā bija par maksu: 300 ASV dolāru jauniešiem vecumā līdz 30 gadiem, pārējiem 350 vai 400 ASV dolāru, atkarībā no kajītes tipa.⁹³⁰ Protams, preses pārstāvju un uzaicināto viesu dalības izmaksas tika segtas no kopējiem akcijas rīkošanas līdzekļiem. Ievērojamu finansiālu atbalstu sniedza lielākās baltiešu Trimdas organizācijas. PBLA ziedoja 30 000 dolāru, “vairākus tūkstošus” igauņu un lietuviešu centrālās organizācijas Kanādā un Lietuvas atbrīvošanas komiteja, “Daugavas Vanagu” Centrālā Valde 500 dolāru,⁹³¹ ASV nodaļa – 1500 dolāru, un dažādas citas latviešu, lietuviešu un igauņu organizācijas mazākas summas.⁹³²

Pārējos nepieciešamos līdzekļus ieguva ziedojumu ceļā, rīkojot dažādas ziedojumu vākšanas akcijas dažādās valstīs un izlozes. Piemēram, PBLA, lai iegūtu līdzekļus dažādām politiskām akcijām (to skaitā arī t.s. Brīvības nedēļai jeb Kopenhāgenas tribunālam un Baltijas brīvības un miera kuģa braucienam) 1985. gadā, rīkoja plašu izlozi visās latviešu Trimdas zemēs. Ar vietējo latviešu organizāciju un draudžu palīdzību tika izplatītas loterijas biļetes, kuras Trimdas latvieši tika aicināti gan iegādāties paši, gan arī izplatīt tās saviem

---

draft proposal for the Baltic Peace & Freedom cruise. *ALA arhīvs biroja Rokvilā*, kaste: Pasaules brīvo latviešu apvienība; mape: Baltic Freedom Cruise 1985.

⁹²⁵ News Release. Baltic peace and freedom cruise. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 15. l., 27. lp. – 27. lp. o.p.

⁹²⁶ Baltic Peace and Freedom Cruise program. Turpat, 35. lp.

⁹²⁷ Zaļkalne L. 1985 – Baltijas valstis atgriežas pasaules kartē. *Jaunā Gaita*, 2005, nr. 241, 45.–46. lpp.

⁹²⁸ Tentative budget: Baltic Peace and Freedom Cruise 1985. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 16. l., 5. lp.

⁹²⁹ A conservative budget (tentative). Turpat, 23. lp.

⁹³⁰ Baltic Peace and freedom cruise fakti apkopojums. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 15. l., 34. lp.

⁹³¹ Baltic Peace and Freedom cruise Major support organizations. Turpat, 37. lp.

⁹³² Graudiņš M. Brīvības kuģis gaida dalībniekus. *Latvija*, 29.04.1985., 1. lpp.

paziņām cittautiešiem savās mītnes zemēs.⁹³³ Loterijas galvenais laimests bija ceļojums apkārt pasaulei divām personām jeb 10 000 ASV dolāru, otrs laimests – ceļojums uz Havaju salām divām personām jeb 2 500 dolāru un trešais – Baltijas brīvības un miera kuģa brauciens divām personām jeb 1000 dolāru. Kopumā tika pārdotas izlozes biļetes par summu 95 600 ASV dolāru. Lielākā daļa biļešu pārdotas ASV (45 000 dolāru), Venecuēlā un Austrālijā pārdoto biļešu summa bija 14 560 dolāru katrā, Kanādā – 11 000 dolāru, Anglijā Zviedrijā un Vācijā ieņēmumi bija robežās no trīs līdz četriem tūkstošiem katrā; Norvēģijā, Dānijā, Itālijā un Holandē ieņēmumi nerasniedza 100 dolārus. Galveno balvu ieguva 80 gadus vecā Erna Kalniņa Kalifornijā.⁹³⁴ Tādējādi akcija bija veiksmīga. Atskaitot laimestu summas un precīzi nezināmu summu loterijas rīkošanas izmaksu segšanai, politisko akciju finansēšanai paredzētais atlikums no biļešu pārdošanas jebkurā gadījumā bija diezgan ievērojams.

Papildus vispārējai ziedojumu vākšanai, tika izveidots arī kuģa brauciena stipendiju fonds. Ja kāds nevēlējās vai nevarēja braukt kruīzā pats, bija iespējams ziedot naudu brauciena stipendiju fondam, turklāt organizatori solīja ievērot ziedotāju izteiktās vēlēšanās un “atbalstīt braucējus, kas pieder zināmai akadēmiskai organizācijai, vecuma grupai, konfesijai utt.”⁹³⁵ Tādējādi, trimdiniekiem bija iespēja ne tikai atbalstīt akciju kā tādu, bet arī ziedot ļoti konkrēti definētas grupas locekļu piesaistīšanai braucienam, piemēram, Trimdas latviešu jauniešu ceļa izmaksu segšanai.

Kuģa brauciena laikā tika īstenota plaša pasākumu programma. Uz klāja norisinājās ne vien kultūras un izklaides pasākumi, bet arī lekcijas, diskusijas un piemiņas pasākumi. Uz klāja norisinājās arī preses konference, kas izskaidroja Brīvības un miera kuģa akcijas dalībnieku prasības. Norisinājās arī diskusijas, kuru dalībnieki izskatīja iespējas panākt uzstādītās prasības un meklēja risinājumus pastāvošajai cilvēktiesību un pašnoteikšanās tiesību neievērošanas situācijai Baltijā. Diskusiju dalībnieki aplūkoja iespējamus scenārijus, kas varētu novest pie miera un brīvības iedibināšanas Baltijas valstīs un lūkoja izvērtēt, vai šādi scenāriji ir tikai gaisa pilis, vai reālas iespējamības.⁹³⁶ Diskusijās un semināros uz kuģa klāja piedalījās ne vien baltiešu trimdinieki, bet arī tādas redzamas personības kā igauņu izcelsmes Zviedrijas politiķis un rakstnieks Andress Kings (*Andres Küng*), bijušais Latvijas

---

⁹³³ ALA valdes locekļa A. Lambergas vēstule latviešu organizāciju un draudžu ASV vadītājiem. 1985. gada 30. aprīlis. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 14. l., 12. lp.

⁹³⁴ PBLA Brīvības nedēļas izlozes laimētāji. *Laiks*, 26.06.1985., 1. lpp.

⁹³⁵ Mārča Štāla informatīvs uzsaukums tautiešiem, Stokholma, 1985. gada jūnijs. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 15. l., 28. lp.

⁹³⁶ Baltic Peace and Freedom Cruise Rationale. June 1985. *Māra Graudiņa personīgais arhīvs*.

PSR Valsts drošības komitejas līdzstrādnieks Imants Lešinskis,⁹³⁷ krievu disidents un rakstnieks Vladimirs Bukovskis, zviedru vēsturnieks Kristians Gerners, bijušais Zviedrijas ministru prezidenta vietnieks Pērs Ālmarks, bijušais politiešlodziņš Gunārs Rode, Polijas Solidaritātes kustības pārstāvji un citi.⁹³⁸ Uz kuģa klāja netālu no Gotlandes notika piemiņas brīdis tiem Baltiešu bēgļiem, kas gāja bojā, laivās bēgot no Baltijas uz Zviedriju. Braucot gar Baltijas valstu krastiem, atsevišķus piemiņas brīžus noturēja lietuviešu, vēlāk latviešu un naktī – igauņu trimdinieku grupas.⁹³⁹

Kuģa brauciena starpposmā Helsinkos 28. jūlijā norisinājās vairāki pasākumi, veltīti Eiropas drošības un sadarbības konferences Helsinku Nobeiguma akta parakstīšanas desmitgadei. Arī tematiski brauciena dalībnieku prasības saistījās ar Helsinku Nobeiguma akta noteikumos ierakstīto: iespēju mainīt robežas miermīlīgā ceļā un cilvēktiesību ievērošanu. Nobeiguma akta parakstīšanas desmitgades atzīmēšanai Helsinkos norisinājās demonstrācija. Tā bija pirmā oficiāli atļautā politiskā demonstrācija pēckara Somijā, kurā somu varas iestādes atļāva publiski demonstrēt Baltijas valstu karogus.⁹⁴⁰ Līdz pat pēdējam brīdim nebija skaidrs, vai plānotā demonstrācija tiks atļauta, tomēr tā notika. Attiecībā uz Baltijas brīvības un miera kuģa akciju, Somijas valdība bija spiesta ieturēt visnotaļ sarežģīti sasniedzamu līdzsvaru starp attiecību nepasliktināšanu ar PSRS, kas varētu notikt, atļaujot paredzētās akcijas, un demokrātiskai valstij piederīgo cilvēktiesību un pulcēšanās brīvības ievērošanu, kuras tiktu ierobežotas, aizliedzot šādu mierīgu demonstrāciju. Somu varas iestādes izmainīja kruīza kuģa piestātnes vietu, novirzot to no pasažieru ostas Helsinku centrā, kurā sākotnēji bija paredzēts piestāt, uz attālāko un daudz mazāk publisko industriālo ostu.⁹⁴¹ Somu varas iestāžu neviennozīmīgo attieksmi pret Baltijas brīvības un miera kuģa akciju veicināja arī PSRS apgalvojumi, ka šis kruīzs varētu apdraudēt Helsinkos divas dienas vēlāk notiekošo Helsinku nolīguma desmitgadei veltīto svinīgo sanākumi, kurā bija paredzēts piedalīties 35 Helsinku nolīguma parakstītāju valstu ārlietu ministriem.⁹⁴²

Neskatoties uz zināmu saspīlējumu un izmaiņām pēdējā brīdī, paredzētā demonstrācija Helsinkos tomēr tika atļauta un notika. Demonstrācija aizsākās ostā un gājiens devās cauri pilsētai līdz Vecās baznīcas parkam (*Old Church Park*), kur atrodas piemineklis

⁹³⁷ Baltic Peace and Freedom Cruise program. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 15. l., 35. lp.

⁹³⁸ Zaļkalne L. 1985 – Baltijas valstis atgriežas pasaules kartē. *Jaunā Gaita*, 2005, nr. 241, 45. lpp.

⁹³⁹ Baltiešu dienas Skandināvijā. Lielo notikumu hronoloģija. *Vēja Zvani*, 1985, nr. 16, 12. lpp.

⁹⁴⁰ Bohuslawsky M. Wave of resistance born on high seas. *Toronto Sun*, 30.07.1985.

⁹⁴¹ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report. July 26, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape "Radio Report manuscripts".

⁹⁴² Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report "Finnish embarrassed over freedom cruise". July 27, 1985. Turpat.

tiem somiem, kas piedalījušies Igaunijas neatkarības karā. Mediji atzīmēja, ka gājiena laikā populārākais sauklis bijis “nyet, nyet soviet!”. Demonstrācija noritēja bez starpgadījumiem. Pie pieminekļa runu teica vispirms Somijas Lauku partijas pārstāvis Seppo Karhu (*Seppo Karhu*), kam sekoja disidenta Vladimira Bukovska Andresa Kinga runas.⁹⁴³

Mediju atspoguļojumi apraksta, ka somi šo demonstrāciju uzņēmuši ļoti pozitīvi un tā noritējusi emocionāli sakāpinātā gaisotnē, daudziem somiem piedaloties demonstrācijā un jūtot līdzīgi Baltijas valstu liktenim. Kopumā demonstrācijā un vainagu nolikšanā pie Igaunijas brīvības cīņu atbalstītāju pieminekļa varētu būt piedalījušies ap 2000 cilvēku.⁹⁴⁴ Nozīmīga bija arī šo demonstrāciju un kuģa akcijas kopumā atspoguļojums somu televīzijā pusstundu garā raidījumā, jo šis raidījums bija redzams arī Tallinā.⁹⁴⁵

28. jūlija pēcpusdienā baltieši sarīkoja arī iepriekš nepieteiktu demonstrāciju pie PSRS vēstniecības Helsinkos. Tās gaitā somu policija arī aizturēja vairākus cilvēkus, kas gan drīz vien tika atbrīvoti.⁹⁴⁶ Šo demonstrāciju aizsāka 8 baltiešu jaunieši, kuri klusējot staigāja turpu-šurpu pa ietvi iepretim PSRS vēstniecībai ar populārā “uzvaras” (*victory – v*) žestā paceltām rokām. Demonstrācijas dalībnieku skaits pamazām pieauga līdz aptuveni 20–30 cilvēkiem, kā arī vairākiem simtiem skatītāju un žurnālistu.⁹⁴⁷

Uz kuģa brauciena laikā tika izstrādāta un pieņemta Dānijas, Islandes, Norvēģijas, Somijas, Zviedrijas un PSRS valdībām adresēta rezolūcija Par mieru, drošību un cilvēktiesībām Ziemeļvalstīs un Baltijas valstīs. Deklarācija aicināja PSRS valdību ievērot starptautiskās vienošanās attiecībā uz cilvēktiesībām un pašnoteikšanās tiesībām un dot iespēju baltiešiem pašiem noteikt savu likteni; Ziemeļvalstu valdības savukārt tikai aicinātas pārrunāt ar PSRS iespēju izveidot Baltijas reģionā no atomieročiem brīvu teritoriju, kā arī dažādos forumos iniciēt situācijas izvērtējumu Baltijas valstīs attiecībā uz cilvēktiesību normu ievērošanu.⁹⁴⁸

Kuģa brauciens noslēdzās Stokholmas ostā 29. jūlija priekšpusdienā, bet vairāki piesaistīti pasākumi turpinājās vēl arī 29. jūlijā un nākamajās dienās. 29. jūlijā notika kuģa brauciena dalībnieku mītiņš Stokholmas pilsētas centrā, kura dalībniekus uzrunāja vairāku Zviedrijas politisko partiju (Zviedrijas liberālās partijas, Zviedrijas konservatīvās partijas

⁹⁴³ Helsinki International Service in Finnish ziņu apkopojums LD281846. July 28, 1985. Turpat.

⁹⁴⁴ Baltiešu dienas Skandināvijā. Lielo notikumu hronoloģija. *Vēja Zvani*, 1985, nr. 16, 13. lpp.

⁹⁴⁵ Brīvības kuģa politiskā nozīme. *Laiks*, 17.08.1985., 1. lpp.

⁹⁴⁶ Helsinki International Service in Finnish ziņu apkopojums LD281846. July 28, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

⁹⁴⁷ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report “Finnish press reaction to Baltic cruise”. August 1, 1985. Turpat.

⁹⁴⁸ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report “Baltic Resolution text”. July 29, 1985. Turpat.

u.c.) pārstāvji.⁹⁴⁹ Savukārt 30. un 31. jūlijā Stokholmas Universitātē notikušais “Baltijas nākotnes seminārs”, kurā piedalījās ap 200 dalībnieki – gan baltieši, gan arī zinātnieki no Zviedrijas, ASV, Lielbritānijas un Vācijas. Semināra dalībnieki – vēsturnieki, politologi un militārās drošības eksperti – divu dienu garumā sprieda par iespējamajiem Baltijas reģiona nākotnes attīstības variantiem, pieskaroties tādiem jautājumiem kā eventuālu pārmaiņu Baltijas valstīs ietekme uz pārējām reģiona valstīm, reģiona valstu attieksme pret baltiešu prasībām, baltiešu iespējas iespaidot politisko situāciju u.tml.⁹⁵⁰

Brīvības un miera kuģa akcijas galvenais uzdevums bija iespējami plaši pievērst sabiedrības uzmanību Baltijas valstīm un problēmām tajās. Lai to panāktu, organizatori rūpīgi izvērtēja un izmantoja publicitātes iespējas. Pirms kuģa brauciena latviešu Trimdas sabiedriskais darbinieks un žurnālists Juris Kaža sagatavoja iespējamo mediju apskatu un ieteikumus publicitātes nodrošināšanai. Viņa izstrādātais publicitātes nodrošināšanas darbības plāns paredzēja vispirms izsūtīt medijiem vispārīgu preses relīzi, kas dotu priekšstatu par pasākuma saturu un attiecīgi par to, kāda ir tā potenciālā vērtība kā ziņām; tālāk kā papildus faktoru žurnālistu pievilināšanai piedalīties pašā braucienā viņš ieteica uzsvērt uz kuģa pieejamo sakaru aparāturu (kas ļautu žurnālistiem noraidīt ziņas tieši no kuģa un attiecīgi pievilināt viņus piedalīties). Visbeidzot, plāns paredzēja presei nosūtīt biežus un regulārus atgādinājumus par kruīzu katrreiz, kad precizējas kādas jaunas būtiskas akcijas detaļas. Šādos atgādinājumos būtu ieteicams pievienot īsu faktu apkopojumu par dažādiem ar Baltijas valstīm saistītiem aspektiem, kas var būt interesanti pasaules medijiem, piemēram: Baltijas valstis un vide, Baltijas valstis un militārā drošība, baltiešu folklorā u.tml., vienlaikus norādot, ka par vienu vai otru no šiem jautājumiem kruīza laikā tiks runāts sīkāk kādā konkrētā lekcijā vai diskusijā.⁹⁵¹

Kopumā Baltijas Brīvības un miera kuģa brauciens ieguva ļoti plašu publicitāti, to pieminēja vairāk kā 2000 rakstu dažādu valstu presē, kā arī radio un televīzijas raidījumi. Šīm publikācijām sekoja arī virkne rakstu par Baltijas valstīm vispār, intervijas ar baltiešu trimdiniekiem, kā arī vairāki desmiti atbildes publikāciju un paziņojumu no PSRS puses. Kuģa akcijas publicitāti lielā mērā sekmēja tieši izteiktā PSRS reakcija. Padomju Savienība vēltīja šai baltiešu jauniešu organizētajai akcijai gan kritizējošus rakstus, gan uzbrūkošus un apvainojošus informācijas aģentūras TASS paziņojumus. TASS 1985. gada 15. jūlija paziņojums velta dzelīgus vārdus gan Kopenhāgenas tribunālam, gan arī Baltijas brīvības un

⁹⁴⁹ Radio Free Europe/Radio Liberty A-wire news report “Intro Baltic”. July 29, 1985. Turpat

⁹⁵⁰ Bērtīsa M. Pirmais Baltijas nākotnes seminārs. *Laiks*, 11.09.1985., 1. lpp.

⁹⁵¹ Press contacts, Baltic peace and freedom cruise, by Juris Kaza. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 16. l., 7.–9. lp.

miera kuģa akcijai. “*Baltic star*” tiek nodēvēts par “speciāli noīrētu pirātu kuģi”, no kura Somijas galvaspilsētā krastā izkāpšot “bandītu bars”.⁹⁵² Paziņojumā arī teikts, ka kuģa dalībnieki paredzējuši, braucot gar PSRS jūras robežu, nogādāt Baltijas valstīs lielu daudzumu pretpadomju materiālu, izmantojot šim nolūkam speciālus negrimstošus konteinerus un gaisa balonus. Kā pretpadomju materiālu avots un abu akciju īstenotājs norādīts CIP un “NATO reakcionārās aprindas”, kuras vēlas “padarīt vēl saspringtāku esošo situāciju pasaulē”⁹⁵³. Šādi un līdzīgi izteikumi no PSRS puses norādīja uz zināmas problēmas esamību Baltijas valstīs un radīja izbrīnu rietumu sabiedrībā. Londonas avīze *The Times* norādīja, ka šāds pārspīlēts jūtīgums “ir labākais indikators, ka pārmaiņas Baltijas republikās nemaz nav tik neiespējamās, kā šobrīd šķiet”⁹⁵⁴.

PSRS izteiktos pārmetumus kruīza rīkotāji atspēkoja, norādot, ka pilnīgi noteikti neizmantos kuģa braucienu radio raidījumu noraidīšanai uz Baltiju, vai arī drukātu propagandas materiālu nogādāšanai Baltijas valstīs ar balonu vai peldošu konteineru palīdzību un vispār izvairīsies veikt jebkādas darbības, kas varētu kalpot par iegānu padomju robežapsardzes spēkiem apturēt kuģi vai mēģināt uzkāpt uz kuģa. Organizatori noraidīja arī viedokli, ka kuģa akciju apmaksā rietumvalstu specdienesti. Kā vienu no iespējamajiem izskaidrojumiem PSRS pārliecībai par specdienestu finansējuma iesaisti, kuģa brauciena organizatori minēja domu, ka, iespējams, PSRS neapzinās, ka baltieši rietumos kopumā ir materiāli visnotaļ labi nodrošināta sabiedrības grupa.⁹⁵⁵ Pirms kuģa izbraukšanas gan pašu kuģi, gan arī brauciena dalībnieku bagāžu pārbaudīja Zviedrijas policija un, tā kā nekas aizdomīgs vai miermīlīgai akcijai nepiemērots netika atrasts, kuģis uzsāka braucienu kā plānots.⁹⁵⁶

Papildus uzmanību kuģa braucienam piesaistīja vairāki incidenti tā gaitā. Ziņa par bumbu pie akcijas rīkotāju biroja Stokholmā un uz kuģa pirms tā izbraukšanas, kā arī padomju patruļkuģu agresīvie manevri kuģa tuvumā brauciena laikā radīja papildus interesi par braucienu un tā norisi.⁹⁵⁷ Kuģa īpašnieks gan sarunā ar žurnālistiem noraidīja

---

⁹⁵² TASS in English, July 15, 1985. *Māra Graudiņa personīgais arhīvs*.

⁹⁵³ TASS in English, July 15, 1985. *Māra Graudiņa personīgais arhīvs*.

⁹⁵⁴ Brown A. Why the Balts can live in hope. *The Times*, 02.08.1985.

⁹⁵⁵ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report. July 24, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

⁹⁵⁶ Radio Free Europe/Radio Liberty A-wire news report. July 27, 1985. Turpat.

⁹⁵⁷ Graudiņš M. Baltijas brīvības un miera kuģis – Atmodas priekšgājējs. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā. Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2011, 242. lpp.

izskanējušās baumas par to, ka kuģis it kā saņēmis uzspridzināšanas draudus, bet apstiprināja, ka izjutis zināmu spiedienu no padomju puses atcelt paredzēto braucienu.⁹⁵⁸

Par kuģa braucienu plaši rakstīja arī Skandināvijas un Eiropas prese, bet publikācijas parādījās arī tādās tālās valstīs kā Argentīna, Brazīlija, Austrālija, Saūda Arābija un Japāna. Pēc formas un satura minētās publikācijas iespējams iedalīt vairākās grupās. Brīvības un miera kuģi pieminēja lielo preses aģentūru raksti, vietējo laikrakstu redakciju raksti, kā arī brīvo žurnālistu raksti. Pēc satura šie raksti ziņoja par pašu kuģa braucienu vai rakstīja par Baltiju kopumā, par Baltijas tautām un to likteni.⁹⁵⁹

Par kuģa braucienu ziņoja dažādu valstu radio un televīzijas dienesti. Radio Brīvība (*Radio Liberty*) katru dienu no kuģa klāja raidīja nelielas tiešraides.⁹⁶⁰ Reportāžu no demonstrācijas Helsinkos 28. jūlijā raidīja Somu radio raidījums “*Radio Magazine*”.⁹⁶¹

Vērtējot Baltijas brīvības un miera kuģa akcijas rezultātus un ietekmi, ASV dzīvojošais lietuvietis publicists Viktors Naks (*Victor A. Nakas*) šo akciju nodēvējis par “radošāko un efektīvāko publisko attiecību kampaņu, kādu jebkad veikuši diasporas baltieši”⁹⁶². Tā neapšaubāmi bija viena no rūpīgāk izplānotajām un publicitātes ziņā veiksmīgākajām latviešu Trimdas akcijām. Līdzīgā apjomā kā par Brīvības un miera kuģi par Baltijas valstīm pasaules prese ziņoja varbūt tikai Baltijas valstu neatkarības atgūšanas periodā. Ziņas par kuģa braucienu un tā dalībnieku izvirzītajām problēmām parādījās visdažādāko valstu medijos visos kontinentos. Šī akcija “izvirzīja Baltijas neatkarības jautājumu laikrakstu pirmajās lappusēs laikā, kad tikai retais, izņemot pašus baltiešus, uzskatīja, ka šāds jautājums vispār eksistē”⁹⁶³.

Atšķirībā no daudzām citām iepriekš Trimdas laikā notikušām politiskām akcijām, Kopenhāgenas tribunāls un Baltijas brīvības un miera kuģis nebija atbildes reakcija uz kādu politisku notikumu vai politiskiem apstākļiem, kā arī tā nebija atbildes reakcija uz kādas rietumu lielvalsts pieņemtu lēmumu vai padomju amatpersonas ierašanos vizītē rietumos. Abas šīs akcijas – tribunāls un kuģa brauciens – pēc būtības bija jauns darbības veids

---

⁹⁵⁸ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report. July 27, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

⁹⁵⁹ Bērziņš U., Teness V. Baltijas brīvības un miera kuģis – Rietumu pasaules vērtējums. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā. Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2011, 261. lpp.

⁹⁶⁰ Report to the World Baltic Conference, September 5, 1984. *LNA LVA*, 2253. f., 1.v apr., 16. l., 10. lp.

⁹⁶¹ Sk. raidījuma teksta atšifrējumu: Helsinki International Service in Finnish ziņu apkopojums LD281846. July 28, 1985. *IHRC*, kolekcija: Baltic tribunal, mape “Radio Report manuscripts”.

⁹⁶² Nakas V. A. *The Beginnings of a Baltic-Scandinavian understanding*. Pieejams: http://www.lituanus.org/1985/85_4_05.htm (skatīts 12.09.2011.).

⁹⁶³ Kalniņš O. *Baltic Peace and Freedom Cruise remembered*. Publicēts: <http://www.li.lv/en/?id=46&news=61> (skatīts 11.09.2011.).

Trimdas politisko aktivitāšu vēsturē, resp., aktīva, Trimdas iniciēta politiska akcija starptautiskā mērogā, kas balstījās tieši uz Trimdas jauniešu pašiniciatīvu un vēlmi aktīvi paust viedokli par notiekošo Baltijas valstīs. Kopenhāgenas tribunāls piesaistīja ļoti augsta līmeņa ekspertus, kuru izteiktais viedoklis bija publiski autoritatīvs. Savukārt kuģa brauciena akcija, pateicoties tās veiksmīgajai publicitātes stratēģijai un ļoti plašajam un tobrīd ļoti aktuālajam jautājumu lokam, ko šī akcija uzrunāja (vides problēmas, bruņošanās ar atomieročiem u.tml. jautājumi), sasaistot tos ar situāciju Baltijas valstīs, panāca ļoti ievērojamu pasaules mediju uzmanību. Kuģa akcijas uzrunātie un apspriešanai izvēlētie jautājumi bija aktuāli ne vien Baltijas valstu kontekstā, bet arī visā pasaulē, kas veicināja to plašāku apspriešanu medijos un sabiedrībā. Salīdzinot šīs akcijas iegūto publicitāti, gan ir jāņem arī vērā tehnoloģiju attīstība un informācijas aprites uzlabošanās, kuru rezultātā 1980-to gadu vidū ziņas par Baltijas brīvības un miera kuģa akciju ļoti operatīvi varēja izplatīties visā pasaulē. Vēl, piemēram, 1960-to gadu vidū šāda vienlaicīga publicitāte līdzīgam pasākumam nebūtu iedomājama. Kopumā Kopenhāgenas tribunāls un Baltijas brīvības un miera kuģis bija ļoti prasmīgi rīkotas publicitātes akcijas, kuras pacēla Baltijas valstu jautājumu pasaules sabiedrības uzmanības lokā.

***

Līdz ar PSRS un ASV tuvināšanos 1970-to gadu sākumā, aizsākās arī sarunu process starp abām lielvalstīm par jautājumiem, kas nebija atrisināti pēc Otrā pasaules kara. Tai skaitā sarunas skāra Eiropā pastāvošo robežu atzīšanu un nostiprināšanu, kas bija viens no PSRS galvenajiem mērķiem šajās sarunās. Šāda tuvināšanās lielvalstu starpā neapšaubāmi skāra arī Baltijas valstu intereses un attiecīgi nevarēja neietekmēt latviešu Trimdas politiskās aktivitātes. Austrumu un rietumu valstu tuvināšanās radīja jaunus apdraudējumus Trimdas aizstāvētajai Latvijas valstiskās neatkarības idejai un pirmkārt jau apdraudēja Baltijas valstu tiesisko turpināšanos, kas balstījās uz ASV un citu lielvalstu politiku neatzīt Baltijas valstu inkorporāciju PSRS *de jure*. Šīs neatzīšanas politikas uzturēšanai spēkā, kas tieši saistījās arī ar Latvijas diplomātu iespējām darboties vienā vai otrā valstī, Trimda veltīja lielas pūles. Tāpat Trimdas organizācijas rūpīgi sekoja, lai šī teorētiskā neatzīšanas politika tiktu ievērota praksē un iesniedza protestus gadījumos, kad kādas valsts oficiālo iestāžu praktiskā rīcība nesakrita ar inkorporācijas neatzīšanas politiku.

Septiņdesmito gadu vidū vairākās valstīs bija vērojama tendence izvērtēt Baltijas valstu inkorporācijas PSRS neatzīšanas politikas lietderību. Tomēr tikai Austrālija un

Jaunzēlande tiešām izmainīja savu līdzšinējo attieksmi un oficiāli atzina Baltijas valstu piederību PSRS arī *de jure*. Trimdas iniciēto labi pārdomāto, daudzpusīgo un neatlaidīgo protesta pasākumu ietekmē šis Austrālijas politisko ikdienu praktiskā formā maz ietekmējošais ārpolitiskais lēmums pārvērtās Austrālijas valdībai par iekšpolitisku problēmu. Masu protesti un neapmierinātība ar lēmumu ne vien pašu baltiešu, bet arī citu imigrantu un arī austrāliešu vidū radīja masu spiedienu, bet Trimdas politiskā lobija darbs un izveidotā sadarbība ar atsevišķiem opozīcijas politiķiem panāca lēmuma atsaukšanu. Ir pilnīgi iespējams, ka sekmīgai inkorporācijas atzīšanai Austrālijas gadījumā varēja sekot vispārēja Rietumu bloka valstu politikas maiņa šajā jautājumā. Aktīvie baltiešu protesti visā pasaulē skaidri demonstrēja, ka baltieši Trimdā jorpojām ir gatavi politiski aizstāvēt neatkarīgu Baltijas valstu ideju.

Vienlaikus ar zināmu apdraudējumu Latvijas valstiskuma idejas saglabāšanai, sākot ar 1970-tajiem gadiem pasaules politikā notiekošie procesi radīja arī jaunas iespējas Trimdai atgādināt lielvalstīm par neatrisināto Baltijas valstu jautājumu pavisam citā līmenī, nekā tas bija iespējams pirms tam. Īpaši tas sakāms par Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes sarunu procesu Helsinkos un pēc tam sekojošajām pārskata konferencēm.

Lai arī, rietumu valstīm uzsākot dialogu ar PSRS, pastāvēja risks, ka Baltijas jautājums var tikt upurēts par labu sadarbībai ar PSRS svarīgākos jautājumos, tomēr no otras puses Baltijas valstu gadījums, resp., Trimdas piegādātā informācija un pierādījumi par Helsinku Nobeiguma akta dažādiem pārkāpumiem Baltijas valstīs, bija pateicīgs arguments rietumu lielvalstu rokās, kuru tās izdevīgā brīdī varēja pielietot un pielietoja sarunās ar austrumu bloka valstīm. Jebkurā gadījumā, EDSA process pavēra Trimdai neredzētas iespējas darboties visaugstākā līmeņa vidē un radīja situāciju, ka Trimdas piedāvātā informācija par notiekošo Baltijas valstīs mītnes zemju politiķiem tiešām bija viņu praktiskajā politiskajā darbā vajadzīga.

Tajā pašā laikā, arī Trimdas organizācijas bija spiestas reaģēt uz šīm attīstības tendencēm pasaules politikā un attiecīgi izmainīt savas politiskās darbības raksturu. EDSA process un notikumi Austrālijā bija līdz tam nepieredzēti aktīvs Trimdas politiskās darbības periods. Trimda veiksmīgi izmantoja EDSA procesa gaitā sabiedrības un politiķu uzmanības lokā paceltos jautājumus, tādus kā: cilvēktiesību ievērošana, reliģiskās brīvības jautājums, ģimeņu apvienošanas jautājums utt. Iepriekšējās desmitgadēs izmantoto morālo pārestību uzskaitījuma vai aicinājumu apkarot pasaules ļaunumu – komunismu vietā, šajā laikā kā argumenti Baltijas valstu brīvības centieniem tika izmantota PSRS pārvaldītajās Baltijas valstīs pastāvošā sliktā situācija cilvēktiesību, etniskajā, ekoloģijas un citās jomās. Šādi

argumenti nepārprotami bija daudz aktuālāki un potenciāli vairāk varēja ietekmēt mītnes zemju politiskos spēkus. Šī jaunā argumentācija ienāca arī pārējās Trimdas politiskajās aktivitātēs, ne tikai ar EDSA procesu saistītajās.

Salīdzinājumā ar pirmajām Trimdas desmitgadēm latviešu trimdinieku politiskā darbība 70. un 80. gados bija kļuvusi daudz profesionālāka un izvirzījusi līdz tam nesasniedzamā starptautiskā līmenī. Individuālu aktivitāšu, ne vienmēr racionālas pārestības sajūtas un emociju vadītu un argumentētu politisku prasību vietā bija nākusi daudz profesionālāka pieeja, kas politiskajā darbā izmantojamos argumentus meklēja apkārtējo politisko spēku un sabiedrības interešu lokā. Joprojām nelielā skaitā, bet tomēr Trimdas līdz tam gandrīz pilnīgi uz brīvprātīgo darba balstītajā politiskajā darbā sāka parādīties arī algoti darbinieki, kas neapšaubāmi ļāva politiskās akcijas plānot un realizēt mērķtiecīgāk.

Kopumā Trimdai izdevās uzturēt Baltijas jautājumu spēkā starptautiskā līmenī līdz pat Atmodas sākumam 1980-to gadu nogalē, kad pasaules sabiedrības uzmanība jau gluži dabīgi pievērsās Baltijas valstīm pašās Baltijas valstīs un vispār PSRS notiekošā dēļ, nevis vairs ārēju pamudinājumu vai politisku akciju pievilināta.

SECINĀJUMI

Latviešu Trimda ilgus gadus no Otrā pasaules kara beigām līdz pat Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai savās mītnes zemēs aizstāvēja un uzturēja dzīvu Latvijas Republikas neatkarības ideju. Vairākas latviešu paaudzes Eiropas, Austrālijas, Dienvidamerikas un Ziemeļamerikas kontinentos ziedoja savu brīvo laiku un savus līdzekļus politiskām aktivitātēm ar mērķi atjaunot Latvijas valstisko neatkarību, atjaunot demokrātisku Latvijas Republiku.

Protams, Trimdas rīcībā nebija tādu ietekmes līdzekļu, kas ļautu jūtami un uzreiz ietekmēt PSRS un panākt Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Tādēļ, pavirši skatoties, varētu likties, ka Trimdas izlolotais mērķis bija pēc būtības nesasniedzams un attiecīgi politiskā darbība jau no paša sākuma nolemta neveiksmei. Taču, tuvāk iedziļinoties Trimdas politiskajā darbībā, ir acīmredzami, ka ir vairākas darbības jomas šī mērķa īstenošanas virzienā, kurās Trimdai izdevās sasniegt nozīmīgus rezultātus, kuri tieši vai netieši bija svarīgi elementi Latvijas valstiskuma atjaunošanas procesā. Trimdai izdevās uzturēt Latvijas neatkarības ideju dzīvu gan savā starpā, gan arī mītnes zemēs (tai skaitā uzturot spēkā Latvijas Republikas pastāvēšanu de jure); saglabāt Baltijas jautājuma aktualitāti 1970. gadu ASV-PSRS tuvināšanās procesos; iegūt ievērojamu politiskā darba pieredzi un izveidot vēlāk atjaunotajai Latvijas Republikai ļoti noderīgus kontaktus ar mītnes zemju politiķiem. Svarīgs ir arī pats fakts, ka mērķis panākt Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu un tam veltītā politiskā darbība veicināja pašas Trimdas kā grupas saliedētību (protams, neizslēdzot arī dažādu viedokļu un iekšēju nesaskaņu pastāvēšanu Trimdā), latvietības apziņas ilgtspēju šīs grupas locekļu starpā un līdz ar to arī saiknes ar Latviju atjaunošanos pēc tās neatkarības atjaunošana un daudzu bijušo trimdinieku iesaistīšanos Latvijas politiskajā, kultūras un saimnieciskajā dzīvē.

Nozīmīgs priekšnoteikums tam, lai izveidotos šāds stabils un visu Trimdas laiku pastāvošs, būtībā pašus Trimdas identitātes pamatus veidojošs politisks mērķis, bija jau paši Trimdas veidošanās apstākļi. Pieredzētās kara šausmas, nepieciešamība pamest savas mājas un doties bēgļu gaitās, Latvijas neatkarības zaudēšana – šī trauma radīja visai grupai kopīgu netaisnības un pāridarījuma sajūtu, kā arī lika, bieži vien pārspīlēti, idealizēt zaudēto dzimteni un iztēlēt veidot savā ziņā pat mītisku nākotnes dzimtenes tēlu, ar kuru saistījās visi bēgļu un vēlāk trimdinieku sapņi par laimi nākotnē. Pārvietoto personu nometnēs pavadītajā laikā šīs kopīgās traumas, pagātnes un nākotnes dzimtenes vīzijas konsolidējās īpašā bēgļu un pēc tam trimdinieku pašapziņā, specifiskā un no Latvijā palikušajiem latviešiem izteikti atšķirīgā

savas identitātes uztverē. Likumsakarīgi, nometnēs aizsākās arī pirmā politiskā darbība. Vēlāk, izceļojot un apmetoties uz patstāvīgu dzīvi dažādās pasaules malās, trimdinieki aizveda sev līdzī un saglabāja šo īpatnējo Trimdas sūtības apziņu un arī kopības apziņu.

Pārvietoto personu nometnēs pavadītais laiks bija nozīmīgs arī no tīri praktiska viedokļa. Tajā izveidotie personīgie kontakti un iegūtā pieredze bija pamats vēlāk izveidotajai globālajai latviešu Trimdas organizatoriskajai struktūrai, kas vainagojās ar Pasaules Brīvo latviešu apvienības dibināšanu 1956. gadā. Organizatoriskā struktūra turpināja attīstīties arī tālāk, veidojoties kopīgām politiskās sadarbības organizācijām ar igauņiem un lietuviešiem un pēc tam arī citām Austrumeiropas un Viduseiropas tautu diasporām. Arī šādas sadarbības pamati izveidojās un pirmā pieredze radās pārvietoto personu nometnēs. Bez plašas organizatoriskās struktūras vēlākajos gados īstenotās Trimdas starptautiska mēroga politiskās akcijas nebūtu vispār iespējamās un iedomājamas.

Savu politisko mērķu īstenošanai Trimda visā savā darbības laikā izmantoja gan tiešu politisko lobiju, griežoties ar vēstulēm, iesniegumiem, peticijām utt. pie mītnes zemju politiķiem, gan arī veica ļoti plašu darbu mītnes zemju sabiedrības informēšanā par Latviju, Baltijas valstīm, to likteni Otrā pasaules kara laikā un Trimdas politiskajām prasībām atjaunot Baltijas valstu neatkarību. Sabiedrības informēšanai Trimda izmantoja visus tai pieejamos līdzekļus: izdeva un izplatīja regulārus informatīvus izdevumus, publicēja un izplatīja informatīvas brošūras un grāmatas par Baltijas valstīm, kā arī pastkartes, pamarkas, kartes u.tml. materiālus. Tāpat Trimda izmantoja iespējas publicēties mītnes zemju medijos un tādējādi sasniegt plašāku lasītāju loku. Kā viens no politisko prasību popularizēšanas instrumentiem jāuzsver arī dažādu svinamo dienu un piemiņas dienu izmantošana politisko prasību aktualizēšanai.

Trimdas otrais politiskās darbības posms 1950. un vēl arī 1960. gados bija raksturīgs vispirms jau ar iekārtošanos mītnes zemēs, organizatoriskā tīkla izveidi un tajā pašā laikā ar ļoti aktīvu un entuziastisku iesaistīšanos jebkādās aktivitātēs, kas kaut vai daļēji bija saistītas ar pretošanos Padomju Savienībai kā politiskam spēkam vai komunismam kā ideoloģijai. ASV šajā laikā pastāvošais izteiktais pret-komunistiskais noskaņojums radīja labvēlīgu augsni šādai Trimdas darbībai. Vēl vairāk, ASV Aukstā kara plānošanas stratēģi apzinājās ASV uz dzīvi apmetušos dažādu komunisma pakļautībā esošo tautu diasporu potenciālu izmantošanai valsts mērogā plānotās pret-komunisma aktivitātēs. Pie šādām aktivitātēm pieder teju visi redzamākie un veiksmīgākie Trimdas politiskās darbības virzieni 1950. gados un 1960. gadu sākumā: Komitejas Latvijas brīvībai darbība Brīvās Eiropas komitejas ietvaros, ar to saistītā Apspiesto tautu asamblejas darbība, kā arī t.s. Kerstena komitejas

darbības atbalstīšana. Protams, paralēli šīm aktivitātēm notika arī sabiedrības informēšanas darbs un patstāvīgas Trimdas organizāciju aktivitātes, kuras nebija saistītas ar ASV Valsts departamenta apmaksātām un attiecīgi daļēji kontrolētām organizācijām un darbības virzieniem.

Paralēli iesaistei ASV pret-komunisma politikā, šim Trimdas darbības periodam ir raksturīgi mēģinājumi ar politiskās darbības palīdzību zināmā mērā attaisnot savu eksistenci, uzsvērt savu vērtību un skaidrot savu nacionālo būtību ar vēsturiskiem argumentiem. Liela daļa šī perioda Trimdas sastādīto politisko dokumentu ar savu saturu atspoguļo Trimdas nepieciešamību jebkuru sarunu ar mītnes zemes amatpersonām iesākt ar Latvijas vēstures skaidrošanu no visnenākajiem laikiem līdz pat notikumiem, par kuriem konkrētajā gadījumā mītnes zemes amatpersonas interesējas. Vērojama vēlme sīki izskaidrot, kas ir latvieši un kādu plašu un sarežģītu procesu rezultātā ir veidojusies latviešu tauta, un kā konkrētie šīs tautas pārstāvji ir nokļuvuši mītnes zemē, un kāpēc iesniedz tieši šādas politiskas prasības savas valsts un tautas vārdā. Sprotams, šādi gari vēsturiski skaidrojumi ne tuvu ne vienmēr bija nepieciešami un interesanti rietumvalstu politiķiem, drīzāk pat otrādi – varēja radīt pretēju rezultātu. Tomēr kopumā šajā periodā Trimda savu iespēju robežās veiksmīgi izmantoja mītnes zemēs pastāvošo anti-komunistisko noskaņojumu un uzsāka politiskā darba pieredzes uzkrāšanu.

Analizējot un vērtējot Trimdas politisko darbību, ir jāpatur prātā Trimdas darbības iespēju zināmā atkarība no starptautiskās politikas un galvenokārt – Aukstā kara saspīlējuma un atslābuma periodiem. Līdz apmēram 1960. gadu vidum, kamēr Trimdas pret-komunistiskais noskaņojums un komunisma apkarošanas centieni atbilda ASV ārpolitikas mērķiem, Trimdas aktivitātes ASV plaši (lai arī slepeni) finansēja un atbalstīja. Savukārt, Aukstā kara saspīlējumam pamazām pārejot detantes posmā, Trimdai piešķirtais finansējuma apjoms krasī samazinājās un samazinājās arī līdz tam mītnes zemju politiķu pozitīvā un iedrošinošā attieksme pret komunismu apkarojošām Trimdas aktivitātēm. Līdz šim brīdim Trimdas veiksmīgākais izmantotais līdzeklis, proti, dalība ASV un pasaules kopumā pret-komunisma kustībā kā iespējamais ceļš panākt Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu līdz ar izmaiņām abu lielvaru attiecībās iegāja strupceļā. 1960. gadu otrā pusē Trimdas politiskajā darbībā bija zināmas stagnācijas un jaunu ceļu meklēšanas laiks.

Trimdas politiskā darbība transformējās jaunā līmenī un kvalitātē 1970. gadu sākumā līdz ar tuvināšanās procesiem PSRS un ASV attiecībās, kas ne vien apgrūtināja Trimdas iespējas atrast iespējamus sabiedrotos Latvijas neatkarības atjaunošanas veicināšanai, bet arī sāka apdraudēt jau pastāvošo situāciju, apdraudēt pašus pamatus Trimdas cerībām jebkad

atjaunot Latvijas Republikas valstiskumu: Baltijas valstu juridisko pastāvēšanu padomju okupācijas apstākļos. 1970. gadu sākumā vairāki faktori destabilizēja vai šķietami destabilizēja rietumvalstu īstenotās Baltijas valstu inkorporācijas PSRS neatzīšanas *de jure* politikas turpināšanos. Šādi apdraudējumi bija gan Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes pieņemtais Helsinku nolīgums ar tajā ierakstīto dažādi traktējamo punktu par Eiropā pastāvošo robežu atzīšanu, gan arī PSRS un ASV tuvināšanās procesu ietekmē aizsākusies tendence vairākām valstīm no jauna izvērtēt Baltijas valstu inkorporācijas PSRS neatzīšanas politikas lietderīgumu. Trimdas intensīvie protesti pret Austrālijas valdības lēmumu atteikties no neatzīšanas politikas vienlaikus gan pierādīja Trimdas gatavību cīnīties par Baltijas valstu interesēm un tās spēju mobilizēt sabiedrisko viedokli savās mītnes zemēs savu interešu aizstāvībai, gan arī lika Austrālijas valdību atcelt pieņemto lēmumu. Šis gadījums arī pārējām Rietumvalstīm skaidri norādīja, ka atteikšanās no neatzīšanas politikas ir pāragrs un riskants lēmums.

Papildus ārējiem izaicinājumiem, ap 1970. gadu sākumu notika pakāpeniskas, bet ļoti nozīmīgas izmaiņas arī Trimdas iekšienē, Trimdas politisko organizāciju vadību pārņēmot Trimdas “jaunajai paaudzei”, resp., tiem latviešiem, kas bija uzauguši un izglītojušies jau Trimdā. Paaudžu nomaina Trimdā tās politisko centienu kontekstā ir viena no tēmām, kuru nav bijis iespējams detalizēti aplūkot šajā darbā, bet kuru ir nepieciešams ļoti rūpīgi un plaši pētīt nākotnē. Pirmkārt, ir jāmeklē atbildes uz jautājumu, kādi bija priekšnoteikumi tam, lai Latvijas neatkarības idejas uzturēšanas mērķis tik veiksmīgi, kā to redzam latviešu Trimdas gadījumā, pārietu no vecākās, neatkarīgo Latviju un karu pieredzējušās paaudzes vērtību sistēmas uz jaunās, demokrātiskās rietumvalstīs izaugušo latviešu trimdinieku paaudzes vērtību sistēmu. Kādi mehānismi nodrošināja šo ideju pāreju starp paaudzēm? Otrkārt, nepieciešams daudz detalizētāk analizēt tās izmaiņas Trimdas politiskajos uzskatos un darbības metodēs, kuras bija tiešs paaudžu nomainas Trimdas politiskajā vadībā rezultāts. Šo abu faktoru izpēte nākotnē ļaus daudz objektīvāk un konstruktīvāk analizēt Trimdas politisko darbību laika posmā no aptuveni 1970. gadu pirmās puses līdz pat Latvijas Republikas atjaunošanai.

Trešais faktors, kas neapšaubāmi ietekmēja Trimdas politiskās aktivitātes šajā periodā bija aizvien pieaugošās iespējas informācijas apmaiņai ar Latviju. Līdz ar tehnoloģiju un transporta attīstību, kā arī līdz ar padomju režīma zināmu atslābumu, strauji palielinājās personīgu kontaktu iespējas un arī iespējas slepus no padomju kontroles iestādēm ievest Latvijā un izvest no Latvijas materiālus un informāciju. Lai gūtu skaidru un pilnīgu priekšstatu, kā notika pierādījumu par padomju režīma cilvēktiesību pārkāpumiem vākšana

Latvijā un izvešana uz rietumiem, kur tos Trimda izmantoja kā argumentus savā politiskajā darbībā, nākotnē ir vēl nepieciešami plaši pētījumi, pievēršot uzmanību gan tam, kā tika organizēta informācijas vākšana, gan kā tā tika izvesta no Latvijas. Šī ir perspektīva nākotnes pētījumu tēma, kura skar vienlaikus gan Trimdas vēsturi, gan arī Latvijas pirms-atmodas laika pretošanās padomju režīmam vēsturi.

Kopumā tātad Trimdas politiskā darbība, vadoties pēc galvenajām tendencēm dažādos laika posmos, ir iedalāma četros (nosacītos) galvenajos posmos, no kuriem laiks pārvietoto personu nometnēs sastāda pirmo – pašorganizēšanās un politiskās darbības aizsākuma posmu. Otrais posms aptver pret-komunistiskas aktivitātes galvenokārt mītnes zemēs laika posmā no ieceļošanas mītnes zemēs 1950. gadu sākumā un līdz aptuveni 1960. gadu beigām. No 1970. gadu sākuma līdz Atmodas sākumam izdalāms trešais Trimdas politiskās darbības posms, kuru raksturo darbības aktivizēšanās starptautiski, paaudžu maiņa politiskā darba vadībā, un arī politiskās darbības paņēmieni maiņa un iniciatīvas pieaugums. Ceturtais un pēdējais posms šajā darbā nav aplūkots, bet tas aptver Atmodas un neatkarības atjaunošanas periodu, un tam raksturīga Trimdas aizvien pieaugoša tieša iesaistīšanās notikumos Latvijā un sadarbības izveide ar politiskajiem spēkiem Latvijā.

Kas attiecas uz mēģinājumiem izvērtēt, cik veiksmīgi bija Trimdas centieni veicināt Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, resp., cik liela daļa nopelnu tajā, ka Latvijas Republikas neatkarība tika atjaunota, ir piedēvējami Trimdai, tad tos nevajadzētu ne pārvērtēt, nedz arī noliegt kā neesošus. Visā Trimdas politiskās darbības laikā kopš Otrā pasaules kara beigām līdz pat 1980. gadu otrajai pusei ir uzkrītoši redzams, cik liela ietekme uz Trimdas aktivitāšu uztveri mītnes zemēs bija tābrīža starptautiskajai situācijai, attiecību izmaiņām starp ASV un PSRS un sabiedrības noskaņojumam mītnes zemēs. Tāpat ir acīmredzami, ka Latvijas Republikas neatkarību kļuva iespējams atjaunot to procesu dēļ, kas sāka 1980-to gadu beigās norisināties pašā Baltijā un Padomju Savienībā vispār. Tie nebija Trimdas nopelns un arī nevarēja būt. Bez pārmaiņām Baltijas valstu iekšienē nebija iespējamas izmaiņas Baltijas valstu juridiskajā statusā. Atjaunot Baltijas valstu neatkarību “no ārpusēs” kaut vai tīri teorētiski varbūt būtu bijis iespējams vienīgi ar jauna pasaules kara palīdzību, kas nebija nevienas rietumvalsts darba kārtībā, un kurš diez vai būtu pieņemams arī Trimdai.

Nedrīkst arī pārāk pārvērtēt baltiešu politiskā lobija svaru un iespaidu to mītnes zemēs. Baltieši bija viena no daudzām politiskā lobija grupām, kuras lielā skaitā katru dienu mēģināja pavērst ASV un citu valstu valdības struktūru uzmanību savām specifiskajām

problēmām. Turklāt, piemēram, salīdzinot ar ebrejiem, Baltieši bija arī ļoti neliela grupa ar diezgan nelieliem politiskajam lobijam pieejamiem finanšu resursiem.

Taču no otras puses, nedrīkst arī novērtēt par zemu vai pat vispār noliegt kā neveiksmīgus Trimdas desmitgadēm ilgos centienus uzturēt dzīvu Latvijas valstiskuma ideju un veicināt šī valstiskuma atjaunošanu. Tiem pilnīgi noteikti bija arī savi nozīmīgi rezultāti. Izvērtējot Trimdas darbību veiksmīgumu vai neveiksmīgumu, ir jāpatur prātā politikas zinātnes teorētiķu secinājumi, ka ārpolitiku, it sevišķi tādas lielvalsts kā ASV ārpolitiku, kādai etniskajai grupai ietekmēt sev vēlamā virzienā principā ir iespējams tikai pie ļoti labvēlīgiem apstākļiem, kad lietas potenciāli virzās vajadzīgajā virzienā jau pašas. Šādos izšķirīgos brīžos etniskās grupas, tai skaitā latviešu Trimda, var būt tas papildus spēks, neapšaubāmi tikai viens no daudziem, kurš var notikumu gaitu ievirzīt tiem vajadzīgajā gultnē.

Viens no neapšaubāmi svarīgākajiem Trimdas panākumiem bija ASV un citu rietumu valstu īstenotās Baltijas valstu inkorporācijas PSRS *de jure* neatzišanas politikas uzturēšana. Latvijas Republikas pastāvēšana *de jure* visus padomju okupācijas gadus ir, protams, ne tikai Trimdas, bet tai skaitā lielā mērā arī Trimdas aktivitāšu nopelns. Latvijas valsts pastāvēšanas *de jure* turpināšanās tik ilgus gadus ir unikāls gadījums pasaules starptautisko tiesību vēsturē, kam nav tiešu līdzinieku. Latvijas valsts *de jure* pastāvēšana bija arī ļoti nozīmīgs priekšnoteikums tam, ka vispār bija iespējams 1990. gadu sākumā atjaunot Latvijas Republiku. Nepastāvot šādai tiesiskai kontinuitātei, būtu bijis daudz grūtāk vai varbūt pat neiespējami Baltijas valstīm atkal izveidot savas suverēnas, demokrātiskas valstis. Baltijas valstu tiesiska pastāvēšana arī jūtami atviegloja to starptautisko atzišanu pēc neatkarības atjaunošanas.

Kā vienu no Trimdas sasniegumiem ir jāatzīmē arī tās desmitgadēm ilgušā politiskā darba rezultātā uzkrātā politiskā darba pieredze, izpratne par efektīvu politisko lobiju un izveidotie labie sakari ar ASV un Rietumeiropas valdībām un politiskajiem spēkiem. Šī pieredze un kontakti spēlēja lielu lomu Atmodas periodā un uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas, jaunajām Baltijas valstu valdībām veidojot pirmos starptautiskos sakarus un atjaunojot savu diplomātisko dienestu.

Šobrīd neatbildēts jautājums ir arī Trimdas ietekme uz neatkarības idejas attīstību Latvijā pašā, taču šāda ietekme acīmredzot pastāvēja. Tikai turpmāki pētījumi var palīdzēt noskaidrot to, cik tieši liela loma bija informācijas apmaiņai ar Trimdu, tām ārzemju informācijas drumslām un padomju cilvēkiem citas, demokrātiskas domāšanas vēsmām, kuras Latvijā ieplūda ar *Amerikas Balss* un *Radio Brīvā Eiropa* raidījumiem, ar aizvien

biežākām trimdinieku vizītēm Latvijā un personīgiem kontaktiem ar radiniekiem. Cik liela loma šim ideju un rietumniecisko vērtību pienesumam bija tā latviešu tautas kopējā noskaņojuma veidošanā, kas uzplauka Atmodas periodā un bija pats būtiskākais priekšnoteikums Latvijas Republikas neatkarības veiksmīgai atjaunošanai? Iespējams, neatkarības idejas uzturēšana arī pašā okupētajā Latvijā (kā papildinošs un stiprinošs faktors un, protams, nenoliedzot primāri neatkarības idejas saglabāšanos Latvijā neatkarīgi no Trimdas centieniem) ir pieskaitāma Trimdas politiskās darbības panākumiem.

Trimdas darbība Rietumos Atmodas laikā un to daudzo trimdinieku darbība Latvijā, kuri līdz ar izmaiņām Baltijas valstīs 1980-to gadu pašās beigās atgriezās Latvijā un tieši piedalījās Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanā, liekot lietā savu pieredzi un izpratni par demokrātiskas valsts uzbūves pamatprincipiem; Trimdas apjomīgā materiālā un finansiālā palīdzība Latvijai Atmodas laikā un pēc neatkarības atjaunošanas – arī šie faktori ir vēl daudz sīkāk jāpēta, pirms būs iespējams objektīvi izvērtēt Trimdas lomu Latvijas neatkarības atjaunošanā.

Kopumā Trimdas politiskā darbība ar mērķi uzturēt neatkarīgas, demokrātiskas Latvijas ideju trimdā un veicināt Latvijas neatkarības atjaunošanu ir plašs un daudzšķautņains process. Šajā darbā iezīmēti tikai šī procesa vispārīgie principi un galvenās attīstības tendences. Latvijas neatkarības idejas uzturēšana Trimdā ir apliecinājums trimdinieku Dzimtenes mīlestībai, pienākuma apziņai pret savu tautu, iniciatīvai un uzņēmībai. Tā ir arī viens no faktoriem, kas veicināja Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu un ietekmēja to, kāda ir Latvijas valsts un sabiedrība šodien.

SAĪSINĀJUMI

- ACEN – Eiropas Apspiesto tautu asambleja (*Assambly of Captive European Nations*)
- ALA – Amerikas Latviešu apvienība
- ALJA – Amerikas latviešu jauniešu apvienība
- ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija
- ASV – Amerikas Savienotās Valstis
- BAFL – Baltiešu amerikāņu brīvība līga (*Baltic American Freedom League*)
- BATUN – Baltiešu aicinājums Apvienotām Nācijām (*Baltic Appeal to the United Nations*)
- BPLA – Brīvās pasaules latviešu apvienība
- CIP – Centrālās izlūkošanas pārvalde
- DALA – Dienvidamerikas latviešu apvienība
- DP – pārvietotās personas (*Displaced persons*)
- DV – Daugavas Vanagi
- EDSA – Eiropas Drošības un sadarbības apspriede
- ELJA – Eiropas Latviešu jauniešu apvienība
- FEC – Brīvās Eiropas komiteja (*Free Europe Commitee*)
- HELLP – (*Help Estonian, Latvian and Lithuanian People*)
- HIA – Hūvera Institūta arhīvs (*Houwer Institution Archives*)
- IHRC – Imigrācijas vēstures pētniecības centrs (*Immigration History Research Center*)
- IRO – Starptautiskā Bēgļu Organizācija (*International Refugee Organization*)
- JBAC – Apvienotā baltiešu amerikāņu komiteja (*Joint Baltic American Council*)
- JBANC – Apvienotā amerikāņu baltiešu komiteja (*Joint Baltic American National Council*)
- KLB – Komiteja Latvijas brīvībai
- LAA – Latviešu apvienība Austrālijā
- LAAJ – Latviešu apvienība Austrālijā un Jaunzēlandē
- LAK EC – Latvijas atbrīvošanas komitejas Eiropas centrs
- LatCP – Latvijas Centrālā padome
- LBF – Latvijas Brīvības fonds
- LCK – Latviešu Centrālā Komiteja
- LCP – Latviešu Centrālā Padome
- LCPV – Latviešu Centrālā padome Vācijā
- LNA LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs
- LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

LNAK – Latviešu Nacionālā apvienība Kanādā
LNF – Latviešu Nacionālais fonds
LNJAK – Latviešu Nacionālā jauniešu apvienība Kanādā
LNP – Latviešu Nacionālā Padome
LNPL – Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā
NCFE – Nacionālā komiteja brīvai Eiropai (*National Committee for Free Europe*)
NKVD – Iekšlietu tautas komisariāts (*Народный комиссариат внутренних дел*)
PBA – Pasaules baltiešu apvienība
PBLA – Pasaules Brīvo latviešu apvienība
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
SHAEF – Sabiedroto militārā pārvalde (*The Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*)
UBA – Apvienotais Baltiešu aicinājums (*United Baltic Appeal*)
UNRRA – Apvienoto Nāciju Palīdzības un rehabilitācijas administrācija (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*)
VFR – Vācijas Federatīvā Republika
ZLCP – Zviedrijas Latviešu Centrālā padome

ANOTĀCIJA

Promocijas darbs “Latvijas neatkarības idejas uzturēšana Trimdā no 1940. gadu vidus līdz 1980. gadu otrai pusei: politiskā darbība” analizē Trimdas veiktās politiskās darbības Latvijas neatkarības idejas uzturēšanai Rietumvalstīs padomju okupācijas gados. Darbā, izmantojot plašu un lielākoties iepriekš npublicētu un pētniecībā neizmantotu avotu bāzi no deviņu dažādu valstu arhīviem, tiek analizēti: paņēmieni, ar kādiem Trimda izplatīja informāciju par Baltijas valstīm savās mītnes zemēs; Trimdas iesaistīšanās pret-komunisma kustībās savās mītnes zemēs 1950. un 1960. gados kā līdzeklis uzturēt Latvijas neatkarības ideju; Trimdas politiskās aktivitātes starptautiskā mērogā ASV un PSRS tuvināšanās kontekstā sākot no 1970. gadu sākuma. Darbs hronoloģiski aptver laika posmu no Otrā pasaules kara beigām, kad Trimda izveidojās, un līdz Atmodas procesu sākumam Latvijā 1980. gadu otrajā pusē, kad aizsākās pilnīgi jauns posms Trimdas politiskajās aktivitātēs.

Īstenojot politisko darbību ar mērķi veicināt Latvijas Republikas valstiskuma atjaunošanu, Trimdai izdevās sasniegt nozīmīgus rezultātus, kuri tieši vai netieši bija svarīgi Latvijas valstiskuma atjaunošanas procesā. Trimdai izdevās uzturēt Latvijas neatkarības ideju dzīvu gan savā starpā, gan arī mītnes zemēs (tai skaitā uzturot spēkā Latvijas Republikas pastāvēšanu de jure); saglabāt Baltijas jautājuma aktualitāti 1970. gadu ASV-PSRS tuvināšanās procesos; iegūt ievērojamu politiskā darba pieredzi un izveidot vēlāk atjaunotajai Latvijas Republikai ļoti noderīgus kontaktus ar mītnes zemju politiķiem.

Atslēgas vārdi: Latviešu Trimda; Latvijas valstiskums; politiskais lobijs; Aukstais karš

ANNOTATION

The dissertation “Maintaining the Idea of Latvia's Independence in Exile from the Mid-1940s to the Second Half of the 1980s: Political Activity” analyzes the political activities carried out by the Latvian Exile to maintain the idea of Latvia's independence in the West during the Soviet occupation. Using a wide and mostly previously unpublished and unused range of sources from the archives of nine different countries, this work analyzes: the ways in which the Exile disseminated information about the Baltic States in their home countries; The involvement of the exile in the anti-communist movements in their home countries in the 1950s and 1960s as a means of maintaining the idea of Latvia's independence; Political activities of exiles at an international level in the context of the improving relations between the United States and the USSR in early 1970s. The dissertation chronologically covers the period from the end of the Second World War, when the Exile was formed, to the beginning of the Awakening processes in Latvia in the second half of the 1980s, when a completely new stage in the Exile's political activities began.

By implementing political activities aimed at promoting the restoration of the statehood of the Republic of Latvia, the Exile managed to achieve significant results that were directly or indirectly important in the process of restoring the statehood of Latvia. The exile managed to keep the idea of Latvia's independence alive both among themselves and in its home countries (including by maintaining the *de jure* existence of the Republic of Latvia); to maintain the relevance of the Baltic issue in the US-USSR improving relations of the 1970s; to gain considerable experience in political work and to establish contacts with the politicians of their home countries that were very useful for the later restored Republic of Latvia.

Key words: Latvian Exile; Latvian statehood; political lobby; Cold War

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

Avoti

Arhīvi

Latvijas Nacionālais arhīvs Latvijas Valsts arhīvs (LNA LVA)

- 1971. f. (Trimdas latviešu organizāciju dokumenti)
- 1983. f. (Rancāns Jāzepe (1886–1969), Romas katoļu baznīcas bīskaps (ASV))
- 2176. f. (Šilde Ādolfs (1907–1990), jurists, vēsturnieks, (Vācija) / privātarhīvs)
- 2183. f. (Daugavas Vanagu Adelaides nodaļa (Austrālija))
- 2197. f. (Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA) Informācijas biroja arhīvs Minsterē (Vācija))
- 2219. f. (Spilners Ilgvars (1925–2014), ALA un PBLA priekšsēdis, (ASV) / privātarhīvs)
- 2253. f. (Pasaules Brīvo latviešu apvienība – PBLA))
- 2263. f. (Zariņš Kārlis (1879–1963), Latvijas sūtnis Lielbritānijā, ārkārtējo pilnvaru nesējs, Zariņa Marie Anna (1927–2004), sabiedriskā darbiniece (Lielbritānija))
- 2335. f. (Latviešu tautas kopības Vācijā arhīvs (“Minsteres arhīvs”))
- 2451. f. (Vasariņš Pēteris (1924–1996), sabiedriskais darbinieks (Kanāda))
- 2462. f. (Austrālijas latviešu centrālais arhīvs (Austrālija))
- 2570. f. (Miniate Elma (1925–2011), sabiedriskā darbiniece (Kanāda))

Imigrācijas vēstures pētniecības centra arhīvs (*Immigration History Research centre archive – IHRC*), kolekcijas:

- American Latvian Association (ALA)
- American Latvian Youth Association (ALJA)
- Assembly of Captive European Nations (ACEN)
- Baltic Appeal to the United Nations (BATUN)
- Baltic Tribunal
- Eriks Dundurs Collection
- Nikolajs Rasins papers

Hūvera institūta arhīvs (*Hoover Institution archives – HIA*)

- Radio Free Europe/Radio Liberty corporate records
- Alfreds T. Rusins papers

- Peter Z. Olins papers
- Janis Lejins papers

ASV Nacionālais arhīvs (*USA National Archives and Records Administration – NARA*)

- RG 59, 1955–59 Central Decimal file
- RG 233 House of Representatives, 83rd Congress

Lielbritānijas Nacionālais arhīvs (*National Archives of Great Britain*)

- FO 371/55972
- FCO 371.N2823/170/59
- FCO 371.112
- FCO 24/201

Latvijas Nacionālais arhīvs Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA LVVA)

- 293. f. (Latvijas sūtniecība Vašingtonā)

Austrālijas Nacionālais arhīvs (*National Archives of Australia*)

- Sērija M 1276, lieta nr. 24
- Sērija A1838/385, lieta nr. 69/1/3/8

Amerikas Latviešu apvienības biroja arhīvs Rokvilē, ASV

- mape “Kerstena komiteja”
- kolekcija “PBLA”
- mape “Captive Nations Week 1971”

Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centrs “Straumēni”

- “Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā”
- “Baltic Council”
- “LAK EC”

Dž. Forda prezidentālās bibliotēkas arhīvs (*Gerald R. Ford Presidential Library archives*)

- Box 12, “7/25/75 – Presidential Remarks, Meeting with Americans of Eastern European Background”
- Series IX: Box 71. “Presidential proclamations, 1981–89”

Minsteres latviešu centra arhīvs

- “LCK – ACEN. Sarakste 1954–1959”
- “LCK – ACEN. Sarakste 1960–1963”

Kanādas Nacionālais arhīvs (*National Archives of Canada*)

- 20-1-2-LATV, Vol. 1

Vācijas Nacionālais arhīvs (*Bundesarchiv Deutschlands*)

- B206/1078

Francijas Ārlietu ministrijas arhīvs

- MAE, EU-Europe, URSS 1949–1955, vol. 130

Vilsona centra digitālais arhīvs (*Wilson Center Digital Archive*)

- Cold War International History Project, Collection “Radio Free Europe and Radio Liberty”

Jaunzēlandes Nacionālais arhīvs (*National Archives of New Zealand*)

- ABHS W4627 950 4416, record nr. 348/4/1

Zviedrijas Nacionālais arhīvs (*Riksarkivet*)

- Lettiska Centralradet

Viļa Vītola un Māra Graudiņa personīgie arhīvi

Periodika

ALA Žurnāls

Austrālijas Latvietis

Čikāgas Ziņas

Laiks

Latvija

Latvija – Brīvā Balss

Latvija Amerikā

Latvijas Vēstnesis

Latvju Vārds

Londonas Avīze

Montreālas Latviešu Biedrības Ziņotājs

Tēvija

Vēstis evaņģēliski luteriski ticīgiem latviešiem Venecuēlā

Vircburgas Latviešu Vēstis

Dokumentu krājumi un publikācijas

Beķere K. (sast.) *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšana (1945–1991) dokumentos*. 4. sēj.: *Latvijas neatkarības uzturēšana trimdā (1945–1991)*. Rīga: LZA BSPP, 2017.

Bīlmanis A. *Latvian-Russian relations. Documents*. Washington: Latvian legation, 1944.

- Janauskas G. (ed.) *“Kongresinē akcija” Baltijos valstybių okupacijos nepripažinimo politikoje 1961–1974 m.* Vilnius: VDU Lietuvių išėivijos institutas, 2011.
- Jundzis T. (red.). *4. maijs: Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju.* Rīga: LU žurnāla “Latvijas vēsture” fonds, 2000.
- Lerhis A. (sast.). *Rietumvalstu nostāja Baltijas valstu jautājumā 1940.–1991. gadā. Dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018.

Oficiālo iestāžu dokumentācija

1948 Displaced Persons Act. –

http://library.uwb.edu/Static/USimmigration/1948_displaced_persons_act.html
(skatīts 18.08.2017.).

ASV Senāta rezolūcija nr. 406. *Documents on Disarmament 1976.* Washington: United States Arms Control and Disarmament Agency, 1978, pp. 285–287.

Foreign Relations of United States, 1969–1976, vol. XXXIX.

House Resolution 346 as amended by House Resolution 438. *Internal security manual. Provisions of federal statutes, executive orders, and congressional resolutions relating to the internal security of the United States.* Washington: United States government printing office, 1955.

Joint Resolution designating “Baltic Freedom Day”: Public Law 97-196, 18.06.1982.
Pieejams: <https://www.govinfo.gov/app/details/STATUTE-96/STATUTE-96-Pg117> (skatīts 10.02.2020.).

Joint Resolution designating “Baltic Freedom Day”: Public Law 98-39, 13.06.1983.
Pieejams: <https://www.govinfo.gov/app/details/STATUTE-97/STATUTE-97-Pg208> (skatīts 10.02.2020.).

Joint Resolution providing for the designation of the third week of July as “Captive Nations Week”: Public Law 86-90. Pieejams: <https://www.govinfo.gov/app/details/STATUTE-73/STATUTE-73-Pg212> (skatīts 10.02.2020.).

Report of the Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States in to the U.S.S.R.: Third interim report of the Select Committee on Communist Aggression, House of Representatives, Eighty-third Congress, second session, under authority of H. Res. 346 and H. Res. 438. Washington: United States Government printing office, 1954.

United States of America Congressional Record. Proceedings and debates of the 83rd Congress, First session. Volume 99, part 8. Washington: United States government printing office, 1953.

Literatūra

- A.V., G.I. Starp dzirnakmeņiem maltie – atspoguļo nākotnes cerību. Zviedrijas latviešu jaunatnes dienas. *Jaunā Gaita*, 1957, nr. 9.
- Albats B., Klīve V. V. *ALA: Amerikas Latviešu apvienība, 1951–1986*. Lincoln: Amerikas Latviešu apvienība, 1986.
- Ambrosio Th. Ethnic Identity Groups and U.S. Foreign Policy. Ambrosio T. (ed.). *Ethnic Identity Groups and U.S. Foreign Policy*. Westport: Praeger Publishers, 2002.
- Andersons E., Siliņš L. *Latvijas Centrālā Padome LCP. Latviešu nacionālā pretestības kustība, 1943–1945*. Upsala: LCP, 1994, 44. lpp.
- Andrups J. Lielbritānijas latviešu vēsture. *Latvieši Lielbritānijā*. 1. grām. Londona: LNPL, DVF, 1995.
- Appeal by representatives of the Baltic Nations to the General Assembly of the United Nations*. [Izdošanas gads un vieta nav norādīti], 31.–32. lpp.
- Apse V. Vācijas nometņu gadu bilance. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1951. gadam*.
- Auziņš A. Informācijas darba metodes un prioritātes. *Ko latvieši svešumā var darīt savas tautas politiskās nākotnes labā? Austrālijas Latviešu Informācijas centra 1. semināra īsreferāti un debates*. ALIC, (1972).
- Auziņš A. Latviešu politiskais darbs un Kanbera. *Kanberas latviešu saime. Piecdesmit gadi 1947–1997*. Kanbera: Kanberas latviešu biedrība, 1998.
- Auziņš V. Latvieši Jaunzēlandē. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1952. gadam*.
- Āboliņš K. J. Latviešu trimdas situācija un prognozes. *Tāltālu tālumā. Referātu krājums*. Studiju grupa, Lincoln, 1964.
- Balodis A. Baltiešu vienības centieni pagātnē un nākotnē. *Jaunā Gaita*, 1958, nr. 14.
- Balodis A. Latvija–Baltija–Eiropa. *Jaunā Gaita*, 1958, nr. 13.
- Baltaks J. Austrālijas latvieši un asimilācija. *Archīvs*, I. Otrās izd., 1969.
- Baltic World Conference versus The Union of Soviet Socialist Republics*. Maryland: Baltic World Conference, 1985.
- Baltiešu dienas Skandināvijā. Lielo notikumu hronoloģija. *Vēja Zvani*, 1985, nr. 16.

- Baltiešu kopienų sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvidamerikā 1945–1991. *Letonikas V kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA BSPC, 2013.
- Baltijas reakcionārā emigrācija šodien*. Rīga: Zinātne, 1982.
- Banionis J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose 1975–1990 m.* Vilnius, 2002.
- Banionis J. *Lietuvos laisvinimas Vakaruose 1940–1975 metais*. Vilnius, 2010.
- Bartram D., Poros M. V., Monforte P. *Key Concepts in Migration*. London: Sage, 2014.
- Baumann M. Conceptualizing Diaspora. The preservation of religious identity in foreign parts, exemplified by Hindu communities outside India. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018.
- Beķere K. 18. novembra atzīmēšana trimdā: tradīcija, identitātes apliecinājums, politiska manifestācija. *Svētki un svinēšana arhīvu dokumentos* (Latvijas valsts vēstures arhīva zinātniskie lasījumi, 5). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2019, 50.–75. lpp.
- Beķere K. Diplomātiskais dienests trimdā: Latvijas neatkarības uzturētāji un starptautiskie izaicinājumi. *Latvijas ārlietu simtgade. Darbi un personības*. Rīga: Latvijas ārpolitikas institūts, 2017, 119.–134. lpp.
- Beķere K. Latvian Diaspora's Involvement in the Latvian State Independence Renewal processes 1989–1991. *The Baltic States and the End of the Cold War* (Tartu Historical Studies, vol. 6). Berlin: Peter Lang, 2018, pp. 189–206.
- Beķere K. Latvieši Dienvidamerikā 1945–1991: darbība Latvijas neatkarības idejas saglabāšanai. *Latvijas Universitātes žurnāls "Vēsture"*, 2017, 4, 141.–158. lpp.
- Beķere K. Latviešu Nacionālās padomes politiskā darbība (1948–1951). *Vēsture: Avoti un cilvēki. Sources and People*, XXII. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2019.
- Beķere K. Latviešu trimdas loma Baltijas valstu okupācijas neatzīšanas politikā Austrālijā un Jaunzēlandē. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2011, 1/2, 30.–61. lpp.
- Berklavs E. *Zināt un neaizmirst*. Rīga: Preses nams, 1998.
- Berry J. M. *Lobbying for the People: The Political Behavior of Public Interest Groups*. Princeton, 1977.
- Bērziņš U., Teness V. Baltijas brīvības un miera kuģis – Rietumu pasaules vērtējums. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā. Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2011.

- Bīlmanis A. *The legend of the Baltic Barrier States*. Reprinted for private circulation from Journal of Central European Affairs, Vol. 6, No. 2, July 1946.
- Bīlmanis A. *The struggle for domination of the Baltic*. Reprinted for private circulation from Journal of Central European Affairs, Vol. 5, No. 2, July 1945.
- Bloed A. (ed.). *The Conference on Security and Co-operation in Europe. Analysis and basic documents, 1972–1993*. Dordrecht: Kluwer International publishers, 1993.
- Bračs J. Baltijas tautu vienības ideja un vienības darbs trimdā. Tichovskis H. (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi. Rakstu krājums*. [B.v.n.]: Astras apgāds, 1954.
- Briedis V. Latvieši Dānijā. Tichovskis H. (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi*. [B.v.n.]: Astras apgāds.
- Brūvers P. Kā notika filmēšana. Kļaviņš P. *Gaismas akcija: liecības un dokumenti par Gaismas akcijas slepeno un atklāto darbību dzelzs priekšvara abās pusēs 1969–1989*. Rīga: Drukātava, 2012.
- Celle O. Trimdas latviešu devums Latvijas neatkarības atjaunošanā. Blūzma V., Celle O. u.c. *Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 1998.
- Champonnois S. French policy towards the Baltic States, 1939–1991. Hiden J., Made V., Smith D. J. (eds.). *The Baltic Question during the Cold War*. London; New York: Routledge, 2008.
- Cipulis A., Brancis M. (sast.). *Pasaules brīvo latviešu apvienības darbības apskats: 1956–2001. Rakstu un materiālu krājums*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2001.
- Clifford J. Diasporas. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018.
- Cohen G. D. *In War's Wake. Europes Displaced persons in the Postwar Order*. New York: Oxford University press, 2012.
- Cohen R. Four phases of Diaspora Studies. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018, pp. 17–18.
- Collins L. D. *The Free Europe Committee: an American Weapon of the Cold War*. Dissertation. Carleton University, 1974.
- Daškevica-Putce M. “Baltās gulbītes”. *Latvieši Lielbritānijā*. 1. grām. Londona: LNPL, DVF, 1995, 345.–348. lpp.
- Daudze A. *Latvija Zviedrija politikā, 1945–1991*. Rīga: Zvaigzne ABC, 201.
- Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā 1944–1950*. Rīga: Zinātne, 2002.

- Daukste-Silasproģe I. *Latviešu literārā dzīve un literatūra ASV un Kanādā, 1950–1965*. Rīga: Valters un Rapa, 2007.
- Daukste-Silasproģe I. *Tāla zeme, tuvi ļaudis: latvieši Austrālijā: dzīve, literārais process, personības*. Rīga: LU LFMI, 2014.
- DeConde A. *Ethnicity, Race and American Foreign Policy. A History*. Boston: Northeast University Press, 1992.
- Deksnis E. B., Beķere K. Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības uzturēšanā 1945–1991. *Akadēmiskie raksti 4 sējumos "Latvieši un Latvija"*. III sēj.: Jundzis T., Zemītis G. *Atjaunotā Latvijas valsts*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.
- Dēliņš E. *Konsuls bez valdības, 1979–1991: piezīmes, dokumenti, materiāli*. Rīga: Zinātne, 1997.
- Dēliņš E. Latvijas problēmas Austrālijas politikā. *Universitas*, (1976), 37, 41. lpp.
- Dēliņš E. *Pirmais gads. Latviešu ieceļotāji Austrālijā 1947–1949*. Rīga; Stokholma: Memento, 2001, 30.–34. lpp.
- Didrihsone-Tomaševska I. "Austrālijas kauja": Austrālija atzīst Baltijas valstu *de jure* iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā. *Latvijas Arhīvi*, 2012, 1.
- Didrihsone-Tomaševska I. Austrālijas latviešu kopiena: galvenās attīstības tendences. *Latvijas Arhīvi*, 2010, 2.
- Didrihsone-Tomaševska I. *Latvieši Austrālijā: skats no tālienes: trimdas gadi*. South Yarra, Victoria: Sterling Star, 2014.
- Dienvīdamerikas latviešu politiskās aktivitātes. Intervija ar Vili Vītolu. *Baltiešu kopienu sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvīdamerikā 1945–1991. Letonikas V kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA BSPC, 2013.
- Dinbergs A. Latvijas sūtniecības darbs Vašingtonā. Tichovskis H. (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi*. [B.v.n.]: Astras apgāds.
- Dunsdorfs E. Austrālijas latviešu tautas grupas anatomija. *Archīvs*, XIV. 1974, 47.–100. lpp.
- Dunsdorfs E. Jaukto laulību problēma. *Archīvs*, III. 1972.
- Dunsdorfs E. Latviešu skaits Austrālijā. *Archīvs*, V. 1965.
- Dunsdorfs E. *Latvijas vēstures atlants*. Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1998.
- Dunsdorfs E. Sabiedriskā rosība mūsu organizācijās. *Archīvs*, XII. Melburna: LAA zinātnes nozare un Kārļa Zariņa fonds, 1972.
- Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*. New York: Robert Speller & Sons Publishers, 1975.
- Dunsdorfs E. *The Baltic Dilemma*. Part II. Melbourne: Baltic Council of Australia, 1982.

- Dunsdorfs E. *Trešā Latvija*. Melburna: Latvijas skautu prezidenta ģenerāļa Kārļa Goppera fonds, 1968.
- Eglāja-Kristsons E. *Dzelzsgriezēji. Latvijas un rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga: LU LFMI, 2013.
- Eglītis V. Uzticēšanās pašu spēkiem. *Universitas*, 1976, 37, 38. lpp.
- Elferts P. Diaspora Political Actions to Achieve Baltic Independence – Including Civil Disobedience. *Tracing the Baltic Road to Independence in Diaspora Archives. Transcript and materials if the international conference on 30 June – 2 July 2015, Riga*. Rīga: Latvian Academy of Sciences Baltic Centre for Strategic Studies, 2015, p. 19.
- Ezergailis A. (ed.). *The Latvian Legion: Heroes, Nazis or victims? a collection of documents from OSS war-crimes investigation files, 1945–1950*. Rīga: Historical institute of Latvia, 1997.
- Footprints: Latvians in South Australia*. Ed. by B. Krūmiņš. Adelaide: Latvian Association in South Australia, 2010.
- Freivalds O., Alksis E. *Latviešu karavīru traģēdija Zviedrijā*. Kopenhāgena: Imanta, 1956.
- Garoza I. Grubuļainais ceļš līdz vienotas vispasaules latviešu organizācijas izveidei. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības ieguldījums Latvijas neatkarības atgūšanā un tās stiprināšanā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
- Gemie S., Reid F., Humbert L., Ingram L. *Outcast Europe. Refugees and Relief workers in an Era of Total War 1936–48*. London; New York: Continuum, 2012.
- Genys J. B. The Joint Baltic American Committee and the European Security conference. *Journal of Baltic Studies*, vol. 9, No. 3 (Fall 1978).
- Gordons F. Dzimtene, klaidis, tēvzeme. *Jaunā Gaita*, 2000, nr. 223.
- Graudiņš M. Baltijas brīvības un miera kuģis – Atmodas priekšgājējs. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā. Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2011.
- Grava U. *Tālumā, bet ne svešumā*. Rīga: Jumava, 2016.
- Gulbis K. Latvieši Beļģijā. Tichovskis H. (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi*. [B.v.n.]: Astras apgāds, 359.–360. lpp.
- Gūtmane D. Latviešu trimdas politiskās aktivitātes Brazīlijā. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā: Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA, 2011.

- Haynes J. E. *Red scare or red menace? American anticommunism in the Cold War Era*. Chicago: Ivan. R. Dee, 1996.
- Hausmanis V. *Latviešu teātris ASV un Kanādā*. Rīga: Zinātne, 2008.
- Hausmanis V. *Latviešu teātris Austrālijā*. Rīga: Zinātne, 2010.
- Hausmanis V. *Latviešu teātris trimdā: Vācija, Austrija, Beļģija, Dānija, Anglija, Zviedrija*. Rīga: Zinātne, 2005.
- Hāzners V. (red.). *Laiks, telpa, ļaudis. Daugavas Vanagu organizācijas pirmie 25 gadi. Vēstures apcere*. Pirmā daļa. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1974.
- Heale M. J. *American anticommunism. Combating the enemy within, 1830–1970*. Baltimore; London: The John Hopkins University Press, 1990.
- Hidden J., Made V., Smith D. J. (eds.). *The Baltic Question during the Cold War*. London; New York: Routledge, 2008.
- Hough W. J. H. The Annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of territory. *Journal of International and Comparative Law*, Vol. 6, Nr. 2 (winter 1985).
- Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kannados lietuviu politinis lobizmas*. Vilnius: Versus aureus, 2009.
- Jaroszyńska-Kirchmann A. *The Exile Mission. The Polish political diaspora and Polish Americans, 1939–1956*. Athens: Ohio university press, 2004.
- Kalējs J. Jaunzēlande – tālākā emigrācijas zeme. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1951. gadam*.
- Kalniņa I. Latviešu trimdas dokumentārais mantojums Latvijas Nacionālajā arhīvā. *Latvija ārpus Latvijas. Kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte. Konferences rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2014.
- Kalniņš A. Latviešu dzīve Kanādā. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1952. gadam*.
- Kalniņš B. Domas par Latvijas valsti. *Jaunā Gaita*, 1966, nr. 60.
- Kalniņš O. *Baltic Peace and Freedom Cruise remembered*. Publicēts: <http://www.li.lv/en/?id=46&news=61> (skatīts 11.09.2011.).
- Kangeris K. Evakuācija/bēgšana no Latvijas 1944. gadā: jauns novērtējums uz jaunas datu bāzes. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2016, 1.
- Kangeris K. Sabiedriskā rosība Vācijā. *Archīvs*, XII. Melburna: LAA zinātnes nozare un Kārļa Zariņa fonds, 1972.

- Kangeris K. Zviedrijas un PSRS attiecības un latvieši Zviedrijā 1941.–1959. gadā. *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas. Starptautiskās konferences materiāli*. Rīga: LVI apgāds, 2007.
- Kažociņš I. Latvieši Anglijā. *Archīvs*, XII. Melburna: LAA zinātnes nozare un Kārļa Zariņa fonds, 1972.
- Kārklis M., Streips L., Streips L. (eds.). *The Latvians in America*. New York: Oceana publications, 1974.
- Klīve V. Latviešu organizācijas Amerikas Savienotajās Valstīs. *Archīvs*, XII. Melburna: LAA zinātnes nozare un Kārļa Zariņa fonds, 1972.
- Kļaviņš P. *Gaismas akcija: liecības un dokumenti par Gaismas akcijas slepeno un atklāto darbību dzelzs priekškara abās pusēs 1969–1989*. Rīga: Drukātava, 2012.
- Knight J. W., Dēliņš E. *Baltic states. A domestic issue, an international problem*. Stockholm: Latvian National foundation, 1980.
- Kņeža P. *America, listen and live! Hear a man with a message. Christianity or communism*. Jacksonville; Florida: Peter Knezha, 1956.
- Ko latvieši svešumā var darīt savas tautas politiskās nākotnes labā? Austrālijas Latviešu Informācijas centra 1. semināra īsreferāti un debates*. ALIC, (1972).
- Konferences Trimda, kultūra, nacionālā identitāte referātu krājums*. Rīga: Nordik, 2004.
- Krūmiņa M. Amerikas latviešu apvienības (ALA) dibināšana un darbības apskats 1950.–60. gados. *Latvijas Vēsture*, 2007, 4 (68).
- Krūmiņa M. Otrā pasaules kara bēgļi Dienvidamerikā: mutvārdu vēstures liecības. *Baltiešu kopienu sabiedriskās un politiskās aktivitātes Dienvidamerikā 1945–1991. Letonikas V kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA BSPC, 2013.
- Ķidens A. Latvieši Zviedrijā. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1951. gadam*.
- L’Hommedieu J. H. *Exiles and Constituents: Baltic Refugees and American Cold War Politics, 1948–1960*. Dissertation. Turku, 2011.
- L’Hommedieu J. H. Roosevelt and the dictators: the origin of the US non-recognition policy of the Soviet annexation of the Baltic States. Hiden J., Made V., Smith D. J. (eds.). *The Baltic Question during the Cold War*. London; New York: Routledge, 2008, pp. 33–44.
- L’Hommedieu J. H. The Baltic Freedom Committees: Politics and Policies of the Exile Community. Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free*

- Europe/Free Europe Committee*. Hungary: Central European University Press, 2013.
- Lamberts J. *Over the billows. From communistic slavery to freedom and a new life*. Indiana, 1960.
- Latvia*. Washington: American Latvian Association, 1968.
- Latvija ārpus Latvijas. Kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte. Konferences rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2014.
- Latvieši Kanādā*. Toronto: Valters Ziedīņš, 1952.
- Latvieši Lielbritānijā*. Galv. red. Inese Auziņa-Smita, 1. grām. [Lielbritānija]: LNPL, DV fonds, 1995.
- Latviešu gada grāmata "Dzimtene" 1946. gadam*. Eslingena: Dzimtene, 1945.
- Latviešu trimdas kopības noteikumi*. Vācija: Latviešu Centrālā komiteja, 1949.
- Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: LZA, 2011.
- Lejiņš P. Introduction. *Latvia*. Washington: American Latvian Association, 1968.
- Lejiņš P. Sūtnis Jūlijs Feldmans un Amerikas latviešu apvienība. *Jūlijs Feldmans: piemiņas rakstu krājums*. Linkolna: Vaidava, 1963.
- Lerhis A. Latvijas valdības 1940. gada 17. maija pilnvaru jautājums. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2001, 1.
- Lynn K. K. At War While at Peace: United States Cold War Policy and the National Committee for a Free Europe, Inc. Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee*. Hungary: Central European University Press, 2013.
- Lucassen J., Lucassen L. *Migration, migration history, history: old paradigms and new perspectives*. Berne: Peter Lang, 1999.
- Lucassen J., Lucassen L., Manning P. *Migration History in World History: Multidisciplinary Approaches*. Leiden; Boston: Brill, 2010.
- Lucs J. Latvijas Brīvības fonds – ieguldījums Latvijas neatkarības atjaunošanā. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības ieguldījums Latvijas neatkarības atgūšanā un tās stiprināšanā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
- Mass deportations of population from the soviet occupied Baltic states. On the occasion of the 40th anniversary of first deportations of Estonians, Latvians and Lithuanians*. Stockholm, 1981.

- Mazurkiewicz A. “Niejawna ingerencja rządu w swobodną wymianę poglądów” – Zgromadzenie Europejskich Narodów Ujarzmionych w zimnowojennej polityce Stanów Zjednoczonych. Łukasiewicz S. (red.). *Tajny oręż czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej*. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010.
- Mazurkiewicz A. “The Little U.N.” at 769 First Avenue, New York (1956–1963). Mazurkiewicz A. (ed.). *East Central Europe in Exile, volume 2: Transatlantic identities*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2013.
- Mazurkiewicz A. “The voice of the silenced peoples”. The Assembly of Captive European Nations. Zake I. (ed.). *Anti-communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Mazurkiewicz A. Emigracja polityczna z krajów Europy Środkowo-Wschodniej w relacjach międzynarodowych czasu zimniej wojny – stan badań i projekt syntezy. Łukasiewicz S. (ed.). *Polska emigracja polityczna 1939–1990. Stan badań*. Warszawa: Instytut Pamięci narodowej, 2016.
- Mazurkiewicz A. The Relationship between the Assembly of Captive European Nations and the Free Europe Committee in the context of U.S. Foreign policy, 1950–1960. Lynn K. K. (ed.). *The Inauguration of Organized Political Warfare: Cold War Organizations sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee*. Hungary: Central European University Press, 2013.
- Mazurkiewicz A. *Uchodźcy polityczni z Europy Środkowo-Wschodniej w amerykańskiej polityce zimnowojennej (1948–1954)*. Warszawa; Gdansk: Instytut Pamięci Narodowej, 2016.
- Mekšs J. Latvieši Brazīlijā. *Latviešu trimdas desmit gadi*, 365. lpp.
- Nakas V. A. *The Beginnings of a Baltic-Scandinavian understanding*. Pieejams: http://www.lituanus.org/1985/85_4_05.htm (skatīts 12.09.2011.).
- Neiburgs U. ASV kara bēgļu padomes un Zviedrijas C biroja dokumenti par latviešu bēgļu laivu akcijām pāri Baltijas jūrai (1944–45). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2013, 4.
- Neiburgs U. *Draudu un cerību lokā. Latvijas pretošanās kustība un Rietumu sabiedrotie (1941–1945)*. Rīga: Mansards, 2017.
- Nyet, nyet, soviet! Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā*. Rīga: LAPA, 2018.

- Nollendorfs V. Dzimtene tālienē – latviešu pēckara trimda (1944–1991). Ījabs I., Misāns I. (red.). *Latvija 1918–2018. Valstiskuma gadsimts*. Rīga: Mansards, 2018.
- Nollendorfs V. Trimdas vēsturiskā apziņa literatūras spogulī 20. gs. 40. un 50. gados. *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas. Starptautiskās konferences materiāli*. Rīga: LVI apgāds, 2007.
- Okas Ainso S. *The Story of BATUN*. [B.v.n.], 2018.
- Ozoliņš K. “Mazā Latvija” un latviešu dzīve Vācijā. Tichovskis H. (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi. Rakstu krājums*. [B.v.n.]: Astras apgāds, 1954.
- Ozols I., Restberga-Zalta M. *Latvieši Argentīnā, Čīlē un Urugvajā*. Buenos Airesa: Imanta, 2001.
- Paul David M., Paul Rachel A. *Ethnic Lobbies & US Foreign policy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2009.
- Pavlovskis O. Latvieši Madridē. *ALA Vēstis*, 1981, janvāris, nr. 32.
- Pavlovskis O. Pasaules Brīvo latviešu apvienības darbība Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas ietvaros. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības ieguldījums Latvijas neatkarības atgūšanā un tās stiprināšanā. PBLA 60. gadskārtas konferences referātu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
- Pegel M. *Fremdarbeiter, Displaced persons, Heimatlose Ausländer. Konstanten eines Randgruppenschicksals in Deutschland nach 1945*. Münster: LIT Verlag, 1997.
- Peniķis J. Darbs brīvībai un mūsu uzskati. *Jaunā Gaita*, 1959, nr. 22.
- Peniķis J. Domas par Latvijas valsti. *Jaunā Gaita*, 1967, nr. 65.
- Peniķis J. Latvija pasaules fonā: 1945. gada un 1975. gada modeļi. *Tāltālu tālumā. Referātu krājums*. Studiju grupa. Lincoln, 1964.
- Plakans A. Trimdas veidošanās un sākumposma politiskā darbība: vispārējs apskats. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības ieguldījums Latvijas neatkarības atgūšanā un tās stiprināšanā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
- Powers R. G. *Not without honor The History of American Anticommunism*. New York: The Free Press, 1995.
- Purvinskis J. *Life of a DP*. [B.v.n.]: Janis Purvinskis, 2005.
- Radzilowski J. Introduction: Ethnic Anti-Communism in the United States. Zaķe I. (ed.). *Anti-Communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Raidonis A. Kādu demokrātiju nākotnes Latvijai? *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 1989, 1, 10.–14. lpp.

- Reinfelds R. R. Latvieši Jaunzēlandē. *Latviešu trimdas desmit gadi*.
Report on the implementation of the Helsinki Final Act of August 1, 1975 in soviet occupied Latvia. Rockville: World Federation of Free Latvians, 1980.
- Ritenis J. Diplomātiskā cīņa par Latvijas Republikas suverenitātes atjaunošanu. Rīga: Fonds "Latvijas Vēsture", 1999.
- Ritenis J. Latviešu apvienība Austrālijā. *Archīvs*, XII. Melburna: LAA zinātnes nozare un Kārļa Zariņa fonds, 1972.
- Safran W. Diasporas in modern societies. Myths of Homeland and Return. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London: New York: Routledge, 2018.
- Shain Y. Ethnic Diasporas and U.S. Foreign Policy. *Political Science Quarterly* 109, no. 5 (1994).
- Silamikelis V. *With the Baltic Flag through three Occupations*. Riga: Jumava, 2005.
- Skrēbers A. Tie, kas palika Eiropā. *P. Mantnieka apgāda gada grāmata 1953. gadam*.
- Smith T. *Foreign Attachments. The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy*. Cambridge: Harvard University Press, 2000.
- Spilners I. Domas par Latvijas valsti. *Jaunā Gaita*, 1967, nr. 61.
- Spilners I. *Mēs uzvarējām!* Rīga: autora izdevums, 1998.
- Spilners I. Pasaules Brīvo latviešu apvienības dibināšana. *Pasaules Brīvo latviešu apvienības darbības apskats, 1956–2001*.
- Spoehr Readman K. West Germany and the Baltic Question during the Cold War. Hiden J., Made V., Smith D. J. (eds.). *The Baltic Question during the Cold War*. London and New York: Routledge, 2008.
- Sprūdžs Ā. Latvietības mozaīka un princips "Audiatur et altera pars". *Literatūra un Māksla*, 1989, 20. maijs.
- Stierstorfer K., Wilson J. General Introduction. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018.
- Stierstorfer K., Wilson J. Terms and conceptions. Introduction. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018.
- Streips L. Domas par Latvijas valsti. III Latvijas uzbūve. *Jaunā Gaita*, 1967, nr. 62.
- Štauvers M. Latviešu apzināšanas darbs. *Archīvs*, XXIII. 1983.
- Švābe Ā. Latvieši emigrācijā. *Universitas*, 1955, Nr. 2.

- Taurēns J. Helsinku process un latviešu trimda 20. gadsimta 70. gadu pirmajā pusē. *Latvijas Vēsture*, 2007, 3 (67).
- Tegeler T. Esten, Letten un Litauer in Nachkriegsdeutschland. Pletzing Ch., Pletzing M. (Hrsg.). *Displaced Persons. Flüchtlinge aus den baltischen Staaten in Deutschland*. München: Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, 2007.
- Tērauda A., Karule I. *ALA 1986–2000*. ALA, 2001, 323 lpp.
- The soviet occupation and incorporation of Latvia. June 17 to August 5, 1940*. New York: The Baltic Review, 1957.
- These names accuse*. Stockholm: Latvian National Fund, 1951.
- Upeslācis V. Latviešu tautas kopas 10 gadi. H. Tichovskis (ed.). *Latviešu trimdas desmit gadi. Rakstu krājums*. Toronto, 1954.
- Vertovec S. Religion and Diaspora. Stierstorfer K., Wilson J. (eds.). *The Routledge Diaspora Studies Reader*. London; New York: Routledge, 2018.
- Vīķe-Freiberga V. Trimdas psiholoģija. *Jaunā Gaita*, 1977, nr. 112.
- Wilson G. K. *Interest groups*. Oxford, 1994.
- Wyman M. *DP: Europe's Displaced persons, 1945–1951*. Ithaca: Cornell University Press, 1998.
- Zaķe I. *American Latvians: Politics of a Refugee Community*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2010.
- Zaķe I. Multiple Fronts of the cold war. *Anti-communist minorities in the U.S. Political activism of ethnic refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Zalkalns L. *Back to the Motherland. Repatriation and Latvian Émigrés 1955–1958*. Stockholm: Stockholm University, 2014.
- Zaļkalne L. 1985 – Baltijas valstis atgriežas pasaules kartē. *Jaunā Gaita*, 2005, nr. 241.
- Zunda A. Austrālijas un Jaunzēlandes pieeja Baltijas valstu jautājumam. *Latvijas Vēsture*, 2009, 2/3 (74/75).
- Zunda A. *Baltijas jautājums 1940–1991*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2012.
- Zunda A. Baltijas valstu jautājums starptautiskā kontekstā. *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 146.–182. lpp.
- Zunda A. Latvijas Republikas zelta liktenis un Rietumvalstis (1940-1993). *Latvijas vēsture*, 2006, 1 (61).
- Zunda A. Latvijas zelta nezūdošais mirdzums. *Latvijas Vēstnesis*, 12.01., 20.01.2005.

Zunda A., Feldmanis I. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. Baltijas jautājums 1940–1988*. Rīga: Jumava, [b.g.n.].

Zviedrijas Latviešu centrālā padome. Vesterosa: Ziemeļblāzma, [1978].

Uzziņu literatūra

Andersons E. (red.). *Latvju enciklopēdija*, 1962–1982. 1. sēj. Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1983.

Andersons E. (red.). *Latvju enciklopēdija*, 1962–1982. 2. sēj. Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1985.

Andersons E. (red.) *Latvju enciklopēdija*, 1962–1982. 3. sēj. Lincoln: Amerikas Latviešu apvienības latviešu institūts, 1987.

Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1940–1960*. 1. daļa. Zviedrija: Daugava, 1968.

Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1940–1960*. 2. daļa. *Periodika, notis, kartes, programmas un katalogi*. Zviedrija: Daugava, 1972.

Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1961–1970*. Zviedrija: Daugava, 1977.

Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1971–1980*. Zviedrija: Daugava, 1988.

Jēgers B. *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija, 1981–1991*. Latvija: Daugava, [b.g.n.].

Latvijas Padomju enciklopēdija. 3. sēj. Rīga: Galvenā Enciklopēdiju redakcija, 1983, 165.–166. lpp.

Līpīte S., Jablovskā G. (sast.). *Latviešu biedrības pasaulē. Uzziņu krājums*. Rīga: Madris, 2008.

McLean I., McMillan A. (ed.). *The Concise Oxford Dictionary of Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Politiskā enciklopēdija. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987.

Švābe L. (red.). *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi*. Stokholma: Apgāds Trīs zvaigznes, 1962.

Veigners I. *Latvieši rietumzemēs*. Rīga: Drukātava, 2009.

Pielikums nr. 1.

Amerikas Latviešu apvienības valdes sastāva analīze

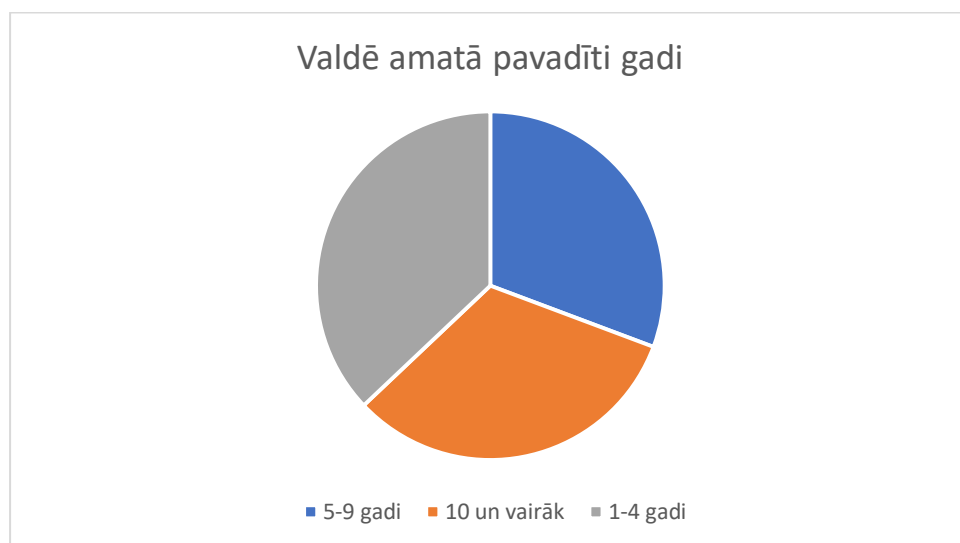
Ilgums valdē	Cik šādu valdes locekļu ir bijis	Gadi amatā kopā ¹ (ilgums valdē x šādu personu skaits)
1 gads	24	24
2 gadi	17	34
3 gadi	12	36
4 gadi	13	52
5 gadi	5	25
6 gadi	5	30
7 gadi	3	21
8 gadi	4	36
9 gadi	1	9
10 gadi	4	40
11 gadi	3	33
17 gadi	1	17
18 gadi	1	18
19 gadi	1	19
KOPĀ:	94	394

Kopā visā periodā no dibināšanas līdz 1991. gadam ALA valdes locekļi (ieskaitot priekšsēdētājus) bijuši amatā:

no 5 līdz 9 gadi = kopā 121 amata gads no 394

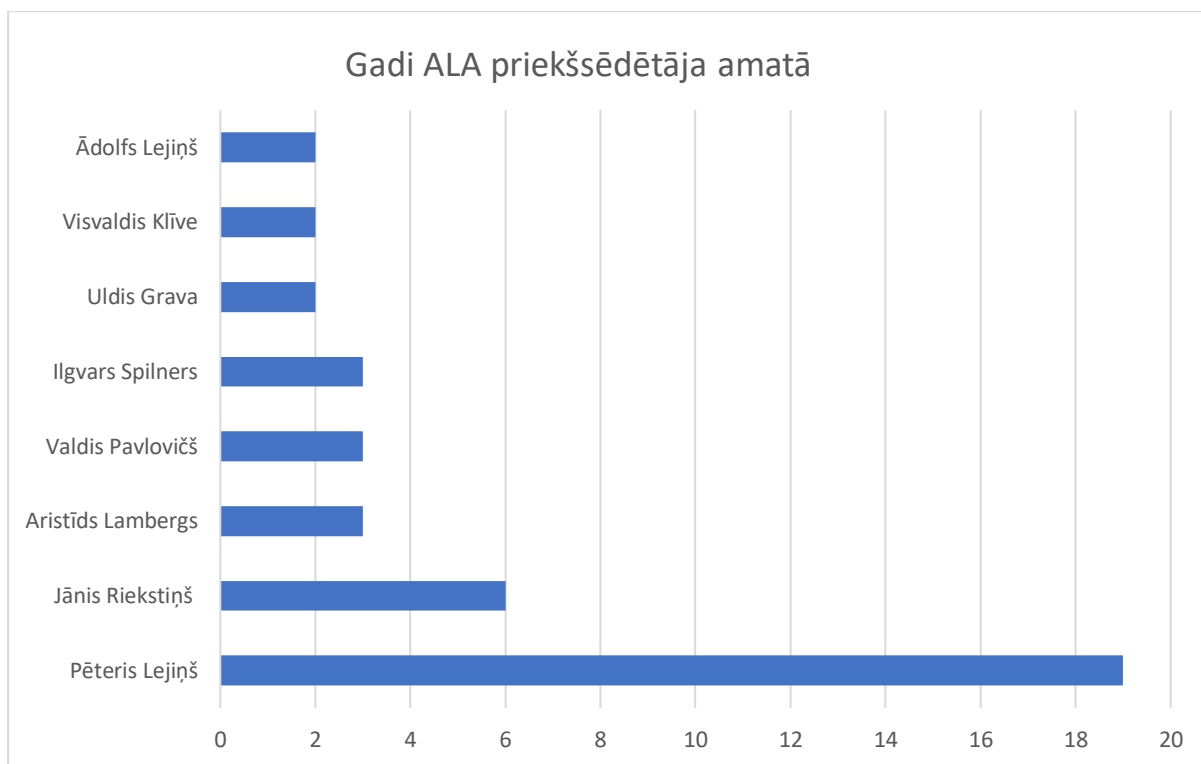
10 gadi un vairāk = kopā 127 amata gads no 394

no 1 līdz 4 gadi = kopā 146 amata gads no 394

¹ Aprēķins atspoguļo visu valdes locekļu kopā nostrādātos darba gadus valdē no ALA dibināšanas līdz 1991. gadam ieskaitot.

Pielikums nr. 2.

Pielikums nr. 3

BAFL rīkota demonstrācija, ASV, 1980. gadi

No: Valda Pavlovskā privātais arhīvs

Pielikums nr. 4

Baltijas Brīvības dienas proklamācijas parakstīšana

3.1. ASV prezidentns Ronalds Reigans (centrā) paraksta Baltijas Brīvības dienas proklamāciju. Apkārt stāv, no labās puses: Valdis Pavlovskis, BAFL prezidents, senators Donalds Rīgls (Donald Riegle), senators Stroms Turmonds (Strom Thurmond), nezināms, kongresmeņi Stenijš Hojers (Steny Hoyer) un Benžamins Gilmans (Benjamin Gilman), nezināms. No: Valda Pavlovška privātais arhīvs

3.2. ASV prezidents Ronalds Reigana runa sakarā ar Baltijas Brīvības dienas proklamācijas parakstīšanu. No: Valda Pavlovška privātais arhīvs

Pielikums nr. 5

"Dāmu gājiens Baltijas brīvībai" Austrālijā, Melburnā, 1974. gada 28. septembrī.

No: Valdas Liepiņas privātā arhīva

Pielikums nr. 6

Demonstrācijas EDSA pārskata konferencēs

6.1. Māra Ķirsona protests 1980. gada 11. novembrī Madridē. Foto no Ģirta Zēgnera privātā arhīva

6.2. Protesti Vīnes EDSA konferencē, 1986. gads. Foto no: Latvijas Valsts arhīvs, 2219. f., 1v. apr., 47. l., 6. lp.

Pielikums nr. 7.

Baltijas Brīvības un miera kuģa brauciens.

7.1. Demonstrācija Stokholmā 1985. gada 29. jūlijā Baltijas brīvības un miera kuģa akcijas ietvaros. LVA, 2253. f., 1.v. apr., 52. l., 27. lp.

7.2. BBMK veltīta karikatūra. Autors Vitālijs Sarkans.